BIBLIOTECA CENTRALA
Reg. Deva
Sala de lectură

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN R. P. R.

Din cuprins:

TUDOR ARGHEZI
1907

★

MARIN PREDA
Morometii
(roman, I)

★

DEMOSTENE BOTEZ
Versuri

★

A. M. SPERBER
Versuri

★

LUCIA DEMETRIUS
„Atenţiune, copii!"
(piesă în 3 acte)

★

WALT WHITMAN
Europa
(In romineşte de Mihnea Gheorghiu)

★

EUGEN CAMPUS
Ibrăileanu şi teoria selecţiei artistice

★

PETRU DUMITRIU
Povestitorul vremurilor noastre

★

CRONICI

★

RECENZII

6

IUNIE 1955 — ANUL VIII

008
V-54

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN R. P. R.

Apare sub conducerea unui comitet de redacție

06
88
05
Biblioteca Municipiului Deva
SALA DE LECTURĂ
Bibliotecu județeană
"OVID DENSUSIANU"
Hunedoara - Deva
Nr. Inv. P/544733
84
16
24
P/544733

6

1955 - ANUL VIII

CUPRINSUL

Pag.

TUDOR ARGHEZI: 1907 5

★

MARIN PREDA: Moromeţii *(roman, partea I-a)* 23

★

ALFRED MARGUL SPERBER: Tilman Riemenschneider *(în romîneşte de I. Mătăsaru)*; Minerii din Anina scriu lui Paul Robeson *(în romîneşte de Al. Philippide)*; Să poată-n tihnă orice om dormi *(în romîneşte de I. Mătăsaru)* 120

NICOLAE TĂUTU: Semnătura 125

SANDA MOVILĂ: Aducerile-aminte 126

★

LUCIA DEMETRIUS: „Atenţiune, copii!" *(piesă în 3 acte)* 130

★

PETRE SOLOMON: Oglinda; Gunoierul; Printr-o vitrină; Domnul cu căţel.... 187

DEMOSTENE BOTEZ: Inimii mele; Împăcare; Ştafeta generaţiilor 191

★

WALT WHITMAN: Europa *(în romîneşte de Mihnea Gheorghiu)* 195

LITERATURA REALISTĂ ÎNTRE 1920 şi 1944

EUGEN CAMPUS: Ibrăileanu şi teoria selecţiei artistice 202

TEORIE ŞI CRITICĂ

PETRU DUMITRIU: Povestitorul vremurilor noastre 220

AL. OPREA: Însemnări despre proza lui Francisc Munteanu 226

LUCIAN RAICU: Konst. Fedin: „Fraţii" 241

RECENZII

R. PETRESCU: Povestirile lui Titus Popovici 250

ION STOICA: „Vieţi împlinite" 252

M. BUCUR: „Coliba unchiului Tom" 254

1907

CUVÎNT ÎNAINTE

În anii nouă sute şapte,
Ca din senin, în Marte, într-o noapte,
S-a rădicat spre cer, din Hodivoaia
Şi din Flămînzi şi Stălineşti, Văpaia.

Şi s-au aprins de-a latul ţării, mii
De lumînări şi de făclii,
Ca la un Paşte şi o Înviere,
Facle şi vipii şi-opaiţe stinghere.

Cum ia-n biserică la noi
Un mugure de foc, ca un altoi,
În vîrf un fir de lumînare,
Din sfeşnicul icoanei fiecare,
Aşa, din sat în sat, se-ntinse
Amurgul grînelor aprinse,
Că flacăra-ncepea să joace
De-a rîndul pe pătule şi conace.

Era să fie sărbătoare
Sau slujbă de înmormîntare?
Urlau şi cîinii-n haite la năvală.

Ajută Doamne, ţara-i în răscoală.

PE RĂZĂTOARE

S-a tot întins din luncă-n sat
Şi-a mai lăţit fîşia cu-o brazdă, la arat.
Moşia îi ajunge pînă la noi în casă.
Aproape n-are omul pe unde să mai iasă.
Şi se făcu moşia de două ori mai mare.
Din suta de pogoane în sută de hectare.
Nu se mai ţin de-ogradă nici cloştile cu pui
Şi ele pasc cu mieii azi pe moşia lui,
A hoţului bătrîn.

Ni-i ia şi ni-i închide, făcîndu-se stăpîn,
Şi pentru cai şi vite plătim atîta gloabă,
C-am cumpăra cu banii moşia, mai de grabă.
Moşneni, din vechi, pe ţarini, pădure şi imaşi,
Ajunserăm şi-n casa străbună chiriaşi.
Ne-am plîns la stăpînire-n deşert, că e mai tare
Cel burduşit mai bine de pungi în buzunare.

Nu căuta dreptatea domnească, frăţioare,
Ia pe ciocoi, ca hreanul, şi dă-l pe răzătoare.

DUDUIA

E-o domnişoară-naltă, subţire şi trecută
Şi nu e nici femeie de tot şi nici bărbat.
Cu noaptea-n cap se duce la plug şi semănat,
La seceră, la coasă, călare şi ciufută.

Au vrut să o mărite. Duduia nu se lasă
Şi ofiţerii sprinteni şi grangurii peţiţi,
Cerînd-o de soţie, plecau dezamăgiţi,
Că nu-i nici unul vrednic de mîna ei osoasă.

Era rostirea vie, în carne, simţ şi minte
A unei noi fiinţe, de-al treilea tipar.
În loc de fraga gurii-i crestat un buzunar,
Şi-n loc de trup se-ngustă un sac de oseminte.

Femeie nefemeie, la bine şi la rău,
Turtită ca o tavă şi-un sul de rogojină,
Sătulă de-ntuneric, scîrbită-i de lumină,
Făptură ne-mplinită şi fată fătălău.

Citind, închisă-n casă, cărţi groase, pe alese,
Văzu deşteptăciunea, ajunsă de prisos,
Că nu dă mîngîiere şi nu-i e de folos,
Şi-a-mbătrînit pe slove şi pagini ne-nţelese.

De ani de zile-ncoace, mînia se răzbună.
Şi-a împletit gîrbaciul şi l-a-nnodat cu plumb,
Şi alungînd ţăranii prin grîu şi prin porumb,
Harapnicul se-abate pe spete şi răsună.

Spinările-s zdrelite şi deştele zdrobite
De cnutul domnişoarei cu cizme şi nădragi,
Că a sluţit călare o sută de iobagi,
Şi sumedenii, prinse-n zăvoiul ei, de vite.

Duduie, carabina îţi spînzură de şea
Şi te-nsoţeşte-n raită din zori căţeaua cîrnă.
Ea muşcă, asmuţită, apucă şi se-atîrnă,
Duduie, răfuiala a şi-nceput. Păzea!

SONET

Pe-Alecu Iliescu partidul liberal
L-a pus pe Olt mai mare, şi uns pe cinci judeţe,
E cel ce-a spus odată-n Senat, în tinereţe,
Primatul Romîniei că-i autofecal.

E bivolar de seamă şi faţă între feţe
Şi dictator de ţară, ilustrul animal.
El zice: „Nu te-ntinde, te rog, la caşcaval",
Argumentînd politic şi vrînd să te şi-nveţe.

Nu poate trece nimeni, cum spune el, nici mort,
De Olt, fără să aibă în sîn un paşaport.
Are jandarmi la ordin fanaticul de zbir.

Bărbat de mare vază la centru şi la şef,
El guvernează, neică, energic după chef,
Cu trei principii: Măta, Te bag şi Ai sictir.

COCONUL ALECU

1

La Iliescu-n curte, la conac,
Sînt adunaţi, aduşi, ţăranii,
Toţi cîţi ai căror ochi nu-i plac
Stăpînului moşiei Merişanii.

Sînt cei mai teferi oameni dintr-un sat,
Dar i-au stîrnit boierului gras hula,
Că, tot hrăniţi cu ceapă şi păsat,
Nu-şi scot din cap, să-şi ţie-n mîini căciula.

Şi mai deştepţi decît stăpînul lor,
Nu-ncep, vorbind, cu „poate" şi cu „dacă",
Şi, în auzul treaz al tuturor,
Ştiu să răspundă, cum şi ştiu să tacă.

Legaţi la coate,-i numeri: sînt o sută
Şi, înşiraţi la rînd, în rotogol,
Ca la o horă încă ne-ncepută,
Şi de la ei la masă-i locul gol.

La masa mică, beau tutun, cafele,
Un ofiţer, în şoapte cu jupînul,
„Ascultă-ncoace", zice: „Colonele,
„Începi cu cîte doi, cu cîte unul?"

Aflîndu-se cu satul în război,
Găseşte că măsura înţeleaptă,
E să înceapă tot cu cîte doi,
Şi oamenii pricep ce îi aşteaptă.

COCONUL ALECU

2

Femeile, copiii și toți ai lor veniră
Cu țipăt, să cunoască legații cum se-nșiră.
„Nu vă lăsați! mîncați-l de viu, să-l arză focul,
„Că spurcă unde șade, nemernicul, și locul.
„Zmuciți-vă din funii pe el, lovi-l-ar boala.
„Măcar un stîrv ca ăsta să ne fi dat răscoala!
„Nu te-ncrunta încoace, boierule, așa,
„Că am făcut prinsoare și noi pe pielea ta.
„Odată și odată te-om prinde noi în sat
„Și-ai să plătești, jupîne, cu vîrf și îndesat,
„Te-om descînta noi, noaptea, să crape-n tine fierea.
„Ce n-a putut bărbatul o face și muierea".

Trei sate, adunate jurîmprejur, grămadă,
Zbierau de suferință la stîlpii de ogradă,
Ca staulul de vite, în fierbere, cînd rage.
Amenințau cu pușca, ele strigau: „Păi, trage!"
E palid Iliescu, turbat și mohorît
Muierile îl scuipă: „Ciocoiule borît!"

COCONUL ALECU

3

Deodată, colonelul avu un gînd al lui,
Care nu-i vine lesne orișicui,
Strigînd țăranilor legați cu funii, „Drepți!"
Dar n-a mișcat niciunul. „Puteai să te aștepți".
Răspunse Iliescu, „Tîlharii-s tot tîlhari".
În ceasurile grele vin gîndurile mari
Și colonelul zise: „Acum strigați cu toții
„Trăiască generalul!" că ne stîrpește hoții.
„Că știe Averescu războiul cum să-l facă,
„În țară cu plugarii și oamenii de clacă.
„Strigați au ba?". Niciunul nu mișcă și nu strigă.
Se-aude doar atîta: „Pămînt și mămăligă!"
„Trăiască generalul!" mai zise el odată,
„Că ne-a scăpat de șarpe și limbă-nveninată
„Și-a mîntuit în țară odrasla boierească.
„Tot nu strigați niciunul din voi să ne trăiască?"
Atunci, boier Alecu, scos din răbdări, vai, mamă!
Smuci cureaua burții din loc, cu cataramă.
Și începu pe oameni, cu urletul: „Trăiască!"
Pe față, peste gură și pleoape, să-i plesnească.

COCONUL ALECU

4

S-a hotărît! Boierul arată cu cravașa
Și-alege doi, din rînduri, pe Gheorghe și Ilie.
„Dezleagă-i, caporale, și scoate-le cămașa"
Dă ordin colonelul, răstit, ca-n pușcărie.

„Idee minunată, că, ruptă, descusută,
„Cămaşa tot e bună la ceva.
„Cînd te gîndeşti, la urmă, că o să am o sută!“
Zise boier Alecu, glumind a zeflemea.

Şi rîseră părtaşii de-această socoteală.
Pe cînd soldaţii, tineri, cu lacrimile-n gene,
Umblau cu-ncetineală,
Tărăgănind, să vie sfîrşitul mai alene.

„Tu mi-ai făcut cafeaua? V-aţi nărăvit cu toţii“
Răcni, sorbindu-şi ceaşca boierul. „Fă, ocară,
„Ia seama, mi se pare că vă-nhăitaţi cu hoţii!“
Cafeaua înjurată se nimerise-amară.

Se-ncruntă şi-ofiţerul: „Ia mai sfîrşiţi odată!“
Escorta, patru oameni, duce-ntre puşti pe cei
Aleşi din rînd să-nceapă pedeapsa comandată.
Un murmur clocoteşte din gloata de femei.

Pornind în ceaţă şase, călcau arar şi strîmb,
Şi nu se mai văzură. Trecu şi-un timp şi, iată,
Prin boarea ce-ncepuse să bată dinspre dîmb,
Răsună-năbuşite şi gloanţele deodată.

O frămîntare-adîncă şi-un ţipăt de femei.
Boier Alecu, mîndru, se uită înapoi.
Comanda: „Luaţi-de-acuma cu şase oameni trei“.
Boierul: „Să rămînem, eu zic, la cîte doi“.

DOINĂ

Îi ţes ţării, pe gherghef,
Fire-n jur, ca de sidef,
Să ne sugă, ca pe muşte,
Cînd se ţin să nu ne-mpuşte,
Toţi păianjenii domneşti
Stau la pîndă-n Bucureşti
Şi apucă, pe furiş,
Oamenii-n păienjeniş,
Făcuţi ghem, pe dedesubt,
Şi-i păstrează pentru supt,
Iar păianjenul mai mare
Stă în mijloc, ca-ntr-un soare
De mătase,
Coase firul şi-l descoase
Şi-l aşează, să se joace,
Mai încolo, mai încoace.
Îl înnoadă, îl desnoadă,
Împletit tot pe-altă pradă,
Ca să prindă, cu năvodul,
Înlăuntrul tot norodul.

Poate nici nu te-ai gîndit
Că un băţ doar, de chibrit,
Ar da foc într-o clipită,
La mătasea împletită.

DOINĂ DIN FRUNZĂ

La Mitropolie-n faţă,
Parcă-i slujbă, parcă-i piaţă.
Droaie, de cu dimineaţă
Ca la urs, ca la paiaţă,
Ca la tîrg şi iarmaroc,
S-a-mbulzit, şi nu e loc
Să arunci de sus un ac.
Tîrgoveţii totuşi tac
Şi-ntr-atîta omenet
Scapă şoaptele încet,
Numai şoapte;
Parc-ar fi un miez de noapte,
Pe muţeşte, ca de frică
Spaima mută că se strică.
E o mare
Adunare.
Deputaţi şi senatori
S-au trezit la cîntători.
Carnea tremură pe ei,
Ca frecată cu ardei.
Ochii nu şi-i mai închid.
De opt nopţi n-au mai dormit.
N-aţipesc niţel măcar
Că se-neacă şi tresar.
Cîte un fior de ghiaţă
Le furnică pielea creaţă,
Întrebîndu-se-alandala
Cum s-o fi ivit răscoala
Şi de ce şi pentru ce.
Dar mai bine-i a tăcè.
Şi-ai îngenunchia pe brînci,
Că păcatele-s adînci.

E ADVOCAT

E advocat vestit dar cam peltic,
Avea ceva sub limbă-ncă de mic,
De cînd umbla cu gîştele prin sat,
Nebănuit că iese un mare advocat.
Dar gură slută poate fi o vină,
Dacă citezi din greacă şi latină
Şi dacă te vădeşti în stare
Să aperi cu doi clasici un hoţ de buzunare?
O mare pledoarie dezleagă şi păcatul,
Că hoţul îşi împarte venitul cu-advocatul.

Cînd s-a întors bursierul cu doctorat în țară,
Nu sînt cinci ani, stătea pe dinafară,
Și n-avea nici pingelele întregi
Neîntrecutul tînăr om de legi.
Dar și-a-nțeles chemarea bine
Și a făcut și el ce se cuvine,
Cînd n-ai avut nici pat, nici blid;
Că și-a ales cel mai bogat partid,
Și s-a înscris fanatic devotat,
Ca să ajungă-ntîi băiat de Stat,
Și mai tîrziu de-așijderea bărbat.
A... stat ce-a stat la colț și-apoi lungit,
Și ceasul care sună la vreme, i-a sosit,
Și n-a sunat dogit.

Cel mai isteț flăcău din opt copii,
În cîțiva ani făcuse trei moșii.
Sătean de mămăligă și de ciorbă lungă,
Știuse să se facă ciocoi și să ajungă.
Și-a mai ales și-o specialitate,
Moșia cîștigată-n proces pe jumătate.
Ca să cîștige-n fals moștenitorii
Erau mobilizați toți autorii,
Franțuzi, germani, romani și toate
Textele lungi, de prin antichitate.
El aducea, de-acum și din anțărți,
La Curte, o căruță de secretari și cărți.
Era o bucurie și-o mare sărbătoare,
Cînd maestrul, opt ceasuri în picioare,
Aplaudat de domni și de cucoane,
Mai dobîndea o mie de pogoane,
Un nou conac, o moară, un rîu și un suhat,
C-un testament din patru sau unul fabricat.

Dintr-un proces ieșise-n Capitală
Și-o casă boierească și mare cît o școală.
Birouri, cu intrări și cu ieșiri,
Ca tihna, de tăcute, a unei mînăstiri.
Uși leneșe pe ghinduri, cu căptușeli de piele,
Umplute cu saltele,
Și secretari cu-o treabă fiecare,
Dactilografe, secretare,
Dulapuri de arhivă, cu dosare.

Hoțiile sublime, afaceri așa zise,
Sînt studiate-n taină, cu ușile închise,
Concesii și contracte, cu drept de monopol.
O simplă neghiobie le poate da de gol.
Mascată de-o nevoie de stat, de vreo uzină,
Se-ntîmplă tîlhăria să iasă la lumină.
Un deputat mai gureș sau cu principii sfinte,
Uitat să-și ia răsplata tăcerii dinainte,

Amenință să scoată-n vileag, la timp, neuns,
Urzeala și tertipul cu meșteșug ascuns.
O izbucnire-a bubei lăuntrice, deodată,
Ar mai mînji și fețe părute fără pată.
Un zvon, cîndva, făcuse pe omul de onoare,
Încrezător în șefii mai mari, să se omoare.
Cînd zvonul ar ajunge știut întemeiat
Puroiul s-ar întinde și-n sus, pîn-la Palat.
Dibaci să o strecoare prin Cod, maestrul știe
Să piardă o cărare ce duce-n pușcărie.
Rețeta îi aduce în lada din altar
Alt aur, milioane, pachet în numerar.

Maestrul e și-un mare gospodar.
El cheile cămării le poartă-n buzunar,
La tribunal, la Curtea de Apel,
Casație, consilii și-n minister, cu el.
Se teme jupîneasa că-n lipsă s-ar putea
Să-i fure-o linguriță de zahăr și cafea.
De trebuie să-i facă vreunuia vreo plată
Astupă cu spinarea, în ușa-ncet căscată,
A casei lui de fier
Lăuntricul mister,
Grămezile de suluri și hîrtii
Albastre, cîte-o mie-n pachet, cîteva mii,
Că s-ar putea vreodată să-i ceri să te-mprumute,
La mare trebuință, cu lei vreo două sute.
El se păzește bine de-asemenea-ntîmplare
Plîngîndu-se într-una că e sărac și n-are.

Clădit pe temelia unui tarif robust.
Ca să-și admire capul, și-a ridicat un bust
La poarta din grădină, cu toate că îl doare
Că nu-i în uniformă de general călare.
S-ar potrivi cu calul sau iapa minunat,
Căci e, din plămădeală, bărbat răscrăcărat.
Mai e și om de artă, poet, bibliofil
Și simțitor la toate, încă de mic copil.
Cînd alți copii scursoarea pe buze-o ling și-nghit,
El și-o ștergea cu palma ștergînd-o și pe zid.
Biblioteci legate îi căptușesc pereții,
Împodobiți de rame: portretul tinereții,
Icoane și tablouri, covoare țărănești
Și porțelanuri rare, chineze: tăvi și cești.
În mijlocul odăii, un crucifix splendid
I-arată legătura cu omul răstignit.

De ziua lui, poftește la masă pe confrați
Și ei primesc să meargă, deși se știu furați;
Căci trebuie. Maestrul stă bine-n lumea mare
Și poate-avea nevoie de-o proptă orișicare.
După ospețe, jocul de cărți îndătinat
Plătește cu dobîndă ce bei și ce-ai mîncat.

Maestrul, orice-ai face, cîştigă el la joc,
Că are pe subt masă şi-n mînecă noroc.
Tu-ţi pierzi pe-ncetul banii, dar el te împrumută
Din ce-ai pierdut cu-o sumă de-asemenea pierdută.
Beţia pătimaşă te prinde şi te fură
Şi ea, ca şi maestrul, la cărţi şi băutură,
Încît, cu punga luată mai faci şi datorii
Şi-un mezelic la ţuică te ţine zece mii
Şi jaful măsluirii pe faţă este-n stare
Să fie datorie numită, de onoare.
Se poate ca la termen să n-ai destul bănet.
Atunci îi laşi inelul şi ceasul amanet.

Bătrînii lui, părinţii, încep să se-nconvoaie.
Cojocul le miroase a brînză, şi a oaie.
Ei vin de zece poştii, în car, la Bucureşti,
A-şi mai vedea vlăstarul şi-aduc de-acasă veşti,
Că leagă bine grîul, săcara şi ovăzul,
Că tremură moşia de spic, cît ţine văzul,
Că vacile-s frumoase, dau scroafele să fete,
Şi cînd vorbesc cu „Dînsul" nu îi mai zic „băiete",
Ci „Domnule Ministru", „matale", „dumitale",
Şi el primind sfiiala parc-ar primi parale,
Părîndu-i rău că plata aceasta-ntîrziată,
Nu poate fi în palmă, ca banii numărată.
Obîrşia-l jigneşte, că din opincă vine,
De taică-su-i cam silă, de maică-sa ruşine,
Doi bădărani de ţară, croiţi ca din topor,
Lăsînd duhori de cocini, de grajd şi de dihor.
Ar da cîteodată bătrîna să-l sărute
Dar buzele-i sînt parcă-nghеţate şi cusute;
De cînd le-a spus feciorul lor drag, să nu se ştie
Cumva-n bucătărie,
Cum că ar fi părinţii conaşului temut.
I-a spovedit de asta, de mult, de la-nceput;
Să spuie cuconiţii şi slugilor că fac,
Ea-n curte, el în staul, o slujbă la conac.

De-o vreme, advocatul golan, de pînă ieri,
Doreşte să se tragă din neamuri de boieri.
A pus să se găsească un zapis, vreo hîrtie,
Să-i dovedească spiţa de veche boierie,
Cu slove-ncîrligate, chirilice, şi, poate,
Cu stemă, şoim sau cioară cu ghiare, jumătate.
Alăturea de-o spadă şi-un coif vîrît în scut,
Să-i facă şi pe plicuri trecutul cunoscut.

Aşa se face, măre, că bietul de ţăran
Rămîne singuratic, uitat din an în an.
Odrasla lui stricată îl ţine ca pe vite,
Să tragă-n jug la moara lichelei ciocoite.

O RĂZBUNARE

Nu era încă nouă-sute-şapte,
Dar nu curgeau miere şi lapte,
Pe Argeş, Olt şi Vedea.
Nu erau ale tale nici livedea,
Podgoria, prisaca,
Nici ţara ta, săraca.
Zisei a ta că-aşa vorbirea vine
Şi o zisei cam cu ruşine.
Toate erau, din vămi în vămi,
Închise ca în chingi cu catarămi,
Cu lacăte şi cu ţîţîne,
Ca să pricepi că ţie nici praful nu-ţi rămîne,
Că toate sînt de tine,
De mîna şi de gura ta străine.
Uscîndu-te de sînge,
Şi destrămîndu-ţi viaţa,
Îţi lasă din mălaiul cernut prin ciur, mătreaţa.

În ţara mare vei putea s-arăţi
Că-nchise ca-n cetăţi,
Stau strînse şi-ncuiate
Belşugurile toate,
Şi cheile-s la ei,
O mie de stăpîni cu chei,
Care descuie ţara şi-o încuie
Ca un coşciug bătut în cuie.
Noi ne rotim ca şoarecii-mprejur.
Ca să apuc un sac de grîu, îl fur
Şi toţi trăind din păcăleală
Tot omul e-nşelat şi-nşeală.
Ne minte stăpînirea şi o minţim şi noi.
Ciocoiul fură lumea şi lumea pe ciocoi,
Dar pe cînd noi ascundem de el un znop de soare,
El suge vlagă, sînge şi sudoare.

Cît ţine anul, toamna, iarna, vara,
Sporeau durerea şi povara
Şi se-adîncea o graniţă mereu
În sînul ţării şi-n poporul meu;
Aşa că-n vremea ei de ridicare
Trăiau în ţară două, alăturea, popoare,
Ca două ape, blestemate,
Să zacă-n două mătci apropiate,
Să nu se întîlnească nicidecum.
Una să sece-n drum,
Sorbită de pustie,
Şi alta, subţiată, s-a ajungă-n marea vie.
Fruntaria fusese şi-a sîngelui, mai des,
În sufletele sterpe de-nţeles;
Poporul de o parte şi dincolo o ceată

De domni scrobiți, cu nazuri și pieliță păstrată;
Poporul și stăpînii,
Stăpîni și ai cenușii din vatră și-ai țărînii,
Înscăunați prin vremuri, ani sute și mai bine,
Din voia și-nvoiala poruncilor streine.
Gîngania de-afară
Se încuscrea cu vechea gînganie din țară.
Și strînse, încleștate, pe-o zestre amîndouă,
Corceau pe o a treia gînganie, mai nouă.
Ciocoiul, cioclovina,
A stingherit în mugur și de-a-ncolți lumina
Și s-a urcat în cîrcă pe cei mulți,
Flămînzi, cu boii-n juguri și desculți.
Povestea mai de vale
Nu-i șir de vorbe goale,
E faptă petrecută și trăită,
Pe-o vale dintre sălcii și răchită,

Trăise grecul nouăzeci de ani.
Un veac de jupuială de piei, de pe țărani.
Nu mai voia să moară,
Zgîrcit la magazie și la moară...
Cînd se borșeau merindele-n cămară,
Chema la curte pe argați,
Pentru pomeni și pentru răposați.
Măsa și tasău, din pămînt,
Se-nghesuiau într-un mormînt,
Cu patru rînduri de părinți,
Neamuri, spuseseră, de prinți,
Vestiți prin cîrcotă și calicie
Și toți de-o apă și de-o alifie.
Le luaseră țăranilor iobagi
Și nasturii și cracii de nădragi.
Pomana: putregaiul de brînză și de pește.
Un mort ori un rumîn se mulțumește
Cu ce arunci și pute,
Dintr-un hîrdău ș-o bute,
Cu mîzga și cu vărsătura.
Ciocoiu-i pravoslavnic și a-nvățat Scriptura,
Știind că nici o jertfă nu se pierde,
Fie că brînza-i neagră, fie că-i carnea verde,
Că sufletul îți intră-n rai,
Împărtășit cu mușiță și mucegai.
Pînă la ceruri, lucrul puturos
Ajunge duh și fum cu bun miros.
Dar bunătățile boierului, de dar,
Erau zvîrlite-n bălegar,
Nici cîinii, învățați cu gusturi rele,
Ne-atingîndu-și nările de ele.
De hrana lor, a cîinilor, ce vorbă!
Să-i mai îndopi cu mămăligi și ciorbă?
Astea-s făcute pentru porci, că-ncai

De domni scrobiți, cu nazuri și pielița păstrată;
Poporul și stăpînii,
Stăpîni și ai cenușii din vatră și-ai țărînii,
Înscăunați prin vremuri, ani sute și mai bine,
Din voia și-nvoiala poruncilor streine.
Gîngania de-afară
Se încuscrea cu vechea gînganie din țară.
Și strînse, încleștate, pe-o zestre amîndouă,
Corceau pe o a treia gînganie, mai nouă.
Ciocoiul, cioclovina,
A stingherit în mugur și de-a-ncolți lumina
Și s-a urcat în cîrcă pe cei mulți,
Flămînzi, cu boii-n juguri și desculți.
Povestea mai de vale
Nu-i șir de vorbe goale,
E faptă petrecută și trăită,
Pe-o vale dintre sălcii și răchită,

Trăise grecul nouăzeci de ani.
Un veac de jupuială de piei, de pe țărani.
Nu mai voia să moară,
Zgîrcit la magazie și la moară...
Cînd se borșeau merindele-n cămară,
Chema la curte pe argați,
Pentru pomeni și pentru răposați.
Măsa și tasău, din pămînt,
Se-nghesuiau într-un mormînt,
Cu patru rînduri de părinți,
Neamuri, spuseseră, de prinți,
Vestiți prin cîrcotă și calicie
Și toți de-o apă și de-o alifie.
Le luaseră țăranilor iobagi
Și nasturii și cracii de nădragi.
Pomana: putregaiul de brînză și de pește.
Un mort ori un rumîn se mulțumește
Cu ce arunci și pute,
Dintr-un hîrdău ș-o bute,
Cu mîzga și cu vărsătura.
Ciocoiu-i pravoslavnic și a-nvățat Scriptura,
Știind că nici o jertfă nu se pierde,
Fie că brînza-i neagră, fie că-i carnea verde,
Că sufletul îți intră-n rai,
Împărtășit cu mușiță și mucegai.
Pînă la ceruri, lucrul puturos
Ajunge duh și fum cu bun miros.
Dar bunătățile boierului, de dar,
Erau zvîrlite-n bălegar,
Nici cîinii, învățați cu gusturi rele,
Ne-atingîndu-și nările de ele.
De hrana lor, a cîinilor, ce vorbă!
Să-i mai îndopi cu mămăligi și ciorbă?
Astea-s făcute pentru porci, că-ncai

Sînt gemene-amîndouă, rotundul e rotund,
Şi doagele-s aceleaşi din gură pînă-n fund.
N-ar fi nimic de spus,
De nu ar avea una fundul bătut mai sus.
Ia ouăle, trecute prin inel,
Şi dacă trec e vai de el,
De Stan, Ion, Manole, şi-ori-şi-care.
Face de ouă însemnare,
Că dacă vin de împrumută,
Porumb, ia muncă mie-n sută.
Pe sacul de făină pentru iarnă,
Plăteşti un an de zile, la povarnă,
La plug, la seceră, la sapă.
Se face veacul de cînd tot îngroapă
Bărbaţi, neveste, văduve, copii,
Ca în pămînt, în munci şi datorii,

„Ăsta trăieşte cît butucul roţii.
„O să ne-ngropi şi strănepoţii
„Parşivă spiţă de boier,
„Şi ne jupoi, rugîndu-te la cer",
Scrîşneau din dinţi şi din măsele,
Ţăranii goi, cu ce-au rămas din piele.
„Te săturăm noi de bănet!"
Mînia le crescuse-ncet, încet.

Ia, că-ntr-o zi de vară
Venea boierul de la gară,
Culcat alene în trăsură.
Arşiţă tare, flăcări, nu căldură.
Ia, şi ţăranii se-arătară
Din popuşoi şi din săcară.
Ciocoiul nu se aştepta.
Zece opriră caii pe şosea.
Din zece s-au făcut, pe nevăzute,
Oamenii, sute.
„Dă-te, boierule, zic, jos,
„Şi nu ţipa, că-i de prisos.
„Avem cu dumneata o socoteală".
(Boierul mai sugea o portocală)
„Şi facem socoteala plugăreşte.
„Mai linge-te pe deşte.
„Să nu pierzi nici un strop.
„Şi haida, hopa! hop!"

Întîi, i-a ocărît.
Işi dete însă seama că ceasu-i hotărît.
Pînă în zare, ţara tăcea ca o pustie.
Ce n-ar fi dat să scape! şi-o moşie...
Se auzeau doar greierii ţărînii.
Ii gîfîiau plămînii.
Un greiere-i sări-n trăsură,
Semn rău... pe la barbete, pe la gură.

P/54733

„E cioclul meu, așa-mbrăcat
In negru"-și zise, poate, boierul speriat.
Era cam pe la toacă.
Un clopot de biserică săracă
Se auzea dogit, din depărtare.
„Vezi cîtă grijă are
„Și popa de sorocul dumitale?"
Voia să se închine dar mîna-i era moale.
— „Hai, dă-te jos odată!"
Ii tremura o falcă scîlciată.

Ce s-a-ntîmplat atuncea nici nu s-a pomenit,
Tîrît, lungit, trîntit,
Sătenii îl călcară în picioare,
Desculți cu toții, rece fiecare.
Era și nu era o răzbunare.
Era mai mult și nu-i găsești cuvîntul,
Era parcă dreptatea ce-o face chiar pămîntul
Și toate cele ale,
Mocirle, sînge, bale,
Le înghițea cu liniște țărîna,
A toate, peste oameni și legi și timp stăpîna,
Ca stropul de cerneală hîrtia sugătoare.
N-a mai rămas nimic din mădulare.
L-au ciocănit călcîiele ca-n piuă,
O noapte-ntreagă pîn'la ziuă
Și oasele, și ele au pierit.
Intrase-ntreg ciocoiul pedepsit,
Fărîmă cu fărîmă, frămîntată,
Și se-ntindea-n pietriș, mereu, o pată.

Firește, ciocoimea-nfricoșată,
Dădu porunci și, cot la cot legată,
Comuna fu adusă-ntre puști judecată.
Trei sute de săteni, în cap trei sute,
Cu piepturile desfăcute,
Răspunseră la întrebare,
În parte fiecare:
— „Așa i-a fost lui scris.
„Eu singur l-am ucis".
Și fiecare a jurat
Că nimeni nu l-a ajutat.
— „Cum l-ai ucis?"
— „Călcîndu-l în călcîie".
— „Păi, omul, ce? se stoarce și-i crud ca o lămîie?
„Un om e trup și os".
— „Călcîiele strivindu-l și osul i l-au ros".
— „De-ai fi avut călcîie de teasc și de postavă.
„Tot nu puteai la capăt să duci așa ispravă.
„S-a căutat cu sapa o zi, nămiaza mare.
„Nu s-au găsit nici oase, nici cap, nici mădulare.
„Ce ați făcut cu ele? Le-ați luat cu voi, se spune".
— „Nici cîinii n-au nevoie de-asemeni spurcăciune.

„L-am prefăcut cu talpa în muci și în scuipat,
„Nisipul de la sine l-a supt și dumicat
„Și fluiere și coaste s-au măcinat, topite.
„Ca de potcoave grele și copite.
„Ciocoiul se făcuse o cocă și-o piftie.
„Și am muncit o noapte și-o zi precum se știe.
„Că și ciocoiul nostru a fost un soi de spumă,
„De zgîrciuri încleiate, cu oase ca de gumă.
„Cum dam să-l mai apuc,
„El se făcea clăbuc.
„N-a fost nici om, ca lumea, n-a fost măcar bărbat,
„Că sta mai mult în perini și da porunci culcat.
„Îi putrezise carnea pe oase, din strămoși,
„Ca tuturor acestor bitongi de domni frumoși.
„Fătați de morții puhavi, de-acu cîteva veacuri,
„Ei se tîrăsc prin viață cîrpiți și dreși cu leacuri.
„De-i sufli, ca văpaia chibritului și zboară.
„Stafii de morți, călăii rămași de-odinioară.
„Mărturisesc că ura mi-e încă-nvierșunată
„Și-aș mai începe-odată".
— „Să fi ucis tu singur, vezi, asta nu se poate,
„De ne-ai aduce-n față dovezile, pe toate.
„Cum poți avea răbdarea omorul să dureze
„O noapte și ajunul întregei după-amieze?
„Ucizi în drum, lași leșul și pleci: te-ai săturat".
— „La dumneavoastră-i altfel decît la noi în sat.
„Nici ura nu vi-i ură, nici dragostea întreagă,
„Și mintea dumneavoastră nu știe să-nțeleagă.
„Amestecat necazul cu frica de-nchisoare,
„Nu știți ce e răbdare, chin lung și răzbunare.
„Înțelepciunea asta vă-nmoaie și vă uscă
„Și-ați învățat să ziceți: nu pot ucide-o muscă.
„Necazul nu vă este necaz adevărat.
„Ați dat în vînt cu pumnul și-apoi ați pregetat.
„Eu, ochi în ochi tot timpul cu moartea și călăul
„Nu uit, cum trece-o glumă de-o clipă, două, răul.
„Aduni încet otrava, pînă se umple oala
„Și-atunci încep în tine zvîcnirea și răscoala
„Și dai și rupi și sfarămi orbește,-apuci și muști
„Nu te mai temi de oameni, de temniță și puști.
„Ca să vă fac dovada că pot să fac ce voi,
„Aduceți-mi încoace un ciocoi,
„Și-n fața dumneavoastră, cuprinși de două gînduri,
„Eu singur, cu călcîiul meu îl îngrop în scînduri".

Puteau jurații Curții, pe vrute sau nevrute,
Să osîndească pentru un ins cîteva sute?

Șoseaua-i încă neagră-n locul gol
Și sforăie și caii trecînd, și-i dau ocol,
Că sînt și astăzi urme de moaște ciocoiești,
Pe drumul care duce din Slatina-n Pitești.

CAUZA CAUZELOR

Nevinovați ca îngerii, se-ntreabă
Boierii dintre oameni mai de treabă,
Ce s-a -ntîmplat și ce le-a mai lipsit
Că satele s-au răzvrătit,
Așa de-odată, fără pregătire.
Boierii au dreptate să se mire,
Că ei s-au înțeles destul de bine cu sătenii.
Crăciun și Paște și Blagoveștenii
Și Bobotează, hramuri mari, cu clerici,
Îi adunau pe toți pe la biserici
Cînd sărutau icoanele-mpreună.
Ce? i-a oprit cumva, cînd se adună,
Vreun stăpîn să se închine?
Așa că unii cu-alții trăiau bine.
La masluri, la botez, la-nmormîntări,
Molitvele-s aceleași citite-ntre cîntări.
Clopotnița și toaca nu sună pentru toți?
Atunci ți-ai bate capul și să-nțelegi nu poți
Trăind duhovnicește, în pace, mic și mare,
Să ia sfîrșit de-odată asemenea-mpăcare.
Vezi, nu știi cum se poate,
Uitînd de liturghie, să intri în păcate.

Unii, vorbind aiurea, spun că țăranii mulți,
Flămînzi și goi, trec vara și iarna tot desculți.
Păi, asta lor le place și n-are nici un rost
Să-i pui să se îndoape opt luni pe an de post.
Să se îmbrace-n șube, ca noi, și să se-ncalțe.
Cine-ar mai face spicul și bobul să se-nalțe,
Eu, dumneata, ministrul, advocatul?
Priceperile-n brazdă le are numai satul.
Și tot dintr-o sminteală se mai spune
Că singuri noi petrecem în case mari și bune,
Pe cînd ei stau cu porcii și vitele-n odaie
Grămadă peste claie.
De-altminteri, pentru gură
Le-ajunge-o mămăligă, la plug, cu-o murătură,
Și-o doniță cu apă
La desfundat și sapă.
Nu-i nici o potrivire între țărani și noi.
Ei sînt scutiți de sarcini și n-au, ca noi, nevoi.
Nici nu-și dau bine seama cît sînt de fericiți
Țăranii noștri simpli și iubiți.
Noi, ceștilalți, boierii, cum ni se zice, culții,
Stăm numai cît se cere cu leoata și mulții.
Intortochiați la minte, la fire și simțire,
Avem chemări și dreptul obrazului subțire,
Că fără ierarhie și elită, o țară,
In loc să se ridice amenință să piară.
Săteanul nostru nu e mojic și năzuros,

Primește-orice și ne vorbea frumos.
Și tînărul și-unchiașul și bătrîna
Răspund întotdeauna: trăiți și sărut mîna.

Un medic îndrăzneț
Fusese dat afară din slujbă, la județ.
Într-un raport de-o coală, trimis la București,
Scria neisprăvitul tot soiul de povești.
Cică din lăcomie și din nerușinare
Și din dobitocie, noi nu sîntem în stare
Să ne cunoaștem vina în răscoală;
Că sărăcia neagră e-ntinsă ca o boală;
Că noi purtăm păcatul că satele se scoală.
Eram numiți o șleahtă, tîlhari și negustori,
Ieșiți de subt tejghele, călăi și lipitori,
Că de-am fi fost încaltea boieri de neam ales,
Am fi mai de-nțeles.
Hrisoavele, de pildă, ascunse-n fund de ladă,
Scrise pe piei de iepuri, ar face o dovadă.
Dar ce-au ajuns moșnenii și răzeșia lor,
Vîndută cu prăjina? De rîsul tuturor.
Boierii știa țanțoși, cu tălpile-n țărînă
Vin cu căciula-n mînă
Să ceară băniciorul cu boabe împrumut,
Și medicul, mîrșavul, pe toate le-a văzut.
Moșierii și-arendașii au flămînzit țăranul
Și îl trudesc tot anul.
Îl țin ca pe o vită,
Și vara, ca și iarna, în viscol priponită,
Cămătărit cumplit,
Și-l țin și-nnămolit
Și îngropat în sate de bordeie,
Bolnav și el și proasta lui femeie.
Fără un dinte-n gură, îți ia, cînd nici nu știi,
Un deget și ți-l trece, prin bale, pe gingii.
Copiii zac de guște și coptură,
Țîșnită din ureche și ochi, ca o untură,
De oftică, de friguri, de scrofuri și pelagră,
De uscăciune sau de bubă neagră,
Și mor mai mulți de două ori
Decît trăiesc cu gîlci în subsuori,
Cu bube, cu fălcăriță și umflături,
Cînd dîrdîind pe prispă, de frig, cînd în călduri.
Pruncii la sîn le smulg, să morfolească
Țîțele maicii, ca de cîlți și iască,
Parcă hrănită numai cu bozii și ciuperci,
Sugacilor le unge limba cu zer și terci.
Noi sîntem pripășiții și-ai vremurilor grele,
Care au dat de-a lungul bărbați dar și lichele.
Ca să-i încingă lanțul de robie,
Noi am fi pus în sate și o jandarmerie,
Să le păzească zilnic și sufletul și gîndul,

Cu puşca, pînă-i vine şi starostelui rîndul.
Cine murmură, Gheorghe, Dumitru ori Ilie,
E ridicat de-acasă şi-nchis la puşcărie.
Cu-asemenea palavre şi născociri murdare
Şi-a mîzgălit raportul şi doftorul Cutare,
Dar l-am trimis la urmă spre strînsă cercetare.

Aşa fiind povestea, li s-a făcut lumină
Şi-au judecat stăpînii că mîna doar streină
S-a strecurat în ţară şi-a-mpins-o la răscoală,
Ascunsă-n vreo claie de fîn sau în vre-o oală.
Au căutat-o bine dar clăile luau foc
Şi oalele crăpară, şi n-au avut noroc.
Atunci, se răzgîndiră, să fie cercetate
Scrisorile studenţilor din streinătate.
Poliţia streină slujea pe cea din ţară,
Le dezlipea trimise, primite din afară,
Şi copiile fură trecute-n Bucureşti
Potăilor lihnite de vinovaţi şi veşti.
Nici un băiat de-al nostru, din şcoli, n-a fost să fie
Tîrît de zor-nevoie în vreo vinovăţie
Şi fără capi cu carte şi fără-a fi-nvăţaţi,
Sătenii fură-n ţară cu miile-mpuşcaţi,
Că vinovată, fuse, de şi-a ieşit din fire
Poporul, prea-curvia de sus, din stăpînire.

MARIN PREDA

MOROMEȚII

Roman

PARTEA ÎNTÎIA

I

În Cîmpia Dunării, cu cîțiva ani înaintea celui de-al doilea război mondial, se pare că timpul era foarte răbdător cu oamenii; viața se scurgea aci fără conflicte mari.

Era începutul verii.

Familia Moromete se întorsese mai de vreme de la cîmp. A doua zi era duminică și ca totdeauna în timpul muncilor, la sfîrșitul săptămînii aveau să se spele cu toții și să se primenească; voioși și flămînzi să se așeze la masă, să mănînce în tihnă, apoi să aștearnă pe prispă și să doarmă adînc sub cerul înstelat.

Dar cît ajunseră acasă, Paraschiv, cel mai mare dintre copii, se dăduse jos din căruță, lăsase pe alții să deshame și să dea jos uneltele, iar el întinsese pe prispă o haină veche și se culcase peste ea gemînd. La fel făcuse și al doilea fiu, Nilă; intrase în casă și după ce se aruncase într-un pat, începuse și el să geamă, dar mai tare ca fratele său, ca și cînd ar fi fost bolnav. Al treilea băiat, Achim, se furișase în grajdul cailor și se trîntise în iesle să nu-l mai găsească nimeni. Singure cele două fete, Tita și Ilinca, plecaseră repede la gîrlă să se scalde.

Rămas singur în mijlocul bătăturii, Maromete, tatăl, trăsese căruța sub umbra mare a celor doi salcîmi de lîngă poarta grădinii și apoi ieșise și el în drum cu țigara în gură. Soarele încă mai ardea, deși se apropia de asfințit.

Moromete se așeză pe stănoaga podiștei și începu să se uite peste drum. Stătea degeaba, nu se uita în mod deosebit, dar pe fața lui se vedea că n-ar fi rău dacă s-ar ivi totuși cineva... Oamenii stăteau însă în curți, nu era acum timpul de ieșit la drum. Din mîna lui, fumul țigării se ridica drept în sus, fără grabă și fără scop.

— Ce mai faci, Moromete? Ai terminat, mă, de sapă?

Iată că se ivise totuși cineva. Moromete ridică fruntea și îl văzu pe vecinul său din spatele casei, apropiindu-se de podișcă...

Se uită însă numai odată la el ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic; se vedea limpede că pentru Moromete această apariție putea să nici nu se ivească; cu acest vecin era destul de greu să te simți bine... „pe mă-ta

și pe tine, chiorule" șopti Moromete pentru el însuși, apoi răspunse foarte binevoitor:

— Da, am terminat... Tu mai ai, mă, Bălosule?

— Am terminat și eu. Mai aveam un petic dincoace de Pămînturi, mi l-au săpat ai lui Țugurlan... Ce faci, Moromete, te-ai mai gîndit? Îmi dai salcîmu-ăla?

Iată pentru ce ieșise vecinul!

Moromete se uită țintă la el și nu răspunse la întrebare. „Da, am discutat odată să-ți vînd un salcîm! poate o să ți-l vînd... poate n-o să ți-l vînd... De ce trebuie să ne grăbim așa!?" părea să-i spună el vecinului.

— Dar Victor al tău... El nu mai iese la sapă, Bălosule? Sau de cînd e voiajor nu-l mai aranjează? zise Moromete. Adică... admitem că fiind ocupat... mai adăogă el.

Vecinul avu bănuiala că aceste cuvinte nu sînt chiar atît de nevinovate cum s-ar fi putut înțelege din glasul cu care fuseseră rostite, dar trecu peste asta.

— Păi de ce zici că nu vrei să-l mai dai, Moromete? Că vroiam să ți-l și plătesc.

Drept răspuns, Moromete începu să se uite pe cer:

— Să ții minte că la noapte o să plouă. Dacă dă ploaia asta, o să fac o grămadă de grîu, Tudore!

Vasăzică de-aceia nu mai avea nevoie să-i vîndă salcîmul. O vreme, Bălosu nu mai zise nimic, apoi se prefăcu că schimbă vorba:

— Mă întîlnii la prînz cu Albei. Zicea că mîine dimineață o pornește prin sat după impozite.

Moromete rămase nemișcat.

— Zicea că a primit o dispoziție, sau un ordin, dracu să-l ia... Că cine are de achitat *fonciire* și n-o s-o achite mîine, o să le ia din casă.

Moromete se mohorî dintr-odată. Vru să răspundă, dar se ridică pe neașteptate de pe stănoagă și sări spre poartă. Un cal scăpase din grajd și vroia să iasă la drum.

— Nea îndărăt, blegule, unde vrei să te duci? strigă omul, închizîndu-i poarta în nas.

Calul nu se sperie, însă rămase cu botul lîngă ulucă și suflă puternic pe nări, apoi cu dispreț parcă, se întoarse cu spatele și începu să se frece de ulucă.

— Nea, n-auzi? Surdule!... Tuț adineaurea mă-ti! strigă Moromete înfuriat.

Calul se opri din scărpinat și porni nepăsător spre prispa casei unde zăcea Paraschiv. Moromete se luă după el, dar calul nu-l luă în seamă. Se opri lîngă prispă și întinse gîtul lîngă parmalîc, unde începu să roadă cu dinții dintr-un drob de sare. Paraschiv se trezi înfuriat și-i repezi cu toată puterea un picior în burtă.

Tot atunci, femeia omului ieși în prag. Avea fața roșie și obosită, iar nădușeala îi curgea în șiroaie înnegrite peste obraji și gît.

— Ilie, unde s-au dus fetele alea? Ce fac eu aici singură? Acu se întunericește și ce mîncați?

— Raci o să mîncăm, fa, d-aia te vaiți tu? răspunse Moromete, trăgînd calul spre grajd.

Femeia se șterse cu deznădejde pe frunte, înghiți în sec și pieri în tindă.

— Nicolae, unde ești, mă? strigă Moromete spre grădină.

— Aicea sînt, se auzi un glas de undeva.

— Ce faci acolo? Treci încoace și ajută-i mă-ti. Te duseși în grădină,

săracu de tine, să stai, că pînă acuma te omorîși muncind. Treci încoace, n-auzi?

Pe poarta grădinii intră un băiat de vreo doisprezece ani. Avea capul gol și cămașa de pe el era ferfeniță. Picioarele goale era pline de zgîrieturi vechi cu urme de sînge închegat cu praf.

— Treci la mă-ta, și vezi ce treabă are, spuse iar Moromete, pornind încet spre grădină.

Vecinul, care în acest timp așteptase în poartă întoarcerea celuilalt, strigă puțin nemulțumit:

— Moromete, unde te duci, mă?

— Stai că mă întorc acu', răspunse Moromete bolborosind cuvintele. Du-te, mă, la mă-ta, ce tot zgîiești ochii la mine, spuse apoi cu alt glas băiatului, care rămăsese tăcut lîngă poarta grădinii.

— Da' Ilinca unde e?! Ea de ce nu se duce? gîngăvi băiatul fără să se uite la tatăl său.

— Haida-haida, Niculae! Cînd ți-oi da o palmă după ceafă, vezi tu de ce nu se duce, amenință omul pierind după șira de paie.

II

Băiatul se urni de lîngă poartă și intră în tindă. La vatră, femeia se chinuia cu o mînă să mestice mămăliga iar cu cealaltă să prăjească niște ceapă în tigaie. Alături de vatră, prinsă între două cărămizi, clocotea o oală cu ceva verde înăuntru. Femeia dăduse jos căldarea cu mămăligă și o mesteca aprig, încercînd din cînd în cînd s-o țină pe loc cu talpa piciorului.

— VenișI cu oile, mă? Du-te repede și prinde-o pe Bisisica... viu și eu acuma, să le mulgem... să torn mămăliga... Unde sînt fetele alea?...

Băiatul se uită la maică-sa și se întoarse alene îndărăt, fără să spună ceva. Ieși în curte și începu să strîngă oile spre obor. Cîțiva miei săriseră pe prispă și lingeau sare.

— Cîși! mînca-te-ar cîinii, scrîșni el, apucînd mieii de gît și făcîndu-le vînt de pe prispă.

Închise poarta oborului și rămase între oi, tăcut. Oborul era mic și cele douăzeci-douăzeci și cinci de oi abia avea loc să se miște. Una dintre ele, care stătea alături de băiat, frecă pămîntul cu copita ei mică și se culcă încet, suspinînd. Era o oaie bătrînă și blîndă care mergea totdeauna în urma cîrdului.

— Ai prins-o, mă? Hai mai repede, că se răcește mămăliga.

Băiatul se întoarse nepăsător spre mama lui care intrase în obor cu un căldăroi în mînă și abia se mișcă.

— Hai, Niculae — hai Niculae! Să nu-ți dau acuma cîteva! Unde e Bisisica? Treci s-o prindem, unde te tot uiți? zise femeia cu un glas moale și cam îndepărtat, ca și cînd ar fi vorbit gardurilor.

— Lovi-o-ar moartea de Bisisică! mormăi Niculae, apropiindu-se de o oaie neagră și cornută care se pitise într-un colț și aștepta nemișcată, ascultînd parcă cele ce se spunea despre ea.

Băiatul se repezi spre ea și o apucă de picior; oaia nu se mișcă, dar cînd îți simți piciorul prins, zvîcni pe neașteptate și-l trînti pe băiat cu burta la pămînt.

— Fire-ai a naibii, dacă nu te omor, scrîșni el și ridicîndu-se cu o sprinteneală uimitoare se repezi iar spre oaie. De astă dată, el n-o mai scăpă din mîini. Oaia sărea în trei picioare și gemea greu. Femeia se apropie cu căldarea și apucînd oaia de celălalt picior, o trase spre buza căldăroiului și

începu s-o mulgă. Niculae o apucase de coarne și o izbea cu sălbăticie peste bot. Oaia sufla greu pe nas și tot trupul îi tremura.

— Mînca-te-ar lupii să te mănînce! Dacă n-am să te omor într-o zi...

— Lasă oaia, mă! Nu mai da în ea degeaba...

Era o oaie aprigă care îl chinuia pe băiat de doi ani de zile. Mergea în fruntea oilor și totdeauna tîra întreg cîrdul în goană și nu se oprea pînă nu ajungea pe locurile de păscut. Niculae era silit să alerge după ele și arunca zadarnic cu bulgări spre oaia fruntașă. Cînd ajungeau pe mirişte băiatul cădea istovit de goană, pe o brazdă, și plîngea timp îndelungat. Uneori o prindea cu ajutorul altor băieți și o bătea cu cruzime. Oaia se cumințea un timp, lăsa alteia conducerea cîrdului, apoi iarăși își lua locul. Cîteodată, înebunit, Niculae alerga înaintea oilor aflate în plină goană, despărțea cîrdul de oaia fruntașă, o alunga în porumburi cu ciomagul și o bătea cu bolovanul pînă îl părăseau puterile. Oaia sărea din loc în loc, fugea, se oprea tremurînd și gemea de lovituri. În ziua aceea nu mai alerga; a doua zi însă o lua la goană, parcă și mai aprigă. Niculae o ținea minte încă de pe cînd era noatină.

Într-o iarnă, la bobotează, venise popa cu căldărușa și intrase în obor să stropească oile cu aghiazmă. Bisisica — așa o botezase Achim cînd o învățase să împungă ca berbecii — ieșise din cîrd și ridicase fruntea spre popă. Cînd părintele făcuse semnul crucii, zbicind din busuioc, oaia, crezînd că e vorba de împuns, se repezise în patrafirul aceluia, bestecăind cu cornițele ei mici printre picioarele popii.

— Gata, ai scăpat, zise femeia lovind cu milă în spinarea oii, care în tot timpul mulsului tremurase ca frunza. Dă-i drumul, Niculae.

Băiatul îi dădu drumul de coarne, izbind-o în acelaș timp cu piciorul în grumaz; apoi prinse altă oaie, care cît simți mîna femeii sub uger, singură se lăsă pe căldăroi și începu să rumege liniștită.

— Vezi, asta de ce stă?! îngînă Niculae, ca și cînd cineva ar fi spus că toate oile seamănă cu Bisisica. Nu știu, mamă, dar eu m-am săturat... Eu... le lovește moartea de oi, îngînă el mai departe cu un glas îndurerat. Eu nu mă mai duc cu oile... toată lumea le dă la cioban, numai tata s-a găsit mai breaz să mă trimită pe mine... De ce nu-i spui să le dea la cioban? De două luni de zile nu m-am mai dus la școală. Are să mă lase repetent...

— Gata, zise femeia, alta...Hai mai repede, că se răcește mămăliga...

Niculae prinse altă oaie care nu era mai blîndă. El o apucă de bot cu ură și-i strînse nasul scrîșnind.

— Stai! Ce! O iai pe urmele Bisisichii, fire-ai a naibii!? bolborosi el. Apoi vorbi iar cu un alt glas: — Eu spun una și tu te faci că n-auzi. N-auzi că mă lasă repetent?

— Ce să-ți fac eu dacă te lasă repetent? Parcă dacă te duci nu te lasă! răspunse femeia cu gîndul în altă parte.

— N-auzi că nu mă lasă!? zise băiatul necăjit. De cîte ori vrei să-ți tot spun?

— Ce să-mi tot spui? întrebă femeia cu același glas îndepărtat și îmbulzit de alte gînduri. Alta, spuse ea iar. Se vede că nu prea le-ai păscut azi... Asta abia au dat cîteva picături!

— N-auzi, mamă? strigă Niculae și mai îndurerat.

— Aud, mă, aud! Spune! răspunse femeia mai cald.

— Păi nu ți-am mai spus? „Tu, Moromete, nu te speria că n-ai cărți și că n-ai venit astă toamnă, eu te trec clasa, numai să vii la examen. Să înveți pentru examen, că nu ți-am pus note“...

— Păi să te duci la examen, zise femeia, iarăși cu gîndul împrăștiat.

— Cum să mă duc, mamă, dacă n-am învățat? strigă băiatul furios.

— Păi învață! răspunse femeia moale.

— Cum să învăț!!! strigă Niculae și mai înfuriat.

Glasul lui copiloros răsuna ascuțit în liniștea amurgului care începuse să acopere salcîmii.

— Ia și tu o carte cu oile și citește. Ce vreai să-ți fac eu? răspunse femeia cu un glas în care răzbătuseră cîteva urme de interes.

— Care carte, mamă, care carte? Nici *Citirea* n-a vrut să-mi cumpere tata. De unde să iau, că nimeni nu mi-o dă. Dacă m-ar lăsa să mă duc la școală...

Femeia tăcea și mulgea mai departe oaia.

— Mai e vreuna? întrebă ea, apucînd altă oaie. Treci și ține-o să nu-mi verse laptele, mai spuse ea, strîngînd căldăroiul între genunchi.

Niculae apucă oaia de gît cu o mînă, iar cu cealaltă o atinse pe femeie pe umăr.

— Mamă, spune-i tu lui tata... zise el rugător, dar glasul i se rupse și scoase un strigăt. Oaia se mișcase și-l călcase pe o bubă de pe picior cu copita ei mică și ascuțită. Niculae izbucni pe neașteptate într-un plîns sfîșietor și se lăsă jos ca o cîrpă.

— Ce e, mă, te-a călcat? întrebă femeia sec. De ce nu te păzești? Ține oaia să nu-mi verse laptele!

La auzul glasului lipsit de milă al mamei, băiatul începu să plîngă și mai adînc, zbuciumîndu-se aprig și izbind cu pumnii lui mici în pămîntul afînat de bălegar vechi al oilor. Femeia prinse altă oaie și începu să mulgă singură și tăcută, în timp ce Niculae plîngea din ce în ce mai dureros, zvîrcolindu-se și scrîșnind fără oprire. Într-o vreme încetă să se mai zbată, se ridică în capul oaselor și rămase cu coatele pe genunchi. Se simțea că durerea piciorului îi trecuse de mult, el însă plîngea mai departe pe genunchi, ca și cînd ar fi cîntat ceva lung și deznădăjduit.

— Aaa... aaa...

— Ce e acolo, mă? se auzi din drum glasul lui Moromete. Iar te-a călcat oaia? Taci din gură că nu-ți ies mațele.

Femeia tocmai atunci terminase de muls și ieșise din obor. Ea se opri în mijlocul bătăturii și vorbi cu un glas care îl făcu pe Niculae să se oprească din plîns.

— Lovi-o-ar moartea de vorbă, de care nu te mai saturi, Ilie. Toată ziua stai de vorbă și beai la tutun și mie îmi arde cămașa pe mine. Dacă alții n-au treabă și au chef de vorbă... Copilul ăsta plînge aici și el tăifăsuiește și bea tutun. Veniți de la deal și vă lungiți ca vitele.... și eu să îndop singură o ceată de haidamaci....

Paraschiv ridică fruntea și-o privi pe femeie cu o ură cuibărită în el încă de pe vremea cînd mama lui murise. Din drum, Moromete se urni spre poartă și intră în curte tăcut.

— Ce e, fa, zăltato, ce vrei să-i fac eu? Dacă e bleg și-l calcă și oile...

— Toată lumea are treabă, Catrino, zise Tudor Bălosu din drum. Femeia nu răspunse nici unuia și intră în tindă.

— Moromete, zise Tudor Bălosu din nou. Nu stai, mă, să-ți dau banii? Moromete făcu un gest nedeslușit.

III

Cele două fete ale lui Moromete ajunseseră la gîrlă și începuseră să se scalde. Apa nu era prea caldă dar în timpul zilei nu se gîndiseră decît la gîrlă, atît de mare fusese fierbințeala soarelui.

— Ce facem, fa, zise cea mai mare, Tita, după ce intrase în apă și începuse să clănțăne din dinți. E rece ca ghiața.

— Cum o să fie ca ghiața, vezi-ți de treabă, așa e la început, răspunse cealaltă întrînd în apă vitejește. Dar cît simți răceala tăioasă a gîrlei, se trase îndărăt, țipînd.

Tita se aplecă și o stropi pe neașteptate cu un val de apă. Fata cea mică țipă ascuțit, se strîmbă înfiorată, apoi deodată se aplecă și ea și o împroșcă pe soră-sa de sus pînă jos. Se bălăciră cîtva timp, apoi Tita se opri și strigă:

— Ajunge, treci și mă freacă pe spinare, trebuie să ne întoarcem acasă.

Fetele începură să se spele pe rînd, cea mai mare uitîndu-se din cînd în cînd cu teamă să nu le vadă cineva. Într-un timp, ea chiar sări din apă și se repezi spre mal. Partea de gîrlă unde se scăldau era un loc dosnic la marginea satului, numit, nu se știe de ce, Valea Morii. Lîngă vale se întindea un fel de crîng lat, mai mult un fel de iaz părăsit de apele pîrîului care curgea pe marginea satului. Locul era al unuia Vasile Boțoghină. Dinspre partea aceea, care făcea un cot mare lîngă gropanul unde stăteau fetele, se auzea cineva plescăind prin apă și apropiindu-se din ce în ce.

— Treci, fa, afară, Ilinco, n-auzi că vine cineva? zise Tita puțin speriată.

— Și dacă vine, ce? răspunse Ilinca nepăsătoare.

— Fă, zăpăcito, nu ți-e rușine? Treci afară, n-auzi?

Fata însă, chiar de-ar fi vrut să se mai ascundă, n-ar mai fi avut timp. De după cotul apei se ivi, printre frunzele aplecate ale crăcilor de sălcii, partea de la genunchi în jos a picioarelor cuiva. Fata cea mare cînd văzu pantalonii aceia umblînd prin apă, își trase repede cămașa pe cap și pieri în tufișul sălciilor, tremurînd. De-acolo, ea auzi numaidecît niște glasuri și îngheță de spaimă.

— Ce faci, fa, aici, te scalzi? întrebă un glas, urmat apoi de cîteva rîsete.

— Da, mă scald, ce să fac, răspunse Ilinca și începu și ea să rîdă.

— Scaldă-te, fa, se auzi iarăși glasul acela.

— Păi, mă scald, răspunse iar Ilinca.

Apoi fata din tufiș se auzi strigată și tresări de uimire.

— Tito, treci încoace că nu e nimeni. E Florica și cu ga Leana, vor să prindă pește. S-au îmbrăcat în pantaloni.

Tita ieși din tufiș încă înspăimîntată și cînd le văzu pe cele două cu plasa, începu să rîdă.

— Ce naiba, Floareo, zise ea, ai băgat-o în pantaloni? Era să mor de frică. Și proasta aia stă în apă. Dacă era cineva, fa, ce făceai?

Ilinca începu să rîdă:

— Da' ce, mi-era frică de el? Îi dam cu nămol în ochi!

— Ei, ce știe ea, zise muierea cu plasa.

— Ați prins mult pește? întrebă Tita schimbînd vorba.

— Am prins pe dracu' ghem! De cîte ori ridicăm plasa, numai broaște și mormoloci.

— Tata spunea că ăia pe la București mănîncă broaște! Zicea că le îndoapă cu carne și le bagă la cuptor, așa vii. Pe urmă cînd încep să facă poc-poc, le scot afară și le mănîncă cu furculița, zise Ilinca scuipînd pe marginea apei.

— Prostia ta, răspunse cea cu plasa. Ia uitați-vă!

Cele două ridicară plasa la mal și o dădură peste cap. Numaidecît un

broscoi orăcăi cu putere, făcînd să răsune valea și țîșni înapoi în apă, stropind în ochi pe cele două pescuitoare. Alte broaște, de toate mărimile, săriră de pe mal, împroșcînd apa. Un singur peștișor, ca un deget de copil, strălucea în buruienile de pe mal și chiar și acela era gata să alunece înapoi, dacă una din pescuitoare nu l-ar fi prins numaidecît. Înainte de a-l arunca în oală ca se uită la el cum svîcnește. Fetele izbucniră în rîs.

— Hai să mergem, Ilinco, ce tot mai aștepți, nu vezi că te-ai învinețit?

Fata ieși clănțănind și se îmbrăcă repede.

— Stați fa, că mergem și noi, zise fata cu plasa. Ați auzit? Se mărită Polina.

— Polina lui Bălosu? Păi știm, răspunse Ilinca,

— Nu, nu știți, că nu cu Birică se mărită, răspunse fata. Apoi se adresă însoțitoarei: — Hai să mergem și noi, ga Leano, că eu ți-am spus că pînă nu plouă, peștii nu ies de pe fund. Fă, Tito, voi știți că Polina era în vorbă cu alde Birică. Ei, acu se mărită cu Stan Cotelici.

— Cu șchiopul?! întrebă Tita, uimită. Cu urîtul ăla? Păi ce moartea a găsit-o să-l ia pe-ăla! că după ce e șchiop, mai e și *făcut*!

— Da' ce, fa, el nu trebuie să se însoare? Trebuie să-l ia cineva, zise Leana înfășurînd plasa.

— Să-l ia moartea! răspunse Tita rîzînd.

— De ce fa? Eu cum l-am luat pe Ene al meu? Ce are Stan Cotelici de fugiți de el?

— E urîîît, ga Leano, răspunse Tita, luînd-o pe lîngă sălcii. Și aia n-ar fi nimic, dar matale l-ai văzut cum umblă? are atîta avere și parcă e milog!....

— E bine să strîngă omul, răspunse Leana cu îndoială.

— Hai, fa, îmbracă-te mai repede, zise Tita răstindu-se spre soră-sa. De ce nu-ți cîrpești fusta aia, nu vezi că ți se vede buca?

— Ce să mai cîrpesc, am tot cîrpit-o.... ia lasă-mă în pace! Dacă mi se vede, ce? Cine o vede, să mi-o mănînce! Ei! răspunse Ilinca la fel de răstit.

— Ce știe ca, rîse fata cu plasa. Să te vedem la anul sau la anul ălalt, tot așa ai să zici?

Cu toate că era într-adevăr nevoie de anii aceia ca să nu mai zică așa (Ilinca avea doar patrusprezece ani), cînd fusese pomenit numele lui Birică, fata cea mică a lui Moromete se roșise. Se înțelege că flăcăul nu știa nimic. El era prieten cu frații Ilincăi, venea des pe la ei, juca tabinet, era vesel.... și mai ales cînta frumos.

Cele trei fete o luară înainte, iar muierea mergea în urma lor cu plasa pe umăr. Soarele asfințise și în aer începuseră să bîzîie țînțarii. Cînd cotiră după valea morii și se apropiau de pădurea de la marginea satului, muierea care mergea mereu în urmă, se miră:

— Parcă ne-ar fi auzit, fa! Ala care iese din pădure nu e Birică?

Fetele băgară și ele de seamă și încetiniră pașii. Tăceau. Se gîndeau dacă trebuie sau nu să-i spună știrea flăcăului.

— Ce mai faci, Birică, n-ai mai venit pe la noi, îndrăzni totuși fata cea mică a lui Moromete, cînd Birică le ajunse din urmă.

Birică nu răspunse. Se cunoștea că îi pare bine că a întîlnit-o pe Tita. Dădu bună-seara și se apropie de ea.

— Tito, vreau să-ți spun ceva... Am fluierat aseară la Polina și nu știu ce e cu ea, n-a vrut să mai iasă, șopti el după ce se îndepărtă puțin cu fata. Spune-i că am să trec diseară... Dacă nu mai vrea să vorbească cu mine, să-mi spună!

S-ar fi putut crede că flăcăul nu dorea să știe decît atît, dar Titei nu-i scăpă tulburarea care îl stăpînea pe flăcău.

Ea cunoștea bine această tulburare. De aproape un an de zile era în vorbă cu Victor, fratele Polinei. Victor Bălosu nu spunea că nu ține la ea, dar nici nu se străduia să arate că ține.

— Atîta vreau să știu, continuă Birică, de-astădată fără să-și mai ascundă îngrijorarea. Ai să-i spui, Tito?

Tita șovăia să răspundă.

— Birică! Se vorbește că Polina... Nu știu, așa am auzit... tu nu știi nimic? E vorba de Stan Cotelici, cică s-ar mărita cu el. Trebuie să vorbești tu cu ea, să vezi ce s-a întîmplat...

Birică se posomorî și amuți. Mai merse cîțiva pași cu fata, apoi, fără să mai întrebe ceva, se îndepărtă. Fata cea mică a lui Moromete îl strigă din urmă, dar flăcăul nu răspunse.

IV

— Treceți la masă, ori vreți să vă chem cu lăutari, strigă Catrina Moromete din pragul tindei. Ilie, unde s-au dus fetele alea? Numai tu le-ai dat nas; unde-or fi ele acuma? Sculați în sus! Paraschive, Nilă, voi n-auziți? Niculae, tu ce mai aștepți, ai băgat nasul între picioare...

Femeia se opri deodată din vorbit și chipul i se schimonosi de spaimă. Pe alături de ea țîșni Duțulache, cîinele, ieșind din tindă cu o bucată mare de ceva alb în gură, pe semne brînză. Femeia îl întrebă:

— Cînd ai intrat, lovite-ar turbarea? Lasă jos! Lasă jos, n-auzi?

— Dă-i apă, zise Moromete, liniștit.

Paraschiv începu să rîdă, sculîndu-se de pe dulamă.

— Lasă jos, lasă jos, mînca-te-ar cîinii, lasă jooos!.. striga zadarnic femeia. Cîinele pierise în grădină.

— Acum să mîncați cîinele, spuse mai departe Catrina, uitîndu-se crunt la fiul vitreg care rîdea.

— De ce să mîncăm cîinele, fa proasto!? întrebă Moromete, liniștit și încet. Apoi, tot liniștit, spuse mai departe și la fel de încet, ca și cînd ar fi vorbit cu el însuși: — de ce să mîncăm, fa, zăltato, sărito de la locul tău? E bun cîinele de mîncat, fa? E bun să te mînînce el pe tine! Și chiar o să te mănînce. Azi ți-a luat brînza, mîine o să-ți ia...

— Nu treceți odată la masă? strigă femeia scoasă din minți. Dacă n-o să mă duc în lume și să vă las.... și moartea să vă ia pe toți și la cimitir să vă ducă!...

— Taci, fa, din gură, dosădito, zise iar Moromete și mai liniștit ca înainte. Vezi-ți, fa, de treabă! Ai făcut mîncare? Spune odată și taci, că nu sîntem surzi.

Paraschiv stătea pe prispă și rînjea. Femeia amuți, nu mai zise nimic. Pe drum se văzură cele două fete apropiindu-se de casă. Moromete se ridică de pe prispă și în tăcerea care se lăsase, glasul lui picură liniștit și încet, de astă dată spunînd însă altceva:

— Tu, Paraschive, ce stai acilea și belești fasolele la mine? Ce, nu ți-am mai văzut dinții de mult? Rînjești ca un colțat la maică-ta parcă tu ai fi mai breaz. De ce nu treci la masă? Și pe voi, v-a găsit scăldatul? Dacă vă iau de păr și mătur bătătura cu voi, vă scutesc de-o treabă mîine dimineață. O lăsați pe mă-ta singură și vă duceți. Unde sînt ăilalți?

Moromete vorbise pînă acum încet și liniștit. Deodată curtea răsună de un glas puternic și amenințător, făcîndu-i pe toți să tresară de teamă.

— Nilă! Achime! strigă Moromete de două ori.

După un timp, se auzi în casă cum cineva sare din pat; în acelaș timp, poarta grajdului se deschise și se văzu venind încet și frecîndu-se cu mîinile la ochi, Achim.

— Ce e, mă, cu voi? întrebă Moromete cu glasul dinainte, încet și liniștit. Ba chiar blînd. Nu vă e foame? Stați la masă! Puteți pe urmă să dormiți pînă poimîne dimineață...

Catrina Moromete se șterse pe frunte de sudoare și intră în tindă. Unul cîte unul, copiii intrară în tinda casei. Se înserase bine și de pe vatră focul arunca pînă departe o fîșie roșie de lumină, făcînd să strălucească bătătura.

Cît ieșeau din iarnă și pînă aproape de sfîntul Niculae, Moromeții mîncau afară în tindă la o masă joasă și rotundă, așezați în jurul ei pe niște scăunele cît palma. Fără să se știe cînd, copiii se așezaseră cu vremea unul lîngă altul, după fire și neam. Cei trei frați vitregi, Paraschiv, Nilă și Achim, stăteau spre partea din afară a tindei, ca și cînd ar fi fost gata în orice clipă să se scoale de la masă și să plece afară. De cealaltă parte a mesei, lîngă vatră, jumătate întoarsă spre strachinile și oalele cu mîncare de pe foc, stătea totdeauna Catrina Moromete, mama vitregă a celor trei, iar lîngă ea îl avea pe Niculae și pe Ilinca, copii făcuți cu Moromete. Tita stătea între cei trei și mă-sa. Era tot fata ei, făcută însă din căsătoria dintîi.

Numai Moromete stătea parcă deasupra tuturor. Locul lui era pragul celei de-a doua odăi, de pe care el stăpînea cu privirea pe fiecare. Toți ceilalți stăteau umăr lîngă umăr, înghesuiți, masa fiind prea mică. Moromete n-o mai schimbase de pe vremea primei lui căsătorii, deși numărul copiilor crescuse. El ședea bine pe pragul lui, putea să se miște în voie și de altfel nimănui nu-i trecuse prin cap că ar fi bine să se schimbe masa aceea joasă și plină de arsurile picioarelor de la tigaie.

Paraschiv, Nilă și Achim nu erau din firea lor niște copii tăcuți, moi, ori lipsiți de veselie. Totuși, ca totdeauna, ei se așezară la masă absenți, uitîndu-se în gol, oftînd, parcă ar fi trebuit nu să mănînce ci să ridice pietre de moară. Moromete se așeză și el pe prag, făcînd în același timp cîteva cruci repezi și închizînd o clipă, evlavios, ochii. Niculae, care nu avea scaun, se așeză turcește pe pămînt.

— Du-te, mă, și ia-ți o pernă, dosăditule, de cîte ori să-ți spui? Că ăștia nu sînt în stare să facă măcar un scaun, zise femeia uitîndu-se la cei trei care așteptau, tăcuți și plictisiți, mîncarea.

— Tu de ce nu faci? zise Achim, ai cărui ochi clipiră ascuțit, înfigîndu-se din golul în care erau pierduți mai înainte, în acei ai mamei vitrege.

Moromete, care tocmai își făcuse cruce, se uită la femeie cu gura căscată de mirare.

— Taci, fa, din gură, n-auzi?! zise el, apucînd lingura de lemn între degete.

— N-auzi ce zice colțatul? răspunse femeia, ștergîndu-se de sudoare, fără să-i pese de privirea bărbatului.

— De ce colțat?! întrebă moale Paraschiv, apucînd și el lingura într-un fel anumit, vrînd să spună că vrea să mănînce mai repede.

— Taci, mă, din gură, zise și Nilă cu un glas și mai moale decît al fratelui, aproape șoptind.

— Cine vă întrece? răspunse Catrina. Așează-te masă, ridică-te masă. Abia se mișcă, abia se așează, cleaf, cleaf, parcă i-ai da să mănînce otravă.

— Pui, fa, mîncarea-aia odată?! zise Moromete liniștit, dar în glas cu fire de amenințare.

Cele două fete tăceau. Niculae se uita la tatăl său nemișcat, cu ochii pironiți pe fruntea lui largă, descoperită de golul părului căzut de o parte și de alta a creștetului. Catrina apucă o oală mare de pe vatră și o trase lîngă ea. Fata cea mare, Tita, desprinse dintr-un cui de lîngă firidă o ață subțire de bumbac și tăie mămăliga în felii groase. Ilinca așeză în mijlocul mesei o strachină largă și adîncă, iar femeia o umplu numaidecît cu o ciorbă verde și groasă de ierburi.

— Da' brînză nu e? șopti Niculae indignat, uitîndu-se la maică-sa.

— Du-te de-o ia din burta lui Duțulache! răspunse mama.

— Da' ce! Ce Duțulache? Mie să-mi dai brînză, zise iar Niculae, trîntind lingura pe masă.

— Parcă spuneai că să le mănînce lupii de oi, îngînă femeia mai moale, cu un glas acum nepăsător.

— Mănîncă, mă, acilea și nu te mai miorlăi, puturosule! Te găsi brînza! Cînd e, te uiți chiondorîș la ea, zise tatăl nepăsător și el, înghițînd un dumicat mare.

Niculae amuți. Pieptul i se ridică și coborî repede; buzele îi tremurară. Cîteva clipe se uită la maică-sa. Femeia mînca cu gîndurile în altă parte. Băiatul se uită atunci spre soră-sa, Ilinca, dar fiecare mînca repede, însuflețit pe neașteptate, tăcut și parcă nemaisimțind pe cel de alături. Băiatul înghiți greu, se ridică de la masă și ieși afară. Aproape că nimeni nu-l luă în seamă.

— Dacă mănînci, mi-ești ca un frate, Niculae, zise Achim batjocoritor; dacă nu mănînci, mi-ești ca doi.

— Să te ia naiba, izbucni băiatul hohotind și făcîndu-se nevăzut.

Pe fața femeii trecu o urmă de durere auzind plînsul de afară al copilului.

— De ce nu-l lași în pace, Ilie, șopti ea, privindu-și bărbatul cu ură. N-ajunge că îl trimeți ca vai de capul lui și rabdă de sete toată ziua, cu oile? Îl mai faci și puturos. Voi vă duceți și munciți ca oamenii, vă mai odihniți, aveți apă, mîncați, și el, săracu', rabdă de sete toată ziua și aleargă după zăpăcita aia de Bisisica...

Moromete se sculă de la masă tăcut și ieși afară. După cîtva timp, se auziră cîteva cuvinte înăbușite și pe urmă tatăl se întoarse ținîndu-l pe băiat de mînă.

— Stai și mănîncă, nu te prosti, zise Moromete așezîndu-l la masă. Dă-i, fa, niște brînză, hai, el se duce cu oile, de!...

— Nu mănînc brînză, scrîșni Niculae, ștergîndu-și obrajii pătați de lacrimi.

— Mănîncă-mă pe mine atunci, răspunse omul pășind și așezîndu-se pe pragul lui.

Strachina de pe masă se golise între timp. Catrina se întoarse și apucă oala din spate.

— Nu-i arde lui de brînză, zise ea turnînd în strachină. I-e necaz că o să rămîie repetent. I-e necaz și lui că anul trecut i-a luat al lui *percitoru* înainte, că tot așa te-ai apucat să-l trimeți cu oile... Parcă murea dacă-l lăsai barem o lună, acolo, să se ducă... i-e drag și lui...

— Ia mai lasă, zise Ilinca, uitîndu-se supărată spre maică-sa. Ne găsi școala!

— Taci, fa, din gură, proasto! zise mama ridicînd mîna amenințător spre fată.

— Fă! fă! Fă, n-auzi? mormăi Moromete. Pune, fa, mîncare și mai trage-te pe fălcile-alea că te-or fi durînd de cînd vorbești. Altă treabă

n-avem noi acuma! Ne apucăm să *studiem*. Mai bine vezi ce-o să faci, că mîine dimineață... dar ce zic eu : mîine dis de dimineață o să vie ăla, să-ți ia țoalele din casă.

— De ce să-mi ia țoalele din casă? întrebă femeia nevinovată.

— Așa! Ca să se mire proștii, răspunse omul. Vezi că se umflă laptele....

Tita se întoarse și dădu la o parte de pe vatră o oală plină cu lapte. Catrina turnă iarăși ciorbă în strachina de pe masă, care între timp iar se golise.

— Ce faci, mă, că am vorbit iar cu Cătănoiu. Zice că săptămîna asta pleacă la București, zise Achim uitîndu-se pe sub sprîncene la tatăl său.

Auzindu-l că vorbește despre perceptor, Achim socotise că a găsit un prilej bun.

— Ducă-se învîrtindu-se, răspunse însă Moromete, posomorîndu-se deodată.

Niculae, care începuse să mănînce, lăsă lingura pe masă și se uită cu nesaț la fratele său vitreg.

Nepăsător, Achim continuă, făcînd o socoteală simplă:

— Avem douăzeci și patru de oi, toate cu lapte. Asta înseamnă două sute patruzeci de lei pe zi. Într-o săptămînă...

— *Înseamnă*, răspunse Moromete batjocoritor. Înseamnă prostia ta din cap.

— Mă , eu ți-am spus! zise Achim cu dispreț parcă. La toamnă trebuie să plătim banca. Eu zic că trebuie să-mi spui odată, dacă îmi dai sau nu-mi dai drumul.

Catrina care ascultase se amestecă și ea.

— Lasă-l, mă, să se ducă. Nu e vorba numai de bancă, dar sînt și ei băieți mari... n-au o treanță pe ei... cu ce să-și cumpere?

— Și ce băgați în voi dacă pleacă cu oile? întrebă Moromete cu răutate.

— Cum ce mîncăm? Mai e o găină, mai e un miel. Și pe urmă peste o săptămînă, două, începe secerea, facem pîine... Am trăit noi și fără oi.

— Taci, mamă, din gură, zise Ilinca cu reproș. Să vii la deal și să muncești și să vezi pe urmă cum e fără lapte...

— Las-o, Ilinco, că au găsit-o găinile și mieii. E plină de găini și de miei, zise tatăl cu ironie.

Niculae se întoarse spre soră-sa și-i arse o palmă peste cap, scrîșnind din dinți.

— Ce ai, mă, ești nebun? țipă fata.

— Ce te-amesteci?! răspunse Niculae, sărind în sus de la masă, gata să fugă afară.

— Niculae, dacă mă scol la tine, te dau cu capul de pereți pînă îți ies bolboșile ochilor, zise Moromete fulgerîndu-l cu privirea.

— Ce s-amestecă ea? bolborosi băiatul arțăgos.

— Ce e, mă, îți pare bine că n-o să te mai duci cu oile?! întrebă Tita cu răutate. Nu-ți fie frică, ai să mergi la deal să dai zece sudori din tine.

— Ce-aveți, fa, cu el? se răsti mama, furioasă. Nu puteți să vă vedeți de treabă?

— Tu îi dai nas, zise Tita tot cu răutate.

— Vezi, să nu-ți dau eu una peste nas, amenință femeia.

— Mă, se vede că nu sînteți munciți, mă!!! se prăbuși Moromete de uimire. Păi eu, cînd veneam de la deal, adormeam cu dumicatul în gură!

Acu vă sparg oalele și străchinile astea în cap! Nici la sfînta masă nu v-astîmpărați! Niculae, stai jos, și bagă în tine și dacă mai sufli o vorbă, te... te...

Toți lăsară ochii în jos și se făcu tăcere. Catrina schimbă strachina și turnă al doilea fel de mîncare, laptele fiert. Moromete luă două felii de mămăligă și le puse în strachina plină. În aceeași clipă, vreo șase linguri se îndreptară spre mijlocul mesei și începură să dumice mămăligă din strachină. Niculae își strecurase și el lingura printre ceilalți și abia izbutea să apuce ceva și să ducă la gură. Strachina se goli numaidecît. Femeia o umplu iarăși. Într-un timp, Niculae prinse lingura soră-si într-a lui și-o izbi afară, scrîșnind, stropindu-i pe toți cu laptele fierbinte. În aceeași clipă, palma lui Moromete se ridică și căzu pe capul lui ca o greutate de fier, detunîndu-l. Băiatul încremeni cu ochii holbați, strînse din dinți și răsuflă greu. Deși stătea jos, se clătină și se lungi moale alături de masă.

— Scoal' în sus, zise Moromete încet, dar cu un glas îndesat și amenințător. Băiatul se ridică în palme și genunchi, rămase astfel o clipă, apoi se ridică în capul oaselor.

— Ia și mănîncă, rosti cu același glas, omul.

Niculae se întoarse spre masă, aruncă spre soră-sa o privire care mocnea de ură și apucă lingura în mînă. În acest timp, însă, strachina se golise iarăși. Femeia turnă a treia oară, se uită amenințător spre Ilinca și lăsă oala în jos.

— Gata, ăsta e tot laptele, zise ea, deși nu-l răsturnase tot.

Pînă la sfîrșitul mesei, nimeni nu mai vorbi. Moromete își întinse picioarele și împinse masa mai încolo de lîngă el frecîndu-și mîinile una de alta, să se curețe de mămăligă. Femeia și fetele strîngeau oalele și strachinile.

— Să nu vii încoace, lovi-te-ar jigodia, că-ți sparg capul, zise Catrina amenințînd cîinele care aștepta pe prispă să se răstoarne masa.

— Apă a băut? rînji Paraschiv, încercînd să zîmbească, repetînd înțepătura tatălui.

— Mai și vorbești! bombăni femeia cu necaz.

— Paraschive, după demîncare, ce urmează? întrebă Moromete.

— O țigare, răspunse Niculae copilărește.

— Ce e, mă, ai înviat? zise Ilinca rîzînd. Ai un cap ca de dovleac.

— Și tu, ca de... ca.. Tîmpito! se bîlbîi Niculae.

— Tată, îl auzi? se miorlăi fata uitîndu-se spre tatăl ei, crezînd că acesta are să-i mai dea o palmă lui Niculae, dar omul parcă n-auzise, se căuta mereu în buzunarele flanelei.

— N-auzi, mă, să-mi dai o țigare, Paraschive, zise el, pregătindu-și o foiță de jurnal.

— De unde să-ți dau dacă n-am, mormăi Paraschiv ca un urs.

Moromete nu-l luă în seamă. Întinse foița spre fiu să-i pună tutun, dar deodată lăsă hîrtia în jos și șopti apăsat:

— Ia tăceți! Ssst! Tăceți din gură.

Toți copii se uitară la el, fără să înțeleagă ce vrea.

— Ce este? Ce s-a întîmplat? întrebă femeia.

— Taci! zise omul, așteptînd încordat.

Fiecare rămase la locul lui în tăcere. Paraschiv, Nilă și Achim stăteau nemișcați în cîte-un colț al tindei. Femeia și fetele rămăseseră și ele nemișcate, cu cîte o strachină sau lingură în mînă, cu gura puțin deschisă a mirare și neînțelegere.

În tăcerea aceea, se auzi deodată din depărtare un om care mergea pe drum și cînta.

Afară, toate zgomotele se topiră numaidecît și peste sat se lăsă deodată o liniște mare. Cîntecul flăcăului clocotea nereținut, revărsîndu-se peste întinderea și adîncimea nopții:

Era iarnă și ningea
Și Gheorghiță tot venea,
Azi e soare și e bine
Și Gheorghiță nu mai vine.

Cîntecul se apropia din ce în ce, dar cu o încetineală care înfiora.

Cine iubește și lasă
Dumnezeu să-i dea pedeapsă,
Aibă casa cucului
Și odihna vîntului,
Pulberea pămîntului.

Moromete se ridică în picioare și ieși pe prispă. El se întoarse însă numaidecît îndărăt și se așeză iar pe pragul lui. Ceilalți ascultau toți fără să se miște, uitînd în aceste clipe de ei înșiși.

Că furnica de-i furnică
La cap mare, la trup mică,
De umblă pe sub pămînt,
Tot se ține de cuvînt,
Dar noi oameni botezați
De cuvînt sîntem lăsați.

— Doamne sfinte, cum cîntă flăcăul ăsta! murmură mama uimită. Birică e, nu așa, Tito? întrebă ea cînd afară cîntecul nu se mai auzi.

— Da, el e, răspunse fata.

Moromeții se desmorțiră și reveniră iarăși la starea lor dinainte. Masa se terminase și acum ar fi trebuit să se culce, dar cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim, care dormiseră înainte de masă, nu păreau că au de gînd să facă așa ceva.

V

Cînd se despărțise de Tita lui Moromete, lui Birică numai de cîntat nu-i ardea; se grăbise să se ducă acasă, să stea la masă și să plece pe urmă s-o cheme pe Polina la poartă. Se dusese acasă, dar nu putuse să mănînce.

Birică avea douăzeci și patru de ani și era în vorbă cu Polina de prin iarnă. Nu știa ce să mai creadă despre ea. I se mai întîmplase odată să țină la o fată și nici atunci nu înțelesese pentru ce la început fetei îi plăcuse și mai pe urmă, tot așa, nu mai vrusese să iasă la poartă. Acum însă era parcă mai rău, înțelegea și mai puțin.

Birică plecă devreme de acasă, nu putu să aștepte pînă după mîncarea oamenilor. Pe drum își aduse aminte cum intrase în vorbă cu Polina. Era la un *clic*, la curățat porumb, și jucaseră inelușul. Polina nu ghicise că inelul e la Birică și cel care avea cureaua și conducea jocul îl întrebase:

„Cîte să-i dau, Birică"?

„Cîte vrei!" răspunse Birică și asta însemna că trebuie doar să-i atingă palma, adică de formă.

Atunci văzuse un surîs de batjocură pe buzele fetei, parcă ar fi vrut să-i spună că n-are nici-un rost s-o cruțe, fiindcă tot nu-i place de el.

„Ba, nu, dă-i una fierbinte ca focul," spusese atunci Birică.

Jocul continuase și Birică fusese scos să ghicească la cine e inelul. Greșise dinadins, știa că inelul trebuie să fie la Polina.

„Cîte să-i dau, Polino?" întrebase într-adevăr cel care conducea.

„Dă-i una moale ca lîna și una iute ca fulgerul", răspunsese Polina.

Pe cea iute ca fulgerul o primise drept în inimă și se înfiorase de bucurie. În seara aceea nu mai vorbise nimic cu ea, dar în seara următoare venise singur la poarta ei și fluierase. Știa că n-are să iasă, că trebuia să vină seri de-a rîndul la poarta ei pentru ca ea să aibă timp să se gîndească și abia după mai multe seri din acestea, ea să iasă în sfîrșit și să-i spună — să-i dea de înțeles — că s-a gîndit la el și îi place, sau s-a gîndit și „n-o lasă maică-sa". Dar ce ciudat lucru, ea ieșise chiar din prima seară — a doua seară decînd intrase în vorbă cu ea — și nu suflase nici un cuvînt nici despre maică-sa, nici despre cineva de-ai ei și nici mîcar cuvintele obișnuite „mă duc, ne vede cineva". Se apropiase de el dintr-odată, foarte hotărîtă, zăpăcindu-l prin nepăsarea ei față de primejdiile care o pîndeau pe ea, primejdii adevărate și cunoscute de toate fetele și de care ea parcă nici nu vroia să știe.

Înțelesese mai tîrziu că ea ținea la el mai de mult, nu vroia să spună de cînd, era limpede că nu din seara aceea cu inelușul, ci mult mai dinainte. Faptul că o fată ca Polina ținea la el, el care plăcea fetelor doar cînd cînta, mai mult nu ținea la el niciuna fiindcă era flăcău cu mulți frați și nu-i venea decît un pogon de pămînt, — îl făcuse mai pe urmă pe Birică să uite că e flăcău sărac și să se gîndească mai cu îndrăzneală la însurătoarea lui. Cînd îi dăduse apoi de înțeles Polinei că se gîndește să se ia cu ea, Polina se făcuse roșie și se uitase la el cu niște ochi ciudați, ca în seara aceea de la clic: „Și dacă eu nu vreau, ce-ai să faci Birică?" întrebase ea. „De ce să nu vrei?" „Mai știi? Poate că nu mai țin la tine". El o apucase de mînă crezînd că glumește, dar ea îl lovise peste braț și se trăsese îndărăt. Părea cu adevărat mînioasă pe el și Birică nu prea înțelesese.

Aducîndu-și de aminte această întîmplare uitată, Birică se opri în mijlocul drumului, lovit parcă fără veste de înțelesul tîrziu si cumplit pe care aceste cuvinte ale ei îl adeverea. Așa dar, Polina nu glumise. Vru să se întoarcă din drum, dar continuă totuși să meargă spre casa Polinei, și mergînd, el uită că vroia să afle ceva de la ea; nu mai vroia decît s-o vadă. Întîi de toate s-o vadă. Parcă îi uitase chipul, și neputîndu-se grăbi decît la pas, deodata el începu să cînte. Gîndul că s-ar putea ca ea să nu iasă nici de astă dată — și atunci ar fi rămas singur cu dorința lui chinuitoare de a-i vedea chipul — se ascunsese undeva în adîncul inimii și cînta într-o ciudată uitare de sine.

În dreptul Moromeților, glasul său se frînse tot cum începuse, pe neașteptate. Casa Polinei era la un pas. Birică se opri pe podișca lui Bălosu și fluieră.

Casa Polinei rămase liniștită. Birică mai așteptă puțin și fluieră din nou. De astă dată auzi ușa de la tindă deschizîndu-se. Gardul lui Bălosu era înalt și Birică n-o vedea pe fată. Dar nici nu se uita, fiindcă auzind-o că vine, hotărîse să nu dea bună-seara și nici să înceapă el cel dintîi vorba. Portița scîrțîi ușor și cîteva clipe tăcerea nu fu turburată de nimic. Birică ședea pe podișcă jumătate întors și aștepta.

— Ce e, mă? Ce fluieri aici? Ce, e tîrla lui tac-tău?

Birică se răsuci speriat. In poartă, în locul Polinei, îl recunoscu pe Bălosu.

— De ce să nu fluier, bolborosi el cu un glas sumbru. Nu cumva crezi că te-am fluierat pe dumneata?

După ce spuse aceste cuvinte, Birică vru să se îndepărteze.

— Pleacă în... mă-ti d-aici și să nu te mai prind că fluieri la poarta mea că pun cîinii pe tine.

Birică se apropie cu băgare de seamă de tatăl Polinei și îi șopti cu o blîndețe amenințătoare:

— Nea Tudore, ia seama la vorbă că nu ți-am făcut nimic.

— Ce să iau seama la vorbă? Ce cauți *tu* la fata mea?

Și fără să mai dea alte lămuriri, îl și apucă pe flăcău de gulerul cămășii și îl îmbrînci. Birică se trase singur îndărăt, dar puse mîna pe stinghia stănoagii, gata s-o smulgă. Rămase însă nemișcat. In spatele lui Bălosu apăruse Victor, voiajorul, cu o măciucă în mînă.

Birică așteptă cîteva clipe, șovăielnic, apoi se îndepărtă cu fruntea în pămînt.

Curînd însă se întoarse înapoi. Cei doi nu mai erau în poartă. Vru să fluiere iar, dar se răzgîndi și din nou se îndepărtă. De astă dată se opri în dreptul Moromeților. Veni lîngă gard și șopti în întuneric:

— Bă Nilă-m'!

— Cee-m'! Care ești? șopti Nilă de pe prispă.

— Ia vin pîn-aici, zise iar glasul de lîngă garduri. Eu sînt! Birică.

Intrigat, Moromete ieșise și el pe prispă.

— Tu ești, Birică? întrebă el.

— Vreau să-i spun ceva lui Nilă, răspunse Birică.

— Păi vin încoa pe prispă.

Flăcăul intră în curte și se apropie prin întuneric de cei de pe prispă.

— Bună seara, zise el moale. Unde ești, Nilă?

— Bună să-ți fie inima, Birică, răspunse Moromete.

— Dracu' s-o ia de inimă, nea Ilie!... Dumnezeul mă-si!

— Ce s-a întîmplat, mă? mormăi Paraschiv, răzimat în întuneric de stîlpul casei.

— Nilă, unde ești, mă, întrebă Birică fără să răspundă. Hai, nu mergi, ce mai stai? N-ai mîncat?

— Hai că merg, acuma, răspunse Nilă, dîndu-se jos de pe prispă. Dar ce s-a întîmplat?

— Mai stai, Birică, zise Moromete, dîndu-se mai aproape. Ia spune, ce s-a întîmplat?

Birică se așeză pe prispă și deodată izbucni:

— Nea Ilie, ce dracu' vreai să se întîmple? Știi și dumneata că la o fată mare și-un măgar sbiară! Eram în vorbă cu asta a lui Bălosu.

— Măi, Birică, prost mai ești, zise Moromete în șoaptă, ca și cînd s-ar fi temut să nu-l audă vecinul. Nu mai găsești tu altă fată? E satul plin. Și dacă nu-ți ajunge aici, te mai duci și la Miroși și la Balaci, poți să iai satele la rînd pînă la Dunăre. D-aia te vaiți tu? Mie îmi spuse tat-său că Polina și cu ăla sînt în vorbă de mult... că e daravelă veche...

În acest timp, Birică se sculase de pe prispă și se tot mișca, ascultîndu-l pe Moromete.

— Minte, strigă el deodată, cînd Moromete isprăvi.

Paraschiv, Nilă și Achim tresăriră la strigătul flăcăului. Birică porni repede pe lîngă prispă și se opri lîngă gardul grădiniței din dreptul căruia se vedea casa și bătătura lui Tudor Bălosu.

— De ce minți, mă, strigă Birică, amenințînd cu pumnul în întuneric spre Tudor Bălosu. De ce minți, mă? spuse el din nou, ca și cînd ar fi știut că acela îl ascultă. Nea Tudore, să fiu al dracu... lasă! Iar tu, Polino, să nu crezi tu că eu am să mai... că n-o să mai dau eu ochi cu tine.

Flăcăul plecă de lîngă grad și înjură încet; reveni însă numaidecît îndărăt și de astă dată începu să strige fără teamă, ca și cînd ceea ce spusese înainte l-ar fi răscolit rău, făcîndu-l să-și piardă măsura:

— Ce e, mă, ce crezi tu, ai? Că dacă mă gonești de la poartă... Da' ce mă, crezi că te-am fluierat pe tine? Asmuți cîinii pe mine ca pe-un țigan? De ce să asmuți cîinele pe mine, nea Tudore, dacă ai o fată și fluieră cineva la ea, dumneata trebuie să asmuți cîinele? Ce ți-am făcut eu dumitale? Ți-am făcut eu ceva vreodată? Păi de ce să asmuți cîinele pe mine, nea Tudore, dacă de furat nu te-am furat, de făcut nu ți-am făcut nimic. Atunci de ce asmuți cîinele pe mine, nea Tudore? De ce asmuți cîinele pe mine, mă, tuț dumnezeul mă-ti, Bălosule! Chiorule!

— Birică, strigă Moromete, sărind de pe prispă.

— Birică, taci, mă, din gură, ce dracu, unde-ai băut? murmură și Nilă, apropiindu-se de flăcău.

Il știau un flăcău cu măsură și erau nedumeriți de această ieșire. Socotiră că trebuie să-l țină de rău, dar Birică se smuci:

— Ia lasă-mă, nea Ilie, strigă el pornind iute spre poartă. Hai, Nilă, mergi sau nu mergi? Ce crede el, că eu sînt prost?

Spunînd cuvîntul *prost*, flăcăul țîșni deodată înapoi lîngă grădiniță și începu din nou să strige;

— Fă, Polino, uite ce e! Dacă tu crezi că eu sînt prost, fii tu mai deșteaptă. Eu te las, fă, mărită-te! Mărită-te cu șchiopul ăla și lasă-mă pe mine așa prost cum sînt eu. Și dacă dumneata, nea Tudore, ieși la mine și zici că să asmuți cîinele, păi lasă!... nea Tudore!

Pe la casele vecinilor, se vedeau pîlcuri de băieți și fete care ascultau în tăcere. Birică ieși în drum și-l strigă din nou pe Nilă, întrebîndu-l dacă merge sau nu. Nilă vru să-i răspundă, dar flăcăul ieșise la șosea și plecase încet.

— Asmute cîinii pe mine, strigă el iar, oprindu-se în mijlocul șoselei, ca și cînd cei care îl ascultau i-ar fi cerut socoteală. Am venit și eu la poarta lui ca un flăcău și el sare la mine, parc-aș fi venit să-i sparg casa... Lasă, Bălosule! Lasă că vedem noi cu cine să mărită Polina! încheie el amenințător și se îndepărtă de tot de casa fetei.

VI

Tot timpul acesta, de dincolo din curtea lui Tudor Bălosu nu se auzise nimic, ca și cînd casa ar fi fost pustie. Paraschiv, Nilă și Achim, împreună cu tatăl lor ieșiseră cîteșpatru în poartă. Mai pe urmă, se apropiaseră și cele două fete cu Niculae în urmă. Cînd Birică o luă încet spre șosea, Nilă se deslipi de lîngă poartă, unde stătea răzimat și porni alene în urma lui. Moromete îl petrecu o vreme cu privirea pînă se îndepărtă cîțiva pași de șanțul șoselei, apoi îl strigă deodată, ca și cînd pînă atunci ar fi stat la îndoială, gîndindu-se la ceva.

— Nilă, unde te duci?

— Mă duc cu ăsta, răspunse Nilă, oprindu-se.

— Nu te mai duce, zise Moromete încet. Ia vin încoace.

Nilă se întoarse nedumerit și se opri lîngă podișcă.

— Nu te mai duce, spuse din nou omul. Iart-o în seara asta, că nu moare! Nu ți-o fură nimeni.

Paraschiv și Achim se uitau intrigați la tatăl lor. Nu-i oprise pe niciunul, în nici o seară, să plece de acasă. Se îndepărtară alene de lîngă poartă, pornind spre un grup de fete și băieți de alături, unde cineva cînta dintr-un fluier, iar ceilalți jucau.

— Nilă, vin încoace, cînd îți spun, zise Moromete din nou, după ce Paraschiv și Achim se îndepărtaseră.

Omul intră în curte și porni spre grădină, iar feciorul îl ascultă. Cînd ajunseră în fundul grădinii, Moromete se opri lîngă un dud și se așeză pe o buturugă de soc, făcîndu-i semn flăcăului să se așeze alături de el.

— Nilă, zise Moromete cu un glas moale pe care fiul nu i-l cunoștea. Tu ce zici, mă, să se ducă ăla cu oile la București?

Auzind întrebarea tatălui, flăcăul se zăpăci de mirare și nu răspunse nimic. Nu știa ce să răspundă. Nu vedea nici de ce să se ducă și nici de ce să nu se ducă acela.

— Eu i-aș da drumul, dar vezi și tu că dacă n-am avea bruma aia de lapte de la oi, ce-am mînca? Nu poți să dai la sapă și la seceră și să n-ai de mîncare decît știr și ștevie. Dar ce facem la toamnă cu împrumutul de la bancă? Și te pomenești, mîine poimîne, că mai vine și Albei cu fonciirea! Tu auzi, mă? întrebă Moromete, neliniștit de tăcerea fiului.

Nilă tuși, mișcîndu-se pe buturugă și-și dădu seama că de răspunsul lui însemna dacă Achim are să se ducă sau nu la București. Îi veni în minte cuvintele mamei vitrege spuse la masă și inima i se înmuie la acest gînd, simțind că femeia nu-i este chiar atît de străină cum crezuse pînă acum.

— De, mă, zise el încet. Ai auzit ce zicea și mama. (Moromete tresări cînd îl auzi vorbind astfel.)

— Ar fi bine să se ducă... Dacă face ceva, ne mai cumpărăm și noi... mai păstrăm grîul... nu mai facem ca anul trecut, să rămînem toată iarna fără pîine...

— Măi, Nilă, îngînă Moromete cu același glas moale pe care copiii nu prea i-l cunoșteau, ce mîncăm, mă, te întreb. Se duce el cu oile la București asta nu e greu, dar ce mîncăm?

— Mai sînt oameni care n-au oi și trăiesc, muncesc. Ce să facem?!

Cuvintele *ce să facem*, flăcăul le spusese nu ca un răspuns ci ca o hotărîre. Glasul i se schimbase, suna mai încrezător, ca al unui om de nădejde pe care te poți bizui.

— Bine, mă Nilă! Te-am întrebat ca să nu ziceți că așa și pe dincolo, îngînă Moromete, ridicîndu-se de pe buturugă. Văz că Paraschiv ăsta, degeaba a făcut armata. Nu se însoară, nu se gîndește la nimic... Îl întreb într-o zi: „Ce facem, Paraschive, vine ăla cu fonciirea, n-am plătit-o de doi ani de zile?“ „Ce să facem, răspunde el cu botul ăla al lui ca de zăvod, păi de ce n-ai plătit-o pînă acuma?“ „Păi ai uitat că am cumpărat noatinile alea“? „Ei și dacă le-ai cumpărat, ce-ai făcut, zice, acu vinde-le la loc și plătește fonciirea“. „Dar tu ce faci, n-ai de gînd să te însori? Alții ca tine sînt la casele lor, ca oamenii, cu copii, cu vita lor în bătătură“. „Cu cine să mă însor?“ zice. „Cum, cu cine să te însori? Se prăpădiră fetele pe lumea asta și nu găsești cu cine să te însori?“. „Dă-le-n *iacacine* de fete!“ zice. Așa că, treaba voastră! Faceți cum știți, dar să nu vă mai aud pe urmă că ziceți că eu v-am oprit“.

Moromete vorbise încet și rar, cu fruntea aplecată în jos. Se ridicase în picioare și frămînta o foiță de jurnal în palme. Nilă se ridică și el de pe buturugă.

—Nu știu dacă tu te-ai gîndit pînă acuma, reîncepu Moromete. Anul trecut am făcut căruța și d-aia a rămas fonciirea neplătită... Acuma, ăsta vrea să se ducă la București, cu oile. Bine, să se ducă, să-l vedem ce face. Eu nu zic să facă două mii de lei pe săptămînă, cum se lăuda. Eu zic să facă două mii de lei pe lună. Două mii de lei, nu e glumă. Sînt patruzeci de duble de grîu. Asta nu se poate, murmură Moromete speriat parcă. Ascultă, Nilă. Pînă în toamnă sînt trei luni de zile. Dacă el vine la toamnă și-mi întinde trei mii de lei în mînă, (și nu douăzeci, cum se lăudă el), păi atunci mai dau o căruță de grîu și am scăpat anul ăsta de bancă. Fonciirea o mai amîn eu! Păi crezi că vine el de la București cu trei mii de lei? Nilă? Crezi că vine, mă?

— Trei mii de lei? Adică o mie de lei pe lună? se gîndi Nilă. Păi de ce să nu vie?

— Păi vine?! zise Moromete, începînd să scapere dintr-un amnar. Aduce el trei mii de lei? Că atunci n-ar mai zice nimeni nimic. Am răbda vara asta, am plăti banca și ne-ar rămîne nouă tot grîul. La anu vedem noi pe urmă ce-om mai face. Da' vine? Aduce el trei mii de lei?

— Eu zic că aduce, răspunse Nilă convins. El se lăuda cu două pe săptămînă.

— Poate să aducă și douăzeci, asta nu mă privește pe mine. N-are decît să vă rămînă vouă, să vă îmbrăcați, și să faceți ce vreți cu ei, zise Moromete luînd-o încet spre poarta grădinii. Mie să-mi dea trei mii de lei! Păi aduce el, de! vine el cu trei mii de lei?

Ajunseseră la poartă și Moromete o deschise încet. Nilă trecu în curte alături de tatăl său, gîndindu-se dacă acuma are să poată pleca prin sat.

— Și nici trei, îngînă Moromete după un timp cam îndelungat de tăcere. Două mii de lei, mă! exclamă el ca și cînd s-ar fi tocmit cu cineva. Hai, lasă! Ai cîștigat, oile sînt sănătoase?.. Mie dă-mi patru mii!... Păi îmi dă el patru mii de lei?!...

— Aduce, mă! Lasă-l încolo! Dacă nici două mii de lei n-aduce, atunci...

Moromete se așeză pe prispă și rămase tăcut.

VII

După plecarea lui Birică și a lui Paraschiv și Achim, Tita și Ilinca mai stătuseră puțin în drum, apoi se culcaseră ostenite. Catrina Moromete îl chemase pe Niculae în tindă, vrînd să-i dea să mănînce laptele pe care i-l oprise.

— Nu mănînc, se strîmbase băiatul, țîfnos. Nu mi-e foame.

— Ia și mănîncă, ce, vreai să ți-l torn în cap? zise mama supărată. Crezi că mi-e milă de tine? Dar mîine, poimîne iar te apuci să zaci de friguri și... să mai stau atunci și de tine, că nu sînt sătulă de cîte am în spinare...

Băiatul se așeză pe pragul unde stătea tatăl său și la început mîncă sclifosindu-se, dar apoi foamea i se deschise și la sfîrșit miorlăi:

— Mai e? Mai dă-mi!

— Niculae, — Niculae! Se vede că bine-ți face tat-tău că te plezнește, zise mama.

Niculae o privi nevinovat și mama se înmuie. Băiatul o simți chiar că se căznește să nu rîdă.

— Hai, mamă, mai dă-mi! Zău mi-e foame!

— Na! făcu femeia, care între timp căutase prin oalele de pe poliță și scosese o bucată mică de brînză. Hai mai repede, bagă-n tine, că sînt moartă de osteneală.

După ce mîncă, Niculae ieși pe prispă și se vîrî în așternut. Tocmai atunci tatăl și fratele intrau în curte pe poarta grădinii, vorbind între ei. Băiatul încremeni sub pătură cînd auzi ceea ce spunea tatăl său. Inima îi bătea ca un ciocan. Sări din așternut gîfîind și intră în tindă peste maică-sa, care se sperie cînd îl văzu cum arată.

— Mamă, am scăpat de oi, șopti el cu un glas aprins.

— Ce-ți veni? zise ea supărată parcă. Cine ți-a spus?

— Tata! Uite-l afară, vorbește cu Nilă despre Achim, zice că să se ducă.

— Prostia ta, răspunse femeia, necăjită parcă de bucuria băiatului. O să te duci colo, la deal, și-o să fie vai de pielea ta. Era mai bine cu oile... Fugi și te culcă, nu mai sta aci degeaba!

Niculae ieși din tindă nițel bleojdit, dar cît ajunse afară, începu să sară în așternut ca o zvîrlugă. Moromete care se așezase pe prispă, se pomeni deodată cu el în spinare. Omul se scutură supărat și încercă să-l dea la o parte, dar băiatul îl apucase de gît și se ținea de el ca scaiul.

— Dă-te, mă, la o parte, zăpăcitule, mormăi tatăl sîcîit, vrînd să pară că n-are nici un chef. Se vede că nu vii colo la sapă; ia să vezi tu ce-ai să pățești! Dă-te la o parte, n-auzi?

Niculae sări de pe prispă și se luă după cîine, dar nici Duțulache n-avea chef, pentru că se feri dinaintea lui și porni repede spre grădină cu capul în jos.

— Ilie, zise femeia închizînd ușa tindei și apropiindu-se de bărbat. Ea se așează pe așternut, oftînd, și se întinse, ruptă de oboseală. E bine că-i dai drumul să se ducă, zise ea gemînd. Așa fac copiii oamenilor și d-aia o duc bine. Numai să nu răbdăm noi p-aci degeaba....

Moromete nu răspunse nimic, începu să se dezbrace. Nilă se duse la celălalt capăt al prispei și se prefăcu că vrea să se culce, dar o luă încet spre poartă. Din drum, Paraschiv chemă:

— Băi, Nilă-m'!

— Hai, bă, că viu acuma, răspunse Nilă din mers, supărat parcă.

Mama adormi numaidecît. Pe drum, glasul băieților și al fetelor slăbise. Numai cîteodată liniștea nopții tremura de rîsul prea ascuțit al vreunei fete, ori clocotea de fluieratul prelung, ca o chemare îndepărtată, al vreunui băiat.

Niculae dormea cu tatăl său, spate în spate. El se culcă puțin neliniștit de tăcerea tatălui și ascultă multă vreme cîrîitul ciudat al găinilor urcate pe crăcile celor cîțiva pruni din grădină. Aștepta ca taică-său să adoarmă și să se bucure în voie că a scăpat de oi și mai ales de Bisisica.

Cînd simți mișcarea ușoară a spatelui tatălui său, se ridică într-un cot și se răzimă de perete. Îi venea greu să creadă că peste cîteva zile n-are să se mai scoale cu noaptea în cap, să scoată oile din obor și să plece cu ele pe izlaz. Să pornească spre matca satului și să treacă prin apa gîrlei care totdeauna dimineața îi chinuia picioarele umflate, bobotite de bubele care îi zvîcneau să coacă. Dincolo de gîrlă erau niște gropi mici, pline de cicoare, cu floarea albastră ca cerul de primăvară. În fiecare dimineață, Niculae uita de ele și se împiedica în cotoarele lor verzi și răsfirate, făcîndu-l să urle

de durere. Într-o zi se înfuriase și le făcuse ferfeniță cu ciomagul. La fel se înfuriase deznădăjduit pe piatra de hotar din capul mirиștei. Era o piatră colțuroasă, înfiptă adînc în pămînt și învălită în ierburi, încît nu se vedea deloc. De nenumărate ori se izbise cu picioarele de ea și căzuse leșinat alături.

Nu-i venea mai ales să creadă că are să scape de băieții de pe izlaz care uneori îl chinuiau. Cei mari îl puneau să le vadă de oi, sau îl trimeteau cine știe pe unde să fure tutun sau struguri de pe locurile oamenilor. Cînd jucau bobic, îl țineau numai în fund să prindă bobicul, și cînd îi venea rîndul, îl lăsau să dea numai odată și apoi îl trimeteau iar la fund. Dar ceea ce îl chinuia mai mult era faptul că cei mari îl sileau să se ia la luptă cu alți copii chiar dacă n-avea nici un chef. Vrînd nevrînd, învățase să se lupte și să se bată cu ciomagul.

Într-o zi, era singur cu oile pe mirиște și se pomenise cu o magaoaie peste el. Era o arătare înfricoșetoare, cu fața boroșcoită cu smîrc și cu dinții rînjiți. Era spre seară, ieșise din porumb și venea încet spe el, ca într-un vis... Avea fustă roșie, zdrențuită, și în mînă un os alb de cal. De groază, Niculae apucase ciomagul cu amîndouă mîinile și pocnise magaoaia drept în moalele capului. Magaoaia căzuse jos fără să mai miște, iar Niculae, înspăimîntat, luase oile la goană și începuse să fugă cu ele spre casă. A doua zi, magaoaia a venit iar, dar cu încă doi inși și l-au bătut cu ciomegile pînă l-au lăsat în nesimțire pe mirиște. Oile au intrat în porumb și au fost duse la oborul comunal, iar Niculae a fost luat de frați în căruță și dus acasă, zob. A zăcut o săptămînă și s-a vindecat, dar după aceea l-au prins frigurile. Cînd s-a vindecat și de friguri, s-a dus iar cu oile.

Puțin timp după aceea, într-o dimineață, s-a pomenit cu Achim pe mirиște, călare pe cai. Fratele i-a spus să lase oile și să vie cu el. Au ieșit la izlaz, alături de care se afla o mirиște largă de vreo zece pogoane. Pe izlaz, un cîrd de zece-cincisprezece băieți jucau bobicul. Unii erau de seama lui, alții mai mari cu un an sau doi. Achim a descălicat și a dat drumul la cai; apoi s-a apropiat de băieți.

— Bă, ce faceți voi aicea — m'? a strigat și s-a uitat crunt peste ceata de băieți.

Cîțiva mai sfioși, care stăteau jos pe flanele, se ridicaseră în picioare și se uitau cu teamă la Achim. Vreo cîțiva, mai nepăsători, jucau bobicul fără să se sinchisească. Deodată Achim s-a reprezit spre ei ca un uliu, a trîntit vreo cîțiva de pămînt și a dat cîteva picioare și palme în dreapta și în stînga.

— Ce, voi n-auziți? a strigat Achim, scrîșnind din dinți. Eu strig la voi și voi jucați bobicul... mama voastră!

— Nea Achime, să nu ne înjuri că chem pe tata de colea, a zis unul colțos, fulgerîndu-l cu privirea.

Achim a sărit ca ars spre cel care vorbise, l-a apucat de gît, a dat cu el în pămînt și a sărit cu picioarele pe el.

— ... Pe mă-ta și pe tat-tău! a urlat Achim turbat. Du-te și-l cheamă pe tat-tău! Să-mi spuneți care ați fost ăia care l-ați bătut pe frate-meu, că dacă nu, vă omor pe toți!

Achim n-avea atunci mai mult de șaptesprezece ani, dar pentru băieții de-acolo el părea mai fioros ca un om mare. Nici unul dintre băieți n-a vorbit.

— Niculae, strigase Achim, îi cunoști? Ia treci încoace.

— Nu-i cunosc, că aveau flanelele pe cap cînd au venit, a răspuns Niculae.

— Aaaa!!! făcuse Achim, scuipînd în palme. Ia dă-n-coace biciul, Niculae. Nu vreți să spuneți!... Stați că v-arăt eu acuma.

Achim apucase biciul și fără să se gîndească nici o clipă, se repezise la unul și-l pleznise cu mînie peste spinare. Cel lovit urlase și apucase biciul în mînă.

— Nea Achime, nu știu, eu sînt de pe Delavale, nu mai da.

Achim se repezi la altul și mai furios.

— Și tu ești de pe Delavale? Pînă-n seară am să vă bat... mama voastră!

— Spuneți, mă, ce să mănînc eu bătaie pentru ei? se auzise un glas speriat.

— Aaaa! Tu știi!? Spune numaidecît, că-ți roz beregata, strigase iar Achim, repezindu-se spre cel care vorbise.

Băiatul s-a ferit, s-a uitat în jur și deodată a vorbit pe nerăsuflate.

— Ňea Achime, nu da! Al lui Voicu Cîinaru și cu al lui Burtică l-au bătut.

Achim s-a întors spre Niculae, și-a aruncat pălăria de pămînt și l-a asmuțit ca și cînd ar fi fost cîine.

— Ai auzit? Pune mîna pe ei!

Niculae, sălbit de friguri, galben la față, nu se mișcase.

— Pune, mă, mîna pe ei, n-auzi? a strigat Achim scos din sărite.

Niculae nu se mișca.

— Al lui Cîinaru și Burtică, a strigat atunci Achim pe cei care îl bătuseră pe Niculae. Achim avea un glas ciudat, ascunzînd ceva tainic și cumplit și Niculae se speriase mai rău de acest glas al fratelui său decît de loviturile magaoaelor atunci pe miriște, cînd fusese bătut. — Veniți încoace al lui Cîinaru și Burtică. Veniți încoace că nu vă fac nimic, a mai spus Achim.

Cei doi s-au apropiat și unul din ei și-a scos pearca lui de pălărie găurită în fund de bobic și a vorbit curajos:

— Nea Achime, uite, vezi, mi-a spart capul! Zău, nea Achime, că mi-a spart capul! Am dat și eu, a dat și el.

— Taci din gură, urîtule, a spus Achim care începuse să se înveselească. Îl vedeți? E frate-meu. Eu nu țin cu el, chiar dacă mi-e frate. Tu, ăsta, cu capul spart, repede-te la el și dă cu el de pămînt.

Niculae se uitase la fratele său și se făcuse și mai galben. Achim nu se sinchisea.

— N-auzi, mă ăsta cu capul spart? s-a răstit Achim spre băiatul cu capul spart.

— Nea Achime, zău, ne-am bătut în parte, s-au rugat iar cei doi băieți.

— Nea Achime, lasă-i, nea Achime, au spus și ceilalți.

Ochii lui Achim sticliseră de mînie. Îl apucase pe cel cu pălăria găurită și-l izbise de pămînt.

— N-auzi ce-ți spun? Repede-te la el că te omor... pe mă-ta de urît...

Băiatul s-a sculat de jos mînios și, ne mai știind ce să facă, s-a repezit spre Niculae. Niculae nu s-a mișcat din loc. Inaintea lui, cel cu pălăria găurită s-a oprit ca țintuit de privirea mare, nemișcată, a celui spre care era asmuțit. Și-a întors capul spre Achim, dar tot atunci acesta urlase la el:

— Repede-te în el... pe mă-ta de urît!

Băiatul s-a repezit în Niculae și l-a apucat de gît. Niculae s-a înțepenit și a rămas mai departe nemișcat.

— Dă cu el în pămînt, a strigat Achim, apropindu-se cu biciul în mînă.

Băiatul și-a încîrligat un picior peste amîndouă ale lui Niculae și l-a trîntit la pămînt. Apoi, speriat, cu privirea rătăcită, plină de groază, s-a ridicat de pe el și a rămas nemișcat, uitîndu-se și mai înspăimîntat la Ni-

culae care, galben la față, se uita cu niște ochi cît cepele la fratele său. Cîtva timp, toți rămaseră nemișcați și tăcuți. În clipa următoare, Niculae a sărit în sus ca mușcat de un șarpe. S-a repezit spre cel care îl trîntise și l-a apucat de gît. Luat pe neașteptate, celălalt băiat a rămas cu ochii holbați și a scos limba afară, horcăind. Chipul i se învinețise ca un ficat, se făcuse apoi pămîntiu. Niculae strîngea ca un nebun și-l împingea de-andăratelea. Cel strîns de gît s-a împedicat în ceva și a căzut. Niculae i-a dat drumul și s-a întors spre celălalt. Văzîndu-l că vine, băiatul a luat-o la fugă peste cîmp.

Achim s-a repezit însă numaidecît și în cîțiva pași l-a apucat de ceafă.

— Stai... pe mă-ta, fricosule. Mă vezi tu că-i ține parte? Bate-te cu el... Ați venit amîndoi și v-ați pus și l-ați omorît cu ciomegile. Erați doi, mama voastră.... Stai aici.

Niculae s-a repezit spre el cu un ciomag și a vrut să-l izbească în cap, dar băiatul s-a ferit și a pus și el mîna pe-un ciomag.

— Nea Achime, a strigat el, arătîndu-l pe Niculae. Îi sparg capul, spune-i să nu s-apuce cu mine!

— Niculae, a scrîșnit Achim, auzi ce spune?

Niculae a azvîrlit pe neașteptate ciomagul și s-a repezit spre celălalt cu o iuțeală neașteptată. Luat tot fără veste, băiatul s-a clătinat și a căzut. Atunci Niculae a sărit în sus cu aceeași iuțeală a pus mîna pe-un ciomag și a început să-l lovească pe cel de jos cu toată puterea. Băiatul urla, încerca să se ridice, dar cîte-o lovitură de ciomag îl culca iar la loc.

— Ajunge, Niculae, stai! a spus Achim, apropiindu-se. Spune-i să-și ceară iertare.

— Cere-ți iertare, a bolborosit Niculae, izbindu-l încă. Cere-ți iertare!

De atunci, Niculae nu s-a mai bătut cu nimeni. Dar totdeauna se gîndea cu groază la fratele său vitreg. Gîndindu-se că acum are să scape de toate, el gemu în așternut și se uită cu dragoste la spinarea tatălui său, care se mișca și răsufla în somn.

„O să mă rog de el să nu mă ia la sapă și o să mă lase, gîndi Niculae suspinînd. La secere o să mă duc, dar să nu mă ia la sapă pînă nu-mi trec bubele și să pot să mă duc și eu la școală".

— Ce faci, mă, tu n-ai de gînd să adormi? spuse Moromete deodată, cu un glas încet și liniștit care îl înfioră pe băiat.

— Ba dorm, răspunse el, uimit că tatăl său putuse să stea așa de liniștit atît de multă vreme.

— Cum dormi? întrebă Moromete aspru. Să mergi colo la sapă și să dai și o să te mai văz eu atunci că belești ochii în loc să dormi.

Niculae se lăsă pe căpătîi și gemu. Apoi rămase nemișcat. Pe drum se auzea din ce în ce mai rar cîte-un flăcău care se întorcea acasă fluierînd. De undeva răzbătu un țipăt ușor, subțire, înecat de întunericul nopții. Prin vîrfurile salcîmilor bîzîiau țînțarii. Moromete se ridică din așternut și se întoarse pe neașteptate spre Niculae. Băiatul închise ochii, speriat.

— Nu dormi, mă, odată? zise el apăsat, cu un glas turbure.

Niculae nu răspunse. Omul nu se mișcă. Băiatul îl simțea încă întors spre el și inima îi ticăia. Moromete se trînti iar pe căpătîi și peste cîteva clipe Niculae îi simți spinarea ridicîndu-se și răsuflînd încet. „A adormit", gîndi el, după o vreme, dar ca și cînd omul l-ar fi auzit gîndind, se ridică iarăși într-un cot și se întoarse spre fiu.

— Mă, da'tu n-ai de gînd să mori odată? îngînă el răgușit și furios.

Niculae răsuflă ușor, ca în somn, fără să-i răspundă.

Din nou omul se trînti pe căpătîi, dar Niculae așteptă multă vreme fără ca să-i mai simtă spinarea mișcîndu-se. „Nu poate să doarmă. Te

pomenești că se răzgîndește și nu-i mai dă drumul lui Achim", gîndi Niculae iarăși, de astă dată înspăimîntat. După un timp se liniști însă. „Cine știe la ce se gîndește, își spuse el. O să vedem mîine dimineață".

Moromete se ridică a treia oară, dar acum nu se mai întoarse spre băiat. Niculae îl auzi scotocind multă vreme sub căpătîi, auzi apoi un zgomot de hîrtie ruptă, pe urmă amnarul izbind în piatră. După aceea nu se mai auzi nimic. Niculae aștepta o vreme cu ochii închiși, apoi își mișcă pleoapele. Tatăl stătea pe marginea prispei cu spatele îndoit și fuma. Băiatul închise ochii și se hotărî să adoarmă. Aștepta somnul timp îndelungat și cînd adormi, Moromete mai stătea încă pe marginea prispei, cu spatele îndoit și fuma.

VIII

În acest timp, Paraschiv și Achim aşteptaseră în drum. Erau atît de intrigați de convorbirea tatălui lor cu Nilă, încît nu avură răbdare pînă a doua zi; renunțară să se mai ducă la fetele la care umblau și îl aşteptară pe Nilă să afle despre ce e vorba.

— Ce-ați vorbit, mă, ce ți-a spus? întrebă Paraschiv în șoaptă cînd Nilă ieși la ei.

— Ce să-mi spuie, ca să se ducă ăsta cu oile la București, răspunse Nilă pe scurt cu un glas moale, parcă vinovat.

— Nilă, șopti Paraschiv grav și amenințător, i-ai spus ceva? Sîntem frați, dar să știi că eu...

Nilă lăsă fruntea în jos și bombăni furios:

— Ce bă, ești nebun? Cum o să-i spui?

— Hai mai încolo să nu ne-audă, spuse Achim. Hai la ga Maria să vorbim acolo, că tot nu mai avem timp să ne ducem pe la fete.

Paraschiv și Nilă șovăiră. Era cam tîrziu.

— Dar hai mai repede, să nu se culce ga Maria.

Porniră cîteșitrei alene. Nilă tăcea și, după mers, parcă n-avea nici un chef. Cotiră pe niște uliți și se opriră în fața unei curți mici, fără garduri. În fund se vedea o căsuță învălită cu pae, un bordei asemănător cu un coteț mai mare de păsări. La un ochi de geam pîlpîia o lampă chioară.

Bordeiul acesta unde vroiau să intre era al tușei lor, Maria Moromete, sora mai mare a tatălui lor. Tușa era o femeie de vreo cincizeci de ani și nu avea nici copii, nici bărbat. Ca să scape de ea, Moromete îi cumpărase undeva un loc de casă și îi făcuse acest bordei.

Maria Moromete îl învinuia pe fratele ei că nu s-a putut mărita cum trebuie și-și face un rost. Spunea că n-a ajutat-o, că i-a furat pămîntul din spatele casei, că la împărțitul celor trei pogoane moștenite, Moromete a ales pămîntul cel mai bun pe care se putea pune vie și că a gonit-o din casa părintească ca un hoț. De fapt, ea ar fi vrut ca fratele ei să nu se mai fi însurat a doua oară, s-o fi ținut pe ea în casă, să-i crească ea pe cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim și să fi trăit așa liniștit și bine pînă la bătrînețe. Încît după ce fratele se însură a doua oară și îi cumpără și-i făcu acest bordei, Maria Moromete se înfurie și începu să ceară dreptul ei de moștenire asupra casei părintești și mai ales asupra locului din spatele casei. Fiindcă pe jumătate din acel loc se afla casa părintească și gospodăria și pentru că trecuse aproape cincisprezece ani fără ca gospodăria să fie împărțită, moștenirea, în cazul casei, și locul, trecea de drept celui care o folosea. Maria Moromete nu știuse și nici acum nu știa de acest lucru. Dealt-

fel, nici Moromete nu știa și chiar dacă ar fi știut tot n-ar fi avut ce face cu el.

Maria Moromete trăia cu o nădejde a ei veche: să dea acel loc lui Paraschiv sau Nilă — care o fi mai vrednic — și acela să facă o casă unde s-o aducă și pe ea, să aibă grijă de ea cînd n-are să mai poată munci. Paraschiv îi spusese că în curînd are să se însoare, să-și facă acolo casă și s-o aducă să trăiască și ea pe lîngă el. De fapt, măritișul ei nefericit din tinerețe o înrăise; făcuse un copil care îi murise după doi ani de trai rău și după moartea copilului, bărbatul o alungase.

Maria Moromete trăia acum singură în bordeiul ei și n-o ducea prea rău, cu toate că, la fel ca alții din sat ea nu primise după război nici o brazdă de pămînt. La treierat, își băga grîul în mașină odată cu al lui Moromete, iar la secere la fel, veneau cei trei nepoți, Paraschiv, Nilă și Achim și o ajutau. În schimb, ea le făcea flanele și ciorapi.

În sat i se spunea Guica și avea nume rău; se temeau de ea pentru că cunoștea păcatele tuturor și avea limba ascuțită. Toată ziua lucra la ciorapi, așezată pe un scăunel în fața bordeiului și oprea trecătorii de pe drum pe care îi întreba fel de fel de nimicuri. Unii ocoleau drumul, dădeau prin altă parte.

Iată cum se întîmpla, cînd cineva trecea prin fața curții ei. Maria Moromete oprea trecătorul, strigîndu-l cu un glas tainic:

„Ei, cutare, ia stai nițel".

Intrigat, omul se oprea. Maria Moromete se ridica de pe scăunel și venea în drum. Se apropia în tăcere, misterios. Apoi întreba în șoaptă:

„Unde te duci?"

Mirat, omul spunea unde se duce.

„Ce cauți acolo?" întreba femeia mai departe. Încă nedumerit, trecătorul răspundea și spunea pentru ce se duce, ce treabă are acolo de făcut. Maria Moromete spunea atunci despre omul acela unde se ducea trecătorul, că a auzit că acesta vrea să facă cutare lucru:

„Așa o fi?" întreba ea cu privirea aprinsă de curiozitate.

Trecătorul răspundea că se poate, așa o fi.

„Păi atunci frate-său ce-o să zică?" întreba femeia mai departe.

„Dracul să-l ia, ga Mario, de unde știu eu ce-o să zică frate-său", răspundea trecătorul uimit.

„Nu se poate, spunea femeia cu glasul ei ascuțit. E dreptul lui."

„O fi, ga Mario, ce m-amestic eu în daravelile lor!" ridica trecătorul din umeri, grăbindu-se să se îndepărteze.

„Ei, nu-i așa!" răspundea femeia indignată și se întorcea pe scăunelul ei, bestecăind la ciorap.

După o vreme trecea o muiere. Maria Moromete se ridica și o oprea:

„Cutăriță, unde te duci? Ia stai nițel." Se apropia și îi spunea: „Auzi ce vrea să facă alde cutare! Mă întîlnii adineauri cu cutare, — și spunea numele celui pe care îl oprise mai înainte — se ducea pe la el și mi-a spus și mie. Tu ce zici? Ăla o să vrea? O să-l lase?" Răspîndea deci știrea pe socoteala omului pe care îl oprise mai înainte și acest lucru tulbura deseori apele, învrăjbea chiar și pe cei mai pașnici.

Maria Moromete oprea chiar și pe copiii foarte mici. „Ce-ați mîncat aseară?" întreba ea în șoaptă, punîndu-le în mînă o jumătate de măr stricat sau cîteva semințe de floarea soarelui.

Porecla de Guica i-o dăduse un mocan. Mocanii veneau toamna la cîmpie să schimbe fructele lor pe porumb și grîu. Maria Moromete oprea fiecare căruță care trecea prin dreptul bordeiului ei. Se apropia de covil-

tirul mocanului, se uita în căruța lui, îi răscolea sacii cu mere și cu nuci, lua cîteva mere în care își înfigea dinții și abia la urmă întreba cum le dă. Omul spunea cum, iar femeia îi întorcea spatele, mîncînd din fructele luate, spunînd că nu sînt bune, sînt acre și viermănoase. În acest fel, nu numai că se sătura mîncînd, dar chiar strîngea cîte-un săculeț. Se vede însă că într-o toamnă, un mocan a ținut-o minte și cînd a ajuns în dreptul ei, n-a mai vrut să oprească.

„Stai, mă! n-auzi că vreau să iau niște mere?" a strigat femeia de pe scăunelul ei.

Mocanul a oprit și s-a așezat în dreptul coviltirului să n-o lase să se urce.

„Ai mere bune?" a întrebat ea vrînd să-l dea la o parte.

„Da, am mere frumoase, adu porumbul și-ți dau."

„Ia să văd!" a spus femeia încercînd zadarnic să-l dea la o parte.

„Adu întîi porumbul" a spus mocanul liniștit.

„Ia să văd, mă, stai să văd și eu ce mere ai!" a spus Maria cu un glas cam înțepat și cam tare.

„Nu țipa, leică, de ce țipi, adu porumbul și atunci te uiți!" i-a răspuns mocanul, fără să se dea la o parte.

„Du-te naibii cu merele tale", a zis atunci femeia îndepărtîndu-se de om. „Parcă n-am mai văzut mere," a mai spus ea, de astădată mai tare. „Uită-te al naibii! Pe ce să-i dau eu porumbul meu, mocanului! Parcă fără merele voastre viermănoase nu trăiesc!".

„Nu țipa, leică, de ce țipi așa?" a spus mocanul uitîndu-se în urma ei uimit.

„Du-te naibi mă,ce dacă țip? Țip în curtea mea,în satul meu, mocane!".

„Leică, nu mai guici așa, că nu ți-am spart casa, a spus iar mocanul cu vocea lui moale de muntean. Ce guici așa, leică! Vai, vai! Cum mai guică! ca o purcea", a mai adăugat mocanul nedumerit și vorba a fost prinsă de vecini. Maria Moromete se înfuria rău cînd i se spunea Guica.

Cei trei nepoți intrară în curtea mătușii și Paraschiv ciocăni în ochiul geamului.

— Ga Mario, deschide.

Maria Moromete deschise ușa și cei trei se aplecară pe rînd să nu se lovească de pragul de sus; Paraschiv abia intră în bordei.

— Ga Mario! exclamă el, gata, îi dă drumul lui Achim cu oile la București! Începe răfuiala!

Și rîse hurducat, pleznindu-și palmele una de alta, apoi frecîndu-le repede, în semn de bucurie nestăpînită. Maria Moromete se înfipse în ochii lui și întrebă încet, ascuțit, abia ținîndu-și răsuflarea:

— Ce vorbești, mă? Îi dă drumul? Zău? Cum a fost? Ce-a zis?

— Nu-mi venea să cred, răspunse Paraschiv uitîndu-se spre pat, vrînd să se așeze, dar mătușa îl preveni:

— Stai naiba jos pe pămînt, că se rupe patul cu tine... Apoi reluă întrebările: — Zău, mă? Ia spuneți! Ce zicea, ce zicea?!!

— Avem douăzeci și patru de oi cu lapte, asta înseamnă douăsute patruzeci de lei pe zi, zise Paraschiv miorlăit, încercînd să imite glasul fățarnic al fratelui său mai mic; așa le tot spunea ăsta la masă.

— Și ei ce zicea?! Ce zicea?!! întrebă Guica cu glasul înecat de curiozitate și plăcere. Alea ce zicea, puturoasele-alea! Mă-sa: mă-sa ce zicea!?

Achim răspunse căutînd să-și potrivească glasul și să-l facă asemănător cu al mamei vitrege, adică: cinstit și înțelegător, așa cum îi răspunsese tatălui lor la masă:

— „Lasă-l, mă, să se ducă. Nu e vorba numai de bancă, dar sînt și ei băieți mari...“

Paraschiv izbucni în hohote groase. Mătușa nu rîse, însă chipul ei zbîrcit și negru și gura cu buzele supte înlăuntru se frămîntară de plăcere. Nilă zîmbi stingherit, parcă rușinat. El spuse:

— Hai bă, ce rîdeți așa?

— Pe urmă l-a luat pe-ăsta în grădină și nu știu ce i-a spus. Ce ți-a spus, Nilă? întrebă Achim.

— Ce mai întrebi, nu-ți spusei odată? bombăni Nilă.

— Zău, mă? Te-a luat în grădină? Și ce ți-a spus? întrebă Guica, ca și cînd n-ar fi auzit bombăneala lui Nilă. Ce ți-a spus, Nilă? Spune, mă, dă-te naibii, că cine știe ce ți-o fi spus și tu n-ai înțeles. Hai, spune!

Nilă tăcea cu fruntea în pămînt. Faptul că se lăsase greu pînă la urmă le strică cheful celor doi frați și îl întrebară dacă da sau nu, îi dă drumul lui Achim să se ducă.

— Nu vă spusei, bă, că îi dă? Ce tot întrebați atîta? Numai să aducă bani! adăugă Nilă cinstit. Să aducă la toamnă patru mii de lei.

Paraschiv rîse iar, răgușit, și îi dădu lui Nilă un pumn în spinare.

— Auzi, ga Mario, se adresă el mătușii, fără să-l mai ia în seamă pe Nilă. Să vezi ce gogoși le turna Achim ailaltăieri, la sapă.

— Ei, mă, ei! Zău? Ce gogoși — ce gogoși? întrebă mătușa, abia stăpînindu-se.

— Douăzeci și patru de oi cu lapte, pă puțin douăzeci și patru de chile pe zi! Asta face două sute de lei pe zi, ori treizeci de zile, face pă puțin șase mii de lei pe lună. Ei! Două mii o să mă coste chiria locului de pășunat, iar patru mii rămîne cîștig.

— Bă, eu mă duc să mă culc, mîine trebuie să merg la premilitară, îl întrerupse Nilă, sculîndu-se de jos.

— Stai Nilă, stai mă, prostule, îl opri mătușa înțepată. Stai să vorbim. Și se adresă lui Paraschiv: acum voi ce faceți, tu și cu Nilă? Cînd plecați? Trebuie să fugiți înainte de secere, să n-aibă cine să le secere grîul și nici cu ce să-l care. Să vedem ce-au să facă fără voi!

— Tu cînd pleci cu oile, Achime? întrebă Paraschiv.

— Să vedem. Să vorbim cu al lui Cătănoiu.

— Eu zic că după vreo săptămînă în urma ta, luăm caii lui din grajd, încălecăm pe ei și fugim. Nu-i așa, mă Nilă?

— Bă, eu v-am mai spus: fugim, dar nu putem să furăm caii din grajd; află lumea și ne facem de rîs, răspunse Nilă, cu privirea în pămînt.

— Ie-te al naibii! făcu mătușa indignată. Vezi să nu-ți dau cîteva, blegule! Te-a îmbrobodit alde tac-tău, să stai și să muncești pentru copiii lui, să-ți iasă sufletul! E caii voștri, e averea voastră! Dacă nu murea biată mă-ta, ereați și voi în casa voastră, nu ca acuma, că n-aveți loc de puturoasele-alea.

Nilă tăcea. Paraschiv și Achim o aprobau pe mătușa lor din ochi. Maria Moromete continuă:

— Ați muncit de cînd erați mici și nu v-a luat niciodată o haină pe voi, cum e copiii oamenilor. Numai la alea le-a luat. Tita are *crepdeșin*, Ilinca iie de mătase, *aia* are scurteică de catifea... E plină chichița lăzii cu mahmudele și icușari! Acolo e munca noastră, proștilor... Eu să fiu ca voi și sparge lada într-o noapte și și lua toate mahmudelele!

Paraschiv se uită la Nilă care continua să stea cu fruntea în pămînt, și-i spuse răgușit, gros:

— Vezi, mă? Auzi ce zice ga Maria? Plăvane! Ai sta și-ai munci pentru ei pînă ai cădea jos, dacă n-am fi noi să te învățăm.

Nilă tresări. Avea o frunte mare, lată, cu carne groasă peste ca. Își ridică fruntea lui lată din pămînt și răspunse cu un glas tulbure care nu protesta contra celor auzite, dar care era totuși indignat, fără să se știe însă pentru ce:

— Mai taci, bă, din gură! Ia mai taci dracului din gură! Ce tot vorbești!...

Mătușa sări cu glasul ei ascuțit:

— Ce să tacă din gură? Așa este! Te superi că îți zice plăvan? De cînd muncești și umbli desculț și dezbrăcat, pe degeaba? Plăvane!

— Păi, bă, Nilă, ce-am vorbit noi pînă-acuma? Nu ne-am înțeles așa? întrebă Achim cu reproș.

Nilă răspunse la fel de tulbure:

— Ne-am înțeles, bă, ne-am înțeles! Vezi să nu-ți dau și cu un pumn după ceafă.

Achim mormăi disprețuitor:

— Dai tu pumn după ceafă!

— Eu mă duc, mi-e somn, mormăi Nilă deodată nepăsător, și deschise ușa bordeiului.

— Du-te naibii! îl petrecu mătușa ca din urmă. O să mai vezi tu de la mine loc de casă! Proastă oi fi să ți-l dau!

Nilă ieși fără să răspundă iar mătușa se întoarse în bordei, să vorbească mai departe cu cei doi nepoți.

IX

Pe la miezul nopții începu să cadă o ploaie liniștită și bogată. Murmura pe acoperișuri și peste pămînt cu picături moi, ca de untdelemn. Nu se auzi nici un tunet și nu se văzu nici o fulgerătură. Era însă întuneric beznă.

Fiindcă ploaia începuse pe nesimțite, cînd se înteți nimeni nu se trezi din somn și cînd de pe streșini începură să curgă șiroaie de-a lungul prispei, cei care dormeau la margine se împinseră doar mai spre perete, mormăind.

Spre revărsatul zorilor ploaia stătu și norii părăsiră cerul. Moromete se culcase și adormise tîrziu, dar cînd ploaia se opri, se trezi și rămase iarăși nemișcat pe prispă. Nemișcarea lui trează o făcu pe Catrina să se deștepte la celălalt capăt al prispei.

— Ilie, ce e cu tine? De ce nu te culci? șopti ea înspăimîntată.

Moromete nu răspunse, dar tuși liniștitor. Totuși Catrina nu-și văzu de somn. Se întîmpla ceva în familie!? Poate plecarea lui Achim la București. Dar despre asta se vorbise de prin iarnă, se gîndiseră destul. În timpul mesei fusese pomenit numele agentului de urmărire care avea să vie mîine dimineață după fonciire. Dar și asta era poveste veche. Albei venea în fiecare an și anul acesta nu avea nimic deosebit față de celălalt. Banca? Dar banca venea taman la toamnă. Poate că toate aceste amenințări care se tîrau cu anii în urma lor să se îngrămădească în acest an peste capul familiei? Da. Dar nici asta nu se putea, fiindcă timpul era foarte răbdător și amenințările mari se sfărîmau în puzderie de amenințări mai mici pe care cu ajutorul timpului le duceau zilnic în spinare. Așa se întîmplase că timpul făcuse să rămînă în urmă una din cele mai cumplite amenințări de care își aduceau aminte, și anume datoria făcută la bancă pentru plata loturilor primite la reforma agrară de după război. Mulți au vîndut din lo-

turi, iar alții au rămas de tot fără pămînt și s-au ticăloșit. Ei au avut însă răbdare, au dus-o de la an la an pînă cînd într-o zi statul, văzînd că țăranii tot n-au cu ce plăti, n-a mai avut încotro și a trebuit să micșoreze datoriile. Încît banca se dovedise a fi ceva nu tocmai rău, pentru care doi ani mai tîrziu se împrumutaseră din nou să cumpere vite în bătătură. N-aveau cum să poată plăti? Se gîndiseră mult și mai mare nenorocire decît să piardă ceea ce nu cîștigaseră, ce putea fi? Era deci limpede că numai Moromete singur era pricina propriilor sale gînduri și Catrinei i se păru atît de ciudat acest lucru, încît se închină.

— Se vede că ai intrat în anul morții, șopti ea.

Și își lăsă capul pe căpătîi, pomenind că așa se întîmplă cînd omul uită de dumnezeu, uită și dumnezeu de el și îl lasă singur în fața păcatelor.

— Pentru că, mai bolborosi ea cu fața în căpătîi, numai păcatele nu te lasă să dormi.

La aceste cuvinte din urmă, Moromete tuși cu înțeles și răspunse cu o veselie supărată:

— D-aia dormi tu buștean, lovi-te-ar moartea, că n-ai păcate!

Aruncă țigarea, se dădu jos de pe prispă și o luă încet spre grădină, fără să mai asculte răspunsul femeii.

Catrina era bisericoasă și de aceea pomenise de păcate. Cu zece ani în urmă născuse un copil mort care o înspăimîntase. Avusese visuri groaznice. Se auzea noaptea strigată în somn, înghesuită de porci cu rîturile mari, prin colțuri întunecate, sau locuind împreună cu țigani care îi spuneau lucruri murdare. Se îmbolnăvise, nu mai putea suferi carnea de porc, iar cînd vedea țigani se pitea. Nu-și mai putuse găsi liniștea; se certase cu toată lumea și se îngrozise simțind cum i se strecoară în inimă nepăsarea și sila față de bărbat și copii. Pînă într-o zi cînd povestise totul unei vecine din fundul grădinii:

„Eu știu ce e cu tine, e din copii, spusese vecina, care, tot așa, crescuse o mulțime de copii. Știi ce să faci tu? Să asculți ce-am să-ți spun eu. Sîmbăta spre duminică, te scoli devreme, te duci la cimitir, jelești acolo morții și dai de pomană. După ce ți-ai făcut datoria cu morții, pe urmă te întorci acasă pînă nu răsare soarele. Acasă, aprinzi focul, dai să mănînce la copii, cureți casa, vezi ce mai e de făcut și după ce ți-ai făcut datoria și cu copiii, te speli și te primenești. Te duci la biserică, Catrino. Acolo la biserică stai și asculți slujba. Și-ai să vezi pe urmă ce bine e".

Ceea ce se și întîmplase. Catrina îi crescuse cu trudă pe cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim — erau mici cînd se măritase cu Moromete — și în loc de răsplată, aceștia începuseră s-o urască. Tudor Bălosu și fi-său pe deoparte, Guica și Parizianu — o altă rudă a lui Moromete, căreia Catrina îi spunea „Guica al doilea mai prost" — pe de altă parte, îi învățaseră pe cei trei că mama vitregă era vinovată că se trăia greu la ei și că dacă n-au s-o dea afară din casă are să pună mîna pe averea tatălui. Nenorocirea făcea că era ceva adevărat din toate acestea, dar Catrina n-avea nici o vină. Iată ce se întîmplase.

În timpul foametei de după război, Moromete vînduse un pogon din lotul Catrinei, — Catrina primise un lot de opt pogoane ca văduvă de război — spunîndu-i că în schimbul acestui pogon vîndut va trece casa și pe numele ei. Catrina convenise, socotind că în acest fel va avea bătrînețea apărată (se mai întîmplase în sat ca mama vitregă să fie gonită din casa tatălui). Numai că Moromete, în loc să se grăbească să facă acte pentru casă, începu să facă glume: „Crezi că am să mor cu înaintea ta?"

zicea el. Acest răspuns era într-un fel o asigurare că atîta timp cît trăiește el, n-o să îndrăznească nimeni s-o dea afară din casă. Pentru Catrina însă nu era deajuns, fiindcă cei trei fuseseră învrăjbiți de mici contra ei; atunci începuse deci să-i pară rău de pogonul vîndut, mai ales că îl vînduse tocmai pentru ca să nu moară ei, cei trei, de foame. Cînd bărbatul începu să glumească pe socoteala casei, Catrina pretinse pogonul pe numele Titei și îl pretinse cu atît mai insistent cu cît Catrina se simțea vinovată față de fiica ei, fiindcă fetei îi venise vremea să se mărite și Victor Bălosu cerea trei pogoane iar Catrina nu-i putea da decît două. Era tocmai pogonul vîndut.

Moromete șovăi. Se pare că era și el uimit de amenințările nelămurite pe care cei trei fii ai lui, mai ales cei doi, Paraschiv și Nilă i le transmiteau la ureche pe căi ocolite, prin Guica, prin Tudor Bălosu și prin Parizianu. Această șovăială o scîrbi de tot pe Catrina. Va să zică avusese dreptate să se teamă!

Biserica însă îi liniști sufletul tulburat și, ca să fie liniște și în familie, nu mai pretinse nimic. Cînd muierile cu care se avea bine pomeneau însă de amenințările pe care Guica nu înceta totuși să le răspîndească prin sat, atunci Catrina se închina și spunea că și Isus Cristos a pătimit și n-o s-o lase să moară pe marginea șanțului. „Dacă n-aș avea fetele-alea, aș zice iartă-i doamne, că nu știu ce fac, dar m-a pedepsit dumnezeu să am grijă de ele și nu pot să-i iert" spunea cu ură.

Cît despre celelalte amenințări, banca, fonciirea, socotelile cu oile și vitele, Catrina nu voia să știe de ele, se credea la adăpost. De lotul de pămînt, de șapte pogoane, nu se putea atinge nimeni. Treaba lor, să plătească banca și fonciirea cu ce-or ști, și dac-or ajunge să n-aibă vite de muncă, fetele sînt vrednice, au să se descurce ele într-un fel.

Numai că fetele, cînd o auzeau gîndind astfel, se înfuriau rău și o sfătuiau să-și vază mai bine de biserica ei. Ceea ce Catrina și făcea, cu toate că biserica nu izbutea totdeauna să-i alunge amintirile dureroase ale vieții sau să-i lumineze cu totul anii lungi pe care îi mai avea de trăit.

Își găsise totuși un sprijin cu care uneori se și lăuda, încît văzîndu-l pe bărbatul ei treaz pe prispa casei nu se putuse stăpîni să nu-i spună că numai păcatele nu-l lasă pe om să se odihnească, ceea ce adusese răspunsul binemeritat al bărbatului. De fapt, ea vrusese să-i dea de înțeles că dacă el „ar lua drumul bisericii" (cel opus și de fapt mult mai cunoscut de oamenii din sat era cel al cîrciumii), atunci el n-ar mai fi așa neliniștit.

X

Moromete însă nu era bisericos, iar cît despre celălalt drum, nu-l folosise niciodată ca o soluție. Era cu zece ani mai mare decît Catrina (contigent 911, făcuse războiul) și acum avea acea vîrstă între tinerețe și bătrînețe, cînd numai nenorociri mari sau bucurii mari mai pot schimba firea cuiva.

Moromete luase în glumă nu numai temerea Catrinei în privința casei, dar și visurile ei înspăimîntătoare. „Unde se întîmplă să avem noi atîția porci cîți visezi tu" spusese el, dar mai tîrziu pricepu și el că a face și crește copii mulți poate fi uneori pentru o mamă ceva într-adevăr înspăimîntător.

Întîmplările care avură loc după aceea în familie nu-l tulburară însă pe Moromete în aceeași măsură. Numai una dintre ele care avu loc într-o iarnă, puțin timp după ce familia scăpase de datorii prin legea conversiunii,

îl făcu să înțeleagă că nu numai pentru o mamă, dar și pentru un tată, copiii pot fi ceva primejdios dacă nu se ia seama la ei. În anul acela, recolta fusese bogată și toată lumea făcea comerț cu cereale la munte. Gospodăriile se refăceau din greaua criză prin care trecuseră între anii 1929-33. Prosperitatea bătea la ușa multora din sat, vitele se înmulțeau, oborul de cereale era ridicat, pînza de americă și uneltele mai ieftine, iar prețul pămîntului mai ridicat decît oricînd.

Cei care simțiră cei dîntîi că prosperitatea bate la ușa familiei fură cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim (pe vremea aceea nu erau prea convinși că ar avea dreptul să-l învinuiască pe tatăl lor că s-a însurat a doua oară; înțelegeau vag că tatăl lor nu putea să-i crească, și abia mai tîrziu aveau să dea de înțeles că tușa lor, Guica, ar fi putut foarte bine să-i crească ea).

Familia ieșise din criză cu loturile întregi, dar gospodăria era lipsită de vite. Aveau doi cai prăpădiți, care cînd dădeai cu biciul în ei, ei dădeau din coadă.

Venise toamna și porumbul se făcuse și el din belșug (porumb și grîu și printre porumb, dovleci, floarea soarelui și fasole, altceva nu semănau cu toate că pămîntul îndura destul de bine cînepa, inul, tutunul, sfecla de zahăr și cum s-a dovedit zece-cincisprezece ani mai tîrziu, chiar și bumbacul, orezul și plantele medicinale scumpe); cei trei își frecară mîinile de bucurie și într-o seară îi spuseră tatălui lor: „Ar trebui să îngrășăm caii ăia, tată! Tudor Bălosu a fost săptămîna trecută la munte și a cîștigat o mie de lei."

Moromete n-a înțeles cum s-ar putea cîștiga o mie de lei într un drum la munte, dar n-a avut nimic contra îngrășării cailor. Au vîndut porumb, au cumpărat ovăz și prin iarnă părul cailor strălucea ca mătasea.

Moromete însă tot nu se mișca. Petrecea seri lungi cu prietenul său Cocoșilă, discutînd politică sau ascultîndu-l pe Niculae care citea povești grozave din cărți luate din biblioteca școlii. Erau seri tulburătoare. Unsprezece frați, care sufereau vraja de a rătăci în timpul zilei ca unsprezece lebede și la apusul soarelui căpeau îngrămădiți pe o stîncă în mijlocul mării, iarăși oameni. Cum stăteau îngrămădiți unii în alții, chinuiți și înspăimîntați de întunericul nopții și de valurile furioase care amenințau să-i smulgă... Și suferințele îndurate de sora lor, care trebuia să țească cu mîna ei într-un timp dat și neavînd voie să vorbească, unsprezece tunici din urzici, ca să-i scape de vrajă și cum n-a avut timp să termine brațul unei tunici și frățiorul cel mic a rămas cu ceva din aripa de lebădă.

Dar Cocoșilă? Cocoșilă era un ins care stîrnea în Moromete ceva neînchipuit de plăcut, ca și poveștile lui Niculae. Venea seara și ciocănea în ușă făcînd pe boierul. I se spunea „intră"; intra și dădea bună seara numai Catrinei, spunînd de fiecare dată că „la proștii-ailalți nu dă bună seara", făcînd-o pe Catrina să se rușineze dar să și pufnească în rîs, îi punea lui Niculae întrebări gramaticale și istorice, lui Paraschiv îi punea una și aceeași întrebare (cînd se însoară) iar fetei celei mari îi recomanda să se mărite cu Năstase Besensac (un flăcău bicisnic). Numai cu Moromete avea vechi răfuieli și nu-l slăbea nici o clipă. Cu mulți ani în urmă făcuse vîlvă un nou partid, care își spunea „țărănesc" și al cărui program îl entuziasmase pe atunci pe Cocoșilă. Moromete se arătase rezervat (Moromete era liberal), și cînd „partidul național-țărănesc" luă puterea și Cocoșilă se înfurie că Maniu și Mihalache nu numai că nu-și respectaseră programul, dar se dovediseră parcă mai flămînzi decît brătienii, Moromete nu-l cruță pe prietenul său, îl luă peste picior și observă că „proștii n-ar trebui să aibă drept de vot, fiindcă din pricina lor suferă țara". După patru ani, partidul liberal veni însă din nou la putere și Cocoșilă se răzbună, fiindcă partidul liberal mări

impozitul funciar și introduse taxe de barieră la piețele de schimb. „Vezi mă, prostule?“ jubilase Cocoșilă.

De atunci îl urmărea pe Moromete fără cruțare. „Ești prost!“ spunea el pe toate tonurile, uneori cu resemnare, alteori cu îngăduință, după împrejurări. De fapt, se străduia să-l convingă pe Moromete că el, Cocoșilă, e mai deștept, ceea ce pe Moromete îl înveselea cumplit, cu atît mai mult cu cît Cocoșilă, față de alți oameni se purta cu totul altfel, înjura rău, batjocorea și nu spunea „ești prost“, ci mult mai rău, „mănînci c...t“.

În privința înjurăturilor era vestit, îl înjura și pe tat-său — zicea că de ce l-a făcut, — înjura și pe popa, și pe primar, și pe perceptor, pe toți, de la lingură, de la șervetul cu care se ștergeau pînă la cele mai mărunte lucruri: lampă, sfeștilă, lumînare, ciorapi și: tîrla, grădina, neamul, străbunicii, nepoții, copiii copiilor... Catrina aprindea tămîie în casă dar pufnea și în rîs. Odată Cocoșilă a intrat în casă și a spus doar atît: „a venit percitorul și mi-a luat țoalele“ după care s-a pus pe înjurat și nu s-a oprit decît tîrziu cînd s-a și sculat și a plecat fără să mai spună altceva. Pe dumnezeu mai ales, Cocoșilă îl cobora jos, în sat, și îl înjura cu o anumită filozofie, învinuindu-l și punîndu-i întrebări ca oricărui om.

Curînd însă, Moromete a înțeles că dacă toate acestea aveau pentru el un rost nu mai mic decît munca cîmpului, sau grija de ceilalți ai casei (era atît de rară bucuria de a sta de vorbă cu un om deștept în stare să glumească inteligent — și Cocoșilă, în afară de cazurile cînd înjura prea mult era pentru el un astfel de om) își dădu seama, nu fără dezamăgire că cei trei băieți ai lui, Paraschiv, Nilă și Achim nu văd nici un rost în aceste seri pierdute cu povești și cu discuții despre Maniu și Brătianu. Dezamăgirea însă, nu fu prea mare, fiindcă la urma urmei copiii oamenilor nu erau mai breji decît ai lui, încît îi înțelese și pe ei, și cum caii se îngrășaseră, umplu căruța cu porumb și plecă la munte; avea datorii față de copii, să cîștige și să-i îmbrace, că erau goi.

Cîștigă.

Nu mai făcuse „comerț“ niciodată. Îi plăcu atît de mult, încît socoti cîștigul drept ceva nemaipomenit și după ce se întoarse povesti drumul său la munte ca pe-o aventură. Numai că cei trei nu se minunară de loc. Paraschiv făcu chiar observația supărătoare că „mare brînză, Stan Cotelici a dat mai bine porumbul“.... Și, că să se ducă iar! Niculae, care ascultase uimit peripețiile tatălui cu căruța pe drumurile de munte, sărise și el pe neașteptate și strigase: „Așa e, tată! Mai du-te iar“.

Moromete se pregăti pentru al doilea drum și cînd se întoarse arăta de nerecunoscut, atît de mult îi plăcuse. De astă dată drumul fusese și mai aventuros și Moromete povesti totul într-o seară, cu un glas neobișnuit, și fu ascultat cu uimire. Descopereau toți, Cocoșilă, mama, fetele — pînă și cei trei — că tatăl lor avea ciudatul dar de a vedea lucruri care lor le scăpau, pe care ei nu le vedeau. Numai că spre sfîrșit, cei trei se desmeticiră, sfîșiară vraja care îi amețise și căzură pe gînduri.

Iată ce se petrecuse.

Moromete plecase cu Tudor Bălosu pe același drum ca și întîia oară, ieșiseră din regiunea de șes unde nimeni nu avea nevoie de porumb, și după ce făcuseră un popas la oborul din Pitești o luaseră pe șoseaua care duce spre creierul munților, cu ținta Răchițele, un sat mare, cunoscut de Tudor Bălosu ca fiind o piață bună de desfacere. Mergeau neîncetat, era ger uscat, roatele pocneau, aburul ieșea din spinările cailor.

La primul drum dăduseră dublul cu cincizeci de lei. Tudor Bălosu vroia de astă dată să-l dea cu șaizeci și într-adevăr, abia intrară în Răchi-

ţele că fură opriţi de un învăţător care vroia să cumpere amîndouă căruţele. Bălosu mirosi numaidecît cum stăteau lucrurile, sări jos din căruţă şi se şi grăbi, spre uimirea lui Moromete, să desfacă şleaurile de la cai.

Învăţătorul, prevenitor, întrebă de preţ. Tudor Bălosu dădu preţul cu un glas care din nou îl zăpăci pe Moromete, şaptezeci de lei şi spuse asta ca şi cînd ar fi fost cunoscut de cînd lumea că aşa se vinde porumbul.

Posomorît, învăţătorul răspunse că şaizeci de lei este ultimul preţ, şi că nu poate cumpăra decît aşa, la care Bălosu legă şleaurile grăbit, fără să mai discute, supărat chiar că fusese oprit din drum cînd toată lumea ştia că şaptezeci de lei este preţul obişnuit. Uluit, Moromete observă că învăţătorul dăduse exact preţul dorit de ei, dar Bălosu începu să rîdă şi răspunse că dacă el, Bălosu, ar fi cerut optzeci, atunci învăţătorul ar fi dat bucuros şaptezeci de lei. „Să mergem mai încolo şi să cerem optzeci şi dacă nu dăm noi porumbul cu şaptezeci de lei, Moromete, să nu mai vii niciodată cu mine la munte".

Merseră mai încolo şi Bălosu spusese preţul său de optzeci, dar în afară de primarul comunei, care dădu un leu peste şaizeci, nimeni nu cumpără. „Dacă mergem trei sate mai spre vîrf, ai să vezi că îl dăm cu şaptezeci", insistă Bălosu şi Moromete conveni, depăşit mereu de felul de a judeca al vecinului său.

De fapt, negustoria ca atare nu i-ar fi plăcut dacă cîştigul ar fi fost lipsit de peripeţii, încît insistenţa lui Bălosu i se păru firească. Moromete nu prevăzuse niciodată latura comercială a produselor pe care i le dădea pămîntul, iar existenţa banilor îi pricinuia o furie neputincioasă (cînd trebuia să-i dea, îi dădea cu gesturi dispreţuitoare de aruncare şi blestema mărimea, culoarea şi mirosul lor). Cînd ieşise împreună cu bătrînul Moromete, acum treizeci de ani, în 1907, şi dăduse foc conacului lui Guma, nu se gîndise că pămîntul moşierului îi trebuie pentru comerţ şi pentru bani. Existau nişte obiceiuri pe vremea aceea care lui i se păreau mai mari nenorociri de cît munca şi foamea. Se duceau la conac şi cînd dădeau ochi cu boierul, bătrînul se făcea de nerecunoscut, îşi lua căciula din cap şi avea un glas de care şi acum, cînd îşi amintea de el, Moromete se întuneca şi să făcea crunt la faţă.

Cînd, după război, Moromete deveni proprietar, el trăi atît de deplin bucuria de a fi scăpat de moşier încît nu băgă de seamă, sau mai bine zis nu vroi să bage de seamă în ce măsură era el liber faţă de loturile pe care le stăpînea. Pămîntul îi dăduse într-adevăr anumită libertate? Nu se întreba însă cît de liber era, dar nici nu se lăsa constrîns, se răzvrătea, spera. Aşa dar, să facă comerţ cu cereale şi să cîştige bani! Şi cu banii ce să facă? Să plătească impozite! Ce ciudat, unde ajunseseră! În sfîrşit, fie şi comerţ, dar să fim înţeleşi că nu ăsta e scopul....

Încît Moromete vedea în priceperea lui Bălosu de a face combinaţii mai mult ceea ce îi plăcea fiului său de zece ani, Niculae, şi mult mai puţin ceea ce le plăcea celor trei, Paraschiv, Nilă şi Achim.

Merseră deci mai departe cu căruţele şi Moromete era foarte curios — şi foarte vesel în acelaşi timp — să vadă dacă o socoteală făcută din nimic — cum era presupunerea lui Bălosu că vor da porumbul cu şaptezeci de lei — are să fie dovedită pe viu.

În satul următor, un muntean mai înstărit oferi doi lei peste şaptezeci, iar în celălalt, acest leu fu retras. Merseră mai departe şi li se oferi apoi deodată trei lei. Moromete se plictisi, dar Bălosu îl asigura că în satul următor vor obţine sigur zece lei. Nu ieşiră însă bine din sat, că se petrecu întîmplarea care avea să-i deschidă lui Moromete ochii, atît asupra lui Bălosu cît şi a celor trei fii ai săi.

O femeie tînără de tot, cu fața albă, cu părul galben și niște ochi mari și albaștri, frumoși, cum aveau mocancele pe aici, îi strigă să oprească. Aveau porumb? Da.

„Ce bine c-ați venit, oameni buni, că nu știam ce să mai fac, a spus femeia bucuroasă. Haide, trageți în curte că oți fi osteniți. Să vă fac ceva să mîncați și să mă duc pe urmă pe la vecini să cumpere și ei, să dați tot porumbul, că eu nu pot să iau decît vreo douăzeci de duble.

„Nu duce dumneata grija noastră, leică, i-a răspuns Tudor Bălosu fără să se clintească din căruță. Du-te întîi la vecini și întreabă-i dacă cumpără, să nu pierdem timpul de pomană.

„Dar cu cît dați dubla? a întrebat femeia pălind.

Glasul lui Tudor Bălosu era mai înghețat de cît gerul, „Optzeci de franci, leică!"

„Optzeci de franci?".

„Hai, Moromete, a spus Bălosu apucînd biciul, fără să-i mai răspundă femeii.

„Dar cît dai dumneata, leică?" a întrebat Moromete din curiozitate.

„Oameni buni, a strigat femeia înspăimîntată, șaizeci de lei, ăsta-i prețul pe la noi....

„A! Nu!" a clătinat Moromete din cap.

Nu se poate, însemna exclamația lui. Noi avem aici niște socoteli. Iese sau nu iese șaptezeci, asta e întrebarea. Nu-ți dau fiindcă trebuie să vedem dacă iese. Glasul lui Moromete i s-a părut femeii cu totul deosebit de al celuilalt, și-a încleștat mîinile de loitra căruței lui și vorbele ei au început să curgă șuvoi. Moromete nu prea înțelegea, o vedea doar cum se ține cu mîinile de loitră și calcă prea aproape de roată.

Ea spunea că să-i dea *el*, dacă celălalt nu vrea, cu șaizeci de lei... barem cîteva duble.... e rău, n-are ce da la copii.... Să tragă căruța că șaizeci de lei e destul.

„Haide omule, că doar n-oi fi și dumneata bogat să nu înțelegi... Oi fi venind de departe și ți-o fi frig pe gerul ăsta, trage căruța... Îți dau o deca de țuică peste șaizeci de lei. De ce să te mai duci încolo să mai bați drumurile de pomană?

Moromete s-a frînt de mijloc și s-a uitat la picioarele femeii:

„Dă-te la o parte, creștino, că te calcă roata!" i-a spus el grijuliu.

„Nu vreai, omule! a repetat mocanca și deodată din ochii ei albaștri au țîșnit lacrimi de furie. De ce nu vreai, omule, a continuat ea și glasul ei legănat și domol de munteancă s-a făcut dîrz. De cînd v-ați făcut așa răi? a apus ea descleștîndu-și mîna de pe loitra căruței. Nu erați așa răi..."

Plîngea și în ciuda mîniei ochii ei rămîneau mari și curați și se uita cînd la omul cocoțat în căruță, cînd la caii lui grași și voinici, aburiți de gerul sănătos al muntelui.

„Ptiu, lovi-te-ar moartea cu ochii tăi!" a exclamat Moromete furios. Apoi a strigat: „Bălosule, oprește!"

„Ce s-a întîmplat, Moromete?"

„Hai să dăm porumbul, că nu e rost."

„Cu cît?" a întrebat Bălosu.

„Cu șaizeci și trei."

„Eu nu-l dau, a răspuns Bălosu, și să știi că altădată nu mai merg eu cu tine la munte."

Nedumerit puțin, Moromete n-a avut timp să răspundă, dar apoi l-a înjurat pe Bălosu de muiere, în șoaptă, pentru el însuși, în timp ce munteanca se uita la el buimăcită de bucurie, cu lacrimile înghețate pe obraz.

„Ce să mai vorbim, și-a încheiat Moromete povestirea. Am tras în curte, am băgat caii în grajd, a pus mîna mocanca și a tăiat o găină, și mănîncă Moromete și bea țuică galbenă. Pe înnoptate așa s-au strîns mocanii, și ăla a luat trei duble, ăla cinci, ăla șapte... Creștini, mocîrțani! mi-au luat porumbul cu șaizeci și trei. Să vezi, după aia nu mai puteam să scap de mocancă: că de unde sînt? Că copii am? Dar muierea trăiește? M-am uitat și eu la ea și m-am închinat: „Păi bine creștina lui dumnezeu, de ce să nu trăiască? Trăiește, stă acasă după sobă și se vaită că nu-i place ce e mai bun pe lumea asta, carnea de porc". Avea ea un rost de întreba așa fiindcă îi murise bărbatul în pădure, căzuse un bulumac peste el...

XI

Paraschiv, Nilă și Achim și-au păstrat pentru ei impresiile care le-a făcut-o povestirea tatălui lor, dar cînd au aflat că Bălosu a dat totuși porumbul cu șaptezeci de lei nu s-au mai mulțumit să observe ca la început, că tatăl lor n-a făcut mare brînză cîștigînd o mie de lei; trebuia să cîștige o mie cinci sute, cum a făcut Bălosu și au început să murmure că a omorît caii și căruța de pomană și că și-a bătut joc de munca lor.

Murmuratul acesta, desigur, i-a ajuns la ureche lui Moromete pe alte căi, prin Guica și Parizianu, pentru că feciorii n-au îndrăznit să i-o spună în față.

Uimit și îngrijorat că feciorii îl vorbesc de rău în lume, Moromete se hotărî să înăbușe fără cruțare acest început de răzvrătire, avînd totuși speranța că poate nu-i adevărat. Luați din scurt, cei trei se speriară și deveniră mieroși, iar Paraschiv chiar se indignă spunînd că, „Hai bă, ce, te iai după prostu-ăla de Parizianu?", încît Moromete socoti că nu e cazul să meargă mai departe, ba mai mult, că n-ar strica să le dea chiar satisfacția să facă ei comerț la munte.

Bucuroși că izbutiseră să obțină atît de ușor libertatea de a se mișca, cei trei puseră la cale, o săptămînă mai tîrziu o afacere sortită să le aducă un cîștig mare. Luară cu chirie încă o căruță cu caii lui Parizianu, cumpărară porumb din sat cu cincizeci de lei și porniră la munte.

Moromete nu zise nimic, le dădu chiar sfaturi dar ceva,—nu putea să înțeleagă bine ce — un soi de înfrigurare, de poftă oarbă care se făcea simțită în purtarea fiilor săi începea să-l îngrijoreze și în sinea lui le dori să nu izbutească.

Dorința lui se împlini. Saturat de afluxul de cereale de la cîmpie, muntele scăzuse între timp prețul și cei trei abia izbutiră să scoată cheltuiala drumului. Moromete nu se putu stăpîni și strecură cîteva aluzii batjocoritoare la adresa priceperii fiilor săi, dar bine intenționată, vrînd să-i facă să înțeleagă că drumul pe care vroiau ei să apuce nu e bun. Cei trei parcă înțeleseră ceva și se mai potoliră, dar vecinul din spatele casei lor se îmbogățea și din nou feciorii începură să murmure. Că tatăl lor nu face nimic. Că stă toată ziua. Că pe cele două fete le lasă să se procopsească, iar pe ei îi batjocorește. Într-adevăr, fetele erau vrednice și vioaie, țeseau la război, împleteau, arătau vesele, spre deosebire de Paraschiv și Achim, care parcă erau bolnavi.

Astfel trecu iarna și vara aceea. În toamnă, Moromete făcu din nou pe plac celor trei. Se sfătui cu ei îndelung, le arătă situația familiei, datoriile pe care le mai aveau la percepție, faptul că rămăseseră fără un cal — se îmbolnăvise de talan și nu mai era bun de nimica — și ajunseră la înțelegerea că un împrumut la bancă era cea mai bună soluție.

Numai că avantajele sperate nu veniră. Din lîna oilor fetele țeseau pentru ele covoare, Catrina își făcu o fustă, Moromete o frumoasă dulamă îmblănită cu guler de miel creț... În numele celor trei, Paraschiv murmură pe față că o să pună mîna pe topor și o să le dea oilor în cap. Catrina nu se putu stăpîni și îi răspunse că pentru cît s-a trudit ea să-i crească, o nenorocită de fustă nu e mult. Și dacă fusta ei le stă în gît, s-o ia și p-aia, să se sature. Covoarele? Dar fetele nu muncesc? Cine ține casa, cine îi spală de murdărie și le face mîncare să bage în ei? Și în afară de asta să se uite: nenorocitu-acela de băiat, Niculae, care toată vara rabdă de sete cu oile pe cîmp, n-are nimic, rîd copiii oamenilor la școală că e trențăros.

Paraschiv ascultase ca un surd, fără să audă. Achim și Nilă tăceau. Moromete intervenise împăciuitor. Oile sînt ale lor, spusese el. Anu-ăsta și-au făcut unii de îmbrăcăminte, la anu o să-și facă alții. Nu cumva dulama este pricina nemulțumirii? Nu înțelegea. Paraschiv avea o dulamă bunicică, ce vroia? N-avea răbdare și voia s-o poarte pe cea nouă? S-o poarte sănătos. Ei? Mai era ceva?

Mai era, pentru că nu era vorba de dulamă. Cei trei înțelegeau să trăiască și s-o ducă la fel ca înainte, cînd nu făcuseră împrumutul și n-aveau oile, iar lîna, laptele, brînza, carnea mieilor, totul trebuia vîndut și să facă bani, iar nu să se mănînce și să se poarte în casă. I-ar fi fost foarte greu lui Moromete să dibuiască acest fel de a vedea al celor trei copii ai săi, cu atît mai mult cu cît aceștia începuseră să nu-și mai dea pe față gîndurile.

În aceeași seară ei s-au dus la Guica și acolo au pus la cale planul cu plecarea lui Achim la București.

Tîrziu de tot, spre sfîrșitul iernii, cu multe ocolișuri și prefăcîndu-se interesați numai de datoriile care amenințau gospodăria, ei dădură de înțeles tatălui lor că n-ar fi o afacere rea îndemnîndu-l să se intereseze la al lui Cătănoiu și să se convingă singur ce bine s-ar putea cîștiga. Vorbiseră mai dinainte cu al lui Cătănoiu și lăptarul pus la cale exageră cîștigul. Moromete rămase să se gîndească. Catrina și fetele aflară mai tîrziu de acest plan și se hotărîră repede: nu le convenea. Dacă Achim stă toată vara acolo, înseamnă că el va tunde oile și cine știe ce-are să facă cu lîna. Se împotriviră cu grijă, să nu afle frații; îi explicară tatălui că nu vor avea ce să mănînce în timpul secerișului și că mult mai bine ar fi ca o parte din laptele oilor să fie făcut brînză aci acasă și vîndută apoi la București, dacă e vorba că la București sînt prețuri bune. În felul acesta vor avea și bani și nu vor suferi nici de foame.

În postul paștelui însă, vitregul mijlociu, Nilă, spuse într-o zi la masă ceva care înmuie inima mamei. Mîncau untură în tigaie și Nilă, îngrețoșat nu se știe de ce, se strîmbase: „Ce naiba, mă, vine paștele! Noi nu mai ținem post? Și adăugase uitîndu-se cu privirea curată la Tita: mai pitește, Tito, untura asta".

Noaptea, mama se auzi certată în vis de un glas blînd: „Catrino, Catrino, de ce ești dușmănoasă? Iartă-i pe copii, Catrino, iartă-l pe Nilă, că nu e rău la inimă..."

Pe nesimțite, de astă dată ferindu-se de fete, mama îi dădu de înțeles tatălui că la urma urmei ar trebui să-l lase pe Achim să se ducă. Sînt copiii lui și le-o fi părînd și lor rău că altă lume o duce mai bine. Să-i dea drumul să se ducă, să nu zică lumea că din cauza ei și a fetelor trăiesc ei rău.

Moromete, nu se știe de ce, se supără de întoarcerea aceasta a mamei, spuse fetelor și se certară între ei. Îndoielile lui Moromete țineau de afacerea însăși. Nu-i venea lui să creadă că bucureștenii nu mai aveau altă

ieșire decît să se îngrămădească pe laptele celor douăzeci și patru de oi ale lui Achim Moromete din comuna Siliștea-Gumești și să-l umple pe el de bani.

Dar în sfîrșit... Îi împărtășise îndoielile și lui Nilă în grădină, dîndu-le de înțeles și celorlalți doi că dacă e vorba să-i dea drumul lui Achim la București, atunci Achim trebuie să bage bine în cap că la toamnă îl așteaptă să se întoarcă acasă nu cu douăzeci de mii, cît se lăuda acesta ca un prost, nici cu zece, și nici cu șase. Ci cu patru. Dar aceste patru să fie! Nilă îl asigurase că vor fi și Moromete, liniștit, vruse să se culce. Își aminti însă că a doua zi, după cum îi spusese Bălosu, în drum trebuie să vie Albei după fonciire și nu putu să adoarmă îndată. Îl mai supăra și Niculae care stătea la spatele său și nu adormea nici el. Ce se bucura așa că scapă de oi, nefericitul? Credea că la muncă o să fie mai bine?

XII

Moromete avea uneori obiceiul — semn de bătrînețe sau poate nevoia de a se convinge că și cele mai întortochiate gînduri pot căpăta glas — de a se retrage pe undeva prin grădină sau prin spatele casei și de a vorbi singur.

„Auzi ce idee", reflectă el cu glas șoptit, oprindu-se lîngă poarta grădinii. Apucă o ulucă de vîrf și rămase liniștit, cu fruntea în pămînt. „Dacă ar fi așa, că din cauza păcatelor nu poți dormi, continuă el încercînd ușor vechimea ulucii, ar însemna că Paraschiv al meu, care cînd se apucă să doarmă doarme pînă iese apă de sub el... ar însemna" — și aici Moromete se întrerupse și gîndi restul în tăcere „— ar însemna că e omul cu inima cea mai curată de pe pămînt. Proastă mai e și muierea asta a mea!" se miră apoi cu glas tare, în timp ce constata că ar fi greu de susținut că ulucile curții sale nu sînt putrede. „După încă o ploaie, aceste uluci au să-și rînjească dinții negri spre casă" gîndi apoi mai departe, fără glas.

Cineva îl întrebase odată, în glumă, de ce vorbește singur și Moromete îi răspunse serios că asta e din pricină că n-are cu cine discuta, cu sensul că nu merită nimeni să-i asculte gîndurile.

Se deslipi de ulucă și o luă încet spre spatele casei. Aici fetele puneau totdeauna porumb pentru copt, creștea mai repede ca la cîmp. Se opri printre firele înalte și rămase cîtva timp între ele, liniștit și recules. Apucă apoi un fir și îl înmuie într-o parte cu talpa piciorului. „Domnule, ce discută ei în parlament?" exclamă deodată, enervat, uitîndu-și talpa desculță peste firul de porumb. „Ce înseamnă situația asta? se supără el. Păi dumneata nu-ți dai seama că toată omenirea stă cu ochii pe tine să vadă ce faci!!"

Oftă, se aplecă la rădăcina porumbului și multă vreme nu mai zise nimic. Pipăia cu palma adîncimea pe care o atinsese ploaia. „A dat ploaie!" constată apoi la sfîrșit, cu un glas cu totul deosebit de cel dinainte, ca și cînd ar fi vorbit alt om. În fine, la nouă pogoane, cinci duble claia — ori zece clăi, — cincizeci, — ori nouă — 450 de duble de grîu".

Ieși dintre fire și se duse lîngă colțul casei. Se așeză pe tălpici, se căută de tutun.

Cît a fost anul trecut dublul de grîu? se informă; apoi își porunci: „Ei, ia înmulțește 200 de duble cu 50!... Scapi de daravelă? Cinci mii ar fi rata la bancă, plus dobînda, plus fonciirea pe doi ani... Nu mai rămîne nimic, dar înfine!... Faci tu ceva la București? întrebă apoi pe cineva din gînd. Bine, dacă zici tu, zic și eu ca tine, dar bagă de seamă!" încheie el amenințător și se sculă hotărît și parcă furios de pe tălpici.

Intră în curte, ferindu-se să nu trezească pe cineva. Zorile se albeau și undeva un cocoș cînta prelung și insistent înspăimîntînd liniștea sa-

tului. Se apropie de capătul dinspre drum al prispei, unde dormea Nilă și îi șopti acestuia la ureche:

— Băi Nilă-m'!

Nilă sări speriat de șoapta tainică și cu ochii holbați gîngăvi:

— Ce e, bă!

Apoi, recunoscîndu-l pe tatăl său mugi, chinuit că l-a smuls din odihna adîncă în care zăcea:

— Ce s-a întîmplat, mă? Ce-ai cu mine?

— Hai încoace!

— Unde? Ce s-a întîmplat?

— Nu s-a întîmplat nimic, n-auzi, surdule! Scoală-te încet și hai încoace, porunci Moromete cu același glas.

La picioarele lui Nilă, cu trupurile desfăcute, Paraschiv și Achim gemeau în somn. Pe cer, luna răsărise după ploaie și fiindcă nici dimineață și nici noapte nu era, semăna cu un soare mort, ciuntit și rece.

Nilă se dădu jos de pe prispă și își trase pantalonii oftînd.

— Unde mergem, mă? șopti el, încă buimac de somn.

Moromete nu-i răspunse. Porni spre grădină și-i făcu semn fiului să vie după el. Aproape de poartă, Moromete se aplecă lîngă un butuc de tăiat lemne și ridică securea care stătea trîntită pe el.

— Ia și tu securea aialaltă, aia veche, vezi unde e! șopti el.

— Da' unde mergem? îngînă Nilă, de astă dată mai puțin curios.

— Avem treabă. Hai mai repede, îl îndemnă Moromete.

Nilă intră sub șopron după secure. Moromete deschise poarta grădinii și-i făcu iarăși semn să vină după el. Deodată se opriră amîndoi. Un glas lung începu să se jelească pe undeva pe aproape, urmat apoi de altele.

— Ce făcușî, Ioane, cui mă lăsași, de ce murișî, Ioane, se auzea bocetul. Tu mă auzi acolo unde te-ai dus? Roagă-te la dumnezeu să mă ia și pe mine, că m-ai lăsat singură. M-ai lăsat singurică și nu mai pot, Ioane, Ioaneeeee, Ioane! Nu e greu să intri în pămînt, dar eu mă chinuiesc p-aicea, și copiii se bolnăvesc... Unde-oi fi acolo, mă auzi tu pe mine că nu pot să mai îndur? Mă chinuiesc și nu mai pot să le duc pe toate...

Glasul care se jelea fu înecat de alte zeci de glasuri. Mirosul de tămîie adia dinspre cimitirul satului pînă în grădina lui Moromete.

Moromete și Nilă se opriseră în fundul grădinii. Vaerul cimitirului răzbătea acum printre salcîmi atît de aproape, încît se părea că bocetele ies chiar din pămînt. Într-un timp, un glas se desprinse ciudat din celelalte și ajunse șoptit pînă la urechile celor doi. Era un glas plin de mirare și spaimă, care parcă nu înțelegea nici acum ce se întîmplase:

— Băiatul mamii!!! Cum ai murit tu, băiatul mamii?? Unde ești tu acuma, puișorul mamii?? Ce faci tu acolo, unde stai?... Of, dragile mamei sprîncene, cum s-or face buruiene!...

— De, mă, săraca, șopti Moromete. Așa e!

Locul unde se oprise tatăl și fiul era o vîlcea tăiată pe mijloc de un șanț, o viroagă. Locul era plin de salcîmi mici și de iarbă înaltă. Pe marginea șanțului însă, se înălțau spre cer, ca o barieră, un rînd de plute drepte ca lumînarea și al căror vîrf abia putea fi văzut în timpul nopții. Grădina era totuși întunecată, deși plutele înalte nu acopereau lumina cerului. Ceea ce umbrea întreaga vîlcea a grădinii era un salcîm uriaș care la început, pentru că era prea stufos și înalt, nu se băga de seamă. Lîngă el se oprise Moromete.

— Nilă! zise el, pînă răsare soarele trebuie să-l trîntim la pămînt. Hai, pune mîna pe secure.

— Salcîmul?! întrebă flăcăul uimit.

Toată lumea cunoștea acest salcîm. Copiii se urcau în el în fiece primăvară și-i mîncau florile, iar în timpul iernii jucau mija, alegîndu-l ca loc de întîlnire. Toamna, viroaga se umplea cu apă iar în timpul iernii îngheța. Cînd erau mici, Paraschiv, Nilă și Achim curățau șanțul de zăpadă și gloduri și netezeau cea mai lungă ghiață de prin împrejurimi. Lunecușul pornea de undeva din susul grădinii și se oprea la rădăcina copacului. În fiecare iarnă era aici o hărmălaie nemaipomenită. Ajungînd la capătul ghețușului, vrînd-nevrînd copiii îmbrățișau tulpina salcîmului, lipindu-și obrajii înfierbîntați de scoarța lui neagră și zgrunțuroasă. Primăvara, coroana uriașă a salcîmului atrăgea roiuri sălbatece de albine și Achim se cățăra ambițios în vîrful lui să le prindă. Salcîmul era curățat de crăci în fiecare an și creșteau la loc mai bogate.

Nilă își dădu pălăria pe ceafă și întrebă încă odată:

— Salcîmul *ăsta*? De ce să-l tăiem? Cum o să-l tăiem! De ce?...

— Într-adins, răspunse Moromete. Într-adins, Nilă, îl tăiem, înțelegi? Așa, că să se mire proștii! Pune mîna, nu te mai uita, că se face ziuă!

— Cum să se mire proștii?! întrebă Nilă supărat, neînțelegînd, trecîndu-i pentru întîia oară prin cap că la urma urmei tatăl lui ar putea să țină seamă și de ceea ce gîndește el, așa cum a fost seara trecută, cînd l-a întrebat ce să facă cu Achim.

Moromete se uită mirat la fiul său, dar după aceea puse mîna pe secure și-i încercă tăișul.

— Vreai să știi în ce fel să se mire proștii? îl întrebă el. Să se uite și să se mire pînă li s-o apleca.

— Bine, dar nu e salcîmul nostru, mai protestă Nilă.

— Dar al cui e? întrebă tatăl, apucînd securea de coadă.

— Nu e al ga Mariei?! răspunse Nilă, crezînd că totuși tatăl n-are să încerce să taie salcîmul. Și pe urmă, ziua n-avem timp? mai bombăni el încă nedumerit. Ce ți-a venit acuma, cu noaptea în cap?

Moromete nu-i răspunse. Începu să dea ocol salcîmului, căutînd un anumit loc unde să-l înceapă a lovi. O clipă el mai rămase locului gînditor, apoi deodată ridică securea și-o înfipse cu putere în coaja zgrunțuroasă a copacului. Din gît îi ieși un icnit adînc și lovitura țîșni de la rădăcina copacului, se lovi de uluci și se întoarse îndărăt, făcînd să răsune viroaga.

Nilă apucă și el securea în mîini și trecu de cealaltă parte a tulpinei.

— Și cui îl dai? mai întrebă el.

— Ăstuia, răspunse Moromete, arătînd spre grădina lui Bălosu.

Amîndoi începură apoi să izbească tăcuți și nu se opriră decît după un timp îndelungat. În amîndouă părțile făcuseră în salcîm cîte o tăietură adîncă și albă. Începură să izbească din nou și așchiile săreau acum mărunt, uneori zbîrnîind în aer. În curînd, ele înconjurară locul într-o roată înălbită.

Începuse să se lumineze. În cimitir, vaerul femeilor contenise, dar nu de tot; se mai auzea un murmur nelămurit, chemări șoptite și tainice. O femeie încă bocea și părea că nu mai termină litania ei veche:

Zorilor, surorilor
Mîndrelor, voi zînelor!
Să nu vă pripiți
Să ne năvăliți...

Scoală, Ioane, scoală
Că noi am venit
că am auzit
că ești călător
cu roua-n picioare
cu ceața-n spinare
pe calea cea lungă
lungă fără umbră...

Că de cînd m-ai părăsit
și de la mine-ai pornit
cămașa ți s-a înnegrit.
Dar m-oi ruga de tine
să-mi trimiți cămășuica
pe șuerul vîntului
prin fundul pămîntului
și eu albă ți-oi spăla-o
și te-i șterge pe obraz
și-oi vedea al meu necaz...

Dar Moromete și Nilă nu mai auzeau. Ei loveau de la o vreme mai încet, mai chibzuit, uneori scormonind cu securea în lovituri mici, căutînd parcă viața salcîmului falnic în vreo vînă care se ascundea de secure. Cu toate că pătrunseseră în el adînc, din amîndouă părțile, copacul stătea drept și liniștit, nici o frunză nu i se mișca. Deodată, niște aripi pîlpîiră undeva într-un prun și încă odată un cocoș cîntă prelung. Cînd sfîrși, în clipa următoare satul răsună a doua oară ca o alarmă nesfîrșită de glasurile celorlalți cocoși.

Moromete se opri, se șterse de năduşeală și lăsă securea jos.

— Ajunge, Nilă, dă-te la o parte, zise el gîfîind. Du-te și adu caii. Vînos a mai fost!...

— De ce să aduc caii? întrebă Nilă.

— Adu, mă, caii și streangurile și nu te mai tot întreba. Ce tot întrebi? Mai stai și tu locului și mai gîndește-te cînd întrebi. Știi tu încotro cade salcîmul? Dacă se lasă peste pruni, sau dincoace în grădina ăstuia a lui Geacă și-i prăpădește răsadurile, ce faci?

Flăcăul se șterse de sudoare și plecă. Moromete se așeză jos pe așchii, uitîndu-se oftînd în urma fiului. „Parcă ar fi ceva de el, reflectă, căutîndu-se prin buzunarele flanelei. Păcat că nu prea îl taie capul".

— Umblă încet, vezi să nu-i scoli p-ăia, adăugă.

Peste cîtva timp, flăcăul se întoarse cu caii.

„N-am spus eu? reflectă Moromete din nou, ridicîndu-se de pe așchii și vorbind apoi tare:

— Unde vii, mă, cu ei, Nilă? îl întrebă batjocoritor.

— Cum unde viu? răspunse Nilă, nedumerit.

— Adică da, exclamă Moromete. Treci cu ei încoa' să cadă salcîmul pe ei.

Nilă opri caii și rămase tăcut, neștiind ce să mai facă. Apoi pricepu; întoarse caii, le prinse răscrucile de streanguri, legă frînghia și porni cu ea spre tatăl său.

— Poți să te urci? întrebă Moromete. Urcă-te pînă spre vîrf, nu-ți fie frică, n-o să cadă cu tine. Dacă vezi că se mișcă, sai și tu jos d-acolo mai spuse el batjocoritor.

Nilă nu răspunse la această batjocură, se urcă tăcut pînă spre vîrf, legă frînghia și se dădu jos. Moromete se apropiase de cai și măsura din ochi lungimea frînghiei cu aceea a salcîmului. Bombăni ceva, apoi trase caii spre partea din spatele casei, încotro trebuia să cadă copacul.

— Gata, Nilă? întrebă el în șoaptă.

— Gata! răspunse flăcăul.

— Treci lîngă cai și cînd vezi că începe să se aplece, ai grijă să-i mîi, că mi se pare că frînghia e mai scurtă decît salcîmul.

Se alăturară amîndoi într-o parte și alta a cailor, apoi Moromete urlă pe neașteptate, lung și răgușit, ca și cînd cineva l-ar fi ars cu fierul înroșit:

— Haidaaa!...

Speriați, caii zvîcniră, vrînd s-o ia la goană, frînghia se întinse ca o coardă și urletului omului îi urmă un pîrîit ascuțit care spintecă dimineața ca un trăznet.

— La o parte! strigă Moromete, biciuind caii.

Din înălțimea lui, salcîmul se clătină, se împotrivi, bălăbănindu-se cîteva clipe, ca și cînd n-ar fi vrut să părăsească cerul, apoi deodată porni spre pămînt, stîrnind liniștea dimineții ca o vijelie; se prăbuși și îmbrățișă grădina cu un zgomot asurzitor. Văile clocotiră și toți cîinii de prin împrejurimi începură să latre.

După aceea se făcu tăcere. Se luminase de tot și printre șirul de sălcii se vedeau chiar cum sclipesc cîteva raze roșii de soare.

Cîtva timp, cei doi rămaseseră încremeniți, uitîndu-se la salcîmul doborît, neștiind parcă ce mai aveau de făcut. Duțulache ieșise din gaura lui făcută sub șira de paie și se uita peste grădină, parcă nedumerit și el. Numai caii stăteau tăcuți, nepăsători, cu buzele lăsate în jos.

— Ei, acuma ce-ai rămas cu capul între urechi? se miră Moromete, călcînd încet printre crăcile salcîmului. Desfă caii și bagă-i în grajd!...

Salcîmul tăiat străjuia însă prin înălțimea și coroana lui stufoasă toată partea aceea a satului; acum totul se făcuse mic. Grădina, caii, Moromete însuși, arătau bicisnici. Cerul deschis și cîmpia năpădeau împrejurimile.

— Bine, Ilie, de ce-ai tăiat salcîmul? se auzi de pe poteca viroagei un glas înspăimîntat.

Era mama, care venea de la cimitir prin fundul grădinii. De braț avea un coșuleț alb din care împărțise colaci pentru morți. În poarta grădinii ieșiseră Paraschiv și Achim descinși și în izmene. Tita, Ilinca și Niculae se uitau și ei încremeniți de după gard.

— De ce-ai tăiat salcîmul, tată? Ce ți-a venit? întrebă Tita.

— Ce făcuși, Moromete? se auzi un glas de după gardul din față.

— Bine, Moromete, alt salcîm nu găseai să tai? exclamă cineva din fundul grădinii.

În tăcerea care se lăsă, o fetiță strigă și ea parcă speriată:

— Nea Pațanghele, de ce-ai tăiat salcîmul?

Era porecla lui Moromete și se pare că fetița era foarte supărată de îndrăznise să vorbească așa.

— Cînd ți-oi da eu un pațanghel n-ai să-l poți duce, îi răspunse Moromete. Și voi ce vreți? se răsti apoi la cei care se uitau la el de după garduri.

Între timp, Paraschiv și Achim se apropiaseră și se uitau peste trupul salcîmului într-un anumit fel, parcă ar fi fost vorba de-un animal bolnav care fusese ucis.

— De ce-ai tăiat, mă, salcîmul? se pomeni și Paraschiv întrebînd. Avea însă un glas cu totul deosebit de al celorlalți, parcă ar fi fost singurul

care punea întrebarea, sau în orice caz singurul căruia să i se răspundă.

— Întrebați-l pe Nilă, că el știe, răspunse într-adevăr tatăl cu un glas ciudat.

Paraschiv se prinse:

— De ce, mă? îl întrebă.

— Ca să se mire proștii! îl cită Nilă pe taică-său și zîmbi nătîng, bucuros pesemne că putea la rîndul lui să-l prostească pe Paraschiv.

— Rîzi ca un bou! mormăi Paraschiv.

Lui Nilă însă îi plăcuse atît de mult ce făcuse încît se veseli și mai tare. Chiar și cînd rîdea avea un fel al lui greoi la care n-aveai ce să mai faci.

. Tudor Bălosu ieșise în grădină și Moromete o luă spre el. În fundul grădinii, mama se uita mereu în golul din care fusese smuls salcîmul. Atît de rău stăteau? De ce, dacă aveau așa nevoie de bani, nu vindeau o oaie sau cîțiva mici?

Se pare că nimeni nu înțelegea că hotărîndu-se în sfîrșit plecarea lui Achim la București, însemna că trebuia să li se facă celor trei pe plac pînă la capăt, să nu se mai atingă nimeni de oi și cum altceva n-aveau ce vinde, salcîmul trebuia tăiat. Mai ciudat era că nici cei trei în cauză nu înțelegeau; încît răspunsul lui Moromete că a tăiat salcîmul „ca să se mire proștii" nu era o batjocură întîmplătoare la adresa fiilor.

Niște ciori, învățate să se rotească și să se așeze deasupra a ceva înalt, acum că acel ceva nu mai era, dădeau tîrcoale prin preajmă și croncăneau urît, parcă a pustiu din ciocurile lor negre. Mama, luptînd parcă împotriva presimțirilor și temerilor ei vechi care o năpădeau, cășună pe fete și se răsti la ele să se apuce de treabă. Ce, n-au mai văzut salcîm tăiat?

XIII

În grădină, Tudor Bălosu îl invită pe vecin în casă. Moromete ezită spunînd că ar avea treabă, dar pe urmă se hotărî.

— Haide! Poate mai ai din țuica-aia de la munte.

Mai avea și băură aldămașul. Tudor Bălosu era bucuros de mica afacere, salcîmul era dintr-aceia care se foloseau pentru fundamentul caselor și se găseau cam greu. Moromete însă nu prea se îndemnă, nu avea nicidecum înfățișarea celui care a vîndut ceva. Erau singuri în odaie și se uita din cînd în cînd spre ușă, se uita prin casă așteptînd parcă să mai intre cineva. Tudor Bălosu crezu că îi ghicește gîndurile și strigă spre odaia cealaltă:

— Victore, hai, mă, și ia o țuică cu Moromete.

Casa lui Tudor Bălosu avea trei odăi mari, spre deosebire de a Morometilor, care avea două. Odaia în care stăteau era curată, cu paturi de fier cu tăblii. Sub geamul dinspre drum era așezată o mașină de cusut Singer, la care lucra mama, Aristița Bălosu, care nu se știe cînd învățase să croiască rochiile și cămășile cele mai frumoase din sat. Pereții odăii erau plini de covoare, fotografii în rame cu Bălosu și Aristița la cununie, Victor militar, fotografiat în culori cu gradul de sergent, Polina, singură, sfioasă și aspră, cu mîna pe un taburet. Pe jos era așternut un covor de cîrpe.

Victor intră în odaie cu un prosop în mînă. Avea pantaloni de „piele de drac", bufanți, și ghete galbene, cu ciorapi vărgați trași pe pulpă. Se ștergea pe ceafă și arăta vesel. Era un flăcău nu prea voinic, dar se purta ca și cînd ar fi fost.

— Bună dimineața, nea Ilie, spuse el.

— Ia o țuică, Victore, îl îndemnă taică-său.

— Ți-am mai spus, tată, că nu obișnuiesc țuică dimineața, răspunse Victor cu un glas din care se vedea că îi face multă plăcere că nu obișnuiește.

— De ce, Victore, ai stomacul deranjat? întrebă Moromete cu seriozitate.

— Nu, dar nu obișnuiesc.

— Noi obișnuim! spuse Moromete, puțin absent, rotunjind și spălînd cuvintele întocmai ca feciorul lui Bălosu.

Victor Bălosu fusese cîtva timp voiajorul firmei de la care cumpărase mașina de cusut și învățase să folosească cu gravitate cuvinte puțin cunoscute. Nici el, nici taică-său nu băgară de seamă ironia ascunsă a vecinului.

— Cum devine asta, Victore? reluă Moromete mirat.

— Ce anume, nea Ilie?

— Să nu-i placă cuiva băutura.

— Asta devine după facultăți, răspunse Victor cu modestie. Sînt unii oameni care le place să aibă mintea tulburată. Mie îmi place să fie limpede!

— Da, e un punct de vedere! conveni Moromete. Apoi schimbă vorba, ca din întîmplare, uitîndu-se iar spre ușă ca la început: — Spune-i, Tudore, fetei ăleia, să mai aducă niște de-asta... Sau nici tu nu vreai să-ți tulburi mintea?

Victor începu să rîdă, cu satisfacție mare:

— Hehe, nea Ilie, ciudat mai ești, hehe! Polino, mai adu niște țuică.

Polina intră și Moromete se uită lung la ea. Din fotografie, Polina avea numai acel amestec de sfială și asprime, dar acolo nu era frumoasă. După ce se uită la ea, Moromete se uită curios la Bălosu, apoi la Victor, apoi din nou la Polina.

— Ce face Tita, nea Ilie? întrebă Polina cu glasul ei obișnuit, nici supărat, nici vesel, ca al oricărei fete care întreabă de o surată de-a ei, dar Moromete se uită nemulțumit la ea și nu răspunse.

— Dă-mi, mă, banii-ăia, că mă duc, se grăbi el deodată. Las-o încolo de țuică, hai încolo d-acilea!

Și se ridică în picioare.

Bălosu însă nu se mișcă.

— Moromete, zise el, și avea un glas din care se înțelegea că nu se mai gîndea de mult la salcîm. De ce nu vinzi tu locul ăsta al tău din spatele casei?

Moromete se uita împrăștiat pe fereastră.

— Care, locul ăsta d'acilea?

— Da, tot îl ții tu degeaba.

— Mda, mormăi Moromete absent.

— Ți-l cumpăr eu, continuă Bălosu. Dacă vreai, facem repede formele.

— Hai mă, nu mai mă ține aci, că am treabă, răspunse Moromete, parcă n-ar fi auzit. Tu nu știi că nu e locul meu?

— Ba e al tău, îl informă Bălosu. Cîți ani au trecut de cînd a plecat alde soră-ta Maria din casă?

— Păi... sînt mai bine de cincisprezece ani!

— Ei, după cincisprezece ani legea zice că moștenirea neîmpărțită rămîne a ăluia care e în ea. Nu știai de chestia asta?

„Nu știam... pe mă-ta de bălos! răspunse Moromete în gînd. Bine că știi tu".

— Hai mă, că nu e așa cum zici tu, dă-mi banii-ăia să mă duc încolo d-acilea! spuse apoi tare.

Bălosu rămase nedumerit.

— Dacă nu crezi, întreabă și tu unu din avocații-ăștia, insistă el. Întreabă-l pe Rădulescu.

— Hai, mă, altă treabă n-am eu acuma, răspunse Moromete, de astă dată cu un glas rece, tăios.

Bălosu nu mai insistă, iar Moromete, după ce primi banii părăsi casa vecinului.

Soarele se ridicase sus și o grămadă de nori, — niște nori curați și frumoși — se și repeziseră spre el, parcă ar fi vrut să-l oprească pe loc sau să-l întoarcă îndărăt de unde răsărise.

Moromete intră în curte prin grădinița de sub geamul dinspre drum al casei, pe nesimțite parcă și se opri lîngă colțul prispei.

— Ilinco, strigă el înfuriat, nu te apuci odată să măturі bătătura asta? Niculae, tu de ce n-ai plecat cu oile pînă acuma? Ce e cu voi, mă? Tu Achime, n-ai de gînd să dai drumul la caii-ăștia? Au să roadă ieslea pînă te aranjezi tu... Și tu, Paraschive, ce stai și te uiți cu botuăla ca de zăvod? În grajdurile-alea nu s-a mai rînit de la Paști. Iar tu, Nilă, unde te gătești de plecare?

Nilă, nu se știe de ce, era mînios. Stătea cu un picior proptit în marginea prispei, cu fruntea lui groasă, roșie de îmbufnare și se încălța cu niște opinci vechi. Se pare că Paraschiv nu se lăsase pînă nu-i plătise batjocura de-adineauri, din grădină. Era chiar sigur, fiindcă se uita la fratele său cu satisfacție, ba chiar cu simpatie, acum, după ce i-o plătise.

— Se duce la premilitară, observă el batjocoritor și se uită cu veselie la un obiect răzimat de parmalîc, care pesemne-i justifica veselia.

Era un lemn care închipuia o pușcă, văpsit în roșu. Paraschiv se apropie de parmalîc, apucă lemnul acela vopsit care închipuia pușca și se uită la el preocupat, căutînd cu degetul într-un loc unde ar fi trebuit să fie trăgaciul. El ridică pușca în sus și plin de o veselie prostească, pentru vîrsta lui, începu să mînuie lemnul și să strige în gura mare:

— Pe umărrr, arm'! La piciorrr, arm'! Pentru onor, înainte, prezentaaați, arm'! În cumpănireee, arm'!

— Las-o, mă, se înfurie Nilă cumplit, smulgîndu-i lemnul din mîini.

— Ce-ai cu el, Nilă? se miră Moromete. E și el dăștept! Om de douăzeci și patru de ani!

Achim scoase caii din grajd, întinse dulama peste spinarea unuia din ei și se pregătea să plece. Niculae dăduse și el drumul oilor din obor și le tot lovea cu ciomagul, blestemîndu-le liniștit. Ilinca ridică așternuturile de pe prispă, iar Tita, cu un tîrn cît toate zilele, începu să măture bătătura.

— Vezi, fa, că mă duc la fierărie, să vedem dacă mai poate gașperu-ăla să ne dreagă secerile alea. Ia dă-le încoa, vezi că sînt în odaie între sobă, zise Moromete, adresîndu-se Catrinei.

— Achime, zise Niculae, oprindu-se lîngă fratele său vitreg. Du-te tu cu oile, să mă duc eu cu caii, că tu tot ai să pleci cu ele la București.

Achim însă nu-l auzea, încălicase și lovea mereu cu călcîiul în burta calului iar animalul se învîrtea cu el pe loc, cu dinții rînjiți în zăbală. Achim era vesel și porni în goană încă din curte.

— Hai Bigică, haidaaa!... urlă el.

— Ce faci, mă, mîncate-ar cîinii? urlă și Niculae după el. Tată, oprește-l să se ducă cu oile.

— Tu ce-i fi avînd Nilă, de eşti aşa roşu?! se miră Moromete, fără să-l audă pe Niculae. Ai mă? Cine te pune pe tine să te duci acuma la premilitara-aia, în loc să stai acasă şi să-ţi vezi de treabă?

— Hai bă, taci din gură! mormăi Nilă furios. Te faci că nu ştii. N-ai auzit că dacă nu ne ducem facem mulţi ani armată?

— Păi fiindcă sînteţi proşti! explică Moromete luînd secerile din mîna Catrinei şi îndreptîndu-se spre poartă. Sînteţi proşti, Nilă, d-aia!

Nilă pornise şi el spre poartă, cu puşca aceea ciudată în mînă.

— Sîntem proşti... mormăi el.

— Păi sigur că sînteţi proşti. Dar ce credeai?! spuse Moromete surprins. Ia să nu se ducă nimeni sau să-l atingă cineva pe deşteptul-ăla de mocîrţan care vă goneşte pe cîmp, să vezi cum i-ar trece cheful să vă mai cheme.

Nilă mormăi ceva care putea să însemne că tatăl său vorbeşte ca să nu tacă. O luă pe lîngă garduri călcînd în acelaşi fel cu mormăitura; adică sigur, să nu se ducă nimeni, dar uite că se duce şi te sileşte şi pe tine să te duci. Moromete o luă şi el pe lîngă garduri, dar în direcţia opusă şi călca nepăsător şi parcă dezamăgit că oamenii fac lucruri care dacă n-ar fi proşti nu i-ar putea sili nimeni să le facă.

XIV

La început, flăcăii nu se duseră la premilitară, dar nu pentru că ar fi fost deştepţi, sau că l-ar fi „atins" cineva şi i-ar fi pierit cheful celui care îi chema, ci pentru că aşa ceva nu se mai întîmplase niciodată în sat. Să se facă instrucţie duminica dimineaţa! Li se păruse o glumă tîmpită, se supăraseră toţi şi nu se duseseră, dar la prima recrutare se află că repartizările plouaseră cu nemiluita; se îngrijoraseră şi începuseră să se ducă. Nu se mai întîmplase niciodată în sat? Avea să se întîmple d-aici înainte. Pentru instrucţie, satul avea să se numească subcentru premilitar, iar pentru flăcăi, învăţătorul Toderici, care era ofiţer în rezervă, comandant.

Nici învăţătorului nu-i plăcuse la început, sau cel puţin aşa se crezuse. Acum însă îi plăcea atît de mult, încît nu numai că uita cu totul că e învăţător, dar încerca să-i facă pe băieţi să uite şi ei că sînt flăcăi liberi, care trăiesc în satul lor cum le place.

Cînd Nilă ajunse în curtea şcolii, premilitarii erau strînşi de mult în coloană de marş şi se făcea apelul. Pe drum se mai vedea încă cîte-un flăcău alergînd să ajungă mai repede să nu fie pus lipsă.

— Hai mai repede, mă, boierilor, strigă Toderici de pe treptele şcolii. Parc-aţi fi domnişoare, fir-ar al dracului! Eu cum mă scol şi vin înaintea la toţi?... Pleaşcă Ilie!

— Prezent!

— Pacic Ilie!

— Prezent!

— Panaite Dumitru!

— Lipsă!

— Ce e, mă, cu Panaite ăsta? Şi duminica trecută văz că a lipsit.

— Stă lîngă mine, dom'le comandant, zise un flăcău din capul coloanei. Zice că nu vrea să mai vie, îşi bagă.... în ea de premilitară.

— Pavel Vasile! Strigă Toderici înfuriat.

— Prezent!

— Pielelungă Constantin!

— Prezent!

— O să-l bag eu în pușcărie.... pe mă-sa de bandit! strigă Toderici, schimonosindu-se la față. Paliu Inochentie!

— Lipsă!

— Ce e cu Inochentie?! întrebă Toderici, spunîndu-i pe numele de flăcău celui care lipsea, parcă l-ar fi cunoscut cine e. Cine stă lîngă el?

— Eu, domnule comandant, zise un glas. N-a vrut să vie, 'cea că el e ostenit de la sapă, 'cea că ce, l-a cîștigat statul la belciuge?

— Belciugele mă-si! strigă Toderici, frămîntîndu-și carnetul în mîini. Parcă pe mine m-a prins statul de bogdaproste... pe mă-sa de Inochentie... dar cînd te chiamă țara la datorie, trebuie să te duci, că dacă nu, te ia mama dracului.... Că d-aia țara asta a rămas o țară de mameluci, pentru că Inochentie al meu îi dă cu belciugele!

— 'Cea că dumneavoastră aveți leafă, domnule comandant, zise același glas. „Îi convine lu'domnu' Toderici, că are leafă", așa zicea.

— O să ia și el leafă... pe mă-sa de Inochentie, strigă iarăși Toderici, cu capul în carnet. La pușcărie, la Turnu, are să stea acolo și are să primească leafă!

Nu se știe cum se învățaseră flăcăii să fie înjurați și amenințați cu pușcăria. Învățătorul făcea acest lucru ca și cînd nu el ar fi venit cu aceste obiceiuri în sat

— Pielelungă Ilie! continuă el.

— Lipsă!

— Ce e cu frate-tău, mă, el de ce n-a venit? întrebă Toderici, căutîndu-l cu privirea pe celălalt Pielelungă.

— A venit la ziuă de pe linie, s-a culcat și dimineața n-a vrut să se scoale. Cînd l-am îțînat să se scoale, a dat cu piciorul în mine....

— Spune-i că o să-i dau eu cîteva picioare într-o zi, c-o să se pomenească tocmai.... știe el unde! Palici Polin!

— Lipsă!

— Prisăcaru Vasile!

— Prezent!

— Rață Ion!

— Lipsă!

— Raneti Vasile!

— Prezent!

— Rădoi Marin!

— Lipsă!

— Mama lui de Rădoi! Ăsta stă colea peste drum, zise Toderici, uitîndu-se peste curtea școlii la o casă mică, așezată chiar în fața școlii.

— Dom'le Toderici, dumneata să nu-mi înjuri băiatul, că eu nu știu multe, se auzi atunci un glas de peste drum.

— Să-ți fie rușine, strigă Toderici ars, ieșind din fața coloanei de premilitari și înaintînd spre poarta școlii. Să-ți fie rușine, nea Rădoi! că te găsești dumneata mai cu moț și nu-ți trimeți băiatul la instrucție. Că statul dacă dă un ordin.... Am instrucțiuni precise să trimit tabele de ăi care nu vor să vină! Zece ani are să facă armata și are să se libereze la sfîntu' așteaptă....

Toderici înainta spre poartă și striga, cu o mînă ridicată în sus cu care tot împungea aerul cînd vorbea. Omul din casa alăturată se dădu jos de pe prispă și începu și el să vină spre poarta de la drum.

— O să știe el ce are de făcut cînd o pleca militar, zise el, apropiindu-se de drum, vrînd parcă să-i iasă înaintea învățătorului. Eu am făcut un

război și nu mi-e frică mie de asta. Iar dumneata nu mai înjura lumea... ai uitat că cînd ai venit aici aveai iţari și cămașă de tort....

— Că cînd am să-ţi fac eu un raport, o să-ţi dai dumneata seama pe ce lume trăiești, strigă Toderici, batjocorind vorbirea celuilalt.

Toderici era străin de sat, era muntean, și cînd venise aici părea un tinerel de treabă — foarte dezgheţat, e drept — dar se purta bine cu lumea, dădea bună ziua și muierilor.

— Las'că știm noi că eşti deştept, zise omul din drum, uitîndu-se cu ură spre curtea școlii.

Toderici se întoarse în capul coloanei de premilitari și continuă apelul.

— Că dacă n-o luai pe-asta a lui Oprescu, cu atîtea pogoane, și-acuma ai fi umblat în iţari, strigă omul din drum, fără teamă.

Toderici desfăcu carnetul și strigă mînios:

— Ristea Gheorghe!

— Lipsă!

— Împuşcatu Florea! strigă comandantul și mai furios.

— Prezent! răspunse un glas din toţi boșogii, vrînd parcă să-l întreacă pe învăţător.

— State Ilie!

— Prezent!

— Stanciu Stoian!

— Lipsă!

Toderici ridică fruntea din carnet, vru să spună ceva, buzele i se mișcară și strînse carnetul în mîini. Începu apoi să strige mai departe. Din rîndurile de premilitari, glasul celui strigat răspundea cu putere, făcînd să răsune satul pînă departe. Într-un timp, învăţătorul trase aer în piept, își desfăcu picioarele și începu să urle fiecare nume, hotărît să întreacă glasurile care răspundeau:

— Tudor Marin! strigă el.

— Prezent! răspunse flăcăul, tot atît de tare.

— Terci Minică!

— Lipsă!

— Teculescu Ion!

— Lipsă!

— Tărbacă Anghel!

— Lipsă!

— Moromete Nilă! urlă din toate puterile Toderici.

— Prezent! răspunse atunci Nilă încet și scîrbit, și un hohot de rîs urmă răspunsului său, cutremurînd partea aceea a satului pînă departe.

— Mai tare! scrîșni învăţătorul cu sudoarea pe frunte. Se opri, se uită la Nilă, făcu un semn în carnet în dreptul lui, apoi șopti amenințător:

— Atenţiune, companie! Drepţi! Liniște! Răspunde tare, camarade, că nu eşti babă căptușită în piept de optzeci de ani. Udrea Ștefan!

— Lipsă!

— Ungureanu Gheorghe!

— Lipsă!

— O să dea ei de mama dracului, domnii ăștia care nu vor să vină la instrucţie. Vanghele Costică!... Vasilescu Avram!

Gheorghe Toderici își vîrî carnetul într-un fel de porthart și se dădu cîţiva paşi înapoi să ia comanda:

— Atenţiune. Companie, drepţi, direcţia cîmpul de instrucţie, ocolire la stînga împrejur, înainteee, marş!

Compania ieși în drum cu puștile de lemn pe umăr. Toderici trecu în fruntea ei și după cîțiva pași își întoarse capul dînd tonul:

„Vesel, timpul primăverii". Companie, cu cîntec înainteee, maaarș!...

Flăcăii începură să cînte gros, în marș. Gheorghe Toderici se întorcea din cînd în cînd și în pauzele de marș, striga:

— Una, două!

Vesel, timpul primăverii
Vesel sînt și eu!

— Una, două!

Căci vara care a trecut
Multe mîndre-am mai avut
Nu le pot uita!

— Una, două! Mai cu viață! Mai tare! Ce mormăiți așa?

Nilă nu cînta și fruntea lui lată și groasă stătea încruntată în sus a nedumerire. Mergea greoi și nu ținea pasul. La un moment dat, el lăsă pușca de pe umăr și se uită în afara coloanei.

— Nilă, treci în front, ține pasul, strigă cineva din urmă, mult prea tare, așa cum se pîrăsc copiii și Nilă, supărat și posomorît puse lemnul la loc pe umăr și încercă să țină pasul.

La instrucție, comandantul îl urmări cu priviri întunecate.

— Fii atent aici, camarade. Inamicul a ocupat gara și se pregătește să atace satul. Compania are misiunea să înainteze de pe liziera satului, să ia gara cu asalt și să dea inamicul peste cap.

Stăteau culcați pe liziera satului și comandantul le explica exercițiul pe care îl aveau de executat în duminica aceea. Pînă la gară erau patru kilometri. Șeful postului de jandarmi venise să asiste la exercițiu, chemat de fapt de Toderici, care se temea că premilitarii nu vor voi să „atace" pe o distanță atît de mare.

Flăcăii însă atacară. Toderici gonea împreună cu ei și îi culca mereu. Jandarmul se tîra în urma lor plictisit. Cînd mitralierele inamice începură să „toace" din gară, comandantul deveni amenințător și dramatic.

— Capul la pămînt, urla el. Capul la pămînt, camarade, scrîșni el și se aplecă deasupra lui Nilă, îi puse mîna în ceafă și îi strivi fața de arătura aspră. Nilă mișcă din ceafă ca un taur, se zbătu și deodată sări în picioare. El scoase un muget cumplit și îl prinse pe comandant de guler. Nu-i făcu nimic, nu dădu în el, dar îl strîngea cu ochii ieșiți din cap și îl ținea pe loc. Era atît de mînios și de încordat încît părea că îl ține pe celălalt pe loc ca pe-o apărare, să nu pleznească ceva în el însuși. Speriați, cîțiva flăcăi săriră și desfăcură mîna încleștată a lui Nilă. Toderici se învineți se, tușea, se îneca și cînd își reveni începu să înjure și să urle să vie șeful de post. Exercițiul se întrerupse.

Cînd se îndepărtă împreună cu șeful de post, chipul lui Nilă se albi, iar fruntea i se încreți a și mai mare nedumerire, de astă dată lăsînd descoperite niște priviri blînde și înspăimîntate. Călca legănat și greoi, și-și ștergea des și în neștire fruntea cu mîneca.

Numai că șeful de post era vechi în comună. Îl înjură pe Nilă și îi dădu drumul spunîndu-i să nu mai facă așa, fiindcă Toderici e al dracului și s-ar putea s-o pățească cu el. Are noroc că el, șeful de post, îl cunoaște pe Moromete, pe care îl consideră un om de care i-ar fi nu știu cum să-i ia băiatul la secție; altfel l-ar fi luat și i-ar fi tras o mamă de bătaie...

Nilă porni spre casă, dar mergea tot cu fruntea încreţită. Avea acea înfăţişare chinuită a surzilor care încearcă să înţeleagă din semne. Ce se întîmpla în lume? Cine avea de gînd să ocupe gara şi să atace satul?!

XV

După ce îi plătise lui Moromete, Tudor Bălosu ieşise cu Victor în grădină şi amîndoi începuseră să ciopîrţească salcîmul. Loviturile se izbeau de ulucile Moromeţilor şi Catrina, ca niciodată întîrzia să plece la biserică. Umbla de colo pînă colo fără rost şi uneori, cînd loviturile din grădină se auzeau mai tare, se oprea locului şi asculta. Paraschiv stătea lipit de gard, se uita în grădină şi părea că n-are de gînd să se mişte din locul acela cu una cu două. Botul său ieşit în afară se lungise şi mai mult şi se uita fără grabă şi fără să clipească, încet şi stăruitor la vecinul său. El stătu astfel multă vreme, apoi se îndepărtă încet şi ieşi în drum, ieşi la poartă; după cîteva clipe de gîndire, porni pe lîngă garduri dar mergea alene, parcă fără scop.

Mama îl urmărise pe furiş din tindă. Cînd îl văzu că se depărtează de casă, ieşi în pragul prispei.

— Abia a aşteptat să plece *ăla* şi s-a şi dus, strigă ea, uitîndu-se în altă parte, ca şi cînd nu lui Paraschiv i-ar fi vorbit. Parcă era vorba să rîneşti acolo, că o să ajungă băligarul la grindă...

Paraschiv se uită îndărăt fără să se oprească. De departe, gura lui arăta şi mai mare.

— Aia e treaba mea, mormăi el. Te găsi inima rea de grajd.

— Dac-ar muri *ăla*, aţi cînta de bucurie! L-aţi adus în stare să taie salcîmul, să rîdă lumea de noi de bine ce-am ajuns!

— Ia mai taci din gura aia, mamă, ce-ai cu el? zise fata care terminase de măturat. De ce te legi de el? şi mai spui că te vorbeşte de rău în sat. Păi cum să nu te vorbească?

— Ce-ţi pasă ţie? zise mama întorcîndu-se în tindă. Uite, acu' se-ntoarce *ăla* şi cînd o vedea grajdul nerînit, iar începe să înjure. Parcă n-ar avea destule păcate! Să-l mai auz şi acuma, în sfînta duminică, înjurînd!

Deşi Paraschiv plecase, el se întoarse însă curînd înapoi, parcă s-ar fi gîndit că mamă-sa vitregă are dreptate. Intră în curte repede, căută lopata într-un colţ al şopronului şi pieri în grajd. Catrina îl văzu şi chipul i se mai lumină.

— Tito, strigă ea din tindă. Vezi că eu mă duc la biserică, ai grijă şi pune de mămăligă. Du-te în grădiniţă şi ia d-acolo nişte ceapă. Pe urmă, culege ştevie de dincoace şi fă acolo o ciorbă, că altceva nu mai e. Că astă iarnă au băgat în ei un porc de mai bine de-o sută de kilograme şi cînd le spuneam „măăă, vine vara, mă, păstraţi", rînjeau la mine, parcă nu le-ar fi trebuit tot lor! Acu să bage în ei buruieni...

— Iar începi? o mustră Tita, făcînd semn cu capul spre grajd că o aude Paraschiv.

— S-audă! zise mama cu un glas în care se simţea şi necaz dar şi durere că la prînz n-are ce da la masă. De ce să n-audă?! Că aşa am tot tăcut şi acuma au tăiat salcîmul să facă Bălosu casă, că ei nu sînt în stare să facă, aşteaptă să moară ăla să ne dea pe noi afară...

Catrina se îmbrăca pentru biserică şi vorbea mereu, nu izbutea să se liniştească. Îşi schimbase bluza ferfeniţă şi-şi trăsese o fustă de lînă înne-

grită, peste cea veche. Abia după aceea începuse să tragă pe dedesubt, lepădîndu-le, boarfele cu care era îmbrăcată mai înainte.

— Au cărat la șanț un porc întreg și trei sute de coșuri de porumb. Puteau să mai păstreze, nu să ajungem să dăm cămașa de pe noi că vine percitorul!

Deodată Catrina tăcu și trăsăturile feței îi căzură în jos de uimire. Pe poarta de la drum intrase o femeie slabă și neagră la față, îmbrăcată aproape în zdrențe. Păşise în curte cu un pas repezit și fără să se uite la cineva pornise glonț spre poarta grădinii. Era Guica.

Ea deschise poarta și se duse drept spre salcîm, unde Tudor Bălosu și fiu-său ciopărțeau mereu. Numaidecît curtea și împrejurimile răsunară de glasul ei ascuțit, care intra pînă în creierul capului.

— Ce căutați, mă, aici? De ce mi-ați tăiat mă, salcîmul? Plecați d-aici, că... m-aș în gura voastră de 'oți! Paraschive, unde ești? Săi mă, încoace, cu un ciomag!

Catrina încremenise pe prispă și obrajii i se făcuseră ca focul. Paraschiv ieși din grajd la auzul glasului care țipa, dar nu se grăbi să sară cu un ciomag, cum striga tușă-sa. După felul cum se uita și cum buzele sale împletite se întindeau spre urechi, se înțelegea unde se dusese mai adineauri.

— Du-te, fa, și spune-i să plece d-aici! șopti mama uneia din fete. Ne facem numaidecît de basm, că ăsta colțatul altă treabă n-a avut decît să se ducă să-i spună, parcă ar avea numai fiere la inimă...

— N-am adus-o eu, mormăi Paraschiv cu un glas care arăta că chiar dacă n-ar fi adus-o el, Guica tot ar fi venit și în orice caz nu se sfiește să arate că venirea aceasta și tot ceea ce se întîmplă e una din marile lui plăceri.

— Mînca-v-ar cîinii cu neamu' vostru, țipă Guica din grădină. Ți l-a vîndut, ai? Cum ți l-a vîndut mă, oțule, cum ți l-a vîndut, dacă e salcîmul meu? Și dacă ți l-a vîndut, tu nu știai că e al meu, lovi-te-ar moartea de bălos, azi și mîine! Tu nu știi că ăsta e locul meu d-aici din spatele casei?

— Pleacă d-aici, ga Mario, și pune-i lacăt la cățeaua aia... nu te certa cu mine! Du-te și te ceartă cu frate-tău Ilie pînă te-i umfla... Ce te cerți cu mine?

Glasul Guichii începu să se apropie de curte. Speriată, mama intră în casă cu grabă, parcă cine știe ce nenorocire s-ar fi apropiat.

— Ilie! Ilie ! Unde ești, mă, de ce, mă, mi-ai tăiat salcîmul și mi l-ai vîndut? Ai mă? Dar-ar dumnezeu să te îngropi cu el, să-ți faci coșciug din el, Ilie! Că atîta aveam și eu și te repezișI să-l tai și să-l vinzi, tăia-te-ar cine nu trebuie și te-ar lovi vărsatul ăla marele!...

— Hai, ga Mario, nu mai țipa așa și pleacă d-aici, zise Ilinca înțepat de pe pragul prispei. Ce tot țipi că e salcîmul tău, locul tău!... Parcă nu ți-a cumpărat tata alt loc...

— Lovi-te-ar brînca aia rea și pe tine, strigă Guica, oprindu-se în mijlocul bătăturii. Mi-a cumpărat, ai? Parcă mi-a cumpărat din averea mă-ti, izmenito! Mi-a dat din pămîntul ăstora care muncesc să vă țină pe voi, niște împuțite!

— Ei, ia ascultă, Guico, ieși afară, că acu' mătur bătătura cu tine, zise fata cea mare, Tita , cu un glas liniștit, ca al tatălui.

— Tu ce stai, mă prostule, și te uiți? se-ntoarse Guica spre Paraschiv. Muncești aici ca prostul, vai de capul tău! Alți flăcăi au casă și copii și tu stai ca o baligă să crești puturoasele astea...

— Hai, ga Mario, nu mai ţipa aşa, că nu sîntem surzi, zise şi Paraschiv, întinzîndu-şi cu plăcere buzele lui împletite.

— Iar tu să nu mă faci pe mine Guica, că eu n-am guicit la curul mă-ti cînd te-a făcut... Auzi fă?

În casă, mama tremura şi o strigă pe Tita să nu răspundă, să intre înăuntru. Vecinii, mai ales copiii, ieşiseră pe la porţi.

— Tito, tu n-auzi să intri în casă? Intră şi las-o să strige pînă o face gîlci în gît. Că nepoţilor li se sară inima că ne face de rîsul lumii.

Catrinei îi dăduseră lacrimile.

— Ei, ne face de rîsul lumii, răspunse Tita îndîrjită, tîrnuind pe prispă. Fă, Guico, dacă nu pleci d-aici asmut cîinii pe tine. Cuţu-na! Duţulache!

Duţulache ţîşni de undeva şi se înfăţişă dornic să capete ceva de mîncare. Era un cîine paşnic.

— Tu, fa, să asmuţi cîinii pe mine? ţipă Guica. Sînt sora lui tactău, nu ţi-ar fi ruşine, măgăreaţo! Umbli după al lui Bălosu să te ia, dar nu te ia, fă! Nu ia ăla una ca tine, botoaso!

La aceste cuvinte, Paraschiv izbucni într-un rîs ciudat, parcă ar fi pîrîit ceva.

— Ahaha-ha-ha! aşa! exclamă Guica continuînd parcă rîsul lui Paraschiv. Ai pupa tu să te ia ăla...

Tita aruncă o privire de pe prispă spre grădină. Victor se oprise din ciopărţit şi asculta cu toporul în mînă. De departe i se vedea faţa nepăsătoare, aproape veselă.

— Să te ia moartea cu Victor al tău de gît, strigă Tita roşie ca focul şi intră în tindă închizînd uşa.

Guica o porni spre drum şi cînd o luă pe lîngă garduri îşi aduse aminte de salcîm şi începu să spună în gura mare, să audă lumea ce i-a făcut alde frate-său. Blestema şi ameninţa că n-o să rabde, are martori şi o să-l dea în judecată pe Moromete.

De ruşine, Catrina ocoli prin fundul grădinii ca să se ducă la biserică.

XVI

Spre ziuă, ploaia îl trezise şi pe Birică din somn şi nici el nu mai putuse să adoarmă.

După ce ploaia se opri, Birică se dădu jos de pe prispă şi scoase caii din grajd. Deşteptat de tropăitul lor, Birică-tatăl ridică mirat capul de pe căpătîi şi îl întrebă pe fecior ce i-a venit, unde se duce cu caii cu noaptea în cap?

— Pe izlaz, răspunse flăcăul scurt şi fără să mai dea alte lămuriri, aruncă o haină veche pe spinarea unuia din cai, încălică şi ieşi din curte.

— Ce e cu băiatu-ăsta?! se miră tatăl şi fiindcă nimeni nu-i răspunse — ceilalţi copii dormeau toţi — îşi lăsă la loc capul pe căpătîi.

Birică mergea cu caii la pas, şi părea să nu ia seama la ei. In dreptul unei fîntîni caii traseră la jghiab ca şi cînd ar fi fost singuri. Călăreţul nu sări îndată să le scoată apă.

Incălică apoi din nou, dar caii o luară singuri la trap, învăţaţi pe semne de fratele mai mic al lui Birică. Trase de căpăstru şi caii, puţin nedumeriţi, încetară trapul.

Umedă de ploaie, cîmpia dormea în tăcere. Pămîntul răsufla aburi calzi, încă nevăzuţi — soarele nu răsărise — iar cerul înalt şi amorţit înghiţea leneş ultimii nori.

Pe coama dealului Birică se opri cîteva clipe, parcă nehotărît. Simțind aburul cald și mirosul de ierburi crude, caii începură să sforăie de plăcere, dar fiindcă erau ținuți pe loc, își plecară capetele și începură să pască.

— Haide! murmură flăcăul.

Se așeză mai bine și strînse pulpele. Cu mișcări liniștite dădu frîu liber căpăstrului, și se încordă; calul, simțind strînsoarea țîșni înainte și o luă la goană.

Cîmpia părea fără margini. Totul dormea. Nu se vedea nici o pasăre, nu se auzea niciun glas. Din depărtare zidul grînelor se apropia mut înaintea călărețului. Întinderea tăcută a cîmpiei sperie parcă animalele care încetiniră goana, se opriră pe loc și agitară capetele lor frumoase cu urechile întinse înainte, cu privirea domesticită dar vie și inteligentă. Cîmpia tăcea mereu.

— Haide! murmură Birică și glasul său liniștit potoli neliniștea vagă și tainică a animalelor. Cînd se opri, Birică arăta de parcă alergase alături de cai. Fața lui era țeapănă obosită.

— Stai, șopti el și caii se opriră și de îndată, fără să aștepte să se dea jos călărețul, începură să pască flămînzi, cu pași mari, sforăind cu nările în iarbă.

Birică împiedică picioarele din față ale cailor, întinse pe iarba umedă dulama veche, cu blana de oaie în sus și se culcă peste ea. Rămase apoi nemișcat multă vreme, cu fața în jos, cu obrazul culcat într-o parte pe brațul îndoit. Se auzea numai sforăitul cailor. Satul se pierduse undeva în depărtare. De-acolo, sau nu se știe de unde, răzbătea nefiresc cîte-un svon nelămurit, ca o părere, sau ca un ecou a ceva tainic...

Se răsuci brusc cu fața în sus apoi rămase iarăși nemișcat. Cerul se limpezise de tot. Alături de dulamă, un pîlc de păpădii dormeau cu măciuliile închise. Birică oftă greu și închise ochii.

Cînd se trezi, se ridică într-un cot, puțin buimac. Alături, păpădiile înfloriseră și străluceau galben în iarba înaltă. Cîmpia era acum de un verde orbitor iar soarele ardea atît de viu încît cerul albastru parcă se înnegrea.

— Noroc Birică! Hai mă, cu caii, să-i băgăm în ovăz.

Se frecă la ochi și se ridică. Achim Moromete venea în goană cu caii și se oprise fără să descalice. Birică nu zise nimic, se întinse la loc pe dulamă, parcă supărat că fusese trezit din somn. De fapt îl trezise soarele care îi bătuse în față. Achim nu se grăbea, descălică și veni aproape.

— Ce e, mă, n-ai dormit azi-noapte?

— Unde zici că să te duci cu caii?! se miră Birică fără să răspundă la întrebare.

— În moșia Marichii, să-i băgăm în ovăz.

Birică își întoarse fața în partea cealaltă și închise ochii mohorît. Parcă nici nu auzise răspunsul. Alături de iarba deasă care parcă pleznea de verde ce era, chipul flăcăului semăna ciudat cu pămîntul.

— Să fiu al dracului dacă n-am să-i rup picioarele, mormăi el și încetul cu încetul chipul i se mai însufleți, se aburi de năvala sîngelui.

— Cui, Polinii? întrebă Achim.

— Dar cui!

Nu părea însă prea sigur că va face ceea ce spunea; se înțelegea mult mai bine că se chinuie s-o smulgă din inima lui și că nu izbutea decît să se chinuie și mai mult.

Achim se întinse în iarbă și gemu:

— Ha, făcu el! Mă Birică, să fie-al dracului, dacă și la București

am iarba asta... Plec la București cu oile, explică, el, și dacă și acolo o fi iarba așa, toată ziua o să vînz la lapte!

Birică nu zise nimic, se întoarse doar cu fața în sus. Achim continuă să vorbească despre vînzarea laptelui și se lăudă cu banii pe care avea să-i cîștige.

— Hai, încheie el, ce stai aici, hai să băgăm caii în ovăz. Birică se răsuci oftînd cu fața în jos și răspunse că nu merge.

— Vezi să nu-ți îndoape pîndărul ăla spinarea cu sare, îl preveni el.

— Unde are el norocu-ăla să dea peste mine, că i-aș arăta eu lui sare, se sumeți Achim.

Birică nu-l luă în seamă, nu-l auzi. Oftă și se perpeli iarăși pe dulamă întorcîndu-se cu fața în jos. Cînd Achim porni spre cai să plece, se ridică pe jumătate și se uită cîteva clipe la el. Privirea îi ardea. Îl întrebă dacă Nilă s-a dus azi la premilitară.

— Cînd te întorci acasă spune-i să nu plece nicăieri, că vreau să vorbesc ceva cu el.

De aseară vrusese să nu se mai gîndească la Polina, dar nu izbutise decît să-și dea seama — iarăși ca și în seara trecută — că nu poate decît să dorească s-o vadă, și de astă dată atît de mult, încît faptul că s-ar putea cu adevărat să n-o vadă nici azi i se părea înfricoșător.

— Auzi tu, Achime? gemu el și se uită cu privirea sticloasă la Achim.

— Vreai s-o furi pe Polina? întrebă Achim rîzînd cu nepăsare. Crezi că ea nu știe ce-o așteaptă dacă iese azi la horă? Vezi mai bine să nu te pomenești cu ai lui Bălosu cu măciucile în capul tău, mai spuse Achim în timp ce încăleca.

Birică se întoarse cu fața în dulamă și nu răspunse.

XVII

Moșia de care pomenise Achim și în ovăzul căreia vroia să-și bage caii se afla chiar în capul lotului lor. Erau vreo patru sute de pogoane, ceea ce mai rămăsese din vestita moșie a lui Guma, din 1924, după reformă. De fapt era mai dinainte moșia văduvei, cucoana Marica, cum i se spunea în sat, care mai trăia și astăzi, cumplit de gîrbovită și de uscată și care spre uimirea tuturor nu numai că trăia dar umbla, era vioaie. Umbla în negru, în baston, și cumpăra ouă și lapte de la muieri, pentru fiică-sa, o fată veștejită și cam nebună, care nu ieșea aproape deloc din casă (stătea cu franceza și cu pianul, cum o scuza inutil bătrîna față de muieri și copii).

Moșia era dată în parte. Oamenii care luau pămînt în parte se înțelegeau cu un maior, soțul fetei mai mari a bătrînei care venea din cînd în cînd prin sat și căruia nu-i păsa de cumnată-sa cam nebună și de bătrîna soacră: le lăsa doar atît cît să nu moară de foame.

De fapt, cu cîțiva ani în urmă, fusese chiar cît pe-aci să le vîndă moșia. După reformă profitase și el de creditele pe care le deschisese Banca Centrală cooperativă și se împrumutase cu o sumă mare. În timpul crizei însă, piața cerealelor scăzu atît de mult încît maiorul nu mai putu să plătească ratele împrumutului și ar fi vîndut cu siguranță moșia dacă legea conversiunii nu l-ar fi salvat. Salvarea moșiei se făcuse de fapt pe socoteala micilor proprietari, și nu cum credea Moromete că se milostivise statul de datoriile lui. Chiar în acest an Banca Centrală cooperativă contracta un împrumut de 250 milioane de lei acoperit de stat, care plătea băncii anual o sumă de 39 milioane lei pentru pagubele suferite de această bancă în urma legii de conversiune. Acest împrumut se făcea în scopul „refacerii creditului țărănesc"

și era la urma urmei provenit din impozitul numit „fonciar", încasat de la țărani. Cu alte cuvinte te golesc de buzunare ca să-ți deschid credit. Aceste mici informații din ziare îi scăpau însă lui Moromete.

În afară de un administrator, maiorul mai ținea trei paznici, pentru magazii casă și cîmp. Unul dintre aceștia era foarte credincios, și se certa cu oamenii la treierat, încercînd pesemne să-i facă să înțeleagă că el nu e un simplu pîndar, ci un fel de ajutor de logofăt, în orice caz ceva boieresc. Pentru pază avea pușcă cu sare și băieții cu vitele se temeau grozav de el. Cînd prindea vreunul nu numai că îl bătea, dar făcea și tărăboi, ducea vita la gloabă sau venea cu șeful de post în curtea omului. Nu se știe însă de ce părinții copiilor nu se supărau pe el și îl lăsau în pace. Omul plătea gloaba, plictisit. E adevărat că uneori omul se uita la pîndar — ce ciudat, foarte puțini știau cum îl cheamă — se uita la pușca lui, la cornul lui de bou din care suna, la fața lui, înțepenită și solemnă și îl asigura cu o blîndețe suspectă în glas că altădată chiar el, tatăl copilului, o să ducă vita la obor, dacă pîndarul n-o să-l prindă. Ba chiar, adăuga omul, o să ducă vita la obor înainte de a scăpa în bucatele moșiei.

Achim mîncase odată bătaie de la acest pîndar dar de mult, cînd era mai mic și se ducea la școală.

La prînz bătrîna Marica ieșea în poartă și cînd copiii se întorceau de la școală, chema cîțiva să-i aducă apă din vale de la fîntînă, cu un hîrdău mare tras pe două roate. Avea nevoie de apă multă în fiecare zi, așa le spunea copiiilor, să ude florile și să se spele fata „care ea este cu pianul și cu franceza" și nu poate să aducă. După ce cărau două-trei hîrdae, copiii așteptau sub cerdac, bătrîna striga ceva și atunci apărea deasupra lor o arătare cu nasul ascuțit și cu fața dată cu făină, cu părul care de jos li se părea copiilor că e verde. Arătarea, fără să scoată un cuvînt, arunca fiecăruia de-acolo de sus cîte-o monedă de zece bomboane

Într-o zi însă arătarea a aruncat numai trei monezi și ei erau patru, și tocmai Achim era era cel căruia nu-i dăduse. Ceilalți au fugit, parcă s-ar fi temut să nu li se ia banul înapoi, dar Achim n-a vrut să plece și s-a plîns bătrînei care uda straturile cu stropitoarea.

„Ci ce mai vreai? Ci-a dat" a afirmat bătrîna convinsă, cu toate că nu fusese de față.

„Nu mi-a dat, coană Marico", a strigat Achim la ea.

„Ci ciă nu strigi la mine, ci ciă nu fii hoț..." l-a mustrat bătrîna, dar Achim s-a înfuriat și a făcut-o surdă.

Bătrîna n-a mai zis nimic, a lăsat stropitoarea și s-a dus cu pasul ei mărunt și cu spinarea ei îndoită ca o toartă nu se știe pe unde, și în curînd a apărut de prin magaziile din fund un om care s-a apropiat de Achim și i-a cîrpit una cumplită după ceafă. De spaimă a căzut de vreo două ori pînă la poartă. Palma fusese atît de grea că l-a durut capul toată ziua.

În fiecare an, Moromete lăsa un sfert de pogon trifoiște pe care-l cosea de două, trei ori pe vară.

Cît ajunse pe trifoiștea din capul lotului, Achim își roti privirea peste cîmp, descălică și dădu drumul cailor în ovăzul de peste hotar al moșiei. Era un ovăz înalt, bogat în spic și des ca o perie.

Achim se urcă pe o movilă cu piatră de hotar în vîrf și începu să vegheze. Caiii stăteau liniștiți în ovăzul înalt și rupeau spicul gras, sforăind mulțumiți.

După puțin timp, sosi și Niculae cu oile. Bisisica era în frunte și alerga ca o nebună iar Niculae venea în urma oilor șchiopătînd și aruncînd zadarnic cu bulgări înaintea cîrdului. Achim se uita la el după piatra de hotar

şi rîdea. Oaia fruntaşă ajunse aproape de lot, intră în pîrloagă şi se opri, începînd să rupă cu lăcomie iarba încă umedă.

Niculae era roşu la faţă şi sudoarea îi curgea în şiroaie pe gît.

— Bine, mă Achime, mînca-te-ar cîinii, strigă el înfuriat, nu spuneai tu ailaltăieri că dacă tata îţi dă drumul la Bucureşti îmi laşi mie caii şi iai tu oile?

— Păi după ce plec, răspunse Achim rîzînd.

— După ce pleci! îl îngînă Niculae strîmbîndu-se. Treaba ta, eu îţi las oile aici şi dacă nu-mi dai caii, ai să vezi şi de oi şi cai! Dar, ce sînt eu aicea, prostul tău?

— Hai mă, că le iau, promise Achim vesel. De mîine încolo le iau eu!

În acest timp, Achim uitase să se mai uite peste cîmp. De undeva dintr-un grîu ţîşni spre cer o ciocîrlie şi începu să se înalţe spre cer cîntînd. Tot atunci însă ţipătul scurt al unui corn străbătu aerul apăsat, urmat de un glas crunt şi ameninţător:

— Stai pe loc că te împusc!

Achim ţîşni înspăimîntat de la locul său şi o luă la goană spre cai. Se aruncă din fugă şi o întinse printre pogoanele de grîu lovind caii cu toate puterile. Pîndarul trase. Aerul parcă plezni şi ciocîrlia amuţi speriată. Achim simţi cîteva alice de sare usturîndu-l pe ceafă. Mai alergă puţin, apoi opri caii i se uită îndărăt. Pîndarul Maricăi se apropiase de Niculae şi părea că vorbeşte cu el. Era voinic, cu faţa pîrlită de soare. Într-o mînă ţinea puşca şi în alta o măciucă; pe după gît, legat de o curea, purta cornul lui ascuţit de bou.

— Ăla e frate-tău, mă?

— Da, răspunse Niculae.

— De ce mama voastră băgaţi caii în ovăz? întrebă pîndarul surd.

— Nene, să nu dai în mine, eu sînt cu oile, strigă Niculae speriat.

Pîndarul n-avea urechi pentru spaima lui; se apropie, schimbă măciuca în aceeaşi mînă cu puşca şi, fără alte cuvinte îi plezni lui Niculae o palmă lată, gata să-l arunce la pămînt.

— De ce dai, mă nene, ce ţi-am făcut eu? strigă Niculae îngrozit.

— E frate-tău, ai? şi nu vreai să spui! zise pîndarul.

— Ba ţi-am spus, ţipă Niculae scos din sărite.

— Am să-ţi iau oile la obor, ameninţă pîndarul şi îl apucă pe Niculae de cap, îl ridică mult în sus şi dădu cu el de pămînt. Am să te omor, fir-ar mă-ta a dracului! şi apucă măciuca de cap şi cu coada ei începu să-l lovească pe băiat peste spate.

— Achime, săi că mă omoară! urlă Niculae.

— Vino încoace şi tu.... pe mă-ta de oţ, îl chemă şi pîndarul pe Achim, continuînd să-i care lui Niculae la ciomege.

— Aaa!... aaa! aaa! urla Niculae cu un glas înebunit de groază. Aaaa! aaa! Mă omoară! Aaaa!...

Achim întoarse caii:

— Şi ce crezi, mă, că nu viu? strigă el.

Pîndarul se uită la el nepăsător, dar cînd văzu că Achim se apropie, îl lăsă pe Niculae şi puse mîna pe puşcă. În aceeaşi clipă, Achim sări de pe cai în plină goană, se făcu mic la pămînt, apoi deodată ţîşni în sus, repezindu-se spre pîndar şi urlînd ca o fiară.

— Trage, mă... pe mă-ta de cîine! Trage, dacă ai curaj!

Pîndarul îngălbeni la auzul urletului; trase, dar, încă mai dinainte, Achim se lăsase pe vine şi ţîşnise apoi în urma împuşcăturii. Avea ochii holbaţi. Cu măciuca ridicată el se repezi asupra pîndarului, se opinti din

răsputeri și-și trimise lovitura drept în capul acestuia. Paznicul abia avu timp să sprijine cu pușca. Achim lovi a doua, a treia și a patra oară, niște lovituri iuți și cumplite, care dacă l-ar fi nimerit pe pîndar nu i-ar fi trebuit mai mult. Dar el își apăra bine capul cu pușca. Loviturile curgeau mereu, din ce în ce mai furioase și țintind numai creștetul capului. Speriat, pîndarul aruncă deodată pușca și se repezi în flăcău cu mînile goale. Achim sări înapoi și-și repezi măciuca în capul lui. Pîndarul sprijini cu mîna, scoțînd în același timp un urlet, apoi puse mîna pe Achim și cu un pumn îl trînti la pămînt. Se aruncă peste el, îi încălică pieptul și începu să-l izbească peste gură cu pumnii, scrîșnind și înjurînd înspăimîntător.

Niculae, care tot timpul se uitase fascinat la cei doi, deodată se trezi, și înfiorat plăcut de ceva care nu simțise niciodată se repezi și apucă o măciucă de jos. O ridică drept în sus și-i dădu drumul cu sete, cu toată puterea în tidva pîndarului. Acesta rămase o clipă nemișcat deasupra lui Achim, apoi scoase un urlet ca de lup și se ridică în picioare. Niculae ridică iar măciuca fulgerat de un gînd înfricoșetor: „Mă omoară". Îl izbi iarăși țintind capul; pîndarul se apără, sprijini cu mîna, apucînd chiar capul măciucii în palmă, dar mai mult nu mai putu, se clătină și se lungi ca un sac. Achim sări în sus, puse mîna pe-o măciucă și ca turbat începu să lovească în omul căzut cu o furie care pe Niculae iarăși îl înfricoșă.

— Achime, îl omori, strigă el cuprins abia acum de o adevărată groază.

— Păi asta și vreau, să-l omor, scrîșni Achim.

Niculae se repezi la el și-l împinse în lături. Achim se opri cîtva timp parcă neînțelegînd ce se întîmplă; apoi începu, deodată, să rîdă batjocoritor.

— Boule, mîine cînd ai să vii iar cu oile, te prinde și toată viața nu mai ești om, zise el punînd iarăși mîna pe măciucă.

De astă dată el începu să-l bată pe cel de jos parcă cu un gînd anumit: nu să-l omoare sau să-l schilodească pe pîndar ci să-i piseze doar trupul, să-l facă să zacă în pat, cel puțin un an de zile.

După ce osteni, îl chemă pe Niculae și amîndoi apucară pe paznic de cîte un picior; tîrîndu-l cu spinarea pe pămînt, îl traseră pe moșia pe care o păzea și îl duseră departe în mijlocul ovăzului. Achim îi luă apoi cornul și-l sparse cu piciorul, scrîșnind:

— Na, mai sună și acum... Și uite-al dracului cu ce e încălțat... pe mă-ta cu bocanii lui. Tragi cu pușca, ai?! Vreai să mă împuști, ai!? Dai în ăsta micu, ai?!!

Achim se întoarse pe pîrloagă, ridică pușca omului și-o izbi cu țeava de piatra de hotar. Avea două țevi. Sărira amîndouă ca niște țurloaie, ca niște fluiere.

— Hai Niculae! zise Achim aruncînd pușca sfărîmată și măciuca pîndarului departe în ovăz. Hai în Frunzari, că nu pot să stau cu ăsta aici...

— Treci tu cu caii înainte și s-o oprești pe Bisisica, se rugă Niculae, mînînd oile șchiopătînd.

Achim sări în spinarea calului și-o luă înainte de-a lungul drumului de hotar. Niculae porni în urma lui, și îl rugă să meargă mai încet. Bisisica nu mai putea s-o ia la goană din pricina cailor, dar totuși încerca să ocolească pe lîngă ei și s-o ia înainte.

— Păzea, Achime! striga atunci Niculae. Dă-i una în cap Bisisichii!

Achim se răsucea pe cal și pleznea oaia cu coada măciucii — spre satisfacția lui Niculae, care exclama de fiecare dată:

— Aha! Nu mai fugi? Mai fugi și acum dacă mai poți, beli-te-ar cîinii!

Achim petrecu un picior pe după coama calului și începu să cînte; avea însă un glas fals, care putea să supere chiar și caii.

Pentru tine Mărioară
Mi-am lăsat carul la moară, măăăi!

XVIII.

Moromete ieșise din curte și plecase spre fierăria lui Iocan să dea zimți celor două seceri stricate. Se grăbise să plece și din pricina Guichii, cu care n-avea chef să dea ochi. Dar chiar fără toate acestea nu putea să nu se ducă duminica dimineața la fierărie.

Fierăria lui Iocan era așezată la o răspîntie de uliți. Părinții fierarului fuseseră lăutari, dar Iocan era un băiat urît, avea o buză peste măsură de groasă și lăsată în jos și chiar dacă ar fi izbutit să învețe să scîrțîie la vioară, tot n-ar fi făcut nimic fiindcă n-avea de loc glas.

Tatăl său îl dădu atunci la o școală de meserii. Iocan bătrînul — tot Iocan îl chema și pe el — era un țigan înstărit, își cumpărase chiar și cîteva pogoane, deși cîștiga destul cu taraful său. Iocan fiul stătu trei ani la școală și nu mai vru să-l urmeze și pe al patrulea, să ia diploma. Deschisese încă de tînăr un atelier de fierărie și începuse să lucreze. Oamenii nu prea veneau la el, erau alți fierari și potcovari bătrîni care nu învățaseră meseria la școală.

Iocan nu se dădu însă bătut. In al doilea an, un om nevoiaș veni la el și-l întrebă: „Mă, Iocane, tu știi să faci căruțe? De trei ani de zile de cînd mă căznesc să înjghebez ceva și nu pot. Alde oții ăștia îmi cer trei mii de lei. Am obezile, loitrele, toată lemnăria! Mi-o faci?“ „Nea cutare“, ți-o fac cu două mii de lei. Adu lemnăria și dacă nu ți-o plăcea, vorba ăluia, să nu dai nici un ban“. Căruța făcută de Iocan a stîrnit uimirea oamenilor. Era frumoasă ca o trăsură și nu le venea să creadă că tînărul buzat ar fi fost în stare s-o facă și mai ales așa de ieftin.

Chiar în anul al doilea, Iocan a trebuit să-și caute un ajutor. După doi ani a mai căutat alt ajutor. Odată cu însurătoarea, Iocan dărîmă atelierul pînă la temelii, ridică altul de cinci ori mai mare, cumpără trei foale uriașe, cum nu avea nimeni dintre fierarii vechi din comună și, mai ales, înlocui nicovalele și baroasele cu unele mari și piuitoare care se auzeau pînă departe.

În același timp, un potcovar tînăr din sat, care avea și el un atelier, închise obloanele și trecu în atelierul lui Iocan. După cinci ani, Iocan își cumpără o mașină de treierat și își făcu o casă nouă. Cu toate că se îmbogățise, Iocan lucra mereu cu aceeași putere ca la început. Buza lui se făcuse și mai groasă și el însuși se îngroșase două ori cît era înainte. Avea un piept ca de bou și niște mușchi la brațe, înfricoșători. Se scula cu noaptea în cap și începea să lucreze cu sete. O căruță făcută de el nu se mai desfăcea pînă nu se rupea lemnul. O osie ruptă, fiartă în atelierul lui, ținea mai mult decît una nouă.

După o vreme, începu să primească lucru și de prin alte sate. Cu toate acestea, el nu părăsi lucrul mărunt: potcovitul cailor, fierberea unei osii, belciugăriile. Avea doi lucrători buni și trei ucenici. Iocan mai păstrase însă și obiceiul vechi de lucru, adică acela de a-l pune pe omul căruia îi dregea ceva, să-i dea cu barosul. Făcuse patru copii și cu toată averea strînsă, îi ținea tot cu burțile goale și desculți. De altfel, nimănui nu i se părea că trebuie altfel. „Țiganul tot țigan“ observase Moromete. Moromete nu avea însă întru totul dreptate, pentru că atunci cînd la doi dintre copii le veni timpul de școală, Iocan îi îmbrăcă frumos, cu haine ca la oraș și cu încălțăminte bună. Ceea ce nu știau însă oamenii

era că rareori lipsea de la masa lui Iocan puiul fript cu usturoi și pîinea albă și proaspătă ca untul. Totuși, de vreo cîțiva ani încoace, Iocan nu prea mai lucra cu atîta rîvnă, se îngrășase și mai mult și, mai ales, începuse să facă politică. Se înfierbînta, vorbea mult și cîteodată uita fierul sub foale și amenința cu cleștele înroșit pe adversarii săi politici. Fierarul fusese la început averescan, apoi votase pentru P.N.Ț. Mihalache și după asasinarea lui Duca de către legionari devenise liberal fracționist, ca și Moromete (nimeni nu știa ce legături făceau ei între asasinarea primului ministru și fracțiunea brătienistă).

Fierarul se bucura de multă considerație, mai ales cînd îi rușina pe școlari întrebîndu-i care e legea lui Archimede. Cînd se ducea la Pitești sau la Roșiori să cumpere fier, se întorcea cu fel de fel de cărți pe care le citea din scoarță pînă în scoarță, cărți cu titluri ciudate, care zăpăceau oamenii: *Progres*?; *Există dumnezeu*? sau *Niță Pitpalac la Karlsbad*.

În fața fierăriei se afla o poiană mare cu pămîntul bătătorit, plină de caiele rupte, de unghii de cal, cuie și belciugării arse. Fierarul bătuse în pămînt stîlpi groși pentru legatul cailor nărăvași.

Adunările cele mai zgomotoase aveau loc pe poiana fierăriei, mai ales duminica dimineața, dar dacă de la ele lipseau Moromete și Cocoșilă nu erau prea reușite. Moromete era abonat la *Mișcarea*, Iocan la *Curentul* iar Cocoșilă primea *Dimineața*, și dacă veneau fără ziare asta însemna pentru ceilalți că Moromete și Cocoșilă erau supărați și n-aveau chef să discute politică.

Totuși, rareori poiana era goală; chiar dacă Moromete și Cocoșilă nu erau acolo, se găseau destui ambițioși care încercau să le țină locul.

De la o vreme, Moromete începuse să se intereseze mult de dezbaterile din parlament, mai ales de cînd aflase că Iorga ia parte la ele. Socotea că marele învățat trebuia tocmai de aceea să fie și un mare om politic și Moromete urmărea în dezbateri ceva care după părerea lui numai un om învățat putea să înfăptuiască. „Dacă el spune că face lucrul ăsta, eu îl susțin, domnule, să ia puterea" declarase Moromete la fierărie, dar fără să dezvăluie care era lucrul acela.

Numai că *Mișcarea* nu dădea, în cele patru pagini ale ei, dezbaterile din parlament, și astăzi Moromete se ducea la fierărie mai ales pentru a-l întîlni pe Cocoșilă să le citească în ziarul lui în care le găsea expuse pe larg.

Era însă prea de dimineață și Iocan nu deschisese fierăria, nu se auzea piuitul cunoscut al nicovalelor. Moromete mergea încet pe lîngă garduri, cu secerile pe umăr și se oprea de la o podișcă la alta. Oamenii ieșiseră pe la porți, plouase și vroiau să știe ce fel de ploaie a fost. Tocmai trecea unul desculț, cu izmenele sumese, și spunea că vine de la cîmp; a plecat călare de dimineață și a dat ploaie bună, n-a căzut piatră nicăieri.

— Te-ai procopsit, Moromete, observă cineva de pe o podișcă. A dat ploaie taman cînd înflorește spicul. Cîte pogoane ai pus, zece?

— Ba paisprezece! se supără Moromete. Nouă pogoane, mari și late!

— Hehe, rîse omul de pe podișcă. Ce mi-e nouă, ce mi-e zece! hehe! făcu el rîzînd iar, de astădată cam galben, cu invidie.

— A dat ploaie, Moromete, îl luă apoi altul în primire, de la altă podișcă, un om care vorbea tare fără nici un efort.

Aci Moromete se opri. Acest om avea într-adevăr un glas care se auzea de la o sută de metri chiar și cînd șoptea. Îl chema Dumitru lui Nae și era unul dintre cei cu care Moromete glumea cu plăcere. Toată lumea știa ce face Dumitru lui Nae acasă la el. „Vasile, pune caii la căruță

să mergem la moară"... „Păi ce dracu' are de șchioapătă?"... „Lasă, dă-i ovăz". Iar tăcerile, oricît de lungi, nu stinghereau deducția: „Deșartă tărîțele în colț..." „De ce dracu' n-ai fiert-o mai bine?..." Atît treburile cît și glasul lui erau, nu se știe de ce, foarte odihnitoare. Odată, nu i s-a auzit glasul timp de cîteva săptămîni. Umbla cu capul gol și tăcea. Îi murise un copil și vecinii au fost triști și ei.

— Da, aprobă Moromete grav, a plouat și după cîteva clipe de gîndire adaugă: — Eu zic că a plouat de-a înecat toți șoarecii în găurile lor.

— Șoarecii?! se miră celălalt, și cuvîntul *șoarecii* se auzi limpede și tare peste toată ulița, apoi deodată înțelese: da, șoarecii, așa, în general. Da' dracu' i-a luat, conveni el.

— Auzi ce zice Victor ăsta al lui Bălosu, zise Moromete fără nici o trecere și glasul lui, pe lîngă al lui Dumitru lui Nae, parcă nici nu era. Fusei adineauri pe la ei și băui o țuică. Cică asta devine după facultăți!

— Hehe! rîse Dumitru lui Nae. Hehe, Moromete, adică cum?

— Nici eu nu știu! zise Moromete, înghesuindu-și capul cu umerii, de uimire. „Cum e, Victore?" îl întreb. „După facultăți, nea Ilie", zice.

— Hehe, Moromete, rîse omul din nou. Hehe! Te duci la fierărie? Hai că merg și eu.

Porniră amîndoi pe marginea drumului.

O fată trecu pe lîngă ei cu un căldăroi cu apă. Dădu bună-dimineața. Moromete îl lăsă pe celălalt să răspundă.

— Marica, explică apoi Moromete, arătînd cu capul în urmă spre fată. Cică soră-mea Guica s-ar fi dus acasă la alde Besensac. „Ai un flăcău, cică i-ar fi zis, pe alde Năstase. Nu vrei să-l însori cu Marica? Il cere Marica de bărbat". Besensac l-a chemat pe Năstase: „Uite mă, Năstase. zice, Marica vrea să se mărite cu tine".

Moromete se opri și nu mai zise nimic. Dumitru lui Nae așteptă timp de cîțiva pași, apoi i se auzi glasul pe uliță:

— Și Năstase ce-a zis?

— Năstase? Năstase a *refuzat*.

— Ce vorbești!

— Refuz! spuse Moromete retezînd aerul cu degetul. Așa cică ar fi zis! încheie el.

Celălalt mergea înainte, legănîndu-se, Moromete în urma lui, cu secerile pe umăr și cu mîinile în buzunare.

— Bună dimineața, Udubeașcă, salută Moromete pe cineva dintr-o curte... Unde-ai fost ieri?

— N-am fost nicăieri, am stat acasă! răspunse Udubeașcă.

— Ce vorbești! Păi nu te-am văzut!

Se apropiau de fierărie și Moromete fu întîmpinat de departe cu exclamații. Iocan abia deschisese și poiana era plină. Unii stăteau în picioare, alții pe niște butuci vechi, aduși acolo cine știe de cînd și tociți de ședere, toți gălăgioși și parcă nerăbdători. Dar Moromete nu-i luă în seamă, nu se grăbi să se ducă la ei. Se opri din nou pe o podișcă, îl părăsi pe Dumitru lui Nae și intră în curtea cuiva. Abia peste o jumătate de ceas ieși de-acolo. Era ras proaspăt.

XIX

— Ce e, mă, ce v-ați adunat aicea? ! se miră apoi cînd ajunse în poiana fierăriei. Bună dimineața!

I se răspunse din cîteva părți și cineva, văzîndu-i secerile, îi spuse să se grăbească fiindcă îi rămîne grîul pe cîmp.

— Păi de ce, Iordane, n-o să te chem pe tine să mi-l seceri tu?

Erau foarte veseli și parcă nici nu se auzeau unii pe alții.

— Ce e cu Marmoroșblanc? Nu-l văd! zise Moromete ca și cînd ar fi fost cu toții înțeleși ca Marmoroșblanc să fie acolo.

— Doarme, presupuse cineva.

— Ieși bă, afară, Marmoroșblanc, ce stai acolo în casă, nu te-ai săturat de-atîta somn? strigă unul uitîndu-se în curtea vecină cu fierăria.

— Bă, Marmoroșblanc bea apă, mă, luate-ar dracii, zise altul tot strigînd.

— De ce Marmoroșblanc și nu Vidrighin!! se miră Iocan ridicînd fruntea de sub burta unui cal, pe care îl potcovea.

— Păi cu Vidrighin și-a încheiat afacerile, explică Moromete.

Vidrighin era directorul general al C.F.R.-ului și omul pe care îl strigau fusese cîndva ceferist. Cînd fusese dat afară, împînzise satul că el se duce la Vidrighin să-l ia de piept. Cu banca Marmoroș-Blank încă nu se știa ce afaceri învîrtea.

— Vasăzică cu Vidrighin nu mai are nici în clin nici în mînecă? întrebă Iocan.

— Nu, acuma lucrează cu Marmoroșblanc.

Iocan tocmai terminase de potcovit caii cuiva, un om înalt, cu fața albă, adus puțin de spate și care aștepta tăcut fără să se uite la oameni.

— Ei, cine e la rînd cu potcovitul? întrebă Iocan uitîndu-se la cei care veniseră cu caii.

— Fă-l pe-al meu, că trebuie să-l înham și să mă duc repede la carieră după niște piatră, zise un flăcău scurt și îndesat cu un nas mic și rotund ca o pătlăgică.

— Hai mai repede, ce-mi spui mie că te duci la carieră! zise Iocan clănțănind cleștele în mîini, parcă ar fi vrut să-i scoată calului măselele din gură.

Flăcăul trase calul alături, îl legă de par și-și încleștă palma de piciorul din urmă al animalului.

— Ăss-ta! ăss-ta! zise el apucîndu-l de chișiță.

Omul care își potcovise caii îi lega alături în tăcere. Ținea pleoapele peste ochi și nu zicea nimic.

— Ce mai faci, Boțoghină? îl întrebă cineva cu grijă, cu un glas scăzut. Ai terminat de sapă?

— Am terminat! șopti celălalt și fața albă i se posomorî. Iocane, îți plătesc mîine, se adresă apoi fierarului mai mult ca să nu intre în vorbă cu cel care îl întrebase, decît din grijă pentru fierar.

Trase de cai și porni alături de ei fără să se uite la cineva și fără să dea bună-ziua.

— Ce e cu Boțoghină?! se miră Iocan după ce Boțoghină se îndepărtă.

— E bolnav, săracul! răspunse cel care încercase să intre în vorbă cu el. E atacat, cică o să dea din lot.

— Cine dă din lot? întrebă Moromete.

— Boțoghină.

— De ce?!

— Să se caute.

— A, Boțoghină! Și n-ați auzit, cui vinde?

— Hehe, rîse cineva, Moromete se interesează. Vrea să aibă trei loturi.

Moromete stătea lîngă Iocan cu secerile în mînă și se uita la el ca și cînd n-ar fi auzit înțepătura.

— Tudor Bălosu cică îi cumpără, explică cel dinainte.

— Du-te încolo cu secerile tale, Moromete, se supără Iocan. Nu pot să ți le fac azi.

— Și tu ce-mi arăți fasolele, Cimpoacă? întrebă Moromete fără să se sinchisească de Iocan. Parcă tu n-ai vrea?

— Ba îl dau dracului de pămînt cu brazda lui, răspunse Cimpoacă cu nepăsare.

— Îl dai fiindcă nu-l ai! explică Moromete. Dar ia să-l ai, să vezi cum ai vrea! Dă-mi o țigare, buzatule, se adresă apoi fierarului, după ce se căutase zadarnic prin buzunarele flanelei.

— Ia pleacă d-aici, Moromete, bolborosi Iocan ridicîndu-și buza lui groasă și amenințîndu-l pe Moromete cu cleștele.

Se opri totuși din bătutul caielelor, bägă mîna în buzunarul șorțului și-i întinse lui Moromete tabacherea. Acesta își umplu o foiță, și mai turnă și în buzunarul flanelei.

— Dați-vă la o parte, spuse Dumitru lui Nae cu gura mare; stătea singur pe un bulumac cu picioarele întinse ca niște catalige. — Păzea că vine Cocoșilă! exclamă el.

— Mă, deștepților, îi apostrofă Cocoșilă de departe. Ce v-am spus eu vouă alaltăieri?

Le spusese că o să plouă. Cocoșilă se opri la marginea poienii și rămase acolo în picioare, parcă n-ar fi vrut să se amestice cu ceilalți. Era îmbrăcat de sărbătoare ca și ceilalți, înafară de pălărie și de chimir pe care le purta tot timpul. Era cam de modă veche Cocoșilă, încins cu chimirul lui de piele și cu cămașa albă cu poale lungi scoase peste izmene, iar pălăria lui semăna cu o gambetă; avea culoarea prafului și încă ceva din care puteai să înțelegi că nu se va mai rupe niciodată; în picioare Cocoșilă avea bocanci. Ceilalți purtau cămăși și izmene de pînză — dar fără bocanci și chimir — sau vestă peste cămașă, cu pantalonii bufanți ieftini și ghete cumpărate cine știe cînd și scofîlcite de-atîta păstrare. Unii erau desculți, în cămașă și pantaloni și cu pălării vechi, dar periate proaspăt cu apă. Cel mai sigur semn că erau gătiți de sărbătoare erau fețele lor rase proaspăt.

— Ce ne-ai spus, Cocoșilă? întrebă leneș Dumitru lui Nae.

Cocoșilă se apropie mai mult și duse mîna la pălărie:

— Bună dimineața, spuse el cinstit. Ești prost! îl asigură apoi în treacăt pe Dumitru lui Nae după care nu-l mai luă în seamă, îl căută cu privirea pe Moromete: — unde ești, mă?!

Moromete stătea cu spatele parcă înadins și se ciorovăia cu unul din ucenici care nu voia să-i dea zimți la seceri.

— Unde ești, mă pîrlitule? întrebă Cocoșilă din nou. Dă-mi o țigare.

— N-am, observă Moromete.

— Ce vorbești??

— Da! spuse fericit.

Cocoșilă scoase dintr-o despărțitură a chimirului un pachet de regie nedesfăcut, se așeză nepăsător pe un butuc și începu să-și răsucească o țigare. Moromete se lăsă pe vine și își făcu și el din pachetul lui Cocoșilă, după care întinse mîna și trase încet de sub același chimir *Dimineața*. Ziarul nu era întreg, dar Cocoșilă avusese grijă să-i aducă lui Moromete paginile cu știri politice și cu dezbaterile.

— Asculți Moromete? Nu mai citi, lasă că am citit eu înaintea ta și sînt deștept, ascultă aici la mine... Degeaba are doi creieri!

Era vorba de N. Iorga.

— Așa crezi tu! protestă Moromete jignit.

— Iocane, mi se pare mie că Moromete ne părăsește, spuse Dumitru lui Nae.

— De ce Dumitre? întrebă Iocan curios.

— Păi nu-i mai place lui Moromete de Gheorghe Brătianu, răspunse Dumitru lui Nae vesel. Mă opresc ailaltăieri pe podișcă, Moromete cu *Mișcarea* în mînă: „Ei, ce mai spune ziarul, Moromete?". „E hoț... pe mă-sa" zice. „Cine?" „Ăsta, Gheorghe Brătianu". „Păi parcă spuneai că e deștept!" „E deștept, dar e hoț", încheie Dumitru lui Nae foarte vesel.

— Bună dimineața! spuse cu sfială un nou venit.

Tocmai se făcuse o tăcere de-o clipă și noul venit se folosi de ea ca să fie și glasul lui auzit de toți. Era unul din aceia care la adunări stătea pe margine.

— Săracul Boțoghină, e bolnav, spuse el. Auzii că vinde din lot.

— Dacă trădezi partidul să nu te mai prind la fierărie, Moromete, spuse Iocan aruncînd departe cu rindeaua din unghia calului. Îți dau cu barosul în cap, auzi tu?

Între timp venise și Marmoroșblanc de peste drum cu șapca lui jerpelită de ceferist și mai venise cineva,un om pe care îl chema Constantin Vasilescu (i se spunea Din Vasilescu) care se așeză la margine lîngă cel care încercase să-și facă glasul auzit.

— De ce, Iocane? se miră Moromete fără să ridice capul din ziar. Crezi că fără mine n-ai să ajungi primar?

— Ce mai faci al lui Miai? îl întrebă Din Vasilescu pe cel lîngă care se așezase.

— Ce să fac, bine! tresări Ion al lui Miai de plăcere, chiar roșindu-se. Uite, mai venii și eu p-aici, să vedem ce să mai aude.

Nu-l întreba nimeni nimic și nu era învățat să fie luat în seamă și Din Vasilescu îi pusese întrebarea ca și cînd n-ar fi știut de acest lucru. Ion al lui Miai se dădu mai aproape avînd în privire un amestec de sfială, curiozitate și recunoștință:

— Măi Dine, șopti el, e vorba să ajungă Iocan primar?

Din Vasilescu era atent la toți ceilalți, dar și la Ion al lui Miai.

— Sigur că nu, deșteptule, spuse Iocan furios. Cînd or veni alegerile parcă vă văd cum o să votați toți cu Aristide!

— Mănînci c...t! constată Cocoșilă flegmatic. Crezi că dacă Gheorghe Brătianu iese la putere, o să se ia la ceartă cu brătienii ăilalți? Tot liberali sînt și tot Aristide o să rămînă primar.

După ce ascultă atent ceea ce spuse Cocoșilă, Din Vasilescu îi șopti lui Ion al lui Miai care rămase cu întrebarea în aer:

— Ar vrea, el Iocan, să ajungă primar, dar are dreptate Cocoșilă! Înțelegi?

Ion al lui Miai nu înțelegea și se uita sîrguincios și zadarnic la Cocoșilă. Îi părea totuși bine că într-un fel sau altul ia și el parte la dezbateri. Fiindcă se făcuse iarăși o tăcere de-o clipă, n-o lăsă să scape:

— Are dreptate Cocoșilă, spuse el. Gheorghe Brătianu... Dinu Brătianu...

— Ești prost, îl întrerupse Cocoșilă cu nepăsare, fără să-i explice însă de ce, iar Ion al lui Miai se zăpăci și se roși.

Din Vasilescu surîse. Se uita la Cocoșilă atent, cu o bucurie ciudată în priviri. Nu zicea nimic, stătea acolo la marginea poienei, între Ion al lui Miai și Marmoroșblanc, și asculta atent și liniștit. Nici pe el nu-l lua nimeni

în seamă, dar el părea bucuros de acest lucru. În curînd lîngă grupul lor de trei se alătură un al patrulea, un om cu o înfăţişare întunecată. Cînd acesta se aşeză, Din Vasilescu parcă tresări, se strînse să-i facă loc pe butuc. Noul venit era un om rău şi neprietenos de care lumea se cam ferea. Îl chema Ţugurlan.

— Mă, Iocane, eu te susţin, zise Moromete ca şi mai înainte, fără să-şi ia ochii de pe ziar, dar are să te mai vază cineva cu barosul prin fierărie? Aia e întrebarea!

— Hai Moromete, lasă-l pe Iocan, dădu cineva glas nerăbdării tuturor. Hai, dă-i drumul!

De fapt, Moromete întîrzie ca un şcolar care nu e sigur pe el; citea întîi în gînd.

— Auziţi ce zice regele, spuse el şi îndată se făcu tăcere deplină. Auziţi ce zice majestatea sa, adăugă rotunjind mieros pe „majestatea sa".

Începu apoi să citească deodată, cu un glas schimbător şi necunoscut, parcă ar fi ţinut el un discurs celorlalţi. Avea într-adevăr în glas nişte grosimi şi subţirimi ciudate, cu opriri care scormonesc înţelesuri nemărturisite, sau încheieri definitive care trebuiau să zdrobească de convingere pe cei care ascultau.

Marele congres agricol

„Abia şi-a încheiat discursul său domnul ministru al agriculturii, că fanfarele au intonat solemnul imn şi însoţit de suita Sa şi-a făcut apariţia în sala Congresului „Primul agricultor al ţării", Majestatea Sa Regele Carol al II-lea.

Întîmpinat la tribună de cei prezenţi, Majestatea Sa regele a rostit un discurs.

Discursul Majestăţii Sale Regelui

„Domnilor,

Am fost informat că congresul dv. este un congres de specialişti, agronomi şi ingineri. Iau cuvîntul aici ca un interesat în chestiunile pe care le dezbateţi şi care am chiar oarecare experienţă... Într-adevăr agricultura m-a pasionat mult..."

Moromete se opri şi rămase cu privirea ţintă la ziar. Tăcerea continua.

— Hehe! izbucni pe neaşteptate Dumitru lui Nae şi rîsul său gîlgîi puternic şi leneş pînă departe. He-he-he, ia uitaţi-vă cum a rămas Moromete!

Cocoşilă se uita invidios la Moromete care ştia să găsească în ziar astfel de lucruri.

— Primul agricultor o fi mergînd şi el la plug? dădu Dumitru lui Nae tonul comentariilor.

— Merge, de ce să nu meargă! zise Iocan. Cînd se desprimăvărează iese cu plugul din curtea palatului şi se duce şi el la arat!

— O fi avînd pămînt? se interesă cineva.

— Are! afirmă Cocoşilă. Are aşa, cam vre-un lot şi jumătate!...

— Nu cred, se îndoi cineva. Are mai mult, că trebuie să-l ţină şi pe-ăla micu, pe Mihai... trebuie să-i dea să mănînce!

— Eşti prost! reflectă Cocoşilă. Ăla micu are lotul lui de la mă-sa!

— Înfine! încheie Moromete aceste scurte observaţii şi apucînd din nou ziarul în mînă:

Pe frontul luptelor din Spania

Tragedia oraşului Guernica

Nerespectînd a doua oară hotărîrile comisiei de neintervenţie, o escadrilă de avioane germane a bombardat timp de şase ore oraşul Guernica lipsit de apă-

rare. Avioanele au coborît la patruzeci de metri mitraliind populația civilă care alerga îngrozită prin orașul incendiat. Din zece mii de locuitori au mai scăpat opt sute, restul pierind în flăcări, sub dărămături, sau uciși de piloții care îi urmăreau de la mică înălțime.

Moromete se opri și din nou se așternu tăcerea. Aproape toți cei adunați aci făcuseră și ei războiul, dar nu cunoșteau avioanele.

— Cum dracu' să tragi cu mitraliera din avion! se miră cineva.

Dar nimeni nu-i explică. Țugurlan se uita la toți cu o privirea înceată și dușmănoasă. El rupse tăcerea cu un glas răgușit:

— Uite-așa ar trebui p-aici pe la noi, amenință el și chipul lui întunecat, ras proaspăt, se făcu vînăt.

Alături de el, Din Vasilescu tresări din nou și se strînse parcă să-i facă și mai mult loc. Lui Țugurlan nu-i răspunse nimeni. Abia mai tîrziu Moromete spuse împăciuitor:

— Lasă, mă Țugurlane, să trăiască lumea în pace! N-ajunge cît moare pe-acolo?!

Dumitru lui Nae dădu iar semnalul, mirîndu-se cu gura mare:

— Ce dracu' o fi acolo în Spania, ce caută neamțul acolo?

— Ce să caute! răspunse Cocoșilă. Vrea s-o ia pe coajă!

— Nu-i vine neam să stea, al dracului! spuse din nou Dumitru lui Nae. A uitat ce-a pățit la Mărășești.

— Tu spui asta, Dumitre, ca și cînd toți nemții ar ști ce le-am făcut noi la Mărășești!... observă Moromete.

— Păi să știe, fir-ar ai dracului!

— Ești prost! reflectă Cocoșilă îngăduitor. Neamțul e ca alde Gheorghe al lui Udubeașcă, explică el. Îl punea jos alde Voicu Cîinaru și-l bătea de ziceai că-l omoară. Pe urmă se pomenea iar cu el. „Bine, mă, Gheorghe, îi spunea atunci al lui Cîinaru, nu te bătui eu pe tine ailaltăieri?“ „Ce-ar face!“ zicea al lui Udubeașcă.

— Și îl bătea iar?

— Da!

— E și ăsta un punct de vedere! observă Moromete apucînd din nou ziarul.

În acest timp, Din Vasilescu se ridicase de pe butuc și se așezase pe vine ceva mai încolo la marginea șanțului. Ploaia umpluse șanțurile și unul din copiii lui Iocan umbla cu picioarele prin apă.

— Bă, peșoacă, ia vino încoace, chemă Din Vasilescu în șoaptă și cînd copilul se apropie, Din Vasilescu îi arătă ceva sub podișcă. Bagă tu mîna acolo, îi spuse, și dă-mi niște pămînt de-ăla galben...

XX

Soarele se ridicase sus și cu toate că trecuse destul timp adunarea din poiana fierăriei părea mai pașnică decît oricînd. Victor Bălosu trecu pe-acolo și dădu bună-dimineața; dar după ce se îndepărtă, Dumitru lui Nae se adresă lui Moromete în șoaptă:

— Cum e cu facultățile-alea Moromete?

Numai că șoapta lui fu auzită de la o sută de metri și Victor se opri pe loc și se uită îndărăt.

— Bă, nea Dumitre, strigă el. Dacă eu te-aș înjura acum de muierea dumitale ai zice că-s om al dracului, nu-i așa?

— Ce bă, ești nebun?! se miră Dumitru lui Nae, foarte vesel însă. Vezi-ți, taică, de treabă.

— Faci dumneatale pe șmecherul, dar eu îți spun că dacă m-apuc și eu să fac pe șmecherul, nu știu la care din doi o să-i paie rău.

— Depinde de facultăți! răspunse Dumitru lui Nae fără părtinire.

Cei adunați nu prea înțelegeau ce era cu aceste facultăți, dar știau că omul blînd și cumsecade care era Dumitru lui Nae avea și el ură pe cineva și anume pe Bălosu și pe fi-său Victor. Nu se știe cum — Dumitru lui Nae nu voia să spună — Tudor Bălosu pusese mîna pe-o jumătate de pogon de vie de la Dumitru lui Nae.

Moromete răsfoia ziarul nepăsător, ca și cînd n-ar fi avut nici în clin nici în mînecă.

— Uite, am martori toți oamenii care te-au auzit, strigă Victor Bălosu de la distanță. Cînd te-oi da în judecată să nu zici că am pus martori falși.

Și plecă, în timp ce Dumitru lui Nae îl urmărea cu rîsul său care umplea ulițele fără nici un efort. Rîdea și povestea celorlalți ceea ce îi spusese Moromete de dimineață.

— Se leagă de mine, al dracului! Eu credeam că o să-i zică ceva lui Moromete, se miră el.

— Lasă-l, măi Dumitre, zise Moromete blajin. E și el legionar, ce-ai cu el?

— ... pe mă-sa cu legiunea lui, înjură Dumitru lui Nae cu veselie furioasă. Imi pare rău că nu m-am sculat să-i dau o labă după ceafă.

— Ești prost! îl avertiză Cocoșilă, cu un glas care dădea de înțeles că n-ar fi fost bine dacă ar fi făcut așa.

— De ce, nea Gheorghe? Mă dă în judecată? Vînd trei oi și plătesc amendă, dar știu că-l bat... în facultăți pe mă-sa!

Cocoșilă nu adeveri că era vorba de judecată, dar nici nu spuse la ce se gîndea.

— Ce vreai să spui, Cocoșilă, întrebă Iocan cu caielele în gură. Crezi că aici e Spania? Să fiu eu primar și să prind vreunul cu cămașă verde... Îl leg colea de stîlp și-i bat caiele în spinare cu cămașă cu tot, amenință el.

— Dacă nu te împușcă el cu pistolul! zise Cocoșilă. Ai uitat cum l-au împușcat acum trei ani pe Duca?

— Fiindcă a fost prost, bolborosi Iocan lovind îndîrjit în copita calului. Cum să nu-mi aduc aminte... Au venit pe la spate trei inși la Sinaia și unul i-a pus mîna pe umăr: „domnule prim-ministru!“ i-a zis și cînd ăla s-a întors au tras în el. De ce mai plătești atunci jandarmi și poliție dacă nu-s în stare să apere un prim-ministru?

— Cică se juraseră să-l omoare chiar dacă mureau și ei, spusese cineva. Așa cică fac, se jură la miezul nopții...

— Eu i-aș beli de piele la miezul zilei! Să vezi pe urmă cum le-ar trece pofta! declară fierarul mînios.

— Carevasăzică! anunță Moromete că e gata să citească și se făcu din nou liniște. Carevasăzică!....

„*Mari dezbateri în parlament în chestiunea prelungirii stării de asediu.*

„La orele 16,30 au continuat discuțiile în parlament referitor la proiectul de lege pentru prelungirea stării de asediu și cenzurii.

Discursul d. V. Madgearu

„Domnule președinte, domnilor deputați, am onoarea să fac următoarea declarație: Pentru a treia oară guvernul liberal cere parlamentului prelungirea stării de asediu și cenzurii invocînd spre justificare

faptul că împrejurările care au instituit-o persistă.... Nu se cunoaște nici un exemplu în istoria contemporană în care vre-un stat cu structură constituțională parlamentară, un guvern să fi folosit cîțiva ani succesiv starea de asediu, deși în ultimii ani s-au produs în diferite state tentative de lovituri de stat, rebeliuni sau grave convulsiuni sociale. Guvernul partidului liberal romîn, menținînd starea de asediu trei ani și cerînd prelungirea și pe al patrulea an, face o deplorabilă excepție....“

— Haiti! se sperie Moromete. Cine e ăsta, mă, Cocoșilă?

— E deștept! răspunse Cocoșilă. Asta n-a tocit băncile școlii degeaba.

— Nu pricep eu cum dracu' devine chestia asta cu starea de asediu! nu se sfii Dumitru lui Nae să declare.

— Fiindcă ești prost! îl lămuri Cocoșilă.

— Dă-o dracului, Cocoșilă! protestă Dumitru lui Nae cu tot corpul, retrăgîndu-și picioarele lui lungi. Zice că e de patru ani stare de asediu! Unde dracu' e, că n-o văd!

Dumitru lui Nae prin faptul că nu înțelegea atîta lucru însemna că ridică o problemă lipsită de interes și Moromete vru să citească mai departe, dar Iocan socoti că nu e cazul să rămînă cineva nelămurit:

— Ce e Dumitre, se miră el, ai uitat cum se dădea alarma în cazarmă?! Cam asta e starea de asediu: iese armata sau poliția și trage!

— În cine dracu' trage?!

— Bă, Dumitre! amenință Moromete supărat, jignit chiar. Cum în cine trage? Se ridică cineva contra statului și zice: *nu vreau*! Spre o pildă în iarna lui treizeci și trei toți muncitorii de la Grivița au zis: „nu vrem să mai muncim!“ „Treaba voastră a zis statul, ieșiți afară din ateliere să băgăm alții“. „Păi nici asta nu vrem!“. „A! nici asta nu vreți?“ Și a scos armata și a tras în ei. N-a murit acolo bietul Niculae Țugurlan? Sau ai uitat?! N-a murit acolo alde frate-tău, Stane? se adresă Moromete lui Țugurlan, dar acesta nu răspunse și Moromete apucă ziarul supărat și căută șirul.

„În mod firesc, ne întrebăm: care e rezultatul acestei guvernări—una dintre cele mai lungi după război — dacă desechilibrul social și național care a determinat instituirea stării de asediu a rămas același?... Se pune întrebarea: nu cumva cauzele desechilibrului trebuiesc căutate în însăși sferele superioare ale moravurilor politice? Și dacă este așa, ce este vinovată țara să plătească consecințele unor manevre și și complicități ale guvernului cu forțele anarhice?.... Guvernul a practicat arma diversiunii... a încurajat în fapt extremismul terorist. S-au săvîrșit crime cu siguranța impunității.

Moromete se opri să răsufle.

— Dați-i apă! zise Cocoșilă.

— Stai domnule, că aici e nu glumă, protestă Moromete zgomotos, ca și cînd el însuși ar fi fost întrerupt pe băncile parlamentului. Vasăzică... s-au săvîrșit crime cu siguranță! reluă el eliminînd ultimul cuvînt care i se părea de prisos.

„Articolele de...“ articolele de *înfierare*...“ Uite Iocane, vorbește și de tine, observă Moromete în treacăt:

„Articolele de înfierare, menite să arate revolta opiniei publice într-o țară neobișnuită cu asemenea acte de terorism, au fost suprimate; în schimb s-au tolerat....“

— Ce este ăsta? întrerupse Iocan.

— Țărănist! răspunse repede Moromete și continuă:

„...în schimb s-au tolerat articole de slăvire (aici Moromete pronunță cuvîntul *slăvire* în înțelesul lui bisericesc) articole de *slăvire*!! crimei..."

Se opri copleșit de uimire și-și dădu pălăria pe ceafă.

— Mă, voi auziți ce spune ăsta aici?! întrebă el și începu să-i înjure pe toți, fapt care îl cam zăpăci pe Ion al lui Miai.

— De ce ne înjură Moromete? se miră el.

— Nu pe noi, pe-ăia din parlament, îi explică Din Vasilescu.

Din Vasilescu ținea în mînă un bulgăre mare de pămînt galben și moale pe care îl frămînta parcă în joacă. Nu se mira nimeni de el, îl cunoșteau că avea obiceiul să stea uneori și să facă din pămînt fel de fel de figuri pe care le da apoi copiilor...

„În procesele cu caracter de asasinate politice se omitea cercetarea autorilor morali, ceea ce constituia o primă de încurajare pentru noi atentate. În aceste condițiuni, cererea de prelungire a măsurilor excepționale, venită din partea unui guvern care le-a avut aproape patru ani, constituie o sfidare și o farsă, o tristă farsă ce poate avea incalculabile consecințe pentru țară.... Încredințat că sînt în asentimentul întregii opinii publice, cer plecarea de îndată a guvernului..."

— He! cade guvernul! exclamă Ion al lui Miai fericit că înțelesese în sfîrșit și el ceva din ceea ce se citise.

Nimeni nu avu nimic de spus. Moromete vru să continue.

— Oprește, că s-a fleșcăit! întrerupse Cocoșilă. Vezi mă, prostule, adăugă apoi, triumfător. Credeai că altă treabă n-au ei în parlament decît să discute că ai tu fonciire multă de plătit?

— Păi nu se putea, fiindcă era chestiunea asta la ordinea zilei, răspunse Moromete. Și pe urmă n-ai văzut că nici Iorga nu era acolo?

— În orice caz văz că guvernul a ieșit bine din afacerea asta! constată Iocan cam zăpăcit.

— Păi și opoziția a ieșit bine cînd a vorbit Madgearu la început, observă și Cocoșilă.

— E bine! zise Dumitru lui Nae cu gura mare și-și întinse picioarele lui lungi cît putu mai încolo. Cade guvernul! Vin țărăniștii iar la putere, vine alde Crîșmac!

— Mă Dumitre, bine că ți-aduseși aminte! zise Iocan fără să pomenească de candidatura sa viitoare. Nu mai putea alde Crîșmac să mai meargă pe jos, venea de la primărie cu bicicleta. Cînd ajungea la pod o striga pe fi-sa de departe: Ginaa! Ginicaaa!...

— Ha-ha-ha! rîse Dumitru lui Nae auzind glasul scălămbăiat al fierarului din care înțelese că acesta îl ura cumplit pe adversarul său țărănist. Mă, Iocane, dacă vreai să nu iasă Crîșmac iar, dă-te cu țărăniștii! Să știi că te votez! declară el.

— Nu se poate, domnule, protestez! sări Moromete în apărarea prietenului său politic. Protestez! strigă el cu glasul cu care citise dezbaterile, dar mult mai tare.

Se descotorosi de ziar cu mișcări mînioase, se ridică în picioare și retezînd cu mîna peste capetele celorlalți protestă încăodată împotriva venirii

țărăniștilor. Cocoșilă îl combătu din principiu, spunînd să nu mai facă atîta gălăgie, că țărăniștii l-au scăpat de datorii. Moromete răspunse că minte, liberalii au votat legea conversiunii. Se amestică și Dumitru lui Nae, săriră aproape toți și din învălmășeala de glasuri care se iscă nu se mai înțelese cîteva clipe aproape nimic.

— M-au scăpat de datorii? Dar cine mi le-a pus în spinare? birui însfîrșit această întrebare care fu strigată nu se știe de cine, după care, în timp ce Cocoșilă mai spunea nu se știe ce, gălăgia se stinse o clipă.

În această clipă însă se înghesui pe neașteptate un glas neprietenos și străin, care spuse ceva neplăcut și în urma căruia se așternu o tăcere lungă. Nimeni nu înțelese ce s-a spus, dar își dădură seama că a vorbit Țugurlan.

XXI

Acesta stătea ca și mai înainte între Din Vasilescu și Marmoroșblanc și se uita la ceilalți cu ciudata lui pornire dușmănoasă de neînțeles aici, în poiana lui Iocan, și mai ales azi cînd ei erau atît de bucuroși de ploaia căzută peste noapte. Încît se supărară cînd cineva, șoptind vecinului, făcu să afle toți ceea ce spusese Țugurlan. Aici nu era ca la cîrciumă și Țugurlan vorbise urît, întocmai ca acolo.

Poate că Țugurlan avea alte păreri politice! După cum s-a văzut, guvernul liberal Tătărăscu avea să cadă înainte de sfîrșitul anului. Aici în sat sînt doi fruntași politici, Aristide și Stan Cotelici, dar chestiunea era că amîndoi au condus satul timp de opt ani și n-au făcut altceva decît să se îmbogățească. Dacă la alegeri Iocan ar ieși primar și ar forma un consiliu comunal din care să facă parte Moromete, Cocoșilă și Dumitru lui Nae, ar avea Țugurlan ceva împotriva unui asemenea primar și unor asemenea consilieri? S-ar putea să aibă, dar tocmai asta e lupta politică, să-ți combați cinstit adversarii. De ce să înjuri!? Eee...! Păi asta nu mai e luptă politică! Asta înseamnă să ai ceva cu oamenii...

— He, he-he! rîse Dumitru lui Nae, leneș. Ce dracu ai mă, Țugurlane, de înjuri p-acilea? Lasă, că n-o să ne procopsim noi mai mult ca tine! Fă și tu politică, du-te dracului! încheie el cam flegmatic și cam supărat în același timp.

— Ce e, Țugurlane, ai ceva cu mine? întrebă și Moromete totașa, cam nepăsător și cam supărat.

— Dar, ce-a zis, mă, Dine? întrebă Ion al lui Miai curios, aplecîndu-se spre Din Vasilescu.

— Păi tu nu fuseși aci? surîse acesta părăsind pentru o clipă lutul galben din mînă. Tu ești nițel cam surd, Ioane! se minună el.

— Hai mă, că nu sînt surd.. se rugă Ion al lui Miai.

— Intîi a zis ceva cînd strigau ăștia, dar nu l-a auzit nimeni, l-am auzit numai eu, — explică Din Vasilescu în șoaptă. Pe urmă, dacă a văzut el că nu-l aude nimeni, a strigat că face ceva pe politica lor...

Ion al lui Miai rămase cam dezamăgit, tot nu înțelese de ce s-au supărat ceilalți. Cocoșilă înjura uneori de zece ori mai urît și nu se supăra nimeni.

Din Vasilescu se ridică cu lutul în mînă și se așeză mai aproape de Moromete, spre tristețea lui Ion al lui Miai care îl urmări cu o privire părăsită.

— Ce să am eu cu dumneata? răspunse Ţugurlan neprietenos, aruncîndu-i lui Moromete o privire întunecată.

Acum, că vorbea, Ţugurlan părea îndîrjit mai mult pe el însuşi, decît pe ceilalţi.

— Păi, văz că ai! spuse Moromete cu un glas care lupta între supărare şi omenie.

— Păi asta e politică ce faceţi voi?! zise Ţugurlan.

— Ei, aşa, vorbeşte! spuse Moromete mulţumit. Sîntem aicea un număr de oameni, care nu aşa, avem pretenţia că e ceva de capul nostru, şi...

— Nu e nimic de capul vostru! întrerupse Ţugurlan cu brutalitate.

Moromete vru să răspundă, dar Ţugurlan se pare că nu era nici învăţat şi nici poftă n-avea să discute în felul celor adunaţi aici.

— Nu e nimic de capul vostru! strigă el cu pornire. Dumneata, Moromete, ai fost consilier comunal şi ce-ai făcut? L-ai ajutat pe Aristide să se îmbogăţească. Nu umblai dumneata cu căruţele prin sat să strîngeţi pentru monument şi dracu' mai ştie ce? Mai bine v-aţi... în ea depolitică şi voi şi eu!

Se cunoaştea că venise de la început în starea aceasta, că îi ascultase nu pentru a şi-o schimba, ci dimpotrivă, iar în înfăţişarea şi în glasul său avea ceva care dădea de înţeles că acum n-are chef să fie întrerupt.

— Du-te ca mine la moşie şi ia pămînt în parte de la Marica şi atunci ai să vezi! izbucni el şi se opri şi scuipă într-o parte cu dispreţ.

Cu toate că nu reîncepu îndată, nimeni nu-l întrerupse. Ion al lui Miai avea pe chip o veselie prostească, pe care n-o înţelegea nimeni.

— Îmi spuse prostu-ăsta, reîncepu Ţugurlan cu dispreţ, arătîndu-l cu capul pe Ion al lui Miai: „Hai, mă, Ţugurlane pe la fierărie, să discutăm politică". Munceşte în parte, tîmpitul, şi îi arde să asculte palavrele lui Moromete.

— Dar ce să facă, Ţugurlane? Să ia model de la tine? întrebă Moromete cu blîndeţe.

Ţugurlan nu-i răspunse, îl preveni însă cu o privire neagră că a doua oară nu-l va mai cruţa şi continuă:

— Şi cînd vrea să spună şi el ceva: Cocoşilă, „eşti prost!" De ce e prost? Că n-are lot ca dumneata? N-a fost şi el în război ca dumneata? Atunci de ce el să muncească în parte la moşie şi dumneata cu opt pogoane să-l faci prost? Din cauza dumitale n-a primit lot, că v-aţi repezit ca orbii şi cînd v-aţi văzut voi cu pămînt, dă-i în... mă-si pe-ăia care n-au luat! Şi acuma faceţi politică! ţărăniştii, liberalii, parlament!... Deşteptă ca oaia capie şi Moromete mai spune de frati-meu, că d-aia l-au împuşcat la Griviţa fiindcă n-a vrut să mai muncească. Aşa crezi dumneata, că d-aia l-au împuşcat? întrebă Ţugurlan vînăt la faţă. „Nu vrem să mai muncim"... Taci, că ştii dumneata că aşa au zis! Citeşti ziarele şi nici ce e aia grevă nu te taie capul! Dumitru lui Nae barim spune că nu ştie — apoi reluă cu o voce mai scăzută dar bătîndu-şi joc cumplit de discuţia lor de mai înainte:

— Parlamentul! Bentoiu!... Ia uite, domnule! Ia uite domnule! bolborosi el rostogolind spre Moromete privirea lui neagră, şi încercînd să imite exclamaţiile admirative ale acestuia cînd citise dezbaterile. Scuipă îngreţoşat şi furios şi reluă: — Şi cînd încearcă şi Ion al lui Miai să spună

ceva nici nu se uită la el, parcă ei ar fi mai deștepți! Se înfurie și mai rău și amenință: Nu sînt eu în locul lui Ion al lui Miai să mă facă cineva prost!

— Mînci c...t! îl provocă Cocoșilă flegmatic.

— Ba te bag eu în... mă-ti! Tuț dumnezeul mă-ti! rosti Țugurlan cu un glas tulbure și înfricoșător.

În afară de Cocoșilă și Moromete, săriră toți numaidecît în picioare. Ce făcea Țugurlan? Nu cumva era nebun?

— Ia mîna de pe mine, Dumitre! strigă Țugurlan încercînd să scape de năvala imputărilor. De ce să vorbească așa cu, mine? Am muncit în tîrla lui?

— Fugi, că ești prost, dă-te dracului, spuse Dumitru lui Nae așezîndu-se la locul lui.

— Stați, lăsați-l, că am înțeles ce vrea să spună, interveni Moromete după ce ceilalți îl lăsaseră. Trei chestiuni rezultă din cele spuse de Țugurlan: că numai cine are lot poate să facă politică; alta că din pricina lui Cocoșilă a rămas Ion al lui Miai fără pămînt! Și a treia că nu sîntem mai deștepți decît Ion al lui Miai. Nu e așa, mă, Țugurlane?

Nu se risipise însă încordarea și ura cu care rostise Țugurlan înjurăturile și ceilalți nu fură prea atenți la formulările lui Moromete. Cocoșilă fuma gînditor:

— Ascultă, Țugurlane, spuse el scuipînd subțire între picioare. Tu nu mă cunoști pe mine! Eram în război și m-a luat un plutonier de piept: Era de două ori mai mare ca Dumitru lui Nae. Cînd i-am dat una a făcut a! și nu s-a mai mișcat! Dacă mă scol acuma la tine aci rămîi, în șanț! Auzi, mă?

Cocoșilă întoarse capul fulgerător și privirea sa se întîlni cu a lui Țugurlan. Dumitru lui Nae sări, dar Cocoșilă pesemne obținuse ceea ce trebuia, fiindcă întoarse capul în altă parte și scuipă nepăsător printre dinți.

— Ei... paștele mă-ti! spuse el și începu să-l înjure pe Țugurlan îndelung și minuțios, așa cum avea obiceiul, prostindu-l și dăscălindu-l că vine între oameni și nu știe să se poarte. — Du-te la cîrciumă și ia-te la bătaie cu cine vrei, nu veni aici să te certi cu mine. Ți-am furat eu locul tău, prostule? Intră și tu în moșie și taie-ți un lot, dacă atunci cînd am luat noi n-ai fost în stare!

— De ce vorbești așa, Cocoșilă? Are dreptate Țugurlan! spuse Ion al lui Miai dezghețat.

Totuși, nici de astă dată nu fu luat în seamă de cineva, nici măcar de Țugurlan. Țugurlan ascultase înjurăturile și amenințările lui Cocoșilă cu o înfățișare ciudată, ca și cînd s-ar fi trezit din beție. Se uita la oameni puțin mirat, parcă abia atunci i-ar fi descoperit. Cînd Cocoșilă termină, Țugurlan își plecă fruntea. După cîteva clipe de tăcere și-o ridică și se uită piezîș la Dumitru lui Nae.

— Dă-mi și mie o țigare, Dumitre, spuse el mohorît și parcă întristat.

Începu să fumeze în tăcere.

— Ține mă, calul bine! se răsti Iocan furios la cel căruia îi potcovea calul. Dacă știi că dă din picioare de ce nu-l ții bine? Sau vreai să-ți dau eu una în cap cu cleștele ăsta?

Țugurlan stricase adunarea și nu mai putea sta acolo, dar el stătea mai departe ca și cînd nu și-ar fi dat seama de acest lucru. Fuma poso-

morît, cu coatele pe genunchi, uitîndu-se în pămînt. Ceilalți așteptară cîteva clipe în tăcere, apoi Dumitru lui Nae îl întrebă ceva pe Marmoroșblanc; acesta răspunse și se făcu iar tăcere. Atunci Țugurlan se ridică, intră în fierărie unde întîrzie cîtva timp după care ieși și plecă întocmai cum plecase mai înainte Boțoghină, fără să se uite la cineva și fără să dea bună ziua.

Văzînd-l că se îndepărtează, Ion al lui Miai îl strigă și se ridică și el de pe butuc. Dar fără grabă, păstrînd ceva din veselia lui nevinovată și îndreptîndu-și alene cămașa la spate. El dădu bunăziua cuviincios și îndepărtîndu-se, făcu puțin pe boșorogul sau pe ostenitul și îl strigă de cîteva ori pe Țugurlan să stea mai încet că vine și el.

— Bietul Țugurlan! reflectă Moromete după ce Țugurlan și Ion al Miai se îndepărtară. Rău mai ești, mă Cocoșilă!... Dar auzi ce idee la el, continuă Moromete să reflecteze după cîtva timp de tăcere. Că din pricina noastră ar fi rămas el fără lot! A? Tu ce zici, Cocoșilă?

— Dă-l în mă-sa că e nebun! spuse Cocoșilă, supărat. Mă face să-l înjur!...

Îl cunoșteau toți pe Țugurlan și le părea rău că el era așa. Mai tăcură cîtva timp gîndindu-se la cele întîmplate, apoi vrură să schimbe vorba, dar se pare că prezența lui Țugurlan stăruia mereu între ei și nu izbutiră să se mai simtă în largul lor. Din pricina asta se înverșunară împotriva lui Țugurlan și Iocan îl înjură spunînd că Țugurlan ar vrea ca toată lumea să fie ca el. Unde n-are el lot, ar vrea ca nici alții să n-aibă.

— Nu e aia! spuse Moromete cu un glas care deși nu-l apăra pe Țugurlan, căuta totuși să-l înțeleagă. Tu ți-aduci aminte, Cocoșilă, cum a fost cu ăștia care au rămas fără loturi?

— A spus că vine la toamnă să împartă și moșia Maricăi. Toamnă s-a făcut! zise Marmoroșblanc care pînă acum tăcuse tot timpul.

— A! Marmoroșblanc, așa e! zise Moromete.

— A rămas că la anu, pe urmă la anu-ălalt... Pînă s-a întors Marica cu maiorul...

— Tu ce dracu'tot faci cu huma-aia, Dine? schimbă Dumitru lui Nae discuția uitîndu-se mirat la Din Vasilescu.

Acesta tocmai ieșea din fierăria cu bucata aceea galbenă de lut galben în mînă pe care o arsese și o înegrise la foale. Lui Dumitru lui Nae i se păru ciudată forma pe care o avea acum huma.

— Ia să văd și eu, Dine! ceru el și întinse mîna, iar Din Vasilescu se supuse ca un copil care e bucuros că jucăria lui stîrnește, fie chiar și pentru cîteva clipe, interesul oamenilor mari.

Se apropie și Marmoroșblanc. Într-adevăr, pentru cîteva clipe uitară cu toții de ei. Dumitru lui Nae privea tăcut bucata de lut iar ceilalți stăteau împrăștiați la locurile lor.

— Ce e asta, Dine? întrebă Dumitru lui Nae intrigat, cu un glas care de fapt nu se adresa lui Din Vasilescu, ci se întreba pe el însuși, încercînd să înțeleagă.

Auzindu-l întrebînd astfel, vreo cîțiva se ridicară și se apropiară și ei.

— Moromete! strigă deodată cineva.

— Moromete?! se miră altul surprins.

— Da, Moromete, descoperi însfîrșit Dumitru lui Nae cu glasul său mare, de astă dată uimit și copleșit de încîntare. Moromete este!

Zicînd acestea dădu din mînă huma arsă și înegrită s-o vadă și alții. Cocoșilă o luă ca un cunoscător, în timp ce cei mai mulți neîndrăznind parcă să se atingă de ea, se uitau nedumeriți la forma aceea ciudată, neobișnuită, care semăna a om. Era capul cuiva care se uita parcă în jos. Fața îi era puțin trasă. Nasul se prelungea din fruntea boltită în jos spre bărbie, drept și curat, cu ceva din liniștea gînditoare a frunții... Era el, Moromete, așa de serios?... Da, el era, dar de ce arăta așa de însingurat și de străin? Era așa cum îl cunoșteau ei, dar parcă era singur, fără familie, fără Iocan și Cocoșilă, fără Dumitru lui Nae și... fără parlament.

— Mă, Dine, zise Cocoșilă uitîndu-se în treacăt la Din Vasilescu, care părea să n-aibă nici o legătură cu toate acestea. I-ai făcut fruntea prea mare, îi obiectă el.

— Dă-mi-l mie, Dine, să-l pun colea pe poliță, zise Iocan și îl și luă din mîna lui Cocoșilă și îl puse de-asupra ușii fierăriei.

Moromete aruncă și el o privire spre poliță, dar își lăsă iar fruntea în pămînt, ca și cînd n-ar fi văzut nimic.

— De fapt el n-are dreptate, fiindcă noi am zis atunci: „domnule, absolut toată lumea trebuie să ia pămînt". Ți-aduci aminte, Cocoșilă?

— Cine, Țugurlan? întrebă Dumitru lui Nae.

— Țugurlan, Ion al lui Miai, toți știa!

— Tată, hai acasă! Hai odată acasă, strigă cineva pe neașteptate, un glas mînios al unei fete care nu vrusese să se apropie de oameni și striga de departe.

— Ce e fetița? sări Moromete supărat, ridicîndu-se în picioare.

Era Ilinca.

— Stai aici de dimineață și... Hai repede acasă! porunci fata și mai mînioasă, semn că acasă se întîmplase sau se întîmpla ceva rău de care numai tatăl era vinovat.

Moromete înțelese și fără să mai întrebe ceva, părăsi grăbit adunarea. După plecarea lui, ceilalți nu mai stătură nici ei mult.

XXII

După felul cum vorbise, s-ar fi putut crede că Țugurlan se gîndea tot timpul la pămînt și la moșia Marica și că nu avea lot din pricina celor care aveau; pentru Țugurlan însă era limpede de mult că într-adevăr oamenii erau aceia care erau vinovați că acum cincisprezece ani nu s-a împărțit și a doua moșie a boierului, moșia Marica. Multă vreme el urîse cu stăruință — și mai ura și acuma — tot satul, pe toți oamenii; pe cei care aveau loturi pentru că aveau, iar pe cei care n-aveau pentru că nu făceau nimic ca să aibă. Toți care n-aveau, aproape a treia parte din sat, ar fi trebuit atunci, cînd nu se răciseră lucrurile, să intre pe moșie și s-o împartă cu de la sine putere, fără ingineri și fără autorități, nu să stea și să aștepte ca neghiobii. Țugurlan îi ura pentru încrederea lor prostească în guvernul de atunci, care nu încetase să le facă promisiuni.

Astăzi venise la fierărie din pricina lui Ion al lui Miai, vecinul său care se bucura ca un netot că ia și el parte la dezbaterile politice. Țugurlan

ţinea la vecinul său; Ion al lui Miai avea un cal şi Ţugurlan unul, îi înhămau la un plug şi arau amîndoi pămîntul luat în parte de la moşie. Venise la fierărie cu gîndul să-i arate lui Ion al lui Miai că dacă lui Moromete şi celorlalţi le convine să facă politică cu guvernele fiindcă guvernele le-a dat pămînt, lui Ion al lui Miai nu numai că nu trebuie să-i convină, dar nici să n-aibă de-aface cu ei, nici bună-ziua să nu le dea, ba chiar să-i înjure....

De la fierărie Ţugurlan se duse acasă şi cînd intră în tindă şi dădu ochi cu muierea se răsti la ea:

— Tu ce faci aici? De ce nu e gata mîncarea?

Nici nu trebuia să fie gata, era încă devreme. Muierea se uită la el şi după ce îl văzu se sculă de pe vatră şi intră liniştită în casă. Se întoarse însă curînd şi răspunse cu un glas nespus de blînd:

— E gata acuma! Să dea oala asta în foc şi e gata.

— Băiatu-ăla unde e?

— Păi e la şcoală...

— Acuma, duminica?!

— Nu ştiu, cică au *scenă*! — se miră femeia dar cu un glas care îl apăra totuşi pe băiat. Era vorba de piesa de teatru pe care şcoala o dădea la sfîrşitul anului, căreia copiii îi spuneau Scenă.

— Ce scenă? mai întrebă Ţugurlan, dar nu mai aşteptă răspunsul, ieşi din tindă şi se dădu jos de pe prispă, mohorît mereu.

Străbătu curtea şi intră în grajd.

Avea un grajd mare, de altfel ca şi casa şi curtea. Văzută din drum, gospodăria lui Ţugurlan părea să fie a unui om cu stare. Avea un fînar cu patru rînduri, frumos făcut, înalt, cu acoperiş de şiţă, care de departe parcă era un acaret. Casa, de asemenea, învălită cu şiţă, părea arătoasă, cu două odăi, cu ferestre mari, cu tindă între odăi, cu prispă şi parmalîc. Lîngă gardul curţii, în colţul pe care îl făcea cu drumul, se afla o fîntînă cu ghizdurile de ciment, cu două găleţi cu lanţ pe scripete, cu un jghiab mare tot de ciment întins lîngă şanţ.

Bineînţeles că fîntîna nu era a lui Ţugurlan. Cît despre fînar şi casă, erau vechi, aveau treizeci de ani, fuseseră făcute de taică-său cu lemne furate din pădure în timpul răscoalei.

Ţugurlan mai avea o soră care semăna cu el mai rău decît dacă ar fi fost gemeni. Era măritată cu unul tocmai din celălalt capăt al satului, îl chema Grigore Armeanca, tot fără pămînt şi el, acuma ajutor de mecanic la moara şi presa de ulei a lui Aristide. Ţugurlan se înţelesese cu soră-sa să nu împartă casa ci numai vreodată, dacă doamne fereşte el se va îmbogăţi, să-i dea ceva pentru dreptul său. Era o femeie deosebită şi mult lume ştia că dacă lui Ţugurlan, înrăit şi duşmănos cum era nu i se întîmplase încă nici o nenorocire, era din pricina soră-si, care, fără să fie mai puţin îngăduitoare cu *lumea* — uneori era chiar mai cumplită decît fratele ei — se înţelegea totuşi mai bine cu *oamenii* decît el şi avea grijă ca din cînd în cînd să-l ţină de rău.

Ţugurlan se însurase de timpuriu şi făcuse în timp de treisprezece ani şapte copii. Moromete gîndise la fel cu toată lumea cînd spusese la fierărie „bietul Ţugurlan"; totdeauna era vorba de copiii lui, cînd se spunea astfel. Copiii lui Ţugurlan nu treceau de un an, sau un an jumătate; cît îi înţărca, se gălbejeau şi mureau. Aproape în fiecare an punea la stîlpul

porții cîte o cruce nouă, proaspătă, pe care scria cu plaivazul pentru cîteva zile numele micuțului băgat în pămînt.

De la o vreme, Țugurlan și nevasta lui nu mai sufereau decît atît cît vedeau în poartă crucea proaspătă a celui dus la cimitir. După prima ploaie care înegrea lemnul și ștergea numele scris cu creionul, uitau de el pentru totdeauna.

Din ziua nașterii, numai doi copii trecuseră de vîrsta care îi secerase pe ceilalți. Unul se făcuse de opt ani iar altul de cinci. Cel de cinci muri și el într-o primăvară, după ce fusese chinuit un an de zile de friguri. Cel de opt ani se îndărătnici însă și crescu, în ciuda traiului rău, și se făcu mare. Avea acum treisprezece ani și arăta voinic și sănătos ca unul de șaisprezece ani. Era pe clasa patra primară și-nvăța bine.

Despre Țugurlan era cunoscută mai ales următoarea întîmplare pe care o știau și copiii.

Odată, într-un paști, Cotelicioaia, vecina lui Țugurlan din fundul grădinii, o strigase pe nevasta lui Țugurlan peste gard să-i dea de pomană. Țugurlan ieșise el la gard, n-o lăsase pe nevastă-sa. Dincolo de gard, muierea lui Cotelici aștepta cu o strachină de lapte covăsit într-o mînă, iar în cealaltă cu un colac mare și frumos, învîrfuit cu colivă plină cu ploiță și bomboane, colivă care mai avea înfipt în vîrful ei un ou roșu și o lumînare care mai era și aprinsă. Țugurlan s-a urcat pe stinghia gardului și s-a uitat la femeie. Cotelicioaia i-a spus: „Cristos a înviat" Țugurlan a răspuns blajin: „Adevărat a înviat". Muierea a spus apoi evlavios întinzîndu-i colacul cu lumînarea: „Să fie pentru odihna copiilor voștri!" la care Țugurlan a răspuns încet: „Bogdaproste" și a luat colacul. Femeia i-a întins apoi strachina cu lapte și de unde pînă atunci vorbise evlavios, de astă dată îi spuse cu un glas pe care Țugurlan îl cunoștea bine: „După ce mîncați să dați strachina îndărăt". La care Țugurlan i-a răspuns: „Nu, n-am să-ți mai dau nici o strachină îndărăt". Cotelicioaia s-a făcut roșie și s-a uitat în sus la el cu niște priviri pe care Țugurlan iarăși le cunoștea bine. In clipa aceea, Țugurlan, cum stătea peste gard deasupra ei, i-a turnat laptele în cap, dîndu-i drumul cu strachină cu tot. Laptele covăsit i s-a năclăit muierii prin păr, peste ochi, i s-a prelins pe gît murdărindu-i iia ei de zile mari. Cotelicioaia a țipat iar Țugurlan s-a răsucit după aceea pe gard în așa fel încît să poată azvîrli cu colacul. A azvîrlit cu boboroaja spre tinda vecinului și a înjurat: ... „Vă mama voastră de porci. Acu doi ani cînd îmi muri copilul, și mă rugai de voi, nici scîndură pentru sicriu n-ați vrut să-mi dați! Acuma dați de bogdaproste lapte covăsit!... 'vă mama voastră!"

Muierea lui Țugurlan era o femeie blîndă și avea în priviri și pe chip acea lumină ciudată pe care o dă numai durerea necontenită, lumină care seamănă cu bucuria și care de fapt nu e prea departe de ea.

Cînd copilul veni de la școală și îl văzu ce vesel era, ea uită că omul ei fusese nedrept cînd se răstise la ea pentru mîncare, se duse în grajd după el și tot ea căută să-l îmbuneze:

— Hai la masă, nu mai fii supărat...

— Tată, am fost cu domnul învățător Teodorescu la gară să cumpărăm niște gumarabică... Să vezi că o să ne lipim niște mustăți, aa!... se prăpădea băiatul de bucurie. Uite-așa niște mustăți ne-a făcut domnul învățător Teodorescu! Eu sînt colonelul Pandelea... ho-ho! „Vasile! la mine fuga

marș!.. Sub pat, fuga, marș!" Vasile e Troscot Ilie, să-l vezi cum se bagă sub bancă!

Țugurlan mînca în tăcere, parcă nici nu-l auzea pe băiat.

Mama vru să afle dacă tatăl e în aceeași stare de mai înainte și se supără de veselia prea zgomotoasă a băiatului; atunci Țugurlan își descreți fruntea și șopti:

— Lasă băiatul în pace.

— Auzi, tată? izbucni băiatul din nou. Și la gară am văzut cum a trecut trenul. Mamă, am văzut în tren un om gras... Aoleo ce gras era! In viața mea n-am văzut așa gras!

Țugurlan se uită la fiul său și chipul i se mai lumină:

— Mă, dar lungă viață ai mai avut tu, Antoane!

— Zău tată, uite-așa avea o gușă! Ca porcii! Și n-avea neam de păr pe cap!

— Ferească dumnezeu! spuse mama. Nu e el sănătos, așa gras.

— Păi dar! fir-ar mama lui a dracului, spuse Țugurlan cu un glas înalt. De bine ce îi e, suferă!

Țugurlan spusese aceste cuvinte cu un glas al lui, cunoscut numai de nevastă-sa; ea pufni în rîs, aducîndu-și aminte cine știe ce lucru vesel, spus de el cu acest glas.

— Antoane, reluă Țugurlan cu glasul aspru, frămîntînd mămăliga în mîini, cînd te-i însura să bagi de seamă să-ți facă nevasta mămăligă ca asta! Să ții și tu minte, se răsti Țugurlan mai departe, că asta e mămăliga bună, așa cum o face mă-ta.

Femeia își lăsă pleoapele peste ochi și oftă, ca și cînd i-ar fi făcut rău lauda bărbatului.

— Uitai să-ți spui, zise ea strîngînd străchinile, trecu de dimineață p-aici cumnatu' Grigore, nu știu ce zicea că vrea să-ți spună. Dacă ai vreme, zicea că să treci mîine pe la moară, sau să te duci după prînz pe la ei pe-acasă.

— Nu mă duc eu tocmai în capul satului! răspunse Țugurlan.

Băiatul se ridică de la masă, se închină și intră repede în odaie, de unde în curînd i se auzi glasul. Învăța rolul.

— Ce zicea că are cu mine? întrebă Țugurlan, de astă dată supărat și bănuitor.

Era bănuitor din pricină că de la o vreme băgase de seamă cum muierea îl trimitea la sora lui ori de cîte ori i se părea ei că ar fi pornit contra cuiva. Multă vreme nu băgase de seamă; nu știa că de fapt cumnatele erau înțelese între ele.

— Nu știu ce era cu el, că n-a vrut să-mi spună; dar zicea să treci pe la moară!

Așa dar, nu era vorba de soră-sa. Țugurlan se miră.

— Ce să aibă el cu mine?

— Ei, du-te dacă ți-a spus! O fi avînd omul nevoie, degeaba n-a venit el!

— Să mai vie odată, dacă are nevoie! spuse Țugurlan protivnic.

Așa se învățase el să fie, chiar dacă acest fel de a fi nu-i folosea la nimic. Femeia tăcu. Ar fi fost zadarnic să-i amintească bărbatului că la urma urmei era dator să se ducă fiind vorba de bărbatul sorei lui, care niciodată nu pomenise că ar avea drept asupra casei (și ar fi putut s-o

facă; alții ajungeau pînă acolo cu neînțelegerile, încît umblau prin judecăți și nu se lăsau pînă nu împărțeau casa ca nebunii, scîndură cu scîndură, chiar dacă rudele de sînge se împotriveau. Cumnatul Grigore — erau zece ani — nu suflase un cuvînt).

Gîndindu-se la toate acestea, muierea lui Țugurlan se hotărî să-și facă ea vreme într-una din zilele următoare și să se ducă ea la cumnată-sa, să afle despre ce o fi vorba.

XXIII

Cînd intră pe poarta curții, Moromete nu se uită să vadă ce s-a întîmplat, pentru ce îl chemase fata de la fierărie. Știuse încă de-aseară. Pe prispa casei stăteau doi oameni și îl așteptau.

Unul dintre ei era îmbrăcat orășenește, cu niște haine negre, parcă ar fi fost în doliu. Era slab la față, parcă mînca numai vinerea și miercurea, cum spuneau femeile; în cap purta o pălărie albă de paie cu un cordon negru; fața suptă făcea ca ochii lui să pară ieșiți din cap, dîndu-i mereu un aer de furie stăpînită. Deși nu prea tînăr, era ras de tot, fără mustață. I se spunea Jupuitul din pricină că atunci cînd se bărbierea, fața lui părea jupuită, belită. Era un agent de urmărire cinstit, adică prost, cum îi spuneau oamenii înjurîndu-l în același timp. Îmbogățise — așa credeau ei — doi perceptori, iar el rămăsese tot sărac. Adevărul era că fusese la început sărac lipit și ceea ce avea acum încă nu se cunoștea. Era băiatul unei văduve, Albuleasa, care nu-i lăsase nimic. După ce terminase patru clase primare, fiindcă scria frumos, intrase la primărie ca ajutor de secretar, post în care slujise uneori fără leafă, spunîndu-i-se că în luna aceea n-a fost trecut în buget. Pentru că, după cîțiva ani, începuse să priceapă unele treburi de-ale primăriei, la un moment dat perceptorul l-a ajutat să fie numit agent de urmărire. Se însurase înainte de această numire și însurătoarea nu-i adusese nimic. Acum însă avea vreo șase pogoane de pămînt — ca omu! cum spunea Moromete — și-și făcuse o casă frumușică.

Moromete trecu pe lîngă prispă fără să se uite la cei doi care îl așteptau și se opri în dreptul tindei:

— Catrino, ia fa, secerile astea, strigă el supărat, aruncînd secerile pe prispă într-un fel de parcă secerile ar fi fost afacerea care nu-i plăcea.

Nu luă nimeni secerile, Catrina era plecată la biserică iar fetele parcă stăteau la pîndă în casă.

Moromete se întoarse apoi spre grădină cu spatele la agent și la însoțitorul acestuia și strigă iarăși, ca și cînd cei doi de pe prispă nici n-ar fi existat.

— Paraschive, tu unde ești, mă? Nu vezi că furca aia stă acolo lîngă gard de cinci săptămîni? Ia-o de-acolo și bag-o în șopron! Ar putea să stea acolo pîn-o rugini, pînă te-i înțepa în ea și tu n-o ridici!...

Paraschiv nu-i răspunse; nici nu se vedea unde este. Moromete mai rămase cîteva clipe cu spatele întors spre cei doi de pe prispă, apoi deodată se răsuci pe călcîie și strigă:

— N-am!

Agentul se ridică și vru să spună ceva, dar Moromete strigă iarăși, de astă dată desfăcîndu-și brațele în lături:

— N-am!

— Asta mi-o cînți dumneata, nea Ilie, de cînd te știu eu, zise agentul tăios, fără să se mire. Pe mine perceptorul nu mă întreabă dacă dumneata ai sau n-ai. Anul ăsta s-a terminat cu n-am. Ia stai colea jos pe prispă și nu te mai uita așa urît la mine!

Moromete se apropie de prispă tăcut. Acum se uita în altă parte, întocmai ca și cînd n-ar fi auzit nimic din ceea ce i se spusese. Se răzimă liniștit de stîlpul casei și începu să se caute prin buzunarele flanelei. Scoase din fundul buzunarului puțin praf de tutun amestecat cu gunoi, și vru să-l toarne într-o foiță dar îl suflă repede și se uită urît spre omul care îl însoțea pe agent. I se adresă supărat și poruncitor:

— Dă-mi, mă, o țigară!

Omul își scoase repede tabacherea și i-o întinse.

— Fonciera pămîntului lot Moromete trei mii de lei. Lot Catrina Moromete, rest de plătit două mii opt sute șaizeci și trei de lei, zise agentul frunzărind un registru cu scoarțele moi. Nu e cine știe ce! Nea Ilie, uite ce este, plătești acum restanțele care sînt mai urgente și pe anul ăsta te las pînă după secere. Altceva n-am ce să fac. Hai mai repede, că pînă la prînz mai am de încasat șaizeci de oameni...

Moromete, care în acest timp își răsucise țigarea, își ridică fruntea la agent, se uită la el întrebător, apoi spuse:

— Catrino, sau Tito, care ești în tindă; dă-mi un foc.

Agentul se așeză pe marginea prispei, scoase un chitanțier și începu să scrie în el: „Adică lei trei mii s-a primit de la D-l Ilie Moromete...“ Înainte de a scrie se uitase la om să-l audă confirmînd. Moromete însă nu zisese nimic.

Tita ieși pe prispă cu un tăciune și-i dădu tatălui să aprindă. Jupuitul rupse chitanța și i-o întinse lui Moromete cu un aer grăbit, azvîrlind registrul cu scoarțele moi într-o geantă pe care o ținea sub braț. Moromete luă chitanța, se uită la ea cercetător, parcă ar fi vrut să-și dea seama dacă e legală, o întoarse pe partea cealaltă, apoi o puse încetișor pe prispă, trăgînd liniștit din țigare,

— Hai, nea Ilie, hai nea Ilie! se grăbi Jupuitul pocnind încuietoarea genții.

— Păi nu ți-am spus că n-am!? zise Moromete nevinovat. Ce să-ți fac eu dacă n-am! De unde să dau? N-am!

— Ce dracu', nea Ilie, strigă agentul înfuriat. Nu vezi că ți-am tăiat și chitanța? Nu mai mă fierbe atît, că statul nu mă plătește să-mi pierd vremea prin curțile oamenilor....

— Uită-te la ăsta! se miră Moromete cu oarecare veselie. Ce, te țin eu?

— Nea Ilie, a tăiat chitanța! zise și însoțitorul, grav.

— Văz și eu că a tăiat-o, se dezvinovăți Moromete.

— Plătește, Moromete, strigă agentul înfuriat. Ce dracu', ne jucăm de-a baba-oarba?

Moromete se uită la agent și încercă să zîmbească.

— Ei, de, plătește! Dar de unde să-ți plătesc? N-auzi că n-am?

— Ia treci încoa! îi făcu agentul un semn însoțitorului.

Ei se urcară pe prispă și intrară amîndoi în casă. Moromete rămase pe prispă tăcut, fumînd liniștit. Numai fruntea lui bombată se încrețise. Jupuitul intră în odaia cea mare unde stăteau Moromeții și se repezi spre capul unui pat unde, deasupra unei lăzi vopsită cu fel de fel de înfloriturî, se aflau

puse unele peste altele vreo cinci-șase covoare țărănești și cîteva velințe. Agentul trase de maldărul de deasupra lăzii și îl trînti pe pat strigînd însoțitorului:

— Ia-le! O să-l învățăm noi minte pe domnul Moromete să aibă grijă să plătească impozitele statului! Ia-le pe toate!

Insoțitorul se opinti și se încărcă gemînd. Agentul luă ce mai rămăsese și ieșiră afară amîndoi. In tindă însă, Tita le ieși înainte și începu să strige:

— Lăsați țoalele aici, ce v-ați repezit la ele!? N-ați mai găsit ce să luați? Nu vă dau țoalele!

Ea se agăță de omul care ducea țesăturile pe umăr și începu să tragă de el. Ii zmulse cu adevărată furie maldărul pe care îl ducea, îl aruncă în mijlocul casei, sări pragul și trase zăvorul de la ușă. Făcuse acest lucru atît de pe neașteptate și cu atîta iuțeală că agentul și însoțitorul rămaseră în tindă prostiți, cu gurile căscate.

— Aaaa! Vasăzică așa merge! Ia du-te, mă, și chiamă șeful de post, zise agentul lovind cu pumnul în ușă.

— Poți să vii cu zece șefi de post, în casă n-ai să intri, strigă Tita de dincolo, cu glas batjocoritor.

— Să luăm altceva, din curte, hotărî Jupuitul. Haide!

Ieșiră pe prispă și agentul întinse mîna spre colțul ogrăzii:

— Căruța! Trage-o afară și la primărie cu ea! zise el pornind să deschidă poarta.

Paraschiv ieșise din grajd și se uita nepăsător la omul care apucase oiștea căruții și se opintea s-o tragă spre poartă.

— Crezi că ai s-o poți duce? întrebă Moromete cu interes.

— Inhamă caii, strigă agentul nerăbdător. Adică stai, ia amîndoi caii la primărie, să vezi cum scoatem noi fonciera pe ei.

Omul se apropie de grajd, dar în ușă se pomeni cu Paraschiv piept în piept.

— Nu poți să iai caii, mormăi el cu buzele lui împletite, sînt caii mei, nu sînt ai tatei, mai zise Paraschiv. Grajdul era gol, el totuși îl apăra rînjind ciudat.

— Dă-l la o parte și intră în grajd, strigă agentul apropiindu-se și el de cei doi.

— Nu, caii nu-i luați! zise Paraschiv iar, sigur pe el.

— Părerea mea e că e mai bine să lași caii în pace, interveni Moromete împăciuitor. De ce nu vrei să înțelegi că n-am? Ia ici o mie de lei și mai încolo așa, mai discutăm noi! Ce, crezi că noi fătăm bani?

Moromete scoase dintr-un buzunar dinlăuntrul flanelei două hîrtii și începu să le fluture sub nasul agentului.

— Peste o săptămînă, două, îți mai plătesc eu ceva. Se duce fi-meu la București și-ți plătesc. Te rog să mă înțelegi! mai zise Moromete de astă dată cu un glas foarte supărat, ca și cînd de mult i-ar fi spus toate acestea agentului iar agentul n-ar fi vrut să înțeleagă.

— Dumnezeul mă-sii, nea Ilie, izbucni agentul pornind furios spre prispa casei. De șase ani de zile de cînd mă cîrîi cu dumneata, parcă ar trebui să-mi plătești mie, nu statului.

Se așeză pe prispă izbind geanta pe genunchi și trăgînd afară chitanțierul. El scrise în goană o altă chitanță, o rupse și-o zvîrli în nasul omului:

— Iți spun pentru ultima oară, Moromete, că dacă nu vii la primărie să plătești, peste două săptămîni viu eu aici cu jandarmii și te iau și pe dumneata, nu numai caii. Legat te iau!

Dîndu-și seama că trecuse măsura la vorbă, Jupuitul sări în picioare și-și desfăcu brațele în lături:

— Ce dracu', mă, nea Ilie! zise el cu glas care voia să fie plin de uimire. Ce dracu', mă? Nu poți să plătești cîteva mii de lei? De ce nu plătești odată, și să scapi de belea? Ce aștepți?

— De unde să plătesc, dacă n-am! răspunse Moromete pe gînduri, căutîndu-se iar în buzunarul flanelei. Mai dă-mi, mă ăsta, o țigare, îngînă el iar. De unde să plătesc, Jupuitule, că-ți mai spusei și adineauri: dac-aș putea să *fac* bani, de cîte ori ai veni *aș făcea*, și ia domnule!

— Da' lumea ailaltă cum plătește? strigă agentul scos din sărite că omul îl numise cu porecla sa. Rasă de om ca dumneata eu n-am mai pomenit, strigă el. Sărac, nu ești! Copii mici, n-ai! Bolnav, nu ești!!! Atunci cum? Toată lumea plătește loturile, numai dumneata o întinzi ca gaia-mațu de mai bine de cincisprezece ani!...

— Care cincisprezece ani? mormăi Moromete răsucindu-și țigara.

— Cum care cincisprezece ani? Cîți ani sînt de la război de cînd ai primit lotul? Sînt șaisprezece, șaptesprezece ani!

— Care șaptesprezece ani! mormăi Moromete din nou. Tito sau Ilinco, ceru el spre tindă: dă-mi un foc.

— Cum care șaptesprezece ani?! Cît e din nouăsute douăzeci?

Fiindcă Moromete nu răspunse, agentul izbucni din nou:

— Sînt șaptesprezece ani, strigă el și repetă: șaptesprezece ani!

— De șaptesprezece ani de zile o tot lungești ba cu plata titlurilor, ba cu fonciirea... Vine conversiunea și te scutește, se împrumută pe urmă domnul Moromete la bancă ca un ghimpașă, cumpără oi și cai... Ai paisprezece pogoane de pămînt și din paisprezece pogoane, auziți! nu e în stare să plătească loturile pe care i le-a dat statul, pleașcă.

— Care paisprezece pogoane, care pleașcă? întrebă Moromete uitîndu-se la agent de astădată cu ură și mormăind niște înjurături în care cuvîntul *pleașcă* se auzi de vreo două-trei ori.

— Injuri dumneata, dar eu îți spun pentru ultima oară, de șase ani de zile de cînd sînt agent îmi scoți ochii ba cu cinci sute, ba cu cinci sute cincizeci, ba cu șase sute și un leu....

— Bine că-ți dau și leul ăla, mormăi Moromete.

— Bine că-mi dai și leu-ăla? Află că anu' ăsta nu te mai las eu pe dumneata să joci comedia! declară agentul. Ajunge de cincisprezece ani de cînd faci tiribombă.

— Nea Ilie, ziarul! strigă în clipa acea poștașul care trecea pe drum și care aruncase din fuga gabrioletei ziarul peste gard.

— Și mai face și politică! izbucni agentul în culmea nedumeririi. E abonat la ziar și fonciera nu vrea s-o plătească. Adevărul era că în privința abonamentului, Moromete plătise odată un pol, pentru o lună, dar *Mișcarea* îi venea de aproape doi ani.

Agentul porni furios spre poartă urmat de celălalt om, strigînd tare și mereu uimit:

— Face politică! E abonat la ziar! Și impozitele nu vrea să le plătească. Lasă că stăm noi de vorbă!

XXIV

Strigătele agentului făcuseră parcă gol în jurul casei Moromeților. Era tăcere și nu se vedea nimeni. Moromete mai stătu cîteva timp pe prispă, apoi se ridică cu fruntea în pămînt și o luă încet spre poartă. In dreptul ziarului se opri, se uită la el ca și cînd ziarul ar fi picat acolo din cer, apoi se aplecă și îl ridică.

De la poarta cealaltă, Tudor Bălosu îl urmărea cu atenție — auzise totul din curte, precum și suma mare pe care o avea Moromete de plătit — și cînd îl văzu că iese pe podișcă, porni spre el. Bălosu se așeză ca și în seara trecută pe cealaltă stănoagă, dar de astă dată nu zise nimic, aștepta să înceapă vecinul vorba; nu era plăcut să ți se strige în gura mare că ai datorii și cum Bălosu avea de gînd să-l întrebe din nou despre locul de casă, nu vroia să lase să se creadă că îl urmărește pe vecin la strîmtoare.

După cîtva timp de tăcere, Moromete, care fuma gînditor, deodată ridică fruntea și se uită vesel la Bălosu:

— L-am păcălit! spuse el.

Bălosu nu înțelese. Moromete vîrî mîna în buzunarul dinlăuntru al flanelei și scoase de-acolo niște hîrtii, la care se uită încîntat.

— Cît mi-ai dat tu pe salcîm?

— O mie două sute! răspunse Bălosu.

— L-am păcălit cu două sute de lei, repetă Moromete. I-am dat numai o mie, adăogă apoi cu o ciudată voioșie și cu o voce scăzută ca și cînd agentul, care acum era departe, ar fi putut să-l audă.

Bălosu se uita la el cu o privire rece și buimacă. Nu înțelegea. Glumea Moromete? Își bătea joc de el?

Fără să-și dea seama dacă se înșeală sau nu, vecinul lui Moromete avu pentru întîia oară bănuiala că Moromete se gîndește la el, la Bălosu, cum s-ar gîndi Bălosu la nimic, adică așa ca și cînd Bălosu nici n-ar fi. Se hotărî să-l întrebe totuși despre loc și își spuse că dacă și acum va glumi,—și gîndind astfel Bălosu simți deodată că îl urăște pe acest om și că îi dorește să-l vadă venind la el la poartă să se roage, iar el, Tudor Bălosu, se se uite surd, disprețuitor în aer, așa cum se uita de astă dată Moromete — dacă deci nici de astădată Moromete nu va sta cinstit de vorbă, niciodată nu-i va mai da el cel dintîi bună ziua, așa cum se întîmplase pînă acum și niciodată n-o să-i mai treacă cu vederea glumele lui tîmpite și felul lui de a fi care totdeauna l-au zgîndărit.

— Moromete, te mai gîndișsi, mă, la ce-ți spusei eu de dimineață? se pomeni Bălosu întrebînd cu același glas de pînă acum, dacă nu chiar mai binevoitor ca de obicei. In ultima clipă alungase undeva în adînc ceea ce îi trecuse prin cap. Nu se putea un loc mai bun unde să-și facă Victor casă. Era așa de bun, locul....

— Îți dau bani frumoși pe el! adăugă.

Moromete se uită o clipă la el, dar numai atît.

— A! Locul! murmură el și căzu parcă pe gînduri.

— Ce dracu' faci cu el acolo? spuse Bălosu cu dispreț pentru loc, speriat acum că omul va ceda și va cere un preț prea mare. Stă de ani de zile acolo și cresc scaieți pe el. Să zici că ți-l cumpără cineva, nu e bun, că e înghesuit, dar să fac eu un coșar pe el mai merge!

— A vîndut, mă, Boțoghină din lot? întrebă Moromete curios, amintindu-și că la fierărie se spusese că Bălosu ar fi cumpărătorul.

— Da, m-am gîndit să cumpăr eu, trebuie să mă duc să vedem cum îl dă, confirmă Bălosu.

Moromete căzu iar pe gînduri. Scuipă printre dinţi şi nu mai zise nimic. Bălosu vru să se înghesuie din nou în aşa zisele gînduri ale celuilalt, dar trecu un flăcău pe lîngă ei şi le dădu bună ziua.

— Bună ziua, taică, răspunse Moromete cu plăcere, şi cum ceva îi atrase luarea-aminte la flăcău, se răsuci şi se uită îndelung în urma lui. Cînd încetă să se mai uite, după clipe nesfîrşite, cum i se păru lui Bălosu, se întoarse foarte nedumerit şi întrebă:

— Al cui e mă, ăsta?

— Al Bîldii! răspunse Bălosu.

— O fi însurat?

— Nu este! răspunse Bălosu cu glas surd.

— Dar pe unde stă Bîldea ăsta?

— Prin Căţeleşti.

— Hm! făcu Moromete.

— De ce te miri?

— Păi tu n-ai văzut?

— Ce să văd, Moromete? întrebă Bălosu cu fălcile încleştate.

— N-ai văzut, măi, ce urît e!!

Bălosu se ridică pe neaşteptate de pe stănoagă şi plecă scrîşnind din dinţi:

— Îl dau dracu' de om, care eu îi spun una şi el face pe surdul! bolborosi el.

Moromete dădu din umeri cu totul nedumerit de ieşirea aceasta... „Ăsta e nebun", şopti el.

— Mă, Bălosule, nu e locul meu, degeaba te superi, strigă apoi în urma acestuia. E al soră-mi, mă, nu-ţi spusei de dimineaţă? Sau tu eşti zăpăcit?

„Ei... pe mă-ta de chior, după ce că eşti chior, nici n-auzi bine", adăugă apoi în şoaptă, pentru el însuşi. Bălosu nu se mai văzu.

— Toată ziua stai la drum şi bei tutun şi la sfînta biserică nu vreai să vii! Ilie, în fundul iadului ai să ajungi! Să fi auzit ce cazanie s-a citit azi: că nu cel ce se îngrijeşte de viaţa asta, care e trecătoare, o să vie în împărăţia lui dumnezeu! „Ridica-voi ochii mei spre ceruri şi voi preaslăvi mărirea ta!"

— ... şi dă-ne nouă doamne cît mai multe leturghii şi colive... şi adu cît mai multe proaste la biserică! Slavă tatălui şi fiului şi sfîntului duh... pe mă-sa de popă cu preoteasa lui şi cu tot comitetul lui bisericesc... răspunse Moromete Catrinei, care se întorcea de la biserică şi se oprise lîngă stănoagă.

— Ce se mai bucură satana cînd te aude! continuă Catrina cu busuiocul în mînă. Uite-aşa bate în pumni de bucurie!

— Du-te fa d-aci, zise Moromete vesel şi cînd Catrina se întoarse să intre în curte, Moromete întinse un picior prefăcîndu-se că vrea să-i pună piedică, la care Catrina se feri şi îl ameninţă cu busuiocul:

— Negru trebuie să fie sufletul tău, îi spuse, de păcate şi de tutun, adăugă ea stăpînindu-se din răsputeri să nu rîdă.

Era furioasă că ţinea totuşi la el aşa păcătos cum era, dar se străduia să uite de asta, ca să nu-şi strice starea ei lăuntrică de sfinţenie.

Moromete rămase mai departe pe stănoaga podiștei. Arăta într-adevăr bucuros că îl păcălise pe agent. Stătea pe stănoagă și se uita cu plăcere pe șosea, fără grijă, fumînd liniștit, întorcînd din cînd în cînd capul după cineva. Într-o vreme se auziră niște lovituri puternice dinspre curtea vecinului și se întoarse mirat să vadă ce era. Victor Bălosu se urcase pe spinarea coșarului și, cu un topor în mînă, descheia acoperișul și căpriorii. Lovea cu toporul și părea furios. Pesemne că tatăl său îi și spusese despre a doua discuție avută cu Moromete. Intîi zburară vîrfurile putrede ale coșarului, apoi căpriorii și stinghiile care susțineau șindrila. Victor Bălosu apucă acoperișul și după ce îl desprinse din ultimele cuie, îl aruncă la pămînt. Troznetele și pocniturile tulburară liniștea dimineții de vară. Între timp, ca un uruit îndepărtat se auzea dinlăuntrul casei zgomotul mașinii de cusut. Cînd avea mult de lucru, Aristița lucra și duminica.

Paraschiv terminase de rînit în grajdul cailor. Acum stătea cu mîinile în buzunarele pantalonilor lui militărești, singurii pe care îi avea, răzimat de ușa gardului și se uita și el spre șosea. Moromete se ridică de pe stănoagă și intră în curte. Văzîndu-și feciorul, se uită la el lung, în tăcere. Se uită apoi prin curte, peste grajduri, peste ulucile înegrite și rînjite de ploi, peste grădina goală acum de salcîmul ei falnic; umbre de îndoială și nesiguranță îi licăreau acum în priviri. Mototoli ziarul în pumn, se apropie de prispă, se așeză și oftă. Paraschiv se uita la el mereu cu mîinile în buzunare și cu buzele parcă mai umflate și mai împletite ca pînă acum; se uita la el nemișcat și încremenit, parcă ar fi fost tot una cu peretele de pămînt netencuit al grajdului.

— Paraschive, chemă omul cu glas tainic.

— Ce vreai! mormăi flăcăul fără să se miște.

După cîteva clipe, simțind parcă ceva, Paraschiv se urni de lîngă perete și se apropie încet de tatăl său. Se așeză lîngă el pe prispă, abia privindu-l cu o ușoară urmă de interes. Moromete îl măsură de sus pînă jos, parcă nu l-ar fi cunoscut, vru să spună ceva, dar se opri. Apucă ziarul de pe prispă și încet de tot, cu migală curioasă, începu să-i rupă marginea albă. Fruntea lui bombată și limpede era acum încrețită. Aștepta. In așteptare, oftă din nou și greși ruptura ziarului. O aruncă, oftă iarăși, și începu să rupă alta, mai încet și mai cu grijă ca la început, cu mai atentă migală.

— Ce e, mă? îngăimă Paraschiv moale, lipsit de chef, neînțelegînd ce aștepta tatăl său de la el.

Moromete își privi o a doua oară fiul, de astă dată mai pieziș, mai ascuns. Nu-i răspunse. Din nou ochii îi rătăciră peste curtea goală, plină de lumina fierbinte a soarelui, peste pereții netencuiți ai grajdului și peste căruța murdară de pămînt pe care agentul o scosese de sub umbra salcîmului din dreptul porții. Se uită din nou la Paraschiv, dar de astă dată își reveni; nu mai vru nimic de la el, se făcu nepăsător și ceru fiului să-i dea o țigară.

Paraschiv însă nu-i dădu, înțelegînd pesemne că nu era vorba de țigară. Se sculă de lîngă tatăl său și se îndepărtă spre grădină. Își ținea și acum mîinile în buzunare și călca nepăsător, „Vreți nepăsare? parcă întreba. Și eu mă pricep la așa ceva. Sigur, acuma ai vrea să ai banii lui Bălosu, parcă îi spunea el tatălui său, dar cînd eu am vrut să-i fac, ți-ai bătut joc de mine. Acuma descurcă-te!“

Amenințarea plutea asupra familiei și această amenințare ar fi trebuit să-i unească pe toți. Dar Paraschiv nu înțelegea că tatăl său nu-l chemase pentru a-l învinui de ceva.

XXV

Plecînd furios de pe podișca lui Moromete, Tudor Bălosu simți nevoia — o simțea pentru întîia oară — să se întrebe dacă ceea ce se petrecuse între el și vecinul său era din vina lui sau din vina vecinului. Nu se întîmplase încă nimic, dar avea să se întîmple, simțea că de-aici înainte avea să dorească și mai mult să-l vadă pe Moromete așa cum îi țîșnise în clipa aceea dorința, adică acesta să vină la el la poartă și el, Tudor Bălosu, să-și bată joc de el și să-l umilească.

Îi povesti într-adevăr lui Victor cele întîmplate și avu bucuria — și întrebarea despre cine era vinovat se stinse și ea — să-l audă pe Victor amenințînd:

— O să-i arăt eu domnului Moromete. He! rînji Victor, domnul Moromete vine în casă și bea țuică și pe urmă se duce și-l pune pe Dumitru lui Nae să-și bată joc de mine! Lasă tată, pun eu mîna pe locu-ăsta de casă, nu e vorba de asta... Dar nu e întîiaș dată cînd domnul Moromete își bate joc de noi! Ai răbdare!

Era întocmai cum gîndea și Bălosu.

După ce desfăcură coșarul, se așezară la masă grăbiți. Vroiau să se înțeleagă cu Boțoghină chiar astăzi și pe seară să se ducă să vorbească cu avocatul pentru contractarea vînzării. Plecară spre marginea pădurii, să mai vadă încă odată lotul lui Boțoghină. Conveniră că nu trebuie să dea mai mult de cinci mii de pogon și se îndreptară apoi spre casa acestuia.

Omul era taman la masă cînd cei doi intrară în curtea lui și îl strigară să iasă și să-i apere de cîini.

Casa lui Vasile Boțoghină era așezată la trei, patru case de fierăria lui Iocan. Avea o curte mititică în mijlocul căreia stătea căruța omului; nu avea nici șopron, nici vreun salcîm mai umbros sub care s-o vîre. În fundul curții se vedea un fel de gard mic din nuiele care despărțea casa și bătătura de o grădină la fel de mică, în care Vasile Boțoghină avea cîteva straturi de ceapă și usturoi. Între grădină și curte omul făcuse un grajd pentru cai.

— Ia vezi, Irino, cine e la poartă, zise el cînd auzi cîinele hămăind.

Vasile Boțoghină avea doi copii. Pe Vatică, un băiat de vreo treisprezece ani și o fetiță pe clasa treia primară, Irina. Vasile Boțoghină se însurase din dragoste și Anghelina, nevastă-sa, nu-i adusese ca zestre decît casa în care stăteau.

Fetița ieși pe prispă și se întoarse numaidecît îndărăt cu niște ochi parcă speriați, deși nu văzuse altceva decît doi oameni.

— Doi inși, zise ea încet, chiar șoptit, ca și cum cei de la poartă nu trebuiau să audă aceste cuvinte.

— Mă, Boțoghină, se auzi tot atunci glasul lui Tudor Bălosu.

— Ăsta e Tudor Bălosu, zise Boțoghină sculîndu-se de la masă și ieșind în prag.

— Dă, mă, în cîini, zise iar Tudor Bălosu. Ce făceai? Ești la masă?

— Hai, că nu e p-aici, e dus prin grădină, intrați, răspunse omul din prag frecîndu-și mîinile de mămăligă.

Vatică și Irina, auzindu-i pe cei doi apropiindu-se, se sculară de la masă și încercară să treacă în odaie, dar chiar atunci Tudor Bălosu și fiul său îi văzură în dreptul prispei și Victor spuse repede și tare:

— Mai bună masă! Dar stați, stați și mîncați...

— Am cam terminat cu mîncatul, zise mama copiilor ridicîndu-se și ea de la masă.

Vasile Boțoghină stătea în prag și nu se mișca. Cei doi văzîndu-l că nu se mișcă și nu spune nimic, se așezară pe prispa casei.

— Treceți înlăuntru, zise și Boțoghină făcîndu-le semn cu mîna și dîndu-se la o parte din prag.

— Nu, că nu stăm mult, răspunse Tudor Bălosu, așezîndu-se mai bine pe prispă. Ce mai faci, Boțoghină;?

— Ce să mai fac? Dau din coadă să ies din iarnă. Am fost de dimineață și am potcovit niște cai. Incepuse unul să cam șchioapăte, că nu-l potcovisem de mult...

După un timp de tăcere, fiindcă cei doi nu spuneau nimic, Boțoghină continuă:

— Am terminat și noi de sapă și așteptăm să plouă iar, să băgăm rariția în el. Mai prost cu secera, n-am seceri, trebuie să mă duc zilele astea pe la gară să vedem cum îi fac de niște seceri...

— Pe ce clasă e, mă, fata ta? întrebă Tudor Bălosu uitîndu-se la Irina care stătea puțin pitită pe după prag și asculta.

— Spune, mă, lui nean-tău Tudor pe ce clasă ești, zise Boțoghină întorcîndu-se spre fiică-sa.

— Sînt în clasa patra, răspunse Irina rar, rotunjind fiecare cuvînt și aruncîndu-și privirea pieziș.

— Și a mea e pe-a patra, zise Tudor Bălosu ca să spună ceva.

— Ei! făcu Victor Bălosu ridicîndu-se de pe prispă și prefăcîndu-se grăbit.

— Mai stai, Victore, zise Boțoghină alb.

— Ce să mai stau! Nu mai stau, mă duc pe la ăsta al lui Voicu să mă rad.

Se făcu iarăși tăcere. Victor nu plecă, Vasile Boțoghină se întoarse în prag și vorbi:

— Vatică, ei, ai mîncat? Eu zic să te duci cu caii. Pînă te aranjezi, pînă ajungi, se duce soarele.

— Mai lasă-l să se mai odihnească, zise femeia din tindă, răsturnînd masa și deretecînd.

— Ce să se mai odihnească ! Se odihnește pe cîmp. Pînă în seară se tot odihnește, că n-are altă treabă.

Vatică ieși din casă cu capul în jos și porni încet spre grajdul cailor. Era un băiat cam galben la față dar destul de înalt și de bine făcut pentru anii lui. Semăna cu tatăl său . Picioarele desculțe erau negre de soare și de pulbere. Peste mijloc cămașa îi era spumuită de jur împrejur, din cauza sforii cu care era încins. Un genunchi al izmenei era și el spumuit, celălalt era cîrpit cu un petic negru de basma, și abia îi ținea partea de izmană de la genunchi în jos. În unele locuri sfoara de cînepă cu care era încins stătea chiar pe piele. Boțoghină îl petrecu din ochi pînă ajunse în grajd și în același timp îl înjură:

— Lapădă, mă, șfoara aia, raiul mă-tii de bleg, nu vezi că-ți roade pielea?

— Cum o să merg, mă, așa? se răsti băiatul înfuriat.

El se descinse de sfoară și cămașa îi căzu ca o fustă de jur împrejur. Rupturile și pielea i se vedeau și mai rău.

— Cum să merg așa?! zise Vatică iar, uitîndu-se arțăgos la tatăl său.

— Mergi așa! Ceara mă-tii! Ce! Te vede princesa! răspunse tatăl cu glas moale. Apoi, după cîteva clipe, zise iar:—hai, Vatică, tată, lasă mă, că nu ești flăcău! Uite, acum după secere am să pun pe mă-ta să-ți facă o cămașă d-aia cu piepți! Am eu grijă de tine!

— Ai tu grijă de mine! mormăi băiatul aruncîndu-se în spinarea unui cal. Haidaaa, scrîșni el lovind cu putere calul care țîșni în aceeași clipă din loc și ieși ca un glonț pe poarta de la drum.

— Încolo, ce mai faci, Boțoghină, am auzit că vinzi niște pămînt. „Boțoghină cică vinde niște pămînt" spunea unul mai aialaltăieri! zise Tudor Bălosu în treacăt.

— Da, am spus, răspunse Boțoghină încet. Spusei și azi dimineață. Îmi trebuiesc douăzeci de mii de lei.

— Aha! făcu Tudor Bălosu, ca și cînd cine știe ce ar fi auzit. D-aia am venit să te întreb. Noroc că am niște *bologani*... Altfel!...

— Irino, ia du-te încolo pe la fete, hai! zise Boțoghină uitîndu-se la fiica lui și făcîndu-i semn aspru cu capul să plece.

Fără nici un chef, fetița se dezlipi de lîngă prag și o luă spre poartă. Spre deosebire de fratele ei, Irina arăta mult mai mică decît trebuia să fie ca la zece ani pe care îi împlinise. În schimb, părea mai sănătoasă decît el. Picioarele ei micuțe erau curate, și la chip amintea de frumusețea oacheșă a mamei. Într-o zi de iarnă, tatăl ei, răsfoind cartea de geografie se oprise la o poză și începuse să rîdă. „Uite-o pe Irina" spusese el, arătîndu-le la toți o mică chinezoaică de pe pagina cărții. Fetița își lăsase buza în jos și începuse să plîngă. Semăna într-adevăr cu poza din carte, cu umărul stîng ridicat puțin mai sus decît cel drept, neagră la față, cu umerii obrajilor înalți și apropiați de frunte. După cîțiva ani se schimbase însă cu totul; liniile feței căutau mereu asemănarea și frumusețea mamei. Numai umărul ridicat rămăsese ca și înainte, lucru care o făcea să pară cu gîtul strîmb.

— Dau jumătate din lot, zise Vasile Boțoghină încet cînd fetița se îndepărtă.

— Aha! făcu Tudor Bălosu nepăsător. E bine să se caute omul. Pămîntul poți să-l pui la loc, dar viața... Mă, Boțoghină, tu știi că am venit la tine și anul trecut. Mă gîndeam să vînd toate oile, să mai pun ceva și să cumpăr două vaci tinere, de lapte. Ți-am spus de-atunci că ți-aș fi cumpărat un pogon, două pentru trifoiște, alea de pe lîngă pădure și gîrlă. Acum e altă socoteală... Ei, cu cît dai pogonul?

Victor Bălosu se uită uimit la tatăl său cînd îl auzi spunînd că nu-l interesează pămîntul de lîngă gîrlă. Tocmai că despre acele pogoane vorbiseră amîndoi cu cîtva timp mai înainte.

— Păi cu cît să-l dau! Atît e prețul! Șapte mii!

— Aha, îngînă cellalt. De unde e prețul ăsta?

— Cum de unde e? Ăsta e prețul pămîntului!

Tudor Bălosu se uită nepăsător prin vîrful salcîmilor.

— Bine, Boțoghină, zise el după un timp. Încolo, ce mai faci? Ai terminat de sapă?

— Mai am nițel... Numai că e cam prost cu rarița. Trebuie să mă duc pe la fierarul ăsta să-i ascută limba, că nu știu în ce s-a înfipt cînd spărgeam pămîntul cu ea și i-a pleznit buza...

— Aha! Bine, mă! îngînă Tudor Bălosu ridicîndu-se. Ce faci după prînz? Vii devale? Vin p-acolo să mai stăm de vorbă.

Vasile Boțoghină nu răspunse decît tîrziu. Felul nepăsător al celui care vroia să cumpere, îl neliniștea. Tudor Bălosu nu părea hotărît să sfîrșească repede socoteala, așa cum ar fi vrut Boțoghină.

— Ascultă, nea Tudore, vreai să cumperi pămînt? întrebă Boțoghină nemulțumit.

— Dar nu ți-am spus? răspunse Bălosu din mers, fără să se întoarcă, îndreptîndu-se agale și nepăsător spre poarta de la drum.

Boțoghină îl privi din urmă și o clipă se opri uitîndu-se cu ură în ceafa albă, nerasă, nepîrlită de soare a lui Bălosu. Clipa aceasta cît și privirea ascuțită a celui din spate îl făcu pe Bălosu să se oprească și să se întoarcă pe jumătate spre Boțoghină.

— N-auzi, mă, ne întîlnim devale! Boțoghină! Ca treabă ai!?

Fiecare cuvînt scos de cei trei oameni scîrțîia, nu se lipea de celălalt, nimerea alături, nu se putea rotunji și încălzi, pentru că atît Boțoghină cît și Bălosu se uitau în lături, întorceau capetele în altă parte cînd unul din ei deschidea gura.

— Poate că nea Vasile o fi vrînd să aranjeze acum, tată, zise Victor Bălosu, oprindu-se și el și întorcîndu-se pe jumătate spre Boțoghină.

— Păi ce să aranjez, mă! Ce să aranjez? Nu tot trebuie să vorbim cu Voicu Dobrescu să ne facă vînzarea la ocol? D-aia ziceam, să vină devale!

Atunci se auzi un glas aprig din tindă:

— Haide, Vasile, ce tot ții oamenii de vorbă, fă așa cum te-ai înțeles, nu mai tot ține oamenii!

Cei doi deschiseră poarta de la drum și ieșiră. Vasile Boțoghină se întoarse în tindă și se așeză pe prag, încrețit la față.

XXVI

Femeia terminase de strîns masa și se ștergea pe față de sudoare cu o treanță nu prea curată. Cînd îl văzu pe bărbat așezîndu-se, încremeni cu treanța pe un obraz, în timp ce cu o mînă își vîra sub basma șuvițele de păr care îi acopereau urechile. După aproape cincisprezece ani de la măritiș, nevasta lui Boțoghină nu mai păstra din frumusețea ei de atunci decît gura și ochii. Avea obrajii subțiri și înăspriți, iar fruntea parcă i se îngustase. Semăna cu o țigancă pribeagă, cu fața arsă de vînturi și ploi, înnegrită și îmbătrînită înainte de timp. Numai cînd stătea liniștită, fără să vorbească sau să se uite undeva, abia atunci liniile gurii se rotunjeau ca un desen luminos și împrăștiau de pe chipul ei asprimea și urmele anilor. Cît vorbea sau se uita undeva și vedea ceva de făcut, trăsăturile rotunde și liniștite ale buzelor se stricau, lumina ochilor se întuneca.

— Vasile, mie de ce nu mi-ai spus nimic de pămînt? Cum o să vinzi pămîntul?! Copiii ce-au să facă fără pămînt? Îi arunci pe drumuri, ce faci cu ei?

Vasile Boţoghină se uită la femeie lung şi după cîteva clipe şopti uimit:

— Cum, nu ţi-am spus de pămînt! Nu ţi-am spus că-mi trebuiesc douăzeci de mii de lei?

— E, şi dacă îţi trebuiesc douăzeci de mii de lei, trebuie să vinzi din pămînt? întrebă Anghelina cu un glas în care uimirea şi îndărătnicia abia erau stăpînite.

Omul încercă să-i prindă privirea ca să-şi dea seama ce vrea să spună, dar Anghelina stătea ţeapănă în mijlocul tindei, cu treanţa murdară în mînă şi cu pleoapele şi trăsăturile feţei încordate şi lăsate în jos. Se vedea din înfăţişarea ei că nu se gîndise nici o clipă că pentru douăzeci de mii de lei trebuie vîndut din pămînt. Neînţelegerea aceasta îl tulbură pe bărbat:

— Dar ce-ai vrea tu să fac, de unde să iau douăzeci de mii de lei? Ce să vînd? Dacă aş putea să mă vînd pe mine m-aş vinde, dar cine mă cumpără? zise el stăpînindu-se, încercînd să-şi ascundă tulburarea, vorbind liniştit, cu glasul limpede.

— Da, şi noi ce ne facem? întrebă femeia, dezbrobodindu-se cu o mişcare aprigă.

— Păi aşa întreabă, nu te repezi că de ce nu ţi-am spus că de ce vînd... Om vedea noi; un an de zile pînă mă fac eu sănătos, n-o să murim!

— Păi dar, te repezi la pămînt, ce-ţi pasă ţie! Ai uitat că ai doi copii care umblă cu spinarea goală. De doi ani de zile de cînd umblu cu o singură fustă pe mine... Să ieşi şi tu pînă la poartă, nu poţi să te duci, că rîde lumea de tine! Tot timpul cu gura căscată: una-două, la munte, una-două aoleo, să facem bani, aoleo, că ăla se duce după porci, o viaţă întreagă ai alergat ca un besmetic şi cînd veneai cu banu, hop cu el în buzunarul *percitorului*... Şi-ţi spuneam, măăă, nu vezi că degeaba alergi? Ai şase pogoane de pămînt, fă cum a făcut ăla şi ăla, vinde şi scapă de percitor şi pe urmă dacă poţi să mai faci, mai pui la loc... Nuuu! Taci... tuţ raiul mă-ti! Taci, ceara mă-ti! Acu' vii la vorba mea şi nu mi-e de mine că mă laşi despuiată, dar te-ai apucat să faci copii!

— Şi tu ce vrei să fac acuma? întrebă omul, uitîndu-se ascuţit la femeie.

— S-a mai îmbolnăvit lumea şi nu şi-a vîndut pămîntul. A stat omul acasă, a mai mîncat un ou, a mai tăiat un pui şi dacă a avut zile, a trăit!

— Da' las' că ştiu eu! Tot aşa s-a uitat şi alde Florea lui Gogoaşă la pămînt. „Eu mă? striga. Decît să ajung ca alde Ţugurlan fără pămînt şi să rîdă lumea de mine, mai bine la cimitir". Pe urmă se ruga de muiere să-i bage pumnii pe beregăţi...

Anghelina se îmbrobodise strîns şi se aşezase pe pragul prispei. Gura ei frumoasă era încleştată aprig. Stătea cu gîtul înţepenit şi se ferea să-şi privească bărbatul. Vasile Boţoghină simţea cum nevasta lui se stăpîneşte să nu ţipe.

— Eu îţi spun una şi tu îmi dai zor cu Florea lui Gogoaşă.

— Păi tu ai uitat fa, ce-a păţit Maria lui Turcin astă-toamnă? Vreai să mă duci la cimitir? întrebă omul plin de mînie. Cu ce să mă duci, fa, la cimitir? Nu tot trebuie să vinzi?

— Vorbești parcă ai fi proasta în tîrg, răspunse Anghelina fără milă. Mai bine nu m-ai fi luat, dacă n-ai fost în stare de-o casă! Parcă am fost din alea care să-ți puie sula în coastă să-i cumperi marchizet și pantofi de lac. Toate iernile cu gura căscată pe la munte și nemîncat și nedormit. Cum să nu te îmbolnăvești? N-am să uit pîn' oi muri, iarna de-acu trei ani, cînd ai pus porcu' în căruță și te-ai dus de l-ai dat! Ce-ai făcut? Ce-ai făcut?!!! Stăteai cu banii doldora și cînd veni ăla, *fonciirea*, *fonciirea*, te uitai ca blegu, nu puteai să-l dai afară pe poartă. Ai lui Moromete nu plătesc cu anii și trăiesc și nici pămînt n-au vîndut...

— Fă, tu nu vrei să taci odată din gură? strigă omul nestăpînit. Cînd ți-oi da una acuma îți mut fălcile în partea-ailaltă. Ce-ai fi vrut să fac, ce-ai fi vrut să fac fa? Să-l las să-mi ia țoalele și brișca din bătătură?

— Să nu te fi îmbolnăvit! Să fi vîndut din pămînt și să nu fi alergat ca bezmeticul toată iarna. Acum erai sănătos și n-ai fi avut nevoie să vinzi patru pogoane. Așa a făcut toată lumea.

— Așa a făcut toată lumea?! Ai uitat fa? Tîmpito'! Că mai bine nu ți-aș mai zice. Cu ce-am cumpărat în vara aia plugul și rarița? Nu mă duceam la munte ca Bălosu, să mă îmbogățesc?

— Da, te-ai repezit să cumperi plug nou, în loc să mai aștepți cum au făcut unii, și au luat cînd se mai ieftinise...

— Și cu ce aram, fa, că-ți dau una acuma! Cu ce aram?

— Da' lumea-aialaltă cu ce ara?

— Care lumea-aialaltă? Care lumea-aialaltă, fa, prăpădito?! Lumea aialaltă! Care n-a cumpărat a avut de bine de rău un plug vechi. De unde era să iau eu un plug vechi? Tu nu vezi, fa, că ești proastă de dai în gropi? Și acuma ce vrei? Ți-e frică de pămînt? Tu auzi, fa? Uită-te la mine. n-auzi, Anghelino! Al dracului să fiu dacă dau o brazdă. Am să stau aici pînă o să cad pe brînci și atunci să vedem ce-ai să te faci. Să vedem cum ai s-o duci. Eu mă duc la cimitir, m-am săturat de-atîta alergătură, dar să vedem ce-ai să faci tu! Cum ai să trăiești tu, singură. Să te văd! Atunci să vedem ce-ai să faci!

Omul tăcu, zvîrli cu unghia piciorului o fărîmă de mămăligă storcoșită alături de el și după un timp începu din nou:

— Că de ce am muncit și-am alergat! Ce-ai fi vrut să fac? Să stau de pomană și să înjur ca alde Țugurlan? Am muncit cît am putut. N-oi mai putea munci, la cimitir e loc destul! Mă duc acolo și mă odihnesc și să te văd pe tine ce-ai să faci! Că dacă muncești, e rău, dacă nu muncești, e mai rău!

— Vezi că ai luat-o pe urmele Mariei lui Turcin, mîrîi femeia. Maria lui Turcin vorbea tot așa: „eu o să mor și să mă odihnesc la cimitir, dar să vedem ce-o să facă Turcin fără mine".

Vasile Boțoghină, al cărui glas se tot înmuiase pînă acum, ridică fruntea atins și mîrîi și el: (Asemănarea cu Maria lui Turcin îl scosese din sărite).

— Cînd ți-oi da una, Anghelino!... De ce am luat-o pe urmele Mariei lui Turcin? Păi bine o să fie de tine, raiul mătii, cînd ai să rămîi singură?!

— Ce tot dai zor cu cimitirul? strigă Anghelina înfuriată. Una, două, la cimitir! „Mă duc la cimitir!" Du-te la cimitir, dacă nu mai ești în stare să trăiești.

Uimit de glasul tăios al nevestei, omul rămase cu ochii holbați la ea, neștiind ce să răspundă. Stătea moleșită pe prag și răsufla încet. Vru

să mai spună ceva, dar simți zadărnicia vorbelor și tot atunci o liniște adîncă îl atinse ca ceva răcoritor și în același timp deznădăjduit. Această nemișcare a omului o înfurie și mai rău pe femeie:

— Se duce la cimitir! Mare brînză că te duci la cimitir! Nu striga tot așa Maria lui Turcin? să vedem ce-o să facă...

Repetarea acestor cuvinte groaznice tulbură pacea omului într-o clipă și el n-o lăsă să termine; sări drept în picioare și fără să mai facă vreun pas se îndoi ca o prăjină și-o plezni pe femeie peste cap cu toată puterea. El făcu setos *ha* și se lăsă tremurînd pe pragul lui, roșu la față:

— Raiul mă-tii, nu vreai să taci din gură!...

Anghelina se înghemui lîngă tocul ușii și nu mai suflă. După un timp ea ridică ochii și se uită cu ură la bărbat.

— Nu-ți vine neam să taci, lovi-te-ar buba, mormăi omul răcorit. Parcă ai fi Guica lui Moromete! Ce vreai fa, ai? Ce te-a apucat? Eu spun că să vînd, să scap de belea, ea că nu, că ce-au să facă copiii! Eu spun că n-am să vînd, ea că am luat-o pe urmele... Ni așa, ni așa! Atunci ce vreai, fa? Ești nebună? Spune, ce vreai? Vorbește! Ai amuțit? Spune, fa, n-auzi? Ce-ai vrea tu? Ai surzit?

Femeia tăcea înghemuită în colțul pragului, cu fața ca de piatră și nu se vedea că are de gînd să mai scoată vreun cuvînt, lucru care îl stîrnea acum pe bărbat din ce în ce mai mult.

— Fă, tu n-auzi ce spun eu? Vorbește să auz ce vreai tu. Cam ce te taie pe tine țeasta. Că de vîndut cînd veni vorba o luași de la Moș Adam, că de ce-am plătit fonciirea, că de ce-am cumpărat plug... Da, așa o fi, e! Nu e bine să dau din pămînt, rămîn copiii pe drumuri... Bine, nu mai vînd, vorba ta, dacă am zile, scap! Păi nici așa nu taci din gură! Ce vreai tu să fac? Spune! Ori acum ți-a luat moartea glasul, prăpădito! Mă faci să mai dau și în tine, parcă nu-ți ajunge că ai ajuns ca o lăiață! Ce să-ți fac eu? Că ai văzut și tu cum am muncit! Nu mai bîzîi degeaba că nu te-am omorît! De ani de zile nu ne-am mai certat și taman acuma te găsișI, cînd... Fă, tu n-auzi să nu mai plîngi degeaba? Lasă. Sînt alții care au rămas mai rău — pe vremea ciocoilor. O să mă fac sănătos și atunci o să știm noi ce să facem! Fă, tu n-auzi că vine Irina și să nu mai plîngi?

Poarta de la drum zdrăngăni și fetița, cu umărul ei puțin ridicat se apropie în goană de prispa casei.

— Mamă, ieși afară, strigă ea îmbujorată de bucurie. Hai, că vin călușarii, s-au oprit la Iocan și joacă acolo...

XXVII

Între prînz și seară, Birică se îmbrăcă de horă și se duse să-l întîlnească pe Nilă al lui Moromete.

Înainte de asta însă, se petrecu acasă între el și ai lui ceva neobișnuit.

Deobicei, duminica după amiază cînd se îmbrăca să se ducă în sat, aproape toată familia lua parte la plecarea lui. Nu se știe cînd și în ce fel se stabilise în familie, că decît să iasă toți în lume și să se facă de rîs că sînt rău îmbrăcați, mai bine să iasă unul bine îmbrăcat, iar ceilalți să stea și să nu se ducă nicăieri.

Birică îndura greu situația lui de flăcău mai mare între frați, deoarece toți îl așteptau să se însoare. Nimeni nu suflase niciodată nici un cuvînt despre acest lucru, dar seara, cînd Birică se întorcea și le găsea în dosul porții pe cele două surori, înțelegea că ele au stat acolo tot timpul și că nimic altceva n-au făcut decît să stea și să se tot uite peste gard cum se scurg spre horă fetele de seama lor. Totuși Birică avea niște surori vesele și răbdătoare. Sufereau nițel duminica și apoi uitau.

Cît fusese militar, ele avuseseră grijă să-l facă să nu simtă așa de mult asprimea cazărmii; îi trimiteau mănuși și ciorapi, îi scriau des, îi spuneau „ale tale surori, Ileana și Gheorghița, și părinți, și frați, care te dorim în tot momentul"...

Dar ele nu se schimbară nici după ce se făcură mai mari, adică nici după ce Birică se întoarse din armată și le găsi gata să iasă în lume. În multe familii ieșirea în lume dădea naștere la certuri cumplite, dar surorile lui Birică păreau să fi decoperit ele ceva deosebit... Erau foarte vesele și îl găteau pe fratele lor cu haz mare, — numai ele știau de ce rîdeau — îi călcau hainele, îi periau ghetele și aproape de fiecare dată îi făceau în necaz că nu știe să ia *batiștoare* de la fete.

Cu timpul însă, veselia surorilor începu să-l tulbure pe Birică. Surorile se lăsau pe ele la o parte pînă într-atît, încît cu adevărat nu puteau ieși nici măcar pînă la poartă; aceeași fustă veche, aceeași bluză arsă de soare și cîrpită. „Nene, spuneau ele, ce zici de mătasea asta? Să-ți facem din ea niște piepți la cămașă, că nouă tot nu ne-ajunge" sau: „nene, dîn lîna asta să-ți facem mai bine o flanelă..."

Mai bine!

Cînd le auzea așa, lui Birică îi venea să plece din sat, să se ducă nu se știe unde, să muncească nebunește cîțiva ani și să se întoarcă plin de haine și de lucruri frumoase pentru surorile lui. Ținea la ele cu o durere pe care cu greu și-o ascundea prin cuvinte aspre, gonindu-le de la muncă, muncind el mai mult, sau ridicîndu-se supărat de la masă și lăsînd pentru ele bucățica mai bună.

Astăzi însă, în timp ce se îmbrăca, băgă de seamă că ele lipseau și nici frate-său nu era acolo. Numai cei doi gemeni mai mici stăteau pe pat și se uitau cu ochii strălucitori la cămașa lui cu piepți de mătase, gata să sară să-i aducă apă să se spele, să-i țină oglinda sau cureaua să dea briciul pe ea.

Birică era tăcut și galben la față. Tocmai se încălțase și își trăsese pantalonii, cînd mama lui intră în odaie.

— Birică, spuse ea, fetele și tat-tău sînt supărați pe tine. Aseară și azi noapte n-ai dormit și n-ai mîncat nimic.... Noi n-am vrut să-ți spunem, dar ce cauți tu la aia a lui Bălosu? Noi am zis de la început că n-o să iasă bine, că n-o să vrea Polina să vie în casa asta cu atîția frați.... Maică, Birică — și deodată mama, văzînd chipul palid al feciorului, izbucni în plîns — las-o, maică, nu te mai duce.... Însoară-te cu o fată pe potriva ta... ai să găsești tu o creștină....

Mama nu mai putu vorbi și ieși din odaie. Intrară fetele.

— Ce e Birică, fir'ar a morții de minte pe care o ai tu! spuse cea mare, mînioasă și jignită. D-aia muncim noi și ne căznim, să te vedem pe tine strigînd pe la porțile lui Bălosu? Ce-ai avut aseară de-ai strigat și-ai înjurat ca un țigan? Numai asta n-aș fi crezut-o, să ne faci de rîsul lumii!

— Parcă nu mai sînt fete! spuse și cea mică, roșie de necaz.

Între timp intră și tatăl și se făcu o clipă liniște. Văzînd că tatăl nu zice nimic, fata cea mare înțelese că poate vorbi ea mai departe.

— Nu e vorba că nu mai sînt fete! spuse ea, răzimîndu-se de marginea patului și vorbind cu pleoapele peste ochi. Nu e vorba de asta. Avea o expresie înțepenită și parcă spunea ceva învățat pe dinafară. Acest ceva însă era deosebit de necruțător și toată lumea — chiar și Birică — o asculta în liniște și tăcere, așa cum în liniște și tăcere se ascultă ploaia sau vîntul. Aia care e, să fie! reluă ea după o clipă. Dar dacă nu e, ia-ți gîndul și vezi-ți de treabă, că d-aia ești flăcău! Muncim cu toții aici ca să trăim cum e bine, nu să zică lumea că alergi după ea, din pricina pămîntului.

— Așa zice lumea! spuse tatăl cu un glas limpede, uitîndu-se o clipă neclintit la feciorul său.

— Dar nu e vorba numai de lume! continuă fata, după ce tatăl își termină uitătura sa. Fiindcă dacă Polinei îi place, dă-o morții de lume, n-o să te apuci să lași pe cine îți place din pricina lumii! Dar ai umblat destul după ea, reluă fata cu un glas mai înalt, mai aspru și mai îndîrjit, și nu mai spuse nimic, încheie aici.

— Să mai umble și ea după tine, dacă îi place, spuse cea mică, ambițioasă, dar mama se răsti acum la amîndouă fetele:

— Ho! ajunge! Nu vă e rușine? E frate-tău mai mare!....

Îi părea rău. Asemenea lucruri erau neobișnuite la ei. Era neobișnuit să se amintească de ce o anumită faptă era bună sau rea, aceasta trebuia să se știe.

Dar tatăl socoti că dacă acest lucru s-a petrecut, atunci să se meargă pînă la capăt.

— O fi el mai mare, dar a făcut armata degeaba. Un flăcău...

Dar mama socoti totuși că era destul:

— Ho! Ajunge și tu! îl întrerupse ea. E flăcău, știe el ce face.

— Ce mai la deal și la vale, ținu totuși să încheie tatăl. Birică! îl strigă el pe fecior.

— Ce vrei!

— Tu vezi cum trăim noi?

— Văd.

— Uită-te la fetele-astea.

Dar Birică n-avea nevoie să se uite. Fetele totuși se lăsară parcă văzute, rămaseră neclintite una lîngă alta, desculțe cum erau, cu fustele și bluzele lor care nu mai aveau culoare, cu brațele puternice, arse de soare, strînse la piept; stăteau astfel cu pleoapele peste ochi și arătau nespus de mîndre și de frumoase. „Astea sîntem, părea să spună. Sărace și curate; și niciodată n-o să murim după vreunul fiindcă ar avea pămînt. Cui îi place! sfidau ele parcă niște flăcăi închipuiți. Și să știți voi că nu puțini vor fi flăcăii care să alerge după noi cînd o să ieșim în lume"

— Vorbiți degeaba, spuse Birică posomorît. Nu eu am alergat după ea. Se gîndi o clipă și continuă: —aseară n-am știut, că nu m-aș fi dus... A ieșit Tudor Bălosu și m-a înjurat!

— Bine ți-a făcut! afirmă tatăl, dar săriră cu gura pe el să tacă. Birică continuă:

— De ce să mă înjure? L-am înjurat și eu.

Încheie astfel și nimeni nu mai zise nimic. Birică se întoarse la oglindă să termine cu îmbrăcatul. Acum, surorile rămaseră să-l petreacă. Cea mică îi peria haina, în timp ce cealaltă căuta ceva în chichița lăzii.

— Na, dă cu astea, spuse ea punîndu-i înainte o cutie mică de cremă și o sticluță cu parfum făcut de ea în casă, din levănțică și alcool.

Birică își puse cravata, sora cea mică îi ținu haina, se pieptănă și se parfumă, după care ieși pe poartă petrecut de privirile familiei și ale vecinilor. Costumul negru și cravata nu-i stăteau rău, spre deosebire de alți flăcăi pe care hainele orășenești îi făceau de nerecunoscut.

XXVIII

În drum spre Moromeți se luptă din răsputeri să alunge supărarea pe care i-o pricinuise tatăl său. Acesta îi vorbise ca și cînd el, Birică, ar fi uitat vreo clipă felul cum trăiesc ei. Ce-a vrut să spună? Că surorile lui... Era de neînțeles, doar știa că trebuie să se însoare cît de curînd, să lase drum surorilor, știa totul, ce rost avea să-i reamintească?!..

Avînd o stare tulbure, de nemulțumire și ură împotriva nu se știe cui și de pornire necruțătoare contra Polinei care îl zăpăcise cu dragostea ei, Birică ajunse pe ocolite în fundul grădinii Moromeților — nu vroia să fie văzut de-ai lui Bălosu — îl strigă pe Nilă printr-un șuierat scurt și se așeză să-l aștepte. Era hotărît s-o vadă acolo pe Polina cu orice preț, și dacă s-o putea să-i ardă cîteva... Gîndea că ea nu se purtase cinstit....

— Tu ești Birică?

— Nilă, hai că vreau să vorbesc ceva cu tine, spuse Birică în șoaptă groasă.

Nilă se așeză greoi și nu mai zise nimic. Se vedea după fața lui că bănuiește despre ce e vorba. Birică nu mai zise nici el nimic.

Stăteau sub un dud bătrîn și tăceau. Nilă se gîndea și Birică aștepta. Deasupra lor, cîteva păsărici se certau pe o cracă și țopăiau cu piciorușele lor subțiri ca firul de iarbă. Era cald și liniște, în aer nu se simțea nici o adiere. Pe o cracă mărginașă, cîteva frunze late ale dudului începură să pîlpîie slab, dar obosite se stinseră în nemișcare. Peste sat, zgomotele erau parcă înăbușite chiar de la început, parcă se dormea în aer.

Obosit și parcă mîhnit, Nilă se uită țintă la prietenul său.

— Vreai să vorbești cu Polina?... Să-i spun Titei s-o cheme?...

— Spune-i!

Nilă se ridică ceva mai vioi și vru să se îndepărteze, dar Birică îl opri:

— Nilă, șopti el mohorît. Adu și o măciucă....

Nilă se posomorî, nu înțelese dintr-odată, apoi se împotrivi slab:

— Lasă, mă, ți-e frică de Victor?

— Nu, dar s-o am aici! mai spuse Birică.

Nilă se întoarse cu Tita, care și ea înțelese cînd îl văzu pe Birică lungit sub dud. Dar parcă nu vroia să se ducă.

— Vreai să vorbești cu Polina? întrebă ea. Arăta supărată. — Să-i ia moartea cu neamul lor! spuse ea așezîndu-se. Nu știu cum o fi Polina, dar Victor, mă gîndesc ce proastă am fost! Guica mă făcea de rîs că aș vrea eu să mă mărit cu Victor! Și Victor sta acilea, și nu zicea nimic... Nu mă duc eu la gardul lor! mai spuse Tita furioasă. O să creadă că strig să mă vadă el.

— Lasă, Tito! Du-te! șopti Nilă.

— Nu mă duc. O s-o trimit pe Ilinca, răspunse Tita și vru să se ridice, dar taman atunci Ilinca o strigă din curte și apoi glasul ei se apropie de grădină și o strigă iar:

— Tito, unde ești, hai că trec călușarii!

Se auzea într-adevăr în liniștea satului cum se apropie cîntecul lăutarilor. Birică, Nilă și Tita ascultară. Deodată se auzi strigătul prelung al mutului, urmat de țipetele ascuțite ale muierilor și fetelor.

— Abreaaaaau!...

Tita se ridică, Nilă vru să se ridice și el, dar se uită la prietenul său:

— Hai să vedem călușarii!

— Dă-i dracului de călușari, că-i vedem noi pe urmă... Te gătești și mergem pe urmă după călușari! răspunse Birică.

— Hai Tito, du-te odată și spune-i Ilinchii, dacă tu zici că nu te duci, se supără Nilă.

Tita plecă, dar Ilinca întîrzia să se arate. Călușarii se opriseră undeva foarte aproape și țipetele de spaimă veselă ale muierilor și fetelor nu mai conteneau.

— Ia hai, mă, pînă la drum, să vedem unde joacă, nu-și putu stăpîni Nilă nerăbdarea.

Se ridicară și se întîlniră cu Ilinca. Venea fuga să le spună că n-o poate chema pe Polina fiindcă s-au oprit călușarii la ei, și Polina e în casă, se gătește.

— Hai acolo, se hotărî Birică.

Lumea umplea toate curtea lui Bălosu. Nu era loc și năvăleau pe prispă și în grădină, în spatele casei Moromeților. Copiii cățărați pe garduri urmăreau mutul, gata să țipe și s-o ia la goană. Bălosu deschisese poarta spre șosea și, cu toate că împrejurimile casei erau înțesate, cea mai mare parte din lume rămăsese afară.

Birică și Nilă se înghesuiră prin grădină să ajungă mai aproape. Birică îi spuse Ilinchii să se strecoare ea pînă lîngă prispă și cînd o ieși Polina, să-i spună să vină după căluș sub dudul din fundul grădinii. El căuta totuși să se apropie de călușari, s-o vadă pe Polina cînd o ieși. Avu noroc cu mutul, care se repezi în mulțime urlînd și lovind cu sabia lui roșie să facă loc muierilor și călușarilor. Ținu piept năvalei înapoi și se împinse aproape de tot fără să ia în seamă lovitura pe care o primi de la mutul furios.

Tocmai se începea vestitul joc și călușarii se strigau unul pe altul să se adune: hăp! hăp! hăp! Se aliniară în mijlocul bătăturii cu fața spre pridvorul lui Bălosu și îl așteptară pe mut să dea semnalul.

Tudor Bălosu cu muierea și cu Victor ieșiseră în pridvor. Victor stătea în picioare, îmbrăcat într-un costum gri, cu cravată în dungi roșii la cămașă galbenă de mătase, cu capul gol și pieptănat lins. Arăta cam spălăcit la față, dar era distins îmbrăcat și țeapăn. Tudor Bălosu și muierea, gătiți și ei de sărbătoare, — Tudor Bălosu purta vestă neagră peste cămașă albă cu mîneci bogate, Aristița rochie de catifea albastră — stăteau pe scaune avîndu-l pe Victor între ei. Nu oricine putea primi călușul care ținea mai bine de un ceas, și felul cum stătea Victor în picioare și se uita în jos la mulțime, dădea de înțeles tocmai acest lucru.

— Mă, șeful ăla al călușarilor, strigă el și cînd acesta se apropie de Victor, Victor îi spuse: jucați călușul întreg! lucru care plăcu la toată lumea, fiindcă numai la Aristide și la cîțiva din sat se juca în întregime acest joc rar. Aristița Bălosu părea mai retrasă și mai puțin mîndră, și se uita din cînd în cînd spre tindă, așteptînd-o pesemne pe Polina care întîrzia.

— Mutule, strigă șeful călușarilor spre mut: mă, Abreau, treci încoace!

Mormăind, Abreau se apropie cu oala în mînă și se opri în fața călușarilor aliniați.

Nu era mut și nu-l chema Abreau, îl chema Costică Giungudel și ros-

tul lui ca „mut" în jocul călușarilor părea să fie al unui regizor sau director de scenă. În timpul jocului lovea groaznic cu sabia călușarii care oboseau sau jucau prost, iar călușarii erau legați prin jurămînt să nu se supere și să nu întoarcă loviturile, ci doar să se apere cu frumoasele lor ciomege la care aveau legați clopoței. Călușul ținea trei zile, de Rusalii, și istovea cumplit pe călușari, căci era un joc cu atît mai frumos cu cît ritmul său ajungea mai încordat și mai intens.

Cînd speria și stropea cu ouă clocite muierile și copiii, mutul mormăia ca un urs sau urla ca un taur: aabreau! Purta o fustă murdară și zdrențuită sub care ținea ascuns falusul de lemn. Era boroșcoit pe mîini și pe față cu roșu și arăta înspăimîntător.

„Abreau" se grăbi să facă așa numita numărătoare, trecînd de la un călușar la altul și mormăind nu se știe ce în dreptul vreunuia pe care îl știa mai slab. Se trase înapoi și se stropși la ei poruncitor:

— Hăp-șa!

— Hăp-șa! răspunse șeful călușarilor care apoi își întoarse fața la mut și porni la pas, în tactul muzicii, ocolind în cerc cu jucătorii în urma lui. Toți aveau clopoței la picioare, la ciomege și la fes, betelii și caftane roșii. Erau oameni din sat, dar erau de nerecunoscut, arătau deosebit de frumoși în această îmbrăcăminte a lor care stîrnea în sat o încîntare aproape fără margini; era singurul joc care avea rigoarea lui veche: Nu se putea juca decît în formație, în costume, cu mut și cu încă ceva care era greu de găsit și de păstrat și anume un conducător neobosit și mai bun decît toți ceilalți, care „să știe călușul", adică să țină minte numărul și ordinea figurilor de joc. La a patra măsură șeful întorcea fața spre jucători și striga chemarea: hăp-șa! la care ceilalți, la măsura următoare, răspundeau în același fel. Din ce în ce însă chemarea șefului se lungea, ca o rugăminte și în același timp ca o poruncă, pînă ce, deodată, el se întoarse cu totul spre jucători, ridică ciomagul deasupra capului și strigă aspru:

— Hăp-sa!

— Hăp-șa! i se răspunse și intrară în plin căluș, șeful jucînd în fața lor, mergînd de-a-ndaratelea și strigînd mereu, în tactul trepidant al muzicii aceeași chemare.

— Abreaaau! izbucni mutul și se repezi cu sabia roșie în mulțimea care la vederea lui se năpusti îndărăt cu strigăte sălbatice de veselie și spaimă. Mutul scoase falusul de lemn și gonind și mormăind bestial de-a lungul cercului din jurul călușarilor începu să toarne peste el lapte și ouă.

Fără să se fi uitat spre pridvor, Birică simți că Polina a ieșit din casă și întoarse capul într-acolo, luptîndu-se cu mulțimea care îl înghesuia. O văzu pe Ilinca apropiindu-se. Polina stătea în spatele maică-si, în picioare, cu brațele strînse la piept. Văzînd-o, Birică uită pentru o clipă totul și înverșunarea se topi în el ca și cînd n-ar fi fost. Ea arăta veselă și liniștită și cînd Ilinca lui Moromete se apropie și îi șopti la ureche, Polina dădu din cap că a înțeles și continuă să rămînă veselă, cu fața spre călușari.

Buimac, neînțelegînd, flăcăul nu mai putu sta la călușari și se retrase spre grădină. Se duse sub dudul Moromeților și se întinse în iarbă cu fața în jos. Stătu acolo singur, așteptînd spargerea călușului, care părea că nu se mai termina. Strigătele animalice ale lui Abreau, țipetele și rîsetele ascuțite spintecau aerul pînă departe iar printre ele, neîncetat, ritmul clopoțeilor, chemarea încordată a călușarilor, hăp-șa! uneori istovită și lungă hălăp-șa! și mereu în tactul rigid și intens al viorilor. Cînd în sfîrșit muzica încetă și se auziră strigătele de astă dată răzlețe, hăp-, hăp, Birică

sări în picioare. Viorile însă începură din nou. Uitase că după căluș flăcăii și fetele jucau și ei horele lor mai domoale.

Se întinse la loc în iarbă din nou mohorît și înverșunat dar deodată tresări: Polina deschidea poarta grădinii și se apropia. Nu mai arăta veselă dar nici nu se putea spune că ar fi fost îngrijorată de ceva. Se apropie totuși cu sfială de flăcău și cînd se opri îi dădu bună ziua.

— Bună ziua Birică, îi spuse și avu o sticlire ciudată în ochi, cînd îl văzu cum arată și cum stătea întins în iarbă.

Birică se ridică încet și se dădu după copac. Polina veni după el. Se uita la el drept, cam de sus și aștepta.

— Ce e Birică? îl întrebă.

Era frumoasă, cum stătea înaintea lui cu fața aproape. Avea un obraz alb, bărbia rotundă și curată. Încă de tinere unele fete aveau pe chipul lor ceva muieresc. Polina nu avea, și nici nu se vedea că va avea curînd, cu toate că împlinea douăzeci de ani. De obicei, ținea pleoapele peste ochi, și numai Birică îi cunoștea privirea vie, strălucitoare, umbrită totuși de ceva tainic, care nici ea nu părea să știe ce ascunde. Acuma se uita le el cu privirea aceea și avea gura închisă și aspră.

— Ce vreai, Birică? îl întrebă ea din nou și arăta parcă grăbită să se întoarcă la căluș.

— Vasăzică, Polino, eu fluier la tine și tu îl trimiți pe tac-tău să mă înjure! spuse Birică dușmănos.

Polina nu răspunse și nu se clinti.

— Te măriți, ai? spuse el, de astă dată cu un glas tărăgănat de încordare și amenințare; dumnezeul tău că n-am știut eu cine ești! exclamă el acum cu durere și ură și se uită la ea crunt, gata s-o pleznească,

Ea nu se feri, ceea ce îl făcu pe flăcău să spună mai departe:

— Și nu puteai să-mi spui mai dinainte? Să-mi fi spus că nu-ți mai place și te...

— Păi ți-am spus, zise fata.

— Cînd?

— Joi după Paști!

„Joi după paști" era o batjocură: adică niciodată. Ea îi spusese totuși ceva atunci, la început, cînd el adusese vorba de însurătoare; faptul că ea nu pomenea de acele cuvinte ale ei îl cam zăpăci pe flăcău.

— Joi după paști, nu ții minte? repetă ea batjocoritor. Și pe urmă ce, trebuie să-ți spun ție cînd îmi place? Pe cine îmi place pe-ăla îl iau.

Birică o plesni peste față cu toată puterea. Ea țipă înăbușit și își duse brațele la ochi, dar nu se clinti din fața lui. Fiindcă el nu mai dădu, își descoperi ochii. Ardeau.

Birică o văzu și rămase nemișcat sub privirea ei, sumbru și necruțător. Dar ea nu clipea și o umbră de spaimă și un fulger de bucurie licăriră în privirea lui.

— Ei, te-ai răcorit?! murmură fata.

Birică înghiți greu de cîteva ori. Gîîîia.

— Hai Birică, nu fii supărat, repetă fata, de astă dată cu sfială și teamă. Nu fii supărat pe mine, că mi-a fost frică de tata și d-aia n-am ieșit. Eu credeam că tata știe, dar el a aflat abia ailaltăieri... Stai să vezi cum s-a întîmplat.

— De ce nu mi-ai trimis vorbă? o întrerupse Birică mînios. Să mă fac eu de rîsul lumii la poarta voastră!

— Birică! se ruga Polina liniștită și el rămase și o ascultă pînă la sfîrșit, părîndu-i rău că n-o iubise mai mult.

Era glasul ei cunoscut, glasul ei care îi aprinsese inima. Surorile lui, care îi ceruseră să fie necruțător cu ea, nu cunoșteau acest glas iar părinții ei care voiau s-o mărite cu altul, nici ei nu-l cunoșteau.

XXIX

Tudor Bălosu cel puțin nici nu se gîndea în clipa aceasta la ea. Pentru el măritișul Polinei se și terminase. Stan Cotelici avea douăzeci de pogoane de pămînt și hotărîse în sinea lui — deocamdată nu știa nimeni de acest lucru — să-și mărite fata fără zestre și anume cu obligația scrisă din partea ginerelui că renunță la ea, ceea ce însemna la urma urmei înzestrarea pe socoteala ginerelui, lucru greu de înfăptuit, dar acum nu se gîndea la asta. În timp ce călușarii jucau și lumea se înghesuia în curtea lui mică, Tudor Bălosu constată încă odată că locul din spatele casei lui Moromete îi trebuia ca aerul. Nu se mai gîndea nici la Boțoghină, — socotea afacerea încheiată — se întreba mereu ce anume ar fi de făcut să pună mîna pe locul Moromeților și nu se vedea nimic, iar ura împotriva lui Moromete creștea în el în așa fel încît își dădea seama că această ură nu se va opri pînă ce nu-și va împinge curtea pînă sub casa acestuia.

Starea aceasta nu-l părăsi pînă seara și la masă abia băgă de seamă că Polina întîrzia de la căluș. După masă însă cineva —o muiere — strigă la poartă și îi spuse Aristiței că a auzit că Birică ar fi furat-o pe Polina. „Așa o fi?“ se interesă muierea. Aristița răspunse de formă că astea sînt vorbe, dar se întoarse în casă înspăimîntată și îi spuse bărbatului ei, care auzind, scoase un răcnet de furie. Victor înjură înspăimîntător și strigă „hai tată“ și ieșiră amîndoi din curte cu ciomege groase în mînă.

Nici nu se gîndea că Polina ar fi vinovată de altceva decît de faptul că e proastă și s-a lăsat amenințată de cel care a furat-o. Cînd îi spuseseră că a cerut-o Stan Cotelici, ea *nu zisese nimic*, era deci limpede pentru ei că numai din prostie s-a dus după al lui Birică.

— Vezi tată? Ți-am spus eu că trebuia să-i fi spart capul ăluia aseară cînd a fluierat la poartă, zise Victor. N-ar fi îndrăznit el acuma să-i iasă Polinei înainte.

La Birică era lumină în tindă și nimic neobișnuit. Într-un fel foarte pașnic, fetele spălau vasele iar Birică-tatăl, în izmene, se pregătea să se culce. Rămaseră cu toții uluiți cînd, fără să strige sau să dea de veste cu ceva, Tudor și Victor Bălosu își încă vreo doi, rude ale acestuia, năvăliră cu ciomegile în tindă și amenințară să iasă Polina afară:

— Polino, ieși afară de bună voie și hai acasă dacă vreai să nu intru eu peste tine! strigă Bălosu.

— Iar pe dumneata, dom'le Birică, dacă te mai prind că-i ieși Polinei înainte, pe cuvîntul meu că-ți dau la cap! amenința Victor cu un glas elegant.

Numai că repede își dădură seama că Birică n-a fost el atît de prost să tragă acasă cu Polina. Intrară prin odăi, se urcară în pod, căutară prin grajd și grădină...

— Ia lasă, Victore, spuse Bălosu într-o vreme oprind cercetările. Ia hai acasă! Hai acasă că s-a terminat, s-a făcut de rîs, dumnezeul ei de fată... Las-o că se întoarce ea, n-avea nici o grijă! Dacă n-am s-o omor!

— Nu e vinovată ea, tată! spuse Victor cu glasul lui spălat. Ar trebui să mergem la șeful de post și să...

Dar se opri; își dădu și el seama că n-ar fi izbutit decît să se facă de rîs.

— Ascultă Birică, dacă voi credeţi că o s-o las eu pe Polina la voi, vă înşelaţi! spuse Bălosu în pragul tindei, adresîndu-se tuturor. Atîta vă spun, că dacă Polina e proastă — fiindcă n-am bătut-o, dumnezeul ei de fată că trebuia s-o bat s-o omor — şi credeţi că o să-i dau pămînt, vă înşelaţi amarnic, încheie el cu ceva din felul elegant de a vorbi al fiului său. Dar să ştiţi de la mine, mai spuse în timp ce Victor şi ceilalţi se îndreptau spre poartă, nici o brazdă n-o să-i dau şi mai bine aţi face să vă duceţi acum şi să-i spuneţi acolo unde s-a pitit că n-o să mă împac cu voi orice-aţi face! Să lase mai bine fata să vie acasă şi să fim oameni de omenie... Atîta vă spun, să nu ziceţi că nu v-am spus! Bună seara!

Bălosu se mai liniştise. N-avea îndoială că ai lui Birică l-au înţeles cum trebuie; să se însoare Birică-fiul cu o fată fără zestre, nu putea fi o glumă pentru ei.

Numai că familia lui Birică nu ştia nimic. După ce ai lui Bălosu plecară, Birică-tatăl rupse tăcerea uimită care stăruia în tindă şi porunci:

— Să se ducă cineva şi să afle ce e cu ăla; să-i spună să se întoarcă acasă, dacă nu cumva e nebun!

Fata cea mare se îmbrobodi în tăcere şi pieri grăbită în întuneric. Întîrzie cam mult, se întoarse cam după vreo două ceasuri. Ea spuse că a fost la ai lui Moromete şi l-a întrebat pe Nilă. Acesta i-a spus că Birică s-a vorbit cu Vasile al lui Dumitru lui Nae să stea la ei cu Polina pînă mîine dimineaţă.

Fata arăta parcă împăcată cu ceea ce făcuse fratele ei. Ba, ceva din povestea aceasta începea chiar să-i placă.

— Ei! şi ai fost la Dumitru lui Nae? întrebă Birică-tatăl supărat de înfăţişarea fetei. Ce te rîzi aşa?

— Păi rîd fiindcă Polina era gătită ca o mireasă, spuse fata veselă, dar fără să fie ea însăşi prea convinsă că asta era pricina veseliei ei. Am fost la Dumitru lui Nae şi i-am găsit în odaia curată, povesti ea. Erau cu Dumitru lui Nae şi cu fi-său Vasile şi cu toţi stăteau şi beau vin!...

Fata izbucni de-a binelea în rîs, spre stupoarea familiei.

— „Ei, bine c-ai venit Ileano, m-a luat Birică în primire cînd m-a văzut. Ia stai tu colea, zice, lîngă fratele tău, şi spune-mi că nu mai eşti supărată pe mine.“ „Eu pe tine?!“ zic. „Păi de, zice, că azi după prînz m-ai luat la rost...“. „Treaba ta, zic, eşti mai mare! N-o să te învăţ eu!“ „Ei, ia lasă, Ileano, zice Dumitru lui Nae cu glasul ăla al lui. Ia lasă“, zice.

Fata pufni din nou şi se făcu roşie de ruşine dar nu-şi putea stăpîni veselia.

— Ce e cu tine!? se dumiri tatăl deodată. Ai băut ceva p-acolo, constată el cu reproş.

— Să-l ia moartea pe Dumitru lui Nae, mi-a dat cu sila, se dezvinovăţi fata, suprată acum că se făcuse de ruşine dintr-un pahar de vin.

Toţi înţeleseră că fata n-a mai găsit de cuviinţă să-i spună lui Birică şi Polinei despre ameninţarea lui Bălosu. Ar fi fost zadarnic, n-ar fi izbutit decît să le strice bucuria. Încît familia se împăcă cu ideea că bine sau rău, Birică s-a însurat.

În zori însă, cînd se pomeniră cu Birică şi Polina intrînd în casă, amintirea temerilor şi ameninţărilor îi ruşină pe toţi.

Se treziră şi rămaseră cu ochii mari şi fără glas, iar mama abia putu să mai exclame cu un glas copleşit:

— Birică mamă! Iar Polinei: — Şi tu, Polino!

Se uitau le ei şi parcă nu le venea să creadă că doi inşi pot arătă atît de bucuroşi, că le poate sta acum atît de bine unul lîngă altul. Surorile

cel puțin parcă se prostiseră cu totul, iar cea mică nu se sfii chiar să rămînă mai mult timp cu privirea asupra Polinei și să spună:

— Ce frumoasă ești, țață Polino!

— Maică, să vă fie cu noroc! se rugă parcă mama apropiindu-se.

Polina îi luă mîna și i-o sărută, mama o îmbrățișă dar nu se putu stăpîni și izbucni în lacrimi. Polina însă era veselă și la lacrimile soacrei ea se veseli parcă și mai tare:

— Nu plînge mamă, că mai avem și nunta, spuse ea.

Adică dacă era vorba să plîngă de bucurie, să plîngă la nuntă, cînd bucuria o să fie mai mare, lucru care plăcu la toți și spori și mai mult bucuria aceasta de acum, venită parcă pe neașteptate.

Sfîrșitul părții întîia. Continuare în Nr. viitor

ALFRED MARGUL-SPERBER

*TILMAN RIEMENSCHNEIDER**)

1525

Cînd de partea ţăranilor fu dovedit,
Tilman la caznă a fost osîndit.

„Măi Riemenschneider — îi zice-un călău —
Am treabă cu tine, şi îmi pare rău.
Aşa vrea legea — şi-ai trecut peste ea,
Deşi, precît ştiu, nu te-a rugat nimenea.
Tu eşti — şi asta o ştie oricare —
În ţara noastră un meşter mare.
Să te scap de pedeapsă nu-mi stă în putere,
Dar vreau să-ţi mai uşurez din durere,
Să nu treci prin caznele cele mai rele,
*Să nu ţi se taie din piele curele***),
Şi dacă vre-un cleşte te-o ciupi mai tare,
Cuvîntul meu să-ţi fie-alinare.
Taci?“
Tilman o vorbă nu spune. Stă mut.
Şi călăul o ia de la început:
„Văzui sculptura ta „Judecata de-apoi“...
Se zice că vezi mai departe ca noi,
Că vezi tot ce nouă ascuns ne rămîne,
Că simţurile tale simt viaţa de mîne.
Dar dacă, Tilman, eu m-apuc de treaba mea,
Simţurile tale mă vor simţi cumva?
Tilman, ce vezi tu?“
Un chin care frige
În carnea lui Tilman ca ghiara se-nfige.
El simte cum oasele-n trup i se frîng,

---

*) **Tilman Riemenschneider** (aproximativ 1460—1531), mare sculptor şi cioplitor în lemn al epocii gotice tîrzii, primar al oraşului Wurzburg (Germania). A luat partea ţăranilor în războiul ţărănesc din Germania (1525) şi a simţit pe pielea proprie toată crunta răzbunare a junkerilor.

) Joc de cuvinte: numele **Riemenschneider înseamnă tăietor de curele şi una din cazne era şi jupuirea pielei vii a torturatului.

Dar rabdă. Apoi, cu glasul adînc:
„Ce văd? Văd țăranii cum rabdă amarul,
Văd fața lor suptă și albă ca varul,
Nevestele lor numai piele și oase
Și pruncii flămînzi cum cerșesc pe la case,
Văd trudind în sudoarea frunții, sărmanii,
Ca bogații-n huzur să-și ducă anii...“
Își rîde călăul: „Așa se și cuvine!
Socoți că un rob are drept la mai bine?
Dacă de clacă n-ar fugi ca de ciumă,
N-ar putrezi ca hoitul în humă.
Ar vrea să mănînce, să tot bea, gură-cască
Și soiul ca puii de șoareci să-i crească.
Înșală stăpînul, religia înjură,
De drepturi eterne pe junker îl fură.
Apoi se răscoală și legea o frînge
Și varsă albastrul și nobilul sînge.
Azi orice copil poate spune pe loc
Cine-s tîlharii și cine dă foc...
Te-am întrerupt, mă iartă. Spune mai departe!
(Acuma de iepure-mpănat...) să ai parte!)“*

Îl scurmă durerea. Pe-obraz nici un semn,
De parcă el însuși l-ar fi cioplit în lemn.

„Văd zorii dreptății mijind apropiat,
La poarta viitorului țăranii cum bat,
Și văd al țăranilor greu tăvălug,
Cetăți dărîmate, boierii cum fug,
Simt zvonul primăverii cum țara străbate,
Sătean,, orășean, ca frate cu frate,
O viață ferice pe-ntregul pămînt
Pe care bogați și săraci nu mai sînt,
Văd oameni ocrotiți de dreptele legi
Și pacea domnind în lume pe veci...
Și văd...“
Din vorbit se oprește deodată.
Pe chipu-i un nor de durere se-arată.
Ce nu poate cazna, oricît e de cruntă,
Durerea din suflet obrazu-i încruntă.
Suspină din greu. Apoi vorba și-o-nnoadă:
„Văd țăranii trădați, schingiurilor pradă,
Striviți de junkeri și de alții ca ei,
De lumea lor crudă de hoți și mișei.
*De faptele tale, o, Luther**), mi-e silă.*
Țăranii tăi tu i-ai trădat fără milă.
Văd gloatele-nfrînte, pornite-n bejenii
Și știreanguri ca nenumărate vedenii.

---

*) **Iepure împănat** — tortură foarte temută care consta în presarea osînditului între două scînduri în care erau bătute cuie cu vîrful înăuntru.

) **Martin Luther — reformator religios al poporului german care la începutul războiului țărănesc luase partea țăranilor și apoi i-a părăsit și denunțat.

Măceluri și moarte pretutindeni zăresc,
Și rîuri înroșite de sînge țărănesc!
Vai ție, Germanie, stîrv putrezit,
Pierdut e visul scump al imperiului unit.
Vai ție, Germanie, blestem și urgie!
Osemintele țăranilor lespede să-ți fie!"

Căciula pomerană) le stă bine*
— Răspunde călăul — la toți cei ca tine.
*Fecioara de fier**) îți va spune poate*
Cum ziua de mîine va fi să arate."

Tilman acum nimic nu mai simte.
Pe alte meleaguri plutește-a sa minte.
Ca-n vis, ca în friguri vorbește, se-ncruntă
În timp ce pămîntul sub el se cufundă:

„Germania țăranii vrut-au s-o scape,
Dar clipa nu fuse destul de aproape.
Totuși proaspătul vînt ce adie în țară,
Nu, nu se va pierde în noaptea amară.
Căci flacăra pe care ați crezut-o stinsă
Pe cînd țărănimea în iad fu împinsă,
Nu a intrat cu ea în mormînt;
Mai mocnește ascunsă, undeva, pe pămînt!
Cînd vîntul libertății sufla-va iară,
Făclia va arde ca odinioară
Și flacăra ei, peste vremi înălțată,
Va duce văpaia prin lumea toată.
Pe unde va trece năpraznicul foc,
Pieri-vor imperii și state pe loc.
Pe unde văpaia va arde în vînt,
Boierii și prinții vor cădea la pămînt.
Milioane porni-vor sub facle ce ard
Și zorile roșii le vor fi stindard!"

Călăul cu ghioaga în cap îl lovește:
„Destul defăimat-ai! Acum isprăvește!"
O singură șoaptă părea să mai cheme:
*„Veni-va, o Münzer***), curînd a ta vreme!"*

Tilman nu mai vorbește, se frînge.
De-asupra Germaniei nouri de sînge...

În romînește de I. Mătăsaru

---

*) **Căciula pomerană** — o căciulă de fier în care era strînsă ca într-o menghine țeasta victimei.

) **Fecioara de fier—o cutie de fier, care avea pe dinafară înfățișarea unei femei, în care era închis torturatul și înțepat adînc de numeroasele cuțite din interiorul cutiei, mînuite din afară.

***) **Thomas Munzer**—conducător și erou al războiului țărănesc din Germania.

MINERII DIN ANINA SCRIU LUI PAUL ROBESON

Noi te-am ales, Paul Robeson, ca să-ți scrim,
Căci te-nțelegem și te prețuim.
Poporul tău e-ntunecat la piele
Și chipurile noastre, cînd muncim
Voioși în mină, negre sînt și ele.
Voinic și volnic trupul tău lucește
Ca și cărbunii proaspăt scoși, la soare,
Și-așa cum focul din cărbuni țîșnește
Și cîntecul luminii din trupul tău răsare.

Îți scrim scrisoarea asta fiindcă mult ne place
Cînd te-auzim cum cînți tu pentru pace;
Și cîntecul tău vine cu avînt
Pînă la noi aicea sub pămînt.
Ca gongul ce vestește schimbu-n mină
Răsună glasul tău plin de lumină
Și toți îl ascultăm înviorați.
La vocea ta puternică și dragă
Noi ne simțim adînc uniți și frați
Cu toți cei ce muncesc în lumea-ntreagă.

În frontul păcii glasul tău adună
Pe cei ce vor o viață mai plină și mai bună
Și frontu-acesta tot mai mult se-ntinde
Și, peste mări și țări, tot mai departe,
Pămîntu-n întregime îl cuprinde,
Nebiruit și veșnic, căci pacea n-are moarte!

Rob a fost tatăl tău. În sîlnicie
Părinții noștri-au tras și ei la jug.
Acum poporul nostru muncind cu trăinicie
Trăiește-n libertate și-n belșug.
Cîntecul tău adînc răscolitor
Răsună pe pămînt ca o solie
Prin el obijduitul tău popor
Rostește-ncrederea lui veșnic vie
Într-un măreț și rodnic viitor
De libertate și de bucurie!

In romînește de Al. Philippide

SA POATA-N TIHNA ORICE OM DORMI...

Îmi vin în minte oameni de-altădată
Pe care i-am privit dormind cîndva.
Adînc le cercetez ființa toată,
Îi simt mereu, mereu în preajma mea.

Nu poţi un somn cu altul să-l asameni.
E greu limanul lui să-l hotărîm.
Nici răsuflarea nu-i la fel la oameni
Şi fiecare chip e-un alt tărîm.

Vezi unul legănat, pe undă lină
Spre ţărmul blîndei deşteptări purtat.
La altul cruda zorilor lumină
Îi bate-n ceasul zilei ne-ndurat.

Vezi unii cum sărutu-n vis îl cheamă
Prin somn mişcîndu-şi buzele uşor
Pe alţii despărţirea îi destramă
Şi merg pe-un drum străin de paşii lor.

Ascultă unul, amintindu-şi parcă,
Visînd la ce-a pierdut şi i-a fost drag.
Iar altul se avîntă-n calea largă
Spre răsăritul limpede din prag.

În tot ce spune şi în tot ce face
Nu-i orice om la fel. Dar toţi se strîng
Ca să respire liniştit, în pace,
Şi cată vraja somnului adînc.

În pieptul meu o flacără se zbate
Cînd gîndurile-n jurul lor le-adun
Cum ar putea de somn să aibă parte
Cînd lumea e pîndită de furtuni?

Cum aş putea şi partea mea s-o dărui
Ca fiara care-odat' o vom strivi,
Să nu ia bir de sînge fiecărui,
Să poată-n tihnă orice om dormi?

În romîneşte de I. Mătăsaru

NICOLAE TĂUTU

SEMNĂTURA

Cu mîna ce din buni-străbuni,
Săpat-am puțul de cărbuni;
Cu mîna ce din neam în neam,
Uscatul ram îl retezam;
Cu mîna ce-a împins prin veac,
Pînă mai ieri, un plug sărac;
Cu mîna care-a scris poeme
De dragoste, sau de blesteme
Și-a îndemnat pruncii să joace:
Semnez acuma pentru pace!

Da, mîna care-a dus un scut
Sau lancea de la început;
Da, mîna care-a sîngerat
Luptînd mereu prin lung veleat;
Da, mîna ce războaie-n rînd
A dus, hotarul apărînd
Și-a spulberat de-atîtea ori
Vechi hoarde de cotropitori,
Zălog o pun și chezășie
Pe semnătura asta vie!

SANDA MOVILA

ADUCERILE-AMINTE

Şi ne-am mai strîns odată în casa părintească
din cele patru vînturi aduşi de-un dor fierbinte.
Se dăruise toamna în satul de pe creastă
şi zăbovea în struguri mustoasă şi cuminte.
Lumina dulce-a verii ţesută în gutui
şi-n carnea mirezmată a piersicilor coapte
se zvîrcolea amară-n pelinul albăstrui,
se mînia aprinsă în fînuri peste noapte.

Au cine oare vremea ar şti s-o priponească,
ne-asemuita clipă de-apururi să se-nchidă
şi mult prea plinul mierii în faguri să-mpietrească,
să-ncremenească-un flutur în pala-i crizalidă?
Şi părintescul sînge au cin' să-l stăvilească
să urce viu, năvalnic, în clocot pătimaş,
să ştii care ţi-e rostul, să nu se irosească,
această sfîntă zestre trecută în urmaşi?

Aşa gîndeam atuncea cînd duşi de-un dor fierbinte
ne-am strîns din nou în casa bătrînă, părintească,
si toamna-mpodobită cu darnice vestminte
din truda verii strînse, veni să ne primească.
Aşa gîndeam atuncea, la masa cea rotundă!
Şi totuşi cîţi rămas-am? Să-ncerc din nou să număr?
Privesc în ochii mamei. O, cît e de căruntă!
Aducerile-aminte uşor mă bat pe umăr.

Alt'dată-n capul mesei sta tata, ţanţoş, tînăr
şi în luleaua arsă tot îndesa tutunul.
Albastre rotocoale se inelau pe umăr,
alăturea „Mezinul" sălta să prindă fumul.
Ii da un ghiont sub masă al treilea, „Colţatul".
Pufnea în rîs „Lunganul" cu ochii de migdale.
Opt scaune pe vremuri, acuma numai patru!

Se-ntîmplă cîteodată din mers să veştejească
şi-un prunc ce-abea suise cu paşi mărunţi în viaţă,

lovit pe dinlăuntru de-o racilă cîinească,
precum tăiosul crivăț un ghiocel îngheață.
Dar ei, cei trei, Colțatul, Lunganul și Mezinul,
trecură-aceste cumpeni haine și plecară
nu-n ale vieții rosturi, mai crunte, mai blajine,
ci duși de cîrmuire într-un amurg de vară.
Neîntrebați, orbește, împinși au fost spre țara
Ce se trudea s-aducă pe lume fericire,
s-o năruie, s-o ardă, s-o scormone cu ghiara,
nici păsări să nu cînte, nici leagăn, nici iubire.
Așa visat-au domnii ce au trimis plocoane
la pofticioasa moarte, în sumbrele coloane,
flăcăii fără vină, la gîturi cu juvețe.

Păduchi pe trupul țării, foiau între ospețe,
și porunceau, în spume, în friguri ca de boală,
grădinile de aur să li se-aducă-n poală.
Din arcticele ghețuri, spre dulce miază-zi
cotropitoare pînză cercară a urzi.
Dar socoteala scrisă acasă, pe hîrtie,
în Răsăritul mîndru se mistui de vie.

Și-astfel... cei trei trecură hotarul ce desparte
lumina de-ntuneric, cuvîntul de tăcere,
a inimii bătaie, de piatră și de moarte.
Dar ei sînt pretutindeni și nu sînt nicăere.
Căci uite-l pe Colțatul! Din ramă ne privește
pe sub sprînceana-i groasă, sub șapca militară,
cu o privire aspră ce parcă ne-osîndește.
O cută rea, amară, ne cere socoteală.
Doar „la minut" fu poza în clipa de plecare —
da-ntreaga lui ființă e numai foc și pară.
Iubea o fetișcană. Un ordin de chemare,
în loc de nuntă, sparse a vieții primăvară.
In pozâ e și calul cel sur cu pata-n frunte,
„Sălbatecul" pe care Colțatu-l îmblînzise.
— „E zestrea mea și darul ce vreau să-i fac de nuntă!"
Și dezmierdîndu-i coama, Colțatul chiar zîmbise.

Pe vechiul scrin, o gumă cu pete de cerneală.
Jules Verne și Sadoveanu, cu filele tocite.
Alăturea, penarul cioplit de mîntuială,
presate tămîioare, de ani îngălbenite.
Creionul ros, o cană de piatră știrbă, veche.
Intr-un carnet de note cu treiul la purtare,
lipit cu gumă, chipul rotund al unei fete,
în guler alb de școală, bereta pe-o ureche,
subțirile-i sprîncene aduse a mirare.
Și-ntr-o fotografie un ciuf bălai ca paiul,
mezinul, furtunosul, ce se ținea ca scaiul
de mama, lingușind-o în fel și fel de chipuri,
să-i cumpere pe ouă tot soiul de nimicuri.

Acolo-n cui vioara și-arcușul, peste care
s-a așternut a vremii culoare de mîhnire,
cum altădată mîna pe strunele ei clare
se așternea să-i smulgă suspinul ei subțire.
Fotografia mică, o șapcă mult prea mare
sub care-ncremenită-i a ochilor clipire.
Pe buză sus o umbră, un semn de bărbăție,
dar mîna dreaptă strînsă la piept cu sfiiciune
de fată, ce în viață pași cu stîngăcie
cu șovăieli, cu visuri, uimire despre lume.
In colț lîngă fereastra ce aducea în casă
mirezmele grădinii și albe crengi de pruni,
pupitrul lui cu note, sub pînza cea aleasă
de mama, numai fluturi și zboruri de lăstuni
Coperte muzicale, de mîna lui cusute,
cu fire de beteală-n contur de alăute
si fiecare notă trecută cu migală.
Inchisu-n el, Lunganul, cu ochii de migdală.

★

Peste costișea albă ce șerpuie, ușoara,
cu lăcrămioare-n coșuri sosește primăvara,
cu ghiocei de ghiață-n tulpane de lumină
și vara cu garoafe de flăcări și sulfină,
iar toamna-n tufănele sub glugă de rugină,
și-nveselesc lăcașul în care cu cinstire
își odihnește tata vremelnica ființă,
„temutul" și „iubitul," nestăpînit din fire,
așa precum lăsat e în fiece credință.
La cele trei morminte de pulbere cu sînge
nu se oprește nimeni și nimenea nu plînge,
căci neștiut e locul în hăul de morminte
în care-i prăvăliră cei nărăviți la crimă,
cu baioneta-n coastă mînîndu-i înainte
și viața netrăită schimbîndu-le-o-n țărînă.
Doar lacrimile ploii le răcoresc amarul —
și vîntul doar le svîntă cu aspra lui năframă.
Dar în țărînă ploaia dogoare precum jarul,
și-a vîntului năframă se-aprinde ca o rană.

Și totuși... din țărîna de albe oseminte
ce fuse risipită pe nesfîrșitele-ntinderi
a răsărit... nu floare sfioasă și cuminte,
nici pletele-nsorite din creanga de Armindeni,
ci floare neagră, sumbră: caliciu-i sîngerează.
Adînca-i rădăcină mustește de otravă.
E-o floare-amară, aspră. O ia în circă vîntul.
E-o floare ne-mpăcată ce strigă și se zbate.
Ca gîndul zboară doru-i, cutreeră pămîntul.
Își cere floarea dreptul să-i fie preschimbate
petalele de doliu și gustul de cucută
în albul lămîiței, găteală pentru nuntă.

Şi-n satu-mi de pe creastă — ajunse-această floare.
Purtară neagra-i jale, în negrele bazmale
şi mama şi-alte mame şi fete şi neveste.
In inimi şi-azi o poartă. Ea ustură şi doare
şi fără de cuvinte, e vie şi-aminteşte.

★

Postumele prezenţe ne urmăresc din rame
atente să nu piardă nimic din ce se spune.
Pe buze-mi stă văpaie cuvîntul — „să coboare!"
dar dintr-o ramă parcă-o privire se opune.
Şi simte mama, 'ntoarce uscaţi-i ochi spre ei
încet, cu umilinţă, cerînd parcă iertare.
Apoi spre noi, în şoaptă: — „Voi mi-aţi rămas. Doar trei.
Nu, nu mai vreau! Ajunge!" şi-arată spre perete,
ne-nduplecată, aspră, cum nu fu niciodată.
Un asfinţit de sînge aşează sub portrete
cu pietate-adîncă o jerbă-ndurerată.
Ne-apropiem de mama căliţi, puternici, siguri
din anii-aceştia — zece, pătrunşi-de-nvăţăminte.
Cu rîndul în tăcere, o-mbrăţişăm fierbinte:
— Să nu se mai întîmple!
— Nu, n-o să se întîmple!
A înţeles! Şi ochii-i se limpezesc ca-n vremuri.
Se-aşterne o lumină pe frunte şi pe tîmple,
şi blînda ei căldură noi o simţim asemeni.

Ne toarnă mama mustul de miere şi rubine,
al toamnei dar din darul cel dulce-al verii pline
în scundele bărdace. In umbra care creşte
şi-aruncă pe portrete cearceafuri moi de-odihnă,
e-ntîia oară astăzi cînd mama ne zîmbeşte —
după-ndelungi amaruri, întîiu-i ceas de tihnă.

LUCIA DEMETRIUS

„ATENȚIUNE, COPII!"

PIESĂ IN TREI ACTE

PERSONAJELE

PETRE DAMIAN	directorul fabricii „Flacăra Roșie"
FLORICA DAMIAN	nevasta lui
MIHUȚ DAMIAN	fiul lor, de aproape 16 ani
MARIA PROCOPIE	directoarea creșei și a căminului fabricii
OLGA CEAUȘU	îngrijitoare la creșă
CATRINA PONOR	muncitoare la fabrică
VICTOR SIMIONESCU	șofer la creșă
IOSIF PREDA	muncitor
ZINCA PREDA	nevasta lui, muncitoare
MADAM PRISĂCARU	dactilografă

COPIII:

LILICA DAMIAN
TINEL PREDA
COCA PONOR

ACTUL I

Scena reprezintă o încăpere mare, un hall în care într-o parte sau în centru se află o mobilă de sufragerie și în cealaltă parte sau în fund o mobilă de birou: o masă de scris, telefon, bibliotecă. La ridicarea cortinei, masa e pusă și în jurul ei stau Petru Damian, Florica Damian, Mihuț, Maria Procopie, Olga Ceaușu. E la amiază.

SCENA I

PETRE *(Le pune celorlalți în farfurie)*: Dacă vezi și tu că nu-i bine, de ce aștepți să-ți mai spună și alții? Trebuie să refaci la timp, nu să aștepți comisia și să te prezinți cu: „Tovarăși, nu-i bine! Îmi fac autocritica". Le-a intrat în cap că dacă îți faci autocritica te dezleagă popa de orice păcat.

MARIA *(Rîde)*: Și te blagoslovește.

PETRE: Fă-ți autocritica pentru tine la timp, și ia-o de la început. Aveai timp. Nu te prezenta în fața mea cu o autocritică frumoasă, să te admir ce frumoasă e și să-ți spun: „Ei bravo! Asta autocritică zic și eu". *(Către Mihuț)*: Ce, tu nu mănînci chifteluțe?

MIHUȚ *(Își trage farfuria spre el)*: Nu, nu! Nu-mi plac!

PETRE: Ce e aia: nu-mi plac? Omul trebuie să mănînce orice. Dacă eu cînd eram la închisoare n-aşi fi mîncat pentru că nu-mi plăcea torocala de acolo, azi eram mort. *(Ii umple farfuria)* Mănîncă.

MARIA: Măi Petre, azi ai pomenit de două ori de cele cinci luni ale tale de închisoare.

FLORICA *(Atinsă)*: Nouă, care n-am stat de loc ni se pare puțin cinci luni, dar întreabă-l pe el dacă au fost scurte.

MARIA: N-am vrut să-l jignesc, dar nu trebuie să devină la el o manie, să se deosebească mereu de toți oamenii prin cele cinci luni de închisoare ale lui.

PETRE: Are dreptate. Spune, Maria, că spui bine.

OLGA: Și ce s-a întîmplat pe urmă, nene Petre?

PETRE: S-a întîmplat că a luat-o de la capăt și i-a ieșit bine. Dar a pierdut timp.

MARIA: Și timpul nu ți-l dă nimeni înapoi. *(Rîzînd)* Asta spun și eu, Petre.

PETRE *(Rîzînd și el)*: Ce vrei frate, ce vrei? Sufletul din mine pentru creșa și căminul dumitale?

FLORICA *(Zîmbind)*: Dacă adineauri i-ai spus tu singur să spună mereu că spune bine, nu mai scapi de gura ei.

PETRE: Vrea sufletul din om, femeia asta.

MARIA: Nu drăguțule, vreau numai niște cărămizi și niște oameni.

PETRE: Și cuie și ciment, și lemn de construcții, și tablă de acoperit.

OLGA: Păi le ai, nene Petre.

PETRE: Măi, ale naibii, ați făcut voi control la magaziile fabricii? De avut le am, dar îmi trebuie pentru fabrică. Nu pot să înstrăinez așa materialul, să-l trec de colo-colo, și să încurc fondurile. Există un fond social? Am repartizat la creșă partea voastră? Ați păpat-o pînă acum? Așteptați noul buget!

MARIA: Să mă ierți, materialul de construcție poate să meargă la orice construcție a fabricii.

PETRE: La o construcție a fabricii o să și meargă... Și mai ascultă-mă, drăguță, nu putem să mîncăm liniștiți și să ne certăm după masă?

MARIA: La desert? Fie.

FLORICA *(Strînge farfuriile, pune altele curate de pe bufet)*: Teme-te Petre, că desertul nu-i departe. *(Iese cu farfuriile murdare)*

MARIA: Totdeauna Tinca voastră pleacă duminica de dimineață?

PETRE: Așa e înțelegerea.

FLORICA *(Vine cu o farfurie de clătite)*: Și ce greu îmi vine mie acum cînd pregătesc examenele.

MIHUȚ *(Bate din palme, vesel)*: Clătite! Clătite!

FLORICA: Pentru tine le-am făcut.

PETRE: Bravo! Înalt cît un brad și se bucură de clătite. Parcă ai avea cinci ani.

MIHUȚ *(Se liniștește și se întristează)*.

MARIA: De ce-i strici cheful copilului?

PETRE: Tare mi-ar plăcea să aibă mai multă minte la vîrsta lui. Are aproape 16 ani, ce naiba! Eu la șaisprezece ani.....

MARIA *(Îl întrerupe)*: Tu poate la șase ani erai grozav. Iar ești tu exemplu pentru omenire.

PETRE *(Se uită lung, grav, apoi pleacă ochii)*: De... Dar uite, aşi vrea să-l văd că începe să aibă un caracter de bărbat.

FLORICA: Te grăbești, Petre. Lasă-l să mai fie un timp copil.

PETRE: Mai cere-mi-o în fața lui de trei ori, ca să nu se mai aleagă nimic din flăcăul ăsta. Și așa are niște idei! Auzi, ar vrea să se facă poet!

MARIA: Nu mi se pare că vrea ceva atît de rău. Parcă și tu, la fabrică, la o ședință în săptămîna cărții, ai vorbit cu mare avînt despre poezie și poeți!

PETRE *(Rîde)*: Sigur că există și avem nevoie de ei. Dar Mihuț al meu?

OLGA: Și ce-i dacă e al dumitale? Eu aș vrea atît de mult să am un fiu sau un frate poet. Îmi place poezia atît de mult.

PETRE: La șaisprezece ani știe el ce e poezia și că are talent! Să învețe bine, să studieze serios, să iasă inginer, medic, om de știință, și dacă o să aibă talent, o să vadă cînd o fi mare. O să scrie și versuri, poftim, cînd o avea timp.

FLORICA: În ceasurile libere! Așa crezi tu că se scrie poezie?

PETRE: Dacă n-o să aibă vreme n-o să scrie.

OLGA: Ai citit vreodată versuri de-ale lui? Poate că are talent. Poate că are să fie un poet mare.

MIHUȚ: Tata nu are timp de fleacuri.

PETRE: Tu crezi acum că ai fost ironic? Ai spus adevărul, băiete.

MARIA: Ești un căpcăun.

PETRE: Nu-l încurajați, nu-l încurajați la năzdrăvănii!

MIHUȚ *(Stingherit, jignit, intimidat, se răsucește pe scaun)*: Eu am isprăvit. Pot să mă ridic de la masă?

PETRE: S-a sfîrșit masa? S-a ridicat toată lumea?

MIHUȚ *(Rămîne pe scaun, tace)*.

MARIA: Și Lilica unde e?

FLORICA: Cu teta prin Cișmigiu. Ele au mîncat de vreme, au tras un pui de somn și au plecat.

MARIA *(Ironic)*: Vă costă mult teta asta?

FLORICA: Ce vrei să fac? Eu îmi împart timpul între birou și învățătură. Cînd să văd de copii?

MARIA: S-o dai la creșă. Poate că atunci ar fi și Petre mai darnic cu creșa noastră.

PETRE *(Jignit)*: Ei nu, aici n-ai dreptate. Nu, nu, acum ești aspră pe degeaba cu mine. Chiar dacă ași avea patru copii ai mei la creșă tot aș vedea întîi de interesele mari ale fabricii. Și, slavă domnului, că la creșă copiii nu sînt nici flămînzi, nici goi, nici neîncălțați.

MARIA: Nu, asta-i drept.

FLORICA: Și pentru că ai vorbit de tetă, să-ți spun și eu cum e cu ea. Numai un an o mai țin, pînă cînd isprăvesc eu școala, și pe urmă am și timp să văd de Lilica, și timp să citesc destulă pedagogie, ca să știu să-i cresc pe amîndoi copiii mei.

PETRE: Ăsta mare n-o să mai aibă nevoie de pedagogia ta, ăsta e aproape un om. Și, în general, o fi bună pedagogia, dar dacă știm ce e viața și cum vrem să fim oameni, nu mai avem nevoie de ea. Eu n-am fost la școala de pedagogie, dar am fost la școala vieții.

OLGA: E totuși necesar să cunoști sufletul copilului.

PETRE: Ce să cunoști? Ce mare taină? Toți am fost copii, ne aducem aminte.

MARIA: Nu simplifica chiar atît lucrurile. Poate nu ne aducem aminte atît de bine, și pe urmă copiii se deosebesc între ei ca și oamenii mari.

FLORICA: Dacă vreți să treceți aici în birou, și vă aduc eu numaidecît cafeaua. *(Toți se ridică și trec în partea de birou a hallului, se așează pe canapea, pe fotolii. Mihuț iese ușurel din odaie.)*

MARIA: Dar tot nu mi-ai spus, Florico, de ce nu dai fetița la creșa noastră. Am înțeles numai că n-ai timp să vezi de ea. Atît.

FLORICA *(Strîngînd totul de pe masă)*: Pentru că dacă pot s-o cresc lîngă mine nu pricep de ce să n-o fac. La creșă își dau copiii oamenii care nu pot altfel, dar dacă leafa mea și a bărbatului meu ne îngăduie să ne păstrăm fata acasă, să avem pe cineva care să vadă numai de ea, de ce să n-o facem? *(Iese cu fața de masă și tava cu pahare, farfurii).*

PETRE *(Ingrijorat, Mariei)*: Spune, ți se pare asta o dovadă de îmburghezire? Fumuri de parvenit?

MARIA: Mi se pare un lucru inutil. Și o dovadă de neîncredere față de cămin; o fi el bun pentru alții, dar nu face pentru noi.

PETRE: Nu, zău că nu gîndesc așa, dar dacă îi pot crea fetiței mele condiții excepționale, de ce să n-o fac? De ce mă plătește statul mai mult pentru munca mea, care probabil că e bună, decît ca să duc o viață mai bună? Lilica e cam bolnăvicioasă, copil născut mai devreme de termen...

MARIA: În sfîrșit. *(Cu plăcere)* Ți-aduci aminte de băiețelul lui Iosif Preda?

PETRE: Sudorul?

MARIA: Da. L-am adus într-o zi cînd ne-ai onorat cu o vizită.

PETRE: Unu mititel, negru, slab ca o nuielușă trecută prin foc?

MARIA: Ei, să-l vezi acuma! Să-l vezi ce am făcut din el!

OLGA *(Repede)*: Cîntărește 18 kilograme și ieri a bătut doi băieți!

PETRE *(Rîde)*: Bravo! Frumoase lucruri se petrec la voi!

OLGA: O, dar nu i-a bătut rău. Erau doi țînci care îl cam necăjeau și și-a ieșit și el odată din fire. Mie mi-a plăcut că s-a trezit în el simțul apărării și demnitatea. Toată pruncimea l-a înconjurat cu respect. Și pe urmă a spus, așezîndu-și șorțulețul: „I-am făcut praf". După masă se jucau toți trei ca frații.

PETRE *(Ascultă cu multă duioșie și afecțiune)*: Olguțo! Parcă o văd pe ea cînd se juca în „paf". Te agățai de piciorul lui Toader, cum era el lung, și te legăna în aer ca pe un mărțișor, așa erai de mică

OLGA: Era foarte înalt tata, nu-i așa? Eu mi-l aduc aminte ca pe un uriaș.

PETRE: Înalt și spătos. Și maică-ta, cît tine.

OLGA: Pe ea o țin minte mai bine.

PETRE: Ei, el era un zăplan, o namilă. Cu un pumn putea să doboare un bou dacă l-ar fi lovit între ochi, da' eu cred că n-a aruncat nici măcar un sîmbure după un cîine.

OLGA: Era atît de bun?

PETRE: Să-l pui la rană. Și foarte drept. Nu îndura minciuna. Se încrunta la mincinos, și ăla, fie de frică, cînd îl vedeau atît de mare, fie de tăria ochilor lui, dădea înapoi și spunea adevărul.

OLGA: Ce mult mi-ar fi plăcut să cresc lîngă el. Să fi avut norocul să trăiască.

PETRE: Cel mai neghiob accident de muncă. Și doar îl vestise pe patron că puntea dintre cazane e șubredă și trebuie dreasă. Dacă l-ași fi avut și azi tovarăș! *(Pauză. Deodată rîde)*: Să-l fi văzut cînd s-a îndrăgostit de maică-ta! Dormea într-un pat într-o odaie cu încă trei, la coana Lina în curte. Cînd suspina el noaptea, săream din somn: „Ce-i mă? Mori?" Așa plămîni avea, și dragoste mare, pe măsura lui!

OLGA: Eu seamăn puțin cu el, în vreun fel?

PETRE: Cred că i-ai moștenit firea. *(In glumă)*: Dar să nu mă dezamăgești!

OLGA: Pe dumneata, nene Petre? Niciodată!

PETRE: Eu te-am crescut...

MARIA: Mai de departe, că n-ai avut vreme.

PETRE: Cît am putut, dar şi aşa, de departe, nu te-am pierdut din ochi. Eu vreau să te mărit.

MARIA: Numai să nu uiţi, ocupat cum eşti, şi să nu se mărite singură.

OLGA *(Rîde)*: Nu mă grăbesc.

PETRE: Cînd te-i îndrăgosti, să mi-l aduci întîi mie să-l văd.*(cu haz)* Numai să nu fie un poet, că prea vorbeai adineauri cu foc de ei.

OLGA: Şi dacă va fi un poet? Poate că a-şi înţelege mai bine lîngă el frumuseţea vieţii. Cîte odată mi se pare că îmi scapă ceva, că nu pricep tot. Aş vrea să trăiesc printre oameni care ştiu mai mult decît mine, care... *(Se roşineză că şi-a luat avînt, tace încurcată)*. Dar zău, nene Petre, că nu mă gîndesc să mă mărit, că eu...

PETRE *(A ascultat-o atent şi calm)*: Am glumit. Cînd ai să te îndrăgosteşti, fetiţo, meseria omului n-o să iabă nici o însemnătate. Să fie om adevărat, atît.

MARIA: Mi se pare că te trage inima, Olguţo, să primeşti primăvara asta de mînă cu cineva care să ţi-o explice. După cum vorbeşti...

OLGA *(Se fîstîceşte şi rîde)* : Cum vorbesc? Adevărat că primăvara cere parcă lămuriri pe care nu le poţi primi de la oricine.

(Intră Florica cu cafelele)

FLORICA: Cum, n-aţi început încă să-l judecaţi? Şi mie, cînd făceam cafeaua, mi-era atît de milă de el.

MARIA: Acuma i-a sunat ceasul. *(Îi întinde o cafea)*: Ia, Petre, şi pregăteşte-te. Trebuie neapărat să ne măreşti creşa. În fiecare zi vin alte femei cu copii, şi nu le putem primi. N-avem loc.

PETRE: Nu pot. N-am cu ce.

MARIA: Ai materialul.

PETRE: Nu-i pentru creşă, e pentru atelierul meu de reparaţii.

MARIA: Cînd îl faci?

PETRE: Nu ştiu precis.

MARIA: Nu fi şmecher cu mine. Anul ăsta nu.

PETRE: Nu.

MARIA: Va să zică nu-i primă urgenţă. La cămin urgenţa e mare.

PETRE: Nu pot să prăpădesc materialul ăsta.Am lemnărie pentru construcţie calitatea întîia, s-a uscat bine de un an de cînd o avem, am cărămidă de faţadă... Păi fac un atelier cu etaj şi birouri cum nu mai avem altul. Pentru creşă merge şi o lemnărie de categoria II-a, şi o cărămidă obişnuită. Pentru cele două odăi care vă trebuie vouă, să stric asemenea material?

MARIA: Cumpără altul.

PETRE: Nu mai am fonduri de investiţii.

MARIA: Atunci dă-mi-l pe ăsta.

PETRE: E păcat.

MARIA: O să facem şi noi pentru copii o casă mai rezistentă, şi n-o să ţină cincisprezece sau douăzeci de ani ci cincizeci. Tot fabrica cîştigă.

PETRE: Peste zece ani vă fac un palat. Lasă-mă acum să văd de fabrica mea.

MARIA: E foarte importantă, ştiu, dar şi viaţa copiilor e foarte însemnată. Dacă ţie îţi place ca copiii muncitorilor fabricii să zacă acasă singuri în praful curţii sau în glodul drumului, ca mamele să stea pe ghimpi la lucru cu gîndul la ei, dacă îţi place să crească ca nişte sălbatici, hrăniţi la întîmplare, fără nimeni care să le dea noţiuni, să le dezvolte inteligenţa...

PETRE: Îmi place, îmi place, mă prăpădesc după așa ceva! Avem o creșă, un cămin, și sînt bune. Vreți mai mare, nu pot. Sîntem la sfîrșitul lunii februarie. Așteaptă noul fond de investiții, la noul trimestru.

MARIA: Dă-ne materialul pentru atelier. Din viitorul trimestru ai să cumperi alt material de construcție. Nici nu ne trebuie tot.

PETRE: E prea bun.

MARIA: Pentru copii nu e nimic prea bun.

PETRE: E impropriu, poftim.

MARIA: Pardon, impropriu nu-i. Dacă e prea bun și dacă ai de gînd peste zece ani să ne faci un palat, casa asta se desface și materialul dumitale prea bun se utilizează la palat, nu se pierde.

PETRE: Nu dau eu vrabia din mînă pe cioara de pe gard. Am materialul, îl țin.

MARIA: Dar eu am să aștept cioara aia care o să fie pe gard peste zece ani? Ții materialul, dormi pe el. Și copiii muncitorilor pe drumuri, în mahala. O soluție trebuie să existe. N-ați dărîmat nimic, vreun atelier vechi, să ne dai nouă materialul?

PETRE: Acuma, de curînd, nu. Cînd vom dărîma sau preface ceva, am să mă gîndesc la creșă.

MARIA: Să nu uiți!

PETRE: N-am să uit!

MARIA: Să nu-ți iasă creșa din cap, ca pînă acuma. Pentru tine e a cincea roată la căruță. Dacă te-ai gîndi la ea, ai găsi soluția. Eu n-am să te slăbesc. E grabă.

PETRE: Ești încăpățînată ca un diavol.

MARIA: Om fi frați.

FLORICA *(Pune ceașca pe masă)*: Eu mă duc să învăț. *(Iese)*

MARIA *(Se uită după ea)*: Ce-i? S-a supărat ea în locul tău?

PETRE *(Rîde)*: Aha! Va să zică eu trebuie să mă supăr? Nu, s-a dus să învețe. Are examen în curînd.

(Sună telefonul)

PETRE: Da, eu. Cum? Unde? La motorul principal? Sigur că numaidecît. Da, peste o oră. Să trăiești. *(Pune receptorul jos)* Uite, lucruri grave! Aici trebuie să fie toată mintea mea. Și tu îmi împui capul cu copiii tăi.

MARIA: Care nu sînt mai neînsemnați.

OLGA: Pentru noi sînt tot atît de importanți ca pentru dumneata fabrica, nene Petre.

PETRE. Dar pentru mine nu e de înțeles că producția trebuie să treacă înainte de orice? Uite, motorul principal s-a stricat. Asta înseamnă muncă, poate piese noi, poate zile pierdute. Nu tot din banii fabricii cheltuiesc și acum? Și trebuie să cheltuiesc pentru că altfel încremenește producția.

MARIA: Ai să repari motorul și ai să mărești și creșa. Altfel nu se poate.

PETRE: O să vedem noi.

MARIA: O să vedem, adevărat. Să mergem, Olguța.

PETRE: Ei, nu pleca așa supărată.

MARIA: Supărată? Ce, ne cunoaștem de ieri!?

(Intră Mihuț)

PETRE: Atunci mai stați puțin.

MARIA *(Se așează)*: Mai stau, că trebuie să-ți mai spun ceva. Repartizează-ne un șofer, că Toma s-a îmbolnăvit și trebuie trimis la munte.

PETRE: Bătînd din palme?
MARIA: Bătînd din palme. *(Mihuţ se reazămă de ea şi ea îi petrece braţul după umeri)*. Ce vrei să aşteptăm, ca el să scuipe sînge şi copiii să se îmbolnăvească?
PETRE: Să vedem. Să vorbesc cu tovarăşii de la cadre. *(Către Mihuţ)*. Ţine-te drept. Ce te rezemi aşa pe Maria?
MIHUŢ *(Se îndreaptă)*.
MARIA: Lasă copilul.
PETRE: E flăcău. *(Mihuţ iese)*.
MARIA: Flăcău! Nici şaisprezece ani!
PETRE: E bărbat, nu muiere!
MARIA: Poate că firea lui are nevoie de mai multă tandreţe.
PETRE: Să se dezvelţe. Numai bunică-sa îl strică. Toată ziua aleargă la ea, mai bucuros decît la meciuri sau la jocuri cu băieţi de vîrsta lui.
MARIA: Asta e. Are nevoie de căldură.
PETRE: Ca să crească un molîu? Nici pe Florica n-o las să-l resfeţe.
OLGA: Nu e vorba de răsfăţ, dar îl cam repezi, nene Petre.
PETRE: Îl călesc.
MARIA: Ştii măcar ce se petrece în inima lui, în mintea lui?
PETRE *(Ridică din umeri)*: Ce vrei să se petreacă? Semne că e un geniu n-a dat pînă acum.
MARIA: Judeci şi tu ca un....
PETRE: Ca un prost?
MARIA: Nu, ca un guguman.
PETRE: Măi, a naibii, tu crezi că eu nu-l iubesc, nu văd că e un băiat deştept, că sînt mîndru de el? *(Ii strălucesc ochii)*: Ce băiat o să iasă ăsta! Are grijă şcoala să scoată oameni azi! Grija noastră, a părinţilor, trebuie să fie numai să nu-i răsfăţăm.
MARIA: De, Petre, să fie al meu, eu aşi face altfel. Dar al meu nu mai e. *(E tristă o clipă, apoi schimbă repede glasul şi zîmbeşte)*: Hai să mergem, Olguţa. Avem o dare de seamă de făcut, Petrică, altfel aşi mai sta, să-ţi mai cerem cîte ceva.
PETRE *(La uşă)*: Florico, ne pleacă oaspeţii! *(Intră Florica)*.
FLORICA: Aţi plecat?
MARIA: Vă mulţumim pentru masă. La revedere.
OLGA: La revedere, mulţumesc.
FLORICA: Nu vă supăraţi că nu v-am ţinut tovărăşie tot timpul, dar mai am atîta de citit.
MARIA: Succes la examen. *(Iese cu Olga, conduse de Petre)*.
FLORICA *(Ia o ţigară din cutia de pe birou şi se aşează)*.
PETRE *(Intorcîndu-se)*: A naibii femeie, nu te lasă să răsufli. *(Aprinde o ţigară şi se aşează şi el)*.
FLORICA: Mie mi se pare... eu nu ştiu cum rabzi tu să te muştruluiască aşa. Eşti directorul ei, eşti un om respectat de toată lumea, şi ea îţi face tot timpul observaţii şi te pune la locul tău.
PETRE: De cele mai multe ori are dreptate.
FLORICA: Bine, dar tonul, tonul ei e nesuferit.
PETRE: E sinceră, e dintr-o bucată, nu-ţi vorbeşte pe ocolite.
FLORICA: Îţi scade prestigiul, dacă îţi vorbeşte aşa, faţă de oameni. Tocmai acum, cînd ai să fii şi decorat, să-ţi vorbească în felul ăsta în faţa muncitorilor şi funcţionarilor din fabrică...

PETRE: Nu vorbește ea fără măsură. *(Pauză, încet)*: Tu crezi că are să-mi dea clasa I-a?

FLORICA: Așa se spune.

PETRE: M-ar bucura. Știi, nu din orgoliu, dar ca o răsplată, așa, ca o încuviințare că tot ce-am făcut a fost bun.

FLORICA: Cine știe, poate te mută din fabrică la minister. S-ar putea. Într-o zi s-ar putea să ajungi și ministru.

PETRE: Și să las fabrica? Zău dacă aș vrea! Parcă ce fac aici nu-i tot atît de important?

FLORICA: Ar fi și mai greu, dar și mai frumos, mai...

(Pauză)

PETRE: Dar ce ți-a venit?...Ai auzit...ceva?...Spune cineva?...Sau așa... din capul tău?

FLORICA: Nu, vorbeam ieri cu directorul, cu Brăguș. Era părerea lui.

PETRE *(Se gîndește, apoi sincer)*: Eu n-aș vrea. Nu spun că nu mi-ar plăcea, că n-aș căpăta și mai mare încredere în mine, dar mai bine aici, la fabrică, unde cunosc acum totul, nu mai dibui, știu bine ce am de făcut.

FLORICA *(Zîmbește gîndurilor ei)*: Ba eu aș vrea.

PETRE *(O strînge viguros de umeri)*: Așa ești tu, plină de ambiții.

FLORICA *(Rîzînd)*: Pentru tine. Pentru mine, nu. De cînd voiau să mă ridice, să mă facă director în minister. Și i-am rugat să mă lase să învăț. Am avut totdeauna o dorință de învățătură atît de mare, am suferit atît că nu puteam învăța. Acum, în sfîrșit, pot.

PETRE: Și tot n-ai făcut istoria, ce-ți plăcea ție mai mult.

FLORICA: Da, îmi plăcea... dar așa, cu politehnica, am să am o meserie aproape de tine, o să lucrăm împreună. O să ne completăm. *(Se lasă pe spătar)* Mai stau trei minute și mă duc să citesc.

PETRE: Ești obosită?

FLORICA: Foarte obosită. A fost și foarte mult lucru săptămîna asta la birou. *(Zîmbește ușor)* Și tot am depășit planul. Nu vreau să rămîn la limită, pentru că învăț *(Pauză)*.

PETRE: Știi, mă gîndesc la Maria, la cămin. Poate că ar trebui s-o ascult, să mai construim ceva. Dar mi-e milă de material, parcă aș da din sîngele meu.

FLORICA: Aici nu pot să-ți dau nici un sfat, chivernisește-te cum știi.

PETRE: Sau să caut alt mijloc, să le golesc arhiva, s-o mut în altă parte, să le dau lor odăile...dacă vom avea unde s-o mutăm... și nu prea avem...

(In odaie năvălește Lilica).

LILICA: Am văzut în grădină o fetiță cu o minge așa de mare! *(Se agață de gîtul maică-si)*.

FLORICA: Și v-ați jucat cu ea? *(O ia pe genunchi, o sărută)*.

LILICA: Ne-am jucat, și am intrat pe iarbă, și ne-a fluierat milițianul, și tata a spus să mă astîmpăr și *(pierde răsuflarea)* și... și...vreau și eu o minge așa de mare.

FLORICA *(Rîde)*: Ai dreptate. Spune-i tatii...

LILICA: Tăticule, îmi cumperi o minge mare cît o casă? Și mai mare, cît tot cerul?

PETRE *(Sever, în glumă)*: Ce-ar fi ca dumneata, în loc să-mi vii cu pretenții, să te duci frumos la teta și să mă lași pe mine să lucrez și pe mama să învețe?

FLORICA *(Pune fetița pe jos, se ridică)*: Adevărat, mă duc să învăț. Du-te la tata *(O sărută și iese)*.
PETRE: Ia și fata cu tine. *(Florica a ieșit)*: Și ce vrei cucoană, o minge cît cerul?
LILICA: Ei, mai mare! *(Arată)* Uite atît!
(Se aude soneria).
PETRE: Te duci să deschizi?
LILICA *(Ridică din umeri)*: N-ajung.
PETRE: Atunci la ce ești bună dumneata?
(Se duce spre vestibul. Pe cealaltă ușă intră Mihuț. Cînd vede că taică-său s-a dus la ușă, rămîne cu Lilica.)
MIHUȚ *(Încet și foarte gingaș)*: Ce faci tu, puiuț drăguț?
LILICA: Mihuț, hai, tu ești calul și eu călărețul! Vrei?
MIHUȚ: Hai! *(Se așează în patru labe, Lilica se suie în spatele lui, Mihuț nechează și aleargă)*.
LILICA *(Fericită)*: Di! Di!
(Din vestibul se aude vocea lui Petre și o voce tare și grăbită de femeie).
VOCEA LUI PETRE: De ce nu vii dumneata la mine la fabrică?
VOCEA DE FEMEIE: N-am putut intra. Ședință și iar ședință. *(Restul se pierde)*.
MIHUȚ *(Se ridică)*: Hai că vine tata.
LILICA: Mai hai, Mihuț, mai hai! Ce-i dacă vine tata?
MIHUȚ *(O ia în brațe)*: Ne jucăm noi diseară, înainte de cină. Puiuț drăguț, nu mă trage de păr! Au! *(Îi desprinde mînuța și i-o sărută. Brusc)*: Mînuța ta drăguță!
(Intră Petre cu Catrina Ponor).
PETRE: Acum poftim, stai jos și spune. *(Se uită la Mihuț. Mustrător)*: N-o răsfăța! N-o răsfăța! Stai cu copilul în brațe, parcă ai fi domnișoară, nu voinic.
MIHUȚ *(Pune fetița jos)*: Tată, vreau să mă duc la bunica.
PETRE: Iar? *(Catrinei)*: Ia loc te rog. *(Lui Mihuț)*: Iar la bunica? Azi, sîmbătă, n-aveți nimic la Palatul Pionierilor, la școală?
MIHUȚ *(Niciodată nu e în apele lui cu taică-său)*: E ceva la școală, dar nu-i obligator. Și joi bunica era bolnavă, era foarte bolnavă.
PETRE *(Strîns cu ușa)*: A, da, adevărat. Chiar a fost vorba să-i duci nu știu ce, o sticlă de vin, și nu mai știu... întreab-o pe Florica. Spune-i mamei să mă ierte, n-am avut timp de loc. Mîine, duminică, vin și eu s-o văd. Doctorul a fost?
MIHUȚ: A fost.
PETRE: Atunci e bine. Mîine vin și eu. *(Mihuț vrea să iasă)*. Și vezi să nu pierzi pachetul. Cum ești tu...
MIHUȚ *(Nu mai răspunde. Iese mîhnit)*.
CATRINA *(A stat tot timpul cu ochii la Lilica care se joacă pe covor)*: Amîndoi sînt ai dumitale, tovarășe director?
PETRE: Amîndoi. Zece ani diferență între ei. Cam mult. Așa s-a întîmplat, ce să-i faci? Acum spune, care-i necazul?
CATRINA *(Viu)*: Eu am intrat de o lună la fabrică. Omu' meu m-a lăsat de un an. S-a dus după una la Focșani și acolo a rămas. Dracu' să-i ia pe amîndoi, să nu mai aud de numele lor. Dacă i-a plăcut lui aia, apăi să nici nu se mai întoarcă la mine. *(Sincer de tot)*: Știi ce pocitură e, tovarășe director? Ți-e frică s-o întîlnești noaptea.
PETRE *(Îi vine să rîdă)*: Asta înseamnă că ai avut un bărbat curajos. Lui nu-i e frică.

CATRINA *(Izbucnește în rîs)*: Un erou, tovarășe director. Întîi a trecut prima probă la mine, că nici eu nu-s prea frumoasă, și pe urmă și-a luat vînt și s-a dus după stîrpitura aia! Nici nas n-are, parcă i l-au mîncat rațele. Da' zău că n-am venit la dumneata să i-l dregi. M-a luat gura pe dinainte.

PETRE: Va să zică ai intrat în fabrica noastră de o lună.

CATRINA: De-o lună. Înainte am tras pe dracu'de coadă. Am lucrat cu ziua, dar m-am săturat de rufele împuțite ale altora. Hai să intru la fabrică. Meserie, onoare, și cînd mi-e dor de rufe, am ce spăla, că am trei copii.

PETRE: Te-a lăsat cu trei copii? N-ai făcut nimic să-l aduci înapoi?

CATRINA: Am făcut, da' nu mai fac. Dacă n-am noroc, am mîndrie. Și dacă s-ar întoarce singur, tot m-aș teme să-l primesc, tovarășe director, că dacă s-a obișnuit omu' cu una fără nas și cu suflet de cățea, tot n-o să-i mai placă de mine. O să i se pară că am nasu' lung și nu sînt destul de a dracului. Să mă ierți, că ești bărbat, dar tare le place la toți bărbații muierea care le scoate sufletul.

PETRE: Eu nu cred.

CATRINA: Ți-o spui eu, că sînt femeie, și m-am uitat la bărbați mai mult decît dumneata. Dacă ești blajină, se satură. Tare sînteți soi rău, tovarășe director.

PETRE *(Rîde)*: Așa socotește femeia care a dat peste o javră, că toți sîntem javre.

CAZTINA: O mai fi și cîte un lup mîncat de oi, dar e rar. Mie mi-ar plăcea să pornească odată toate oile să mănînce lupii, să nu mai lase nici de sămînță, da' n-o să fie așa ceva.

PETRE: Ce-ați mai plînge atunci după lupi! Ei, da' spune de ce mă cauți pe mine?

CATRINA: Așa. Da. Am trei copii. Bucuroasă, eu cînd am intrat la fabrică că-mi spunea Marinică de la forjă că aveți cămin pentru ei. Acolo îi ține, î crește, îi hrănește. Cînd mă duc, nu-i loc.

PETRE: Da, nu mai sînt locuri.

CATRINA: Păi atunci, cum? Trei am. Unu'de cinci, unu'de patru și unu' de doi jumătate. Fetița de patru, cam ca asta a dumitale. Patru ani are?

PETRE: Da, chiar patru.

CATRINA: Am măsurat-o eu din ochi. Și tot voinică e și a mea. Seamănă cu tat-su, că e frumos, porcu'. Da, toți trei sînt frumoși și buni, nu mă plîng. Da' ține-i Catrino, pe toți trei din leafa ta. Primesc și ajutor, da'tot nu-i destul, că ce cîștig eu și cu ajutoru' nu fac două lefi, cum ar fi dacă ar avea tată, ca alți copii. A știut el ceva...

PETRE: Ai dreptate, prima noastră grijă, a comuniștilor, e omul, e copilul, dar eu în împrejurarea asta ce să fac?

CATRINA: Păi dacă ai știut să mărești fabrica, mărește și creșa.

PETRE: Dumneata, dacă îți cumperi într-un an palton, poți să-ți mai cumperi și mașină de bucătărie, sau mai amîni cu un an, doi? Și banii fabricii nu sînt sac fără fund.

CATRINA: Asta-i drept. *(Stă pe gînduri)*: Și nu-i drept. Nu-i drept să las eu copiii singuri acasă, să-i hrănesc cînd vin, cu ce apuc și ce pot, cînd ei ar trebui să stea acolo, la cămin, cu rochițe frumoase, să se joace cu jucării adevărate, să mănînce pe săturate ...Nu, nu-i drept. *(Rămîne cu ochii la Lilica)*.

PETRE *(Ii urmărește privirea. E puțin stingherit)*: Si tovarășa Maria de la cămin ți-a spus că nu ți-i poate primi? *(Se duce, o ia pe Lilica de*

mînă și o duce la ușă): Du-te la....mama. *(Fetița iese)*: Ți-a spus că nu-ți poate primi unul?

CATRINA: Nici unul. Păi dacă îmi primește numai unu' sau nici unu', tot una mi-e. Mie trebuie să mi-i primească pe toți trei.

PETRE: Acuma nu văd ce se poate face. La creșa Sfatului din cartier ai încercat?

CATRINA: Că ei nu mai pot de loc ce au! Mi-au spus să-mi fac rost la fabrică. Tovarășa Maria, de la creșă, aia voinică, zdrahoanca aia inimoasă e Maria, nu? Aia m-a primit foarte bine, nu zic, se dădea de ceasu'morții că n-are unde să mi-i bage, da'dacă nu poate femeia, nu poate.

PETRE: Atunci eu cum vrei să pot?

CATRINA: Păi ești director. Dumneata răspunzi. Fă ceva. Mai ia o casă. Mai fă la asta o odaie...

PETRE: Maria te-a învățat să-mi vorbești așa?

CATRINA: Cum să mă învețe? Adică dumneata crezi.... Ei, asta-mi place! Crezi că pe mine nu mă taie capu'? Știi ce mi-a spus șefu' din brigada în care lucrez, tovarășul Gică? Mi-a spus: „Catrino, dacă te ții de treabă așa cum ai apucat, peste cîteva luni te băgăm la cursurile de calificare și te calificăm". *(Simplu și sincer)* Zice că a băgat de seamă că sînt deșteaptă. Așa că n-am nevoie să mă învețe nici o tovarășă Maria. *(Sentențios)* Eu mă gîndesc singură.

PETRE: Atunci gîndește-te și pentru mine. Ce-ai face în locul meu?

CATRINA: Ași mai clădi o creșă, să fie mai mare.

PETRE: Am isprăvit fondul de construcții și nu mai am alți bani.

CATRINA: Așa, material vechi n-ai ?Din dărămături, de undeva?

PETRE: N-am, deocamdată.

CATRINA: Împrumută.

PETRE: O fabrică nu poate împrumuta. De unde?

CATRINA: De la altă fabrică, de la stat.

PETRE: Nu există o lege care să spună că așa ceva se poate.

CATRINA *(Pe gînduri)*: Și dacă faci fără lege, te închide?

PETRE: Așa cred.

CATRINA: A dracului treabă. *(Stă pe gînduri, brusc)* Ascultă-mă, tovarășe director, m-ai înfundat, da' nu-i cinstit. De unde să știu eu ce poate să facă un director, ca să judec în locul dumitale? Ce, eu sînt doctor, sînt inginer, am învățat carte multă, sînt, asta cum îi zice, *filozof?* Mi-ai luat piuitu așa, că „judecă în locu' meu." Judecă singur, că d-aia te-a pus director, și fă.

PETRE: Ce, am un izvor de bani sau de cărămizi în pivnița fabricii și-l țin ascuns? Ei drăcie, nu mă pricepi, femeie?

CATRINA *(Și mai furioasă)*: Da' directorea de la „Steaua Roșie" de ce-a făcut? Ala de la „Cimentu" de ce-a făcut? Ei au izvor în pivniță? *(Intră Florica, se uită uimită la femeia cu care se ceartă bărbatul ei).*

FLORICA: Tu ai trimes fetița la mine?

PETRE *(Se întoarce scurt)*: Nu. *(Din nou Catrinei pe tonul de mai sus)*: Poate că n-au avut de construit pentru fabrică cît am avut eu. Și nici în viitor nu mai au atît. Au găsit o moștenire mai bună. Eu acum întăresc fabrica.

CATRINA: Întărește, și oamenii să aibă curaj la muncă. Cum îmi vine mie să las trei copii acasă ?Hai? Știi cum sînt îmbrăcați? De cînd a fugit tat-su cu schimonosita aia, nu le-am mai făcut nici o cămașă. Cu spălatu' de rufe abia îi hrăneam.

PETRE: Acum cîștigi mai bine?

CATRINA: Pentru patru persoane? Sigur că mai bine și mai sigur, nu la întîmplare, da' pot să-i îmbrac bine? Cu cine-i las? Tovarășe director, eu, pentru copiii mei, pentru copiii mei... mănînc jăratec, mă auzi, beau otravă, joc pe sîrmă... *(Nu mai găsește altceva)* da' nu mă las! Și nu te las!

(Florica iese)

PETRE *(E emoționat, încă încearcă să-i țină piept, dar se vede că a slăbit)*: Mă și sfîșii ca o lupoaică, văd.

CATRINA *(Simplu)*: Te și sfîșii, zău!

PETRE *(Se plimbă prin odaie. Catrina rămîne îndîrjită în picioare)*. Da, te văd eu ce fel de om ești. *(Se întoarce brusc)* O să vedem, tovarășă. Ceva trebuie făcut. Să mă gîndesc, să mă sfătuiesc cu oamenii, și ceva trebuie făcut.

CATRINA *(Se destinde)*: Așa da. *(Se așează jos să răsufle)*

PETRE *(Se așează în fața ei, ia o țigară)*: Da' ai o gură! Cu asta ți-ai gonit bărbatu' de acasă! Acum înțeleg de ce te-a lăsat. Aia fără nas o fi vorbind mai puțin.

CATRINA: Nici nu-i dă mîna să vorbească mult, că-i lipsesc doi dinți din față. Șuieră și scuipă printre ei ca șarpele, zău! Cînd vorbești cu ea, te tot ștergi pe obraz. Eu știu, că a fost și la noi acasă, paciaura, înainte să mi-l sufle.

PETRE: Și nu ți-ai dat seama atunci de nimic?

CATRINA: Cum să mă taie capu'? Mai curînd credeam că a adus-o să bage copiii în sperieți: „nu ești cuminte, te dau la tanti" ca la gaia, știi. *(Se ridică)*: Ei, tovarășe director, o vorbă are omu'. Ai zis! Faci ceva!

PETRE: Caut să fac.

CATRINA: De căutat poate oricine. Ăl care găsește e om odată.

PETRE: Ceva o să găsim.

CATRINA: Iar vorbești în doi peri? *(Deodată speriată)* Aoleu, că te-am luat prea la fix. Ți-am vorbit cum ași vorbi cu frate-miu. Și mi-ești director. N-o să mi se întîmple nimic?

PETRE: De asta să nu duci grijă.

CATRINA: Zău?

PETRE: Zău!

CATRINA: Atunci cînd să mai viu pe la dumneata, la direcție?

PETRE: Mai lasă-mă nițel, să mă sfătuiesc cu sindicatul, cu organizația de bază. S-ar putea să vii, eu să fiu ocupat, să nu te primesc și să-ți pice greu. Dar cheamă-mă la telefon să-ți spun cum merg lucrurile și uite, am să vorbesc oricînd cu dumneata, chiar dacă sînt în ședință. ... Să spui numai: Catrina-Gură-bogată, și-ți răspund.

CATRINA: Să trăiești și mulțumesc. *(O apucă spre ușă, se întoarce din drum)* Cînd ai să vezi copiii mei, ai să te prăpădești după ei. Copii așa de frumoși nu mai are nimeni. *(Politicoasă)* Și aia mică a dumitale nu-i urîtă! La revedere! *(Iese)*.

PETRE *(O duce pînă la ușă, apoi se plimbă îngîndurat prin odaie)*.

(Intră Florica)

FLORICA: A plecat? Cine era?

PETRE: O muncitoare nouă din fabrică.

FLORICA: Și de ce striga așa la tine?

PETRE: Strigam amîndoi, nu numai ea.

FLORICA: Petre, bagă de seamă. Ai să-ți pierzi autoritatea. Maria strigă, muncitoarele, chiar cele noi, se rățoiesc la tine. In curînd n-o să te

mai respecte nimeni. Si numai Maria e vinovată, ea a creat moda asta.

PETRE: Cînd are omul dreptate, lasă-l să strige. Nu strigă toţi. Şi Maria, tu ştii că eu nu mă socotesc superior ei. In '45 cînd am lucrat împreună, ea m-a învăţat să fiu comunist, ea pricepea mai repede decît mine. Maria ar putea oricînd să fie în alt loc de muncă, dacă n-ar vrea ea să conducă o creşă şi un cămin şi cred că nici n-o s-o păstrez mult aici.

FLORICA: Eu ştiu cine e Maria şi o iubesc, dar nu-mi place felul cum se poartă cu tine. *(Atinsă)* Şi nici n-o socotesc superioară ţie. Nu-ţi socotesc mulţi oameni superiori.

PETRE *(Ridică din umeri)*: Ei, ei! domol.

FLORICA: Şi ce voia sălbăticiunea de adineauri?

PETRE: Are trei copii.

FLORICA: Am auzit. Zbiera de parcă numai ea are copii pe lume.

PETRE: Mai avem şi noi, mai au şi alţii, dar ai ei sînt nenorociţi. Maria are dreptate, trebuie mărită creşa neapărat.

FLORICA: Chiar în anul ăsta?

PETRE: Mă tem că trebuie să dau bunătatea de material pe care îl rezervam pentru atelierul cel nou.

FLORICA: Să vorbeşti şi cu sindicatul.

PETRE: Pe ei o să pot să-i conving, dar întîi să mă conving pe mine, să mă îndur eu. Dacă la anu' nu ne mai repartizează o cotă ca asta?

FLORICA: O să luptaţi şi voi. De adevărat e adevărat, căminul e prea mic. *(Sună telefonul).*

FLORICA *(La telefon)*: Da. Eu. Bună ziua, Victore. *(Îi face un semn lui Petre, încet)* Am uitat! *(Tare)* Da, nu... să-ţi spun drept, încă nu. *(Încet)* Tu mai stai acasă?

PETRE: Puţin. De ce?

FLORICA *(Încet, acoperind cu mîna pîlnia receptorului)*: Poate să vie puţin Victor? Trebuie să-ţi spun, am uitat.

PETRE *(Se strîmbă puţin)*: Victor? Dacă vine iute. În jumătate de ceas plec.

FLORICA *(Tare)*: Dacă poţi să fii într-un sfert de ceas, îl mai găseşti acasă. Da? Bine, vino. Da, şi eu sînt acasă. La revedere. *(Închide telefonul)*: Am uitat complet.

PETRE: Ce vrea?

FLORICA: Ştii că de şase luni n-are serviciu.

PETRE: Ştiu. Treaba lui.

FLORICA: Ei, nu-i chiar aşa. Eu nu pot să uit că taică-său cînd eram mică şi chiar adolescentă, îmi cumpăra în fiecare an palton iarna, sandale vara, că el mi-a plătit şcoala...

PETRE: Dar nu te-a dat ca pe fie-su la liceu.

FLORICA: Nu. M-a dat la o şcoală profesională, nici nu puteam să pretind să cheltuiască pentru fata surorii lui cît cheltuieşte pentru propriul lui fiu, dar mi-a avut grija.

PETRE: Tatăl lui Victor a fost un negustor scîrbos şi taică-tău un muncitor de treabă. Nici copiii n-au ieşit la fel. L-am văzut eu de cîteva ori pe Victor ăsta! N-a fost pe gustul meu.

FLORICA: Pe el l-au stricat părinţii, l-au răsfăţat, i-au făcut toate gusturile, dar în fond nu e un băiat rău.

PETRE: De asta din '47 cînd a fost scos de la Externe pînă în '52 n-a găsit de lucru. Sau n-a vrut să lucreze. Ce-a fost exact cu el?

FLORICA: Cred că n-a fost primit. L-ar fi primit poate într-o muncă mai simplă, dar nu era destul de limpede la cap, ca s-o primească el.
PETRE: Și acum s-a limpezit la cap?
FLORICA: Acum da. Să-l vezi ce mult s-a schimbat. Răsfățat acasă, trăit pe urmă la Paris, pe urmă la Externe, trebuie să recunoști și tu că nu e ușor să te schimbi.
PETRE: Nu-i ușor. De asta mă tem și eu. Și acum șase luni de ce a fost concediat, că lucra parcă la un Institut. Intrase.
FLORICA: N-a fost un caz special. S-au făcut restructurări. S-a desființat secția la care lucra el.
PETRE: Ceilalți au fost trimiși în provincie. El n-a vrut?
FLORICA: Părinții aici și el acolo? Ce să-și păstreze lui, ce să le trimeată lor?
PETRE: Așa mai bine au răbdat toți șase luni. Solidaritate. E însurat? Are copii?
FLORICA: A fost însurat. Cred că s-au despărțit. În orice caz nevasta nu mai e cu el. Dragă Petre, Victor nu e un băiat rău.
PETRE: Poate că nu e rău, nu mușcă și nu zgîrie, dar ce te faci cu tot ce a crezut o viață întreagă, cu toată educația lui, cu sentimentul de nedreptate suferită, care coace în el? Crezi că asta nu se manifestă în nimic?
FLORICA: Cred că s-a schimbat mult. E un băiat inteligent, cu cultură, cred că s-a domesticit.
PETRE: Tu îl cunoști bine?
FLORICA: Bine de tot, nu. N-am crescut împreună, pentru că el era bogat și noi săraci. Pe urmă el a fost la Paris și eu aici. Dar așa cum vorbește, cum se mărturisește... să-l vezi și tu.
PETRE: Și dacă bag pe dracu' în fabrică?
FLORICA: Să-l vezi și tu. Să vorbești cu el.
PETRE: E o răspundere prea mare. Am eu timp să-l descos din toate cusăturile? E el prost să se arate cum e, fără să ascundă nimic?
FLORICA: Eu te pricep, și n-aș vrea să te împing să faci o greșeală. Da' vezi, cînd vine taică-său la mine, bătrîn, cocoșat acum, cînd mă privește cu ochii plini de lacrimi și-i tremură gura cînd vorbește... mi-e atît de greu.
PETRE: Ia-te după înduioșare, că ai să ajungi la bine.
FLORICA: Uite, cînd îl văd pe bătrîn pierdut, îmi aduc aminte că negustor-nenegustor, cu mine a fost bun și îi datorez ceva.
PETRE: Dă-i din buzunarul tău.
FLORICA: Știu, e o datorie personală, n-am să pun statul să i-o plătească. Dar pe bătrîn îl omoară faptul că își vede băiatul pe drumuri, ca un netrebnic. Și e deștept, incontestabil, băiatul e cultivat și vrea să muncească.
PETRE: Și, de fapt, din ce trăiesc ei?
FLORICA: Vînd pe semne ce mai au, poate îi ajută foștii prieteni.
PETRE: Mai are și foști prieteni, care îl întrețin în ideile lui de altădată?
FLORICA: Dacă ar avea de lucru, și am face și noi un efort să-l rupem de acești foști prieteni, ar fi cu totul alt om poate. Dar dacă îi închidem ușa în nas și nici nu ne ostenim să stăm de vorbă cu el... Și așa or fi făcînd și alții...Așa că tocmai noi îl readucem la foștii lui prieteni. Poate că e în adevăr o capacitate, și se pierde. Are acum 40 de ani. Un om care e în plină putere.
FTRE: Ei, o să vie acum și o să vedem și noi capacitatea.

FLORICA: Răsfățul de acasă l-a nenorocit la începutul vieții.
PETRE: Uite, de asta nu vreau eu să răsfățăm copiii.
FLORICA: Dar poate...uite, aici Maria avea dreptate, poate că noi nici nu le arătăm cît îi iubim.
PETRE: Nici nu trebuie să le arăți. Să-l iubești, să-i dai tot ce-i trebuie, să iasă om, să știe de cînd se naște ce înseamnă disciplina și să fie cinstit.
FLORICA *(Șovăind)*: Și dacă... cum spunea Maria...el are nevoie de mai multă căldură?
PETRE: Ca să se moleșească. Eu... Nu, iar eu! *(Pauză)*.
FLORICA: Abia aștept să citesc pedagogie, abia aștept. Eu îi cresc după părerile tale, te ascult, dar dacă după pedagogie tu greșești?
PETRE *(Rîde)*: De cinci ani mă amenințI cu pedagogia aceea a ta. O să mai treacă cincisprezece, o să măritățm fata, și atunci o să înveți și tu să-ți crești nepoții.
FLORICA: Unde s-a dus Mihuț?
PETRE: La bunică-sa.
FLORICA *(Încet)*: Tu vezi, numai la ea se simte el bine. Și eu n-am de loc vreme să văd de copiii mei. Am prea mult de învățat. Cînd am să am examenul de stat și altă muncă...
PETRE: O să fii și mai ocupată.
FLORICA Dar o să fac, în sfîrșit, o muncă... o muncă... *(Sună telefonul)*
PETRE: Allo! Inginerul Oprescu! Noroc! Ei, ce s-aude? Ei, taci! Felicitările mele! *(Floricăi)*: I s-a aprobat proiectul și prototipul la comisia de la Minister. *(Tare)*: Ia spune, spune frate! Cum? Da, da, ei bravo! Să trăiești. Cînd? Imediat? Dar care e fabrica aia care îl poate pune imediat în lucru?... Glumești? Nu glumești? Cum?... Te întreb cum?... Păi trebuie un atelier nou, mașini, oameni... He-hei! Ar suplimenta Ministerul? Și cînd, cînd? Peste noapte?... Visuri. Cine?... „Drum Nou"? Pardon, ești al nostru!... Pricep. Pricep, dar nu se poate pune în practică mai tîrziu?... Ei nu, nu... Acum?... Cu materialul din magazii? Da, ar fi o idee. .. Nu mă îndeamnă inima? Pe mine? Să fabricăm ce nu s-a mai fabricat încă în țară? Eu sînt primul, eu așI face orice... Să vedem ce spune sindicatul... Ei, ei, așa îți închipui dumneata, că eu pot tot!... Bine, atunci mîine la 7 dimineața ești la fabrică. Să trăiești și te felicit încă odată. Să trăiești! *(Închide telefonul, se plimbă prin odaie, frămîntat, zîmbind)*.
FLORICA: Ce e, Petre? A fost aprobat prototipul de motor electric de 5 kw. amperi pentru agricultură al lui Oprescu?
PETRE: Da, și Ministerul e dispus să suplimenteze o fabrică ca să-l pună în practică întîi în mic, experimental. „Drum Nou" s-a și oferit să înceapă.
FLORICA: Bine, dar Oprescu e al vostru.
PETRE: O fi al nostru, dar pentru treaba asta trece la „Drum Nou".
FLORICA: La voi și-a făcut primele experiențe, voi l-ați ajutat...
PETRE: Dar dacă nu putem să-i punem acum la îndemînă un atelier, e foarte bine că l-am ajutat pînă acum și foarte rău că nu-l mai putem ajuta mai departe.
FLORICA: Spui că Ministerul dă un fond special!
PETRE: Pentru mașini, pentru material, și o cotă de material în plus, spune Oprescu. Dar n-avem spațiu... *(Se învîrtește prin odaie)*: Dar dacă... dacă începem imediat să construim, acum, cînd intrăm în primăvară? Material de construcție avem. Și ce mai material!
FLORICA: Atunci... ce mai aștepți?

PETRE: Mă gîndesc... Și nu vreau să cuprind repede prea mult. In fond, și „Drum Nou" poate face aceste motoare de 5 kw. tot atît de bine... Esențialul e să le facă cineva. Să nu bag fabrica într-un vîrtej prea mare pentru ea... Ne-am întins destul.. Hei... ce zici? Putem cuprinde?

FLORICA: Asta știi tu mai bine, Petrică. Deși... eu cred că tu dacă te-ai apuca, n-ai lăsa lucrul la jumătate. Dacă vrei tu, poți orice.

PETRE: De ce să-l facă alții și nu noi? De ce „Drum Nou" și nu „Flacăra Roșie"? Noi n-avem oameni buni? Noi nu sîntem în stare? Să facem o fabrică și mai mare, și mai cuprinzătoare... Eu simt că pot, simt că pot! Și femeile alea voiau să prăpădesc materialul de construcție pentru cămin! Cînd pot să fabric motorul electric pentru agricultură, auzi! Știi tu ce nevoie e de asemenea motoare? Am și lucrători buni. Fabrica asta are să fie dintre primele din țară, mă auzi? *(Soneria)*

FLORICA: Ăsta e Victor.

PETRE: Cine? Victor? Care Victor?

FLORICA: Vărul meu, Victor.

PETRE: Aha, vărul tău, Victor. Spune-i că am plecat.

FLORICA: Nu se poate, Petre, adineauri i-am spus că îl aștepți. *(Iese)*

PETRE: Dracu' să-l ia! *(Se învîrtește zbuciumat prin odaie). (Intră Florica cu Victor).*

VICTOR *(E îmbrăcat simplu, cu oarecare ostentație. Tot ce face și spune e marcat de o mare simplitate și sinceritate făcute)*: Bună ziua, Petre. Cred că numai de mine nu-ți ardea.

PETRE: Nu-i nimic. Spune, spune... adică poftim, stai jos. Ce mai faci?

VICTOR: Prost, Petre. Mă întrebi scurt, răspund scurt. *(Zîmbește)*: Nici măcar nu pot spune că trag păcatele strămoșilor, pentru că noi *(arată spre Florica)* n-am avut strămoși. Așa cum n-ai nici dumneata. *(Rîde)* Cine poate spune: strămoșul meu, sobarul Nicolae, sau dulgherul Tănase? Așa ceva nu există.

PETRE *(Care e tot timpul nervos)*: Ai avut în schimb părinți.

VICTOR *(Îl privește în ochi)*: Da. Am avut și m-au iubit. Și nu mă lepăd de ei.

FLORICA: Ce face moș Alexandru?

VICTOR: Bolnav. El are reumatism la inimă și mama ulcer la stomac. *(Un gest descurajat)* Să nu mai vorbim!

PETRE *(Drept la el)*: De ce te-au concediat de la Institut?

VICTOR *(Neintimidat, dar fără să-l înfrunte)*: Au desființat serviciul la care lucram eu, unii au trecut la bibliotecă, alții în provincie. N-am putut pleca în provincie.

PETRE *(Nervos)*: Din ce trăiești?

VICTOR *(Calm)*: Vînd. Cînd îmi ajunge cuțitul la os. Știi că oamenii care au avut odată, tot mai au cîte ceva. Cine spune altfel, minte. Ceva de vînzare tot mai e prin casă. Dar de ce să ajung aici? Pot munci. Așa munci orice.

PETRE *(Îl privește adînc, cu gîndul: „Uite ce sincer e. Ce fel de om o fi"?)* Adevărat . E păcat.

VICTOR: Florica mă cunoaște. Sînt corect. Funciarmente.

PETRE: Ce-i aia „funciarmente"?

VICTOR: Adică în adîncul meu, din naștere vreau să spun, sînt un echilibrat.

FLORICA: Cam ce te-ai gîndi tu, Victore, să-i ceri lui Petre?

VICTOR: Aşi putea lucra la birou...
PETRE: Nu, la birou nu te iau. Nici nu sînt locuri, şi chiar dacă ar fi, nu bag acolo un burghez, fiu de negustor şi fost în diplomaţia veche.
VICTOR: Cum crezi. Nu mă cunoşti, ne-am văzut de cîteva ori, ai tot dreptul.
PETRE: Bei?
VICTOR: Nu. Rar.
PETRE: Ştii să conduci un automobil? Trebuie să fi avut automobilul dumitale.
VICTOR *(Întunecat)*: Ştiu.
PETRE: Am un loc de şofer. Te trec la creşă. Ai să duci copiii. Treabă de răspundere. La prima greşeală sau beţie eşti concediat.
VICTOR: Altceva mai bun n-ai pentru mine?
PETRE: N-am.
VICTOR: Bine. Trebuie să trec un examen nou. Carnetul meu vechi s-a perimat de mult.
FLORICA: Sînt examene acum?
VICTOR: Nu ştiu, cred. Am să mă interesez.
PETRE: Dacă se poate urgenta într-un fel,spune-ne, să ne ocupăm de treaba asta. Avem urgent nevoie de şofer.
FLORICA *(Şoväind, cu ochii la Petre)*: Poate că acolo... trebuie o taxă...
VICTOR *(Elegant)*: Nu e o problemă. Cine a avut ce vinde pentru a-şi tîrî zilele, mai are şi pentru a deveni un om.
(Soneria).
PETRE *(Iese să deschidă)*: Altul!
VICTOR: E cam... dur, bărbatul tău!
FLORICA: E dur, dar e om bun.
VICTOR: Mie mi-a plăcut... e ... autentic. *(Intră Petre şi Mihuţ)*
MIHUŢ *(Intră ca beat, se reazămă în fund de birou).*
PETRE: Ei, te-ai săturat de bunică-ta atît de repede, de-ai venit acasă?
(Mihuţ tace).
FLORICA: Ce face bunica? E mai bine?
(Mihuţ tace).
FLORICA: Ce face bunica? E mai bine?
(Mihuţ tace)
PETRE: Ce ai îngheţat acolo ca un somnambul? Ce face mama?
MIHUŢ *(Îl priveşte lung, ca un străin, apoi cu gîtul uscat)*: Bunica a murit!
PETRE *(Sare în sus)*: Ce? Cînd? Mama a murit?
MIHUŢ: Nu ştiu cînd. Am găsit-o moartă. *(Greu)*: Mîna îi era încă caldă.
PETRE: Şi eu n-am văzut-o, n-am văzut-o de două săptămîni! Mă duc!
(Iese în goană).
FLORICA: Stai, stai că vin şi eu. Mă duc să-mi iau haina. *(Iese şi ea)* Petre! Dragă Petre!
MIHUŢ *(L-a văzut în prima clipă pe Victor, apoi a uitat de el. Se plimbă prin odaie încet, ca un om care se socoteşte singur. Se opreşte iar, vorbeşte în gol, plin de durere).* Bunica a murit!... *(Pauză)*
VICTOR *(Iese din colţul lui, se apropie, foarte cald)*: Dragul meu! Copilul meu! Hai să stăm aici, amîndoi. *(Il trage pe canapea, îl cuprinde cu braţul. Mihuţ se lasă, apoi îşi reazămă capul de umărul lui Victor şi începe să plîngă cu un copil ce e).* Oamenii bătrîni mor şi noi creştem, ne facem mari, dar nu-i uităm. Din cînd în cînd îi visăm, şi atunci e aşa de bine, e ca şi cum ei n-ar fi plecat niciodată. Vin să ne mîngîie.

Cortina

ACTUL II

O încăpere mare, luminoasă: cancelaria creșei-cămin. Două birouri: unul în centru și altul lateral. O cartotecă, o bibliotecă, pe jos covor. Pe pereți freste în culori limpezi și vesele care reprezintă scene cu copii și animale. Ușă în dreapta, care dă spre stradă; ușă în stînga, spre curte, ușă în fund spre creșă. E după masă.

MARIA: Azi ce-a mai vrut? *(Din curte se aude un cor de copii.)*

OLGA: Altă comedie: băiatului ei nu-i fac bine macaroanele cu nuci. Răgușește.

MARIA *(Care scrie ceva, fără să ridice capul)*: A cîntat aseară la Operă și era răgușit?

OLGA: Cine? Nelu? Pe semne.

MARIA *(Ridică fruntea)*: Tu ai băgat de seamă că, în adevăr, cînd mănîncă nuci răgușește? Să nu aibă copilul o sensibilitate specială la gîtlej?

OLGA: Da de unde! A țipat ieri ca un besmetic, abia l-a potolit Rădița, și pe semne că a răgușit puțin. Are și el nervii lui, ca mămica.

MARIA: O s-o iau eu odată puțin la trei pe madam Prisăcaru asta, să se mai domolească. Ce fel de dactilografă o fi în fabrică? Tot cu nervi și pretenții?

OLGA: Madam Prisăcaru e imposibilă și în fabrică. Dar se pare că e o bună dactilografă.

MARIA: Directorul n-a telefonat azi?

OLGA: Nu.

MARIA *(Se ridică)*: Ei, hai în creșă.

OLGA *(Se ridică și ea)*: Trebuie să dau și cearceafuri curate... *(Se sprijină, i-a venit amețeală, nu mai poate continua).*

MARIA *(Se repede)*: Ce-i cu tine? Stai jos. *(Ia un pahar de pe masă)* Bea.

OLGA: Mi-a trecut. Primăvara asta... Totdeauna... Primăvara...

MARIA: Ești foarte anemică, asta e, și nici nu vrei să mănînci ca oamenii.

OLGA: Primăvara nici nu pot mînca.

MARIA: Ține-te bine, că pînă în iunie, cînd pleci cu copiii, mai e. Am să rog doctorul să te vadă și pe tine mîine.

OLGA: Nu e nevoie. Nu e nevoie de loc. Mă cunosc eu. Să mergem. *(Ies amîndouă).*

(In odaie intră tiptil Tinel și Coca, cu un urs mare în brațe).

TINEL: Să ne zucăm aici.

COCA: Hai să ne zucăm. De-a ce? *(Se așează amîndoi jos, în fața biroului central).*

TINEL: Eu sînt șefu' de echipă și tu ești tata.

COCA: Nu, eu sînt șefu' de echipă și tu ești tata.

TINEL: Nu vleau așa. Tu ești tata.

COCA: Știi ce? El *(arătă ursul)* e șefu' de echipă și eu sînt tata și tu ești tata.

TINEL: Tata meu sau tata tău?

COCA: Eu sînt tata meu și tu ești tata tău.

TINEL: Bine. Și eu am luat dlapelu.

COCA: Și eu am luat dlapelu.

TINEL: Nu se poate, că nu e decît un dlapel. Eu l-am luat întîi.

COCA: Atunci eu am fost decolat.

TINEL: Bine, tu ai fost decolat. Asta e mai bine decît dlapelu?

COCA: *(Nu prea știe)*: E...e la fel.

TINEL: Să mergem amîndoi la șefu' de echipă. „Tovalășe șef, eu am luat dlapelul".

COCA: „Şi eu am fost decolat", Şi şeful de echipă ne dă bomboane.
TINEL: Nu. Ne dă vin.
COCA *(Pe gînduri)*: Mie îmi plac bomboanele. Nu-mi place vinu'.
TINEL *(Cu dispreţ)*: Tu eşti femeie!
(Intră Maria şi Olga)
MARIA: Mie cheltuiala asta de zahăr mi-era suspectă şi altă dată... *(Se opreşte,îi vede pe cei de pe covor)* Ce căutaţi voi aici? Toată lumea în curte la soare şi voi aici?
OLGA: Hai, afară, şi iute! În zbor!
COCA *(O rupe din loc şi dă din mîini ca din nişte aripi)*: În sbol! În sbol!
TINEL *(Ar vrea să mai stea)*: E cald afală. Aici e lăcoale.
OLGA: Şi ce-i dacă e cald? Foarte bine. Astă iarnă plîngeai că e „flig". Ce eşti tu să stai la umbră? Gîndac de pivniţă?
TINEL *(Serios)*: Nu.
MARIA: Atunci, afară cu tine!
TINEL *(Grav)*: Tlebuie?
MARIA: Trebuie!
TINEL: Mă duc. *(Iese. De la uşă se întoarce repede, ia şi ursul de pe covor.)* Şefu' de echipă! *(Fuge cu jucăria).*
MARIA: Cum e şeful aşa e şi echipa! Eu mă duc la Sfatul popular. Dacă mă cheamă directorul, îi spui că mîine neapărat trebuie să-l văd. De altfel are să mă cheme el, i-am lăsat la fabrică un ultimatum. *(Îşi scoate halatul, îşi pune o haină uşoară, îşi ia servieta şi pleacă)* La revedere. Cred că peste un ceas mă întorc.
OLGA *(Stă puţin singură cu capul în mîini) (Se duce la fereastră, se întoarce la birou. E preocupată şi tristă).*
(Intră Victor)
VICTOR *(Intră oficial, scoate cascheta. E îmbrăcat ca un şofer obişnuit, dar foarte curat şi cu oarecare stil)*: Am adus făina. Trei saci. *(Incet)* Eşti singură aici?
OLGA: Da.
VICTOR *(Trece uşor pe lîngă ea şi-i petrece mîna prin păr)*: Ce faci tu?
OLGA *(îl priveşte cu tristeţe şi încredere)*: Prost, Victor. Ai fost?
VICTOR *(Mohorît)*: Am fost.
OLGA: Şi ce-a spus?
VICTOR: E un ticălos.
OLGA *(Dezolată)*: Ei, cum aşa? Spuneai că aţi fost prieteni buni, că ai încredere în el...
VICTOR: Se schimbă oamenii. Nu ştii de unde se ivesc azi atîtea lichele. Vezi,pentru că viaţa e grea pentru atît de mulţi, iese adevăratul caracter din om la lumină. Atîtea decepţii am avut în ultimul timp...
OLGA *(Nerăbdătoare)*: Şi ce ţi-a spus? Cum a rămas?
VICTOR: Întîi a protestat şi s-a jurat că nu mai face el treburi de astea. Că e principial împotriva lor, că azi le consideră şi el crime şi apoi că e primejdios, că poate fi pedepsit cu ani de închisoare, că alt medic pe care îl cunoaşte el a intrat de curînd la ocnă pentru o chestiune similară...
OLGA: Bine, că e greu, se ştie, dar tu eşti sigur că el nu mai face aşa ceva de loc?
VICTOR: Asta e, aici stă mîrşăvia omului. Intîi mi-a propus să ceri o autorizaţie de la un spital şi atunci face şi el intervenţia chirurgicală.
OLGA: Cum să obţin autorizaţia? Pe ce motiv? Să se afle, să ştie toată lumea, să se afle aici, să afle directorul? Nu se poate.

VICTOR: Știu că nu se poate. I-am spus și lui. Și abia atunci a ieșit adevărul la lumină: face încă și acum asemenea operații, cum să nu, dar pentru 2000 lei. Cum îi dai 2000 lei, nu-i mai e frică de pușcărie, nu mai e un om moral, nu se mai teme nici de dumnezeu nici de oameni.

OLGA *(Dezolată)*: De unde să luăm noi 2000 de lei? Din salariul meu? Din al tău?

VICTOR *(Ridică trist din umeri)*: I-am spus că nu putem. A rămas neînduplecat. Uite cum se încurajează ipocrizia, specula și crima!

OLGA: Cine le încurajează?

VICTOR: Stiu eu? Viața pe care o ducem azi, legile care sînt prea aspre și silesc omul să caute o ieșire, fie și în cinste sau mai ales în necinste.

OLGA: Legile! Ce sînt vinovate legile? Ele se fac tocmai ca să devină oamenii cinstiți. *(Se așează sfîrșită)*: Iar mi-e rău. *(Pauză)*: Azi mi-e nesuferit de rău. Dacă prietenul ăsta al tău e șmecher și azi, înseamnă că a fost și ieri, și totdeauna. Că nu s-a schimbat. *(Își șterge fruntea)*.

VICTOR *(Vine precaut și o mîngîie pe frunte. E foarte cald, fără să-i simți falsitatea)* : Olguța! Nu fi amărîtă! Trebuie să găsim o soluție!

OLGA: Bine, dar cînd? Vremea trece. Din ce în ce mi-e mai greu și are să fie mai greu de intervenit. Azi iar mi-a fost rău în fața Mariei. Cu perspicacitatea ei, are să priceapă.

VICTOR *(La fereastră)*: Prietenul meu, mi-e și rușine să-i mai spun prieten, javra asta de medic, cînd i-am spus că n-avem bani, m-a sfătuit să ne împrumutăm. *(Cu un zîmbet amar)*: Auzi, să ne împrumutăm ca să-i dăm banii deodată, cînd ar fi putut propune să-i plătim lui în rate.

OLGA: De unde să ne împrumutăm? Spune?

VICTOR *(Șovăind, prudent)*: Eu ți-am spus... ce-am putea face.

OLGA: De la Florica? Niciodată.

VICTOR: De ce?

OLGA: Mi-e rușine. De Florica n-am fost niciodată atît de legată ca de nenea Petre. El a fost prieten cu tata, el m-a angajat aici.

VICTOR: Ei, și pe ea o cunoști de cînd erai copil aproape.

OLGA: O cunosc, dar ea e rece, e... nu știu cum e, dar n-am simțit-o niciodată aproape ca pe nenea Petre.

VICTOR: Nu e rece. E nițel indiferentă, mai mult în aparență, cam molîie dar de fapt e sentimentală și destul de încăpățînată. Cînd vrea ceva, vrea!

OLGA: Oricum o fi, cum să-i cer ei bani pentru așa ceva și încă să-i mai cer să păstreze și taina față de nenea Petre?

VICTOR: Să căutăm o minciună, să născocim ceva, să-i spui că-ți trebuie bani pentru altceva.

OLGA: Pentru ce? Și eu nu știu să mint. Mi-e greu, îmi atîrnă minciuna ca o piatră de moară pe piept, mă dau de gol.

VICTOR *(Grav)*: Olguțo dragă, acum ești în stare să faci un lucru mult mai grav, să ucizi un copil, chiar pe copilul tău, pentru că trebuie, pentru că n-ai încotro, și ți se pare, punînd în cumpănă, că o minciună e mai grea! Fii logică! N-ai decît, ca să-ți fie mai ușor, să n-o minți, dar să-i ceri să-i ascundă ea lui Petre adevărul.

OLGA *(Își acoperă fața cu mîinile)*: Ce să fac? Ce să fac?

VICTOR *(Vinovat)*: Dacă n-aș fi fost atîta vreme sugrumat de sărăcie, dacă n-aș fi fost atît de înglodat de nevoi, aș fi fost divorțat de mult. Dacă aș fi bănuit cel puțin că am să te întîlnesc, poate m-aș fi zbătut din timp. Acum divorțul e scump, trebuie să mai așteptăm.

OLGA: Știu, știu, eu nu te învinovățesc pe tine. *(Intinde mîna spre el)* Cel

puţin bine că te am. *(Victor îi strînge mîna)*: Mă simt înstrăinată de nenea Petre, de Maria, pentru că ascund o taină faţă de ei. Bine că te am pe tine.

VICTOR: Îţi dai seama cît de total sînt al tău, cu toate gîndurile, cu toate sentimentele mele?

OLGA: Cu toată poezia şi frumuseţea din tine.

VICTOR: Toată dragostea pe care am avut-o pînă azi pentru natură, pentru oameni, pentru artă, s-a adunat şi proiectat, ca un far, asupra ta. Tu eşti azi şi peisagiul, şi dreptatea, şi puritatea iubită, tu eşti primăvara şi bunătatea mea. Te văd, şi sînt bun.

OLGA: Eşti totdeauna bun. Sub ochii tăi toate se prefac, devin frumoase. De asta îţi par frumoasă şi eu.

VICTOR: „Celei mai dragi, celei mai frumoase — Celei ce sufletul de lumină mi-l umple"... cum spune poetul francez.

OLGA: Mai spune! ce bine că te am!

VICTOR: Şi pentru că mă ai, pentru că ai încredere în mine, pentru că te iubesc, lasă-mă să descurc eu treaba asta.

OLGA: Fără Florica.

VICTOR *(Stăruitor, catifelat)*: Numai prin Florica. N-avem pe altcineva. Cine mai poate avea azi bani din foştii mei prieteni? Numai Florica

OLGA *(Cu disperare)*: Şi ce să-i spunem?

VICTOR *(Caută)*: Bunăoară... că ai găsit ceva de ocazie de cumpărat, ceva ce-ţi lipsea....

OLGA: Atît de scump? Şi pe urmă o să fie firesc să-i arăt ce am cumpărat ca să se bucure că nu m-a ajutat degeaba.

VICTOR: Că ai ceva la plămîni şi-ţi trebuie auromicină.

(Se aud copiii cîntînd)

OLGA: Îţi închipui tu ce-ar fi să creadă ea că am ceva la plămîni? Ar afla nenea Petre, m-ar duce la medici ...Nu, e o prostie. Nu... nu... *(Pauză, şovăind)*: Victor, dar de ce nu-i ceri tu banii ăştia ca pentru tine?

VICTOR *(Surprins) (Îşi revine repede)*: S-ar putea şi asta... dar... pentru ce? Ce să inventez?

OLGA: Pentru maică-ta, de pildă, pentru boala ei. Şi să-i plăteşti pe urmă în rate din salariu.

VICTOR: Din salariul meu? *(Vede că cuvîntul i-a scăpat)*: Sigur, aşa aşi face.

OLGA: Din salariile noastre, dar ea n-are să ştie.

VICTOR *(Dulce)*: Ce copil! Al nostru, al meu, e tot una. Numai să nu se apuce să-mi dea şi ea banii în rate. Să nu-mi spuie: N-ai nevoie de toţi deodată. Sau: s-o trimitem la dispensar şi să-i obţinem medicamente pe cale legală, ca mamă de sindicalist!

OLGA *(Izbucneşte)*: Atunci să-i spun mai bine adevărul lui nenea Petre, mi-e mai uşor.

VICTOR: Ţi-e mai uşor? Numai să se uite la tine cu ochii lui puternici, şi ai să mori de ruşine. Cu toate că, dumnezeu mi-e martor, nu-i nici o ruşine aici. Chiar pentru căsătoria noastră ea va trebui cucerită mai întîi, nu-ţi dai seama? Crezi că Petre o să se înduplece atît de repede?

OLGA: Nu, n-am să pot să-i spun. Ai dreptate.

VICTOR: Trebuie să vorbeşti cu Florica.

OLGA *(Mirată)*: Bine, dar tu eşti mult mai aproape de ea decît mine.

VICTOR: Credeam că chestiunea tratată între femei... Cum vrei... In orice caz, să nu-i spui directorului nimic. El e în stare să facă un scandal nemaipomenit. Mă dă afară şi....

OLGA: Nu, lui nu trebuie să-i spunem.
VICTOR *(Simplu)*: Atunci vorbește cu ea la telefon.
OLGA *(Speriată)*: Acum?
VICTOR *(Zîmbind)*: Acum! — Cere-i o întîlnire. Spune-i că e ceva urgent.
OLGA: Dar... nu m-am hotărît.
VICTOR: Ei, atunci mai amînă o lună, două, pînă cînd ai să te hotărăști.
OLGA *(Parcă ar cere ajutor)*: Victore!
VICTOR *(Cald)*: Draga mea, fetița mea! — Nu-ți pierde firea. Fii cuminte, hai, telefonează-i. *(O duce de mînă la celălalt birou, pe care e telefonul).*
OLGA *(Face mașinal numărul, apoi se oprește speriată)*: Și dacă dau cumva peste nenea Petre?
VICTOR: Ei, îi spui bună ziua, îl întrebi de ce n-are grijă de creșă, de ce singura lui grijă e s-o întrebe din cînd în cînd pe Maria la telefon dacă n-am făcut eu nici o prostie, și așa mai departe. *(Rîde)*: Ce stai cu receptorul la ureche, că ai închis.
OLGA *(Face din nou numărul)*: Allo! Casa tovarășului Damian? Florica? Bună ziua, Olga. *(Tremură)*: Nu, chiar cu dumneata aș fi vrut să vorbesc. Nu la telefon, între patru ochi. *(Rîde slab)* Nu în șase, ci în patru ochi. Nu... poate e mai bine să vin eu... da, bine. La revedere... *(Închide receptorul)* Trece ea acum pe aici, pentru că iese în oraș. Aici nu se poate vorbi! N-o să fim singure.
VICTOR: N-avea grijă, că Maria e destul de discretă. Dacă vede că ai ceva de vorbit cu „directoarea", iese din odaie.
OLGA; O, doamne, doamne! Spune, cum să încep să-i vorbesc?

(Aceiași, Mihuț)

MIHUȚ *(Mohorît)*: Bună ziua. *(Cînd îl vede pe Victor, se înseninează)* Bună ziua!
OLGA: Ce faci Mihuț? Ai venit să ne vezi?
MIHUȚ: Am venit... Tovarășa Maria nu-i aici?
OLGA: Trebuie să vină. Așteapt-o, dacă vrei. *(Intră în creșă).*
VICTOR *(Cald)*: Stai jos, Mihuț, nu te-am văzut de trei zile. Imi lipseai. Mi-era dor de tine. Ai tras chiulul vreunei ore de sport? Cum de ai liber?
MIHUȚ: Avem două ore de antrenament la rugby și am fugit.
VICTOR: Ai renunțat să-ți dezvolți inteligența picioarelor?
MIHUȚ: O, nu mai pot să sufăr sportul. Niciodată n-am fost prea bun sportiv, dar acum mi-e aproape scîrbă de el.
VICTOR: Eu ți-am spus părerea mea: abrutizează. Îți mută mintea în călcîie, în pumni.
MIHUȚ: Da. Mi-am dat seama.
VICTOR *(Drăguț)*: Și aici, pe mine mă căutai? Aici, la cămin? Nu-i bine. Doar știi unde stau.
MIHUȚ: Dar voiam să te văd acum....
VICTOR: S-a întîmplat ceva?
MIHUȚ *(Șovăie)*: Nu...adică...nu... nimic. Am venit... așa. Dar n-am vrut să spun că te caut pe tine. Știi, tata îmi cercetează atît de mult prietenii, cînd dă peste ei.... In general, el crede că n-ar trebui să am prieteni, să stau și să învăț. Dar eu nici nu mai am, afară de tine.
VICTOR *(Înțelegător)*: Ei, ce vrei, taică-tu ar vrea atît de mult să știe carte serioasă, să nu fie atît de incult cît e, încît visează să împlinești tu tot ce n-a putut el.
MIHUȚ: E foarte incult tata? Știe foarte multe lucruri. Și citește...

VICTOR *(Zîmbește, ca și cum ar fi stingherit)*: In sfîrșit... E un om activ, asta i se cere azi.
MIHUȚ *(Pe gînduri)*: Spuneai într-o zi că oamenii inculți la conducere, duc țara de rîpă. Nu?
VICTOR *(Ușor)*: In general... Sigur, nu e un avantaj ca țara să fie condusă de oameni care nu cunosc filozofie, nu știu limbi occidentale. Din fericire taică-tău se ocupă deocamdată de fabrica lui. Dacă ar ajunge ministru însă....
MIHUȚ: Atunci ar fi rău?
VICTOR: S-ar putea să fie și rău. Probabil. Dar poate, spre norocul lui, că n-o să ajungă.
MIHUȚ *(Convins)*: Da, ar fi un noroc. Și mama atîta ar vrea să-l vadă ministru.
VICTOR *(Rîde)*: O! Maică-ta! Știi, ea mi-e rudă, așa că pot vorbi de ea fără să mă sfiesc. Pe taică-tău așa cum e, îngust, aspru, îl respect. Dar Florica mă amuză, pe cinstea mea.
MIHUȚ *(Îl doare dar vrea să audă mai departe)*: De ce? Cum te amuză?
VICTOR: Tu crezi că ea învață, ca să știe? Ca să cuprindă lumea cu mintea ei și să aibă satisfacțiile mari ale omului cultivat? Ea învață ca să parvină! Atît! Invață ca să ajungă la nu știu ce post mare.
MIHUȚ *(Jignit)*: Nu-i adevărat. Mamei îi place să învețe! Mama are o pasiune, mama pricepe ce citește! Nu-i adevărat. Dacă mama învață, nu-i bine. Dacă tata e incult, e rău. Atunci cum e bine, după tine?
VICTOR: E bine să fii autentic, pricepi? Dacă ai poftă de cultură, să te cultivi, dar să nu întrebuințezi cultura cum întrebuințează actorii fardul, ca să fie mai frumoși. Vezi o pocitură că se machiază și devine pe scenă frumoasa Cleopatra. E o minciună la mijloc. Sînt oameni care se cultivă, ca să-i vadă alții că sînt frumoși, adică cultivați. Ei, cultura nu e grimă.
MIHUȚ: Bine, dar dacă o ai, o ai. Nu minți că o ai.
VICTOR: Dar minți cînd spui că te interesează ea, și nu postul la care vrei să ajungi prin ea.
MIHUȚ: Dar mama putea să fie director în Minister și n-a vrut. Putea să fie orice, activă cum e, și s-a rugat s-o lase să învețe. Ea vrea să știe, nu să parvină!
VICTOR: Tu nu vezi că maică-ta, din pricina învățăturii, nu-și mai iubește copiii, nu se mai ocupă de ei?
MIHUȚ *(Încăpățînat)*: Eu sînt la școală și Lilica are tetă. Mama e bună pentru altceva!
VICTOR: Poate că ai dreptate. *(Pauză)*: Și teta asta e o dovadă de îmburghezire.
MIHUȚ: De ce? O crește bine.
VICTOR: Și aici ar putea crește bine. Ei spun că fetița e debilă, de asta o țin acasă. De fapt vor să vadă vecinii și cunoștințele că au guvernantă ca boierii.
MIHUȚ *(Nu mai știe ce să răspundă. Pauză)*: Eu plec.
VICTOR: Unde? Mai stai puțin, plecăm împreună.
MIHUȚ: Lasă, mă duc singur.
VICTOR: Tocmai am dat astăzi peste niște poezii foarte frumoase ale unui poet mort acum patru ani. Voiam să ți le spun.
MIHUȚ *(Atent)*: Un poet cunoscut?
VICTOR *(Zîmbește amar)*: Nu. Nici nu se putea. Scria versuri prea bune, adevărată poezie, poezie pură. Înțelegi? N-a mai publicat din 1946.

Nu-l interesa. In el clocoteau dureri metafizice. Ascultă:
„Mi-e sufletul ulcerat, mi-e sufletul lepros.
Mă strigă în noaptea de plumb glasuri de sus, glasuri de jos.
Numele meu flutură pe buzele vîntului.
Îl aud strigat din miezul pămîntului.
Vreau să mă smulg din noaptea de plumb, să
scap, să fug.
Să dau foc universului și să ard pe marele-i rug."

MIHUȚ *(In admirație)*: Ce frumos! Mai spune odată!

VICTOR: Ți-o spun acum, cînd mergem să ne plimbăm.

MIHUȚ: Știi, mi se pare că am scris-o eu, așa seamănă cu mine.

VICTOR *(Cu ton de îmbărbătare facilă)*: Ei, Mihuț! Ce-i asta? Sursum Corda! Ce-i cu tine? Să am eu vîrsta ta, aș mînca jăratic ca un zmeu.

MIHUȚ: Pentru ce? Mi-e viața grea.

VICTOR: Ești absurd. Azi ești parcă mai amărît decît oricînd. Ce ți s-a întîmplat?

MIHUȚ *(Se vede că minte)*: Nimic. Spune, și poetul ăsta murea de foame?

VICTOR *(Întunecat)*: Da. S-a excomunicat singur din lumea celor care cunosc *(ironic)* gustul fericirii, și bea ca să uite.

MIHUȚ: De ce n-a făcut altceva, ca să trăiască?

VICTOR *(Cu un zîmbet amar)*: Un poet? Ai despre poeți păreri moștenite de la taică-tău. Munca e o justificare numai pentru cei care n-au scînteia divină. Munca e un balast, dar asta n-o știi tu. Chiar poezia, dacă trebuie muncită, își pierde frumusețea. Poetul e un trîntor de geniu.

MIHUȚ: Atunci n-ar fi dreptate pe lume, unii să muncească și alții nu.

VICTOR: Dreptatea nu e una singură.

MIHUȚ *(Nu înțelege bine)*: Cum?

VICTOR: Vreau să spun că dreptatea e tot atît de variabilă ca adevărul, ca principiile pe care se construiește o societate.

MIHUȚ: Și nimic nu e adevărat?

VICTOR: Nimic, sau poate toate sînt adevărate pe rînd.

MIHUȚ: Pe rînd? Atunci, adevărat, adevărat, nu e nimic?

VICTOR: Umbli după lucrul în sine, prietene?

MIHUȚ *(Trist)*: Nu știu ce e aia. *(Brusc)*: Tu crezi în dumnezeu?

VICTOR *(Rîde)*: Din prudență. Ca Pascal.

MIHUȚ *(Nervos)*: Mă zăpăcești cu atîtea lucruri, mă zăpăcești. De ce nu vorbești așa cum te întreb eu, ca să pricep ceva? Mai bine mă duc.

VICTOR: Mihuț! Nu te supăra ca un copil. Tu știi bine că ți-ai găsit un frate mai mare, care vrea să te ajute să pricepi mii de lucruri. *(Îl mîngîie pe cap, îi așează gulerul cămășii)*: Uite cît ești de ciufulit, de mototolit! Ai alergat, de te-ai încălzit așa? Te-ai jucat cu băieții, ca un copil prost?

MIHUȚ: Nu!... Am fugit pînă aici.

VICTOR: Stai jos. Știi, dacă am avea acum amîndoi timp, dar nu așa, un ceas, un ceas și jumătate, ci două-trei zile, am pleca undeva, unde să fie o pădure mare, cu umbră verde și fluidă, o poiană și un fir de izvor. Să stăm acolo, să ascultăm copacii și mierlele, să spunem versuri, și noaptea să ascultăm tăcerea aceea mare și umedă.

MIHUȚ *(Fermecat)*: S-ar putea! Parcă dacă tata ar vrea, nu s-ar putea odată?

VICTOR: Și totuși, pentru noi doi, nu se poate. De ce să mai vorbim? Ai fost vreodată într-o pădure mare, un codru adevărat?

MIHUȚ: Am fost, dar cu tabăra. N-am fost cu un prieten, așa ca să fim numai noi doi. Am avut odată un prieten bun. Dar acum nu ne mai potrivim. El a rămas întîiul la baschet, e premiant, e întîiul și la marxism. Dar odată, cînd i-am spus versurile, știi, pe care le știu de la tine, n-a priceput nimic și a rîs de ele. Și atunci mi-am dat seama ce mult ne deosebim.

VICTOR: Ați evoluat deosebit. Ar trebui să-l crești și pe el, să-l ajuți. Tu vezi atîtea lucruri mai clar.

MIHUȚ *(Pe gînduri)*: Eram bine și cu profesorul de romînă. Spunea că am compoziții bune, că am talent. Acum nu-i mai plac. *(Ridică din umeri)* Spune că am pierdut ceva. Sinceritatea, zice el.

VICTOR: Petroșeanu? Îl știu. N-are nici un fel de cultură clasică. Clădește pe nisip.

MIHUȚ: Nu te mai am decît pe tine.

VICTOR *(Îl îmbrățișează viguros)*: Vezi, cu toate că ne despart atîția ani, și eu mă simt foarte bine cu tine. Poate pentru că ești atît de deștept și de sensibil. Ești cu totul excepțional. Nu semeni cu nimeni.

MIHUȚ *(Lasă ochii în jos și se topește de plăcere)*: Ei, nu semăn...

VICTOR *(Se uită la ceas)*: Nu trebuie să te duci acasă? Nu pleci?

MIHUȚ *(Dezamăgit)*: Nu spuneai că vii cu mine să ne plimbăm?

VICTOR: Să nu ajungi prea tîrziu acasă.

MIHUȚ *(Crunt)*: Nu mă grăbesc.

VICTOR *(Șovăind)*: Bine, atunci să ieșim puțin, pînă la ora la care e nevoie de mine aici. *(Amărît)*: Și n-am nici un ban, am fi intrat undeva...

MIHUȚ: Am eu ceva.

VICTOR: Ți-a dat tata?

MIHUȚ *(Cu ochii în jos)*: Mi-a dat. *(Se uită pe fereastră)*: Vine mama! Ce caută aici?

VICTOR *(Rîde)*: Nu pe tine, n-avea grijă. Haidem în grădină. *(Ies prin stînga)*.

FLORICA *(Intră prin dreapta, privește în odaia goală, înaintează spre ușa care dă spre creșă)*: Nu e nimeni?... Olga, Olguța! *(Prin ușa deschisă se aude larma copiilor)*: Olga!

OLGA *(Intră în odaie. E foarte emoționată)*: Bună ziua, Florica. Să nu te superi, aveai poate de lucru și eu...

FLORICA: Am învățat pînă la cinci și acum tot trebuia să ies în oraș. *(Se așează)* Spune, dragă.

OLGA: Eu... aș fi vrut să te rog... (*Tace*)

FLORICA: Da, spune.

OLGA: Aș fi vrut.... dar nu mai vreau.

FLORICA: Ce-i cu tine? Nu m-ai chemat doar ca să nu mai vrei.

OLGA: Nu te supăra că te-am deranjat degeaba... nu te supăra pe mine....

FLORICA: Imi pare rău, Olguța, dacă ar fi fost vorba de Petre, probabil că i-ai fi spus ce aveai de spus. Am să-l rog pe el să treacă pe aici. (*Vrea să se ridice*).

OLGA *(Repede)*: Nu, să nu-l rogi. Nu e vorba de nimic serios, era un fleac... și e mai bine să nu vă supăr.

FLORICA: De ce te simți tu mai aproape de Petre decît de mine? Doar totdeauna mi-ai fost dragă și cred că nici eu nu m-am purtat ca o străină.

OLGA: Florico, te rog, nu e vorba de asta! Uite, acum te-am jignit. Credemă, de data asta bunăoară, era un lucru pe care mai bucuros ți l-așI spune dumitale decît lui nenea Petre...

FLORICA: Atunci spune-l.

OLGA *(Caută o scăpare, se uită în jurul ei, e năucă)*: Nu l-ai găsit aici pe Victor?

FLORICA: Pe Victor Simionescu? Nu.

OLGA: Era adineauri aici.

FLORICA: Odaia era goală. *(Lovită de o idee)*: Dar ce-i cu el? A făcut vreo prostie aici și i-e frică să mi-o spuie? Te-a pus pe tine?

OLGA: Nu... nu...

FLORICA: Are vreo legătură cu ceea ce vroiai să-mi spui tu?

OLGA *(Se rupe din loc)*: Să-l caut. *(Aleargă la ușa creșei, se întoarce dîndu-și seama că nu poate fi acolo, se duce la ușa grădinii)* Tovarășe Victor! Tovarășe Victor! *(Spre odaie)* Nu cred să fi plecat!

(Aceleași, Victor)

VICTOR: Bună ziua, Florico.

FLORICA: Bună ziua. Ce faci?

VICTOR *(Amabil)*: Bine, bine.

FLORICA: S-a întîmplat ceva?

VICTOR *(Se uită la Olga)*: Ai pus-o la curent cu.. cu ceva?

OLGA *(Stins)*: Încă nu.

VICTOR *(Întîi îi vine greu, apoi încruntat, cu tonul lui de simplitate și sinceritate pe care îl îmbracă imediat ca pe o mînușă)*: Florica, noi doi ne iubim.

FLORICA *(Duce mîna la gură, ca să oprească o exclamație de mirare neplăcută)*.

VICTOR: Nu te mira, nu exclama, lasă-mă să vorbesc. Ne iubim, asta e simplu, omenesc, frumos. Ea are să aibă un copil...

FLORICA *(Repede)*: Ia-o de nevastă.

VICTOR: Sînt însurat.

FLORICA: Nu te-ai despărțit încă, neghiobule? Parcă erați despărțiți.

VICTOR: Despărțiți, dar nu divorțați.

FLORICA: Să divorțezi numaidecît.

VICTOR: Cît de numaidecît? Asta durează, costă bani. În vremea asta ce se face Olga?

FLORICA: Cum ai îndrăznit, cînd te știai însurat? Om bătrîn, om în care am avut încredere... Pe ce lume te pomenești? Crezi că și azi oricine își poate face de cap?

VICTOR: Cred că și azi oamenii se mai iubesc încă.

FLORICA: Dacă o iubești, trebuie să-ți limpezești mai întîi situația și pe urmă să stăm de vorbă.

OLGA: Mai încet, vă rog mai încet!

FLORICA: Și tu, ești iresponsabilă? Ești năucă? Cum te iubește Petre, ce crede el despre tine! Și tu... Îți pierzi capul pentru... detracatul ăsta?

VICTOR: Detracat? Ai recomandat bărbatului tău să ia în serviciul fabricii un detracat?

FLORICA: Nu te cunoșteam bine.
VICTOR *(Blînd, ironic)*: Cum recomanzi dumneata, tovarășă Florica, un om pe care nu-l cunoști bine, într-un post de încredere, într-o instituție de stat?
FLORICA *(Se zăpăcește puțin)*: Nu e prea tîrziu nici acum ca eu să spun să fii concediat.
OLGA: Și să se afle tot? Și el să rămînă pe drumuri?
VICTOR *(Cumpătat)*: Nu te grăbi, Florico. Un om care face o greșeală de acest fel, nu e un detracat. E poate puțin slab. Amîndoi am fost slabi. Și eu, și Olga.
FLORICA: Cînd are să afle Petre! El, care simte că răspunde în fața conștiinței lui pentru Olga.
OLGA: Să nu afle nenea Petre, să nu afle!
VICTOR: Nici eu nu cred că ar fi prielnic să afle directorul. Știi, mă gîndesc întîi la situația ta. El ar interpreta lucrurile și mai aspru, și mai pripit decît tine. Și pe tine te-ar învinovăți întîi. Ți-ai crea o situație imposibilă.
FLORICA: Atunci de m-ați chemat? Nu ca să-l pregătesc? Ce vreți să vă fac eu? Pot eu să te divorțez în trei zile?
VICTOR: Nu. Nu e vorba de asta. Asta e o problemă de viitor. Sînt alte lucruri mai urgente. *(Pauză)*.
FLORICA *(Îi privește pe rînd)*: Care? Vreți să... A, nu! La asta să nu mă luați părtașă. E un lucru oprit, urît, și oprit prin lege. N-o să vă ajut să călcați legile.
VICTOR: E mai ușor, pentru că nu există lege scrisă, să bagi în slujbă un detracat și să înduri osînda bărbatului pentru asta! Are să se afle în fabrică, ce are să spună lumea despre Petre, care m-a angajat? E și numele lui Petre aici.
FLORICA: Mă șantajezi? *(Spre el, cu o energie neașteptată)*: Ai de gînd să-l șantajezi pe Petre?
OLGA *(Face ochii mari)*: Victore!
VICTOR: Eu? Faptele lui! *(Rîde ca de o glumă)*: V-ați prins. Adineauri, detracat, acum șantajist. Ești în stare să crezi orice despre mine.
FLORICA: Îți arde de glumă într-o asemenea împrejurare?
VICTOR: Am vrut să te fac să-ți vii în fire. Nu-mi arde de glumă, nu. Fetița asta trebuie salvată de rușine și pe urmă, la timp, eu voi divorța și vom încerca să ne creăm împreună o situație.
FLORICA: Să vedem dacă Petre va găsi și așa, fără să știe nimic, că ești un bărbat potrivit pentru ea.
VICTOR: Glumești? Dar ce e Petre? un tiran din Siracuza? Azi fetele, ca să se mărite la 22 ani, își consultă foștii tutori?
FLORICA: Cred că și pe Olga are s-o intereseze părerea lui Petre, într-o chestiune de viață ca asta.
VICTOR *(Ușor)*: N-a dat dovezi în acest sens pînă acum.
OLGA *(Se înfurie)*: Victore! N-am vorbit pînă acum cu nenea Petre, pentru că situația ta era așa. Dar mă gîndisem... eram sigură... că atunci cînd ai să descurci tu tot și eu am să-i spun, are să te cunoască... și are să te iubească, să te aprecieze.
FLORICA: O să vedem noi cum o să decurgă lucrurile. În orice caz, ca să te asiguri de aprecierea lui Petre, ai debutat frumos.
VICTOR *(Stăpînește un zîmbet)*: De ce? El nu trebuie să afle acum. De ce să-i facem o supărare atît de mare?
FLORICA: Și atunci?

VICTOR *(Scurt)*: Ne trebuie 2000 lei, pe care o să ți-i restituim treptat... din salariile noastre.

FLORICA: Nu vă dau bani pentru așa ceva și nu vreau ca Olga s-o facă.

OLGA *(Capătă glas)*: Florico, te rog! Mi-e rușine de Maria, mi-e rușine de nenea Petre, mi-e rușine și de dumneata, dar Victor a avut curajul să-ți spunem. S-a bizuit pe sensibilitatea dumitale, pe inima dumitale...

FLORICA: De ce să nu-l naști? El să înceapă divorțul, să-l grăbim și să vă purtați ca niște oameni care simt răspunderea faptelor lor.

VICTOR: De ce? Uite, să-ți spun eu adevărul, pentru că mă silești s-o fac. Olghii n-am vrut să-i spun, vroiam s-o cruț. Pentru că medicul mi-a spus că Olga nu poate naște normal, că e primejdios pentru ea, că poate muri. De asta.

OLGA *(Uluită)*: Care medic ți-a spus?

VICTOR *(Apăsat)*: Cel care te-a văzut ieri.

OLGA *(Și mai nedumerită)*: Care m-a văzut pe mine?

VICTOR *(Stăruitor)*: Medicul la care am fost amîndoi ieri. Așa că, dragă Florică, pentru mine nu se pune numai problema rușinii, ca pentru Olga, eu nu mă tem de Petre al tău ca ea și ca tine, eu răspund de faptele mele, pentru că nu sînt un detracat, cum credeai adineauri. Eu mă gîndesc numai la Olga.

FLORICA: De ce n-ai spus așa de la început?

VICTOR: Nu vroiam să știe Olga și să se sperie. A trebuit s-o spun în fața ei, pentru că m-ai constrîns. Ce e, nu mă crezi?

FLORICA *(Se uită cînd la unul, cînd la celălalt)*: Dacă e așa...

OLGA *(Pleacă ochii, e pierdută)*.

VICTOR: Și atunci, cînd lucrul tot trebuie făcut, pentru că altfel se prăpădește și fata asta, de ce să mai afle și Petre, să afle și altă lume, înainte de a ne putea cununa? Ce-ar spune lumea în fabrică despre director? Mi-e greu să știu că e bîrfit din pricina mea, a ta, în situația lui ascendentă de azi...

FLORICA *(Uscat)*: Nu te îngriji atîta pentru noi. *(Către Olga)* Bine. Dacă e așa... In orice caz, după ce te liniștești, trebuie să vorbiți cu Petre. Trebuie să știm părerea lui. *(Se ridică)* Cînd vă trebuie banii?

VICTOR: Nu trebuie să întîrziem. Se poate întîmpla o nenorocire dacă e prea tîrziu.

FLORICA: E o sumă enormă. Nici eu n-o am toată, dar am să iau... am s-o am mîine. Treci mîine pe la noi, Victore. *(Se ridică, apoi se oprește)* Cel puțin e un doctor bun? îl cunoști?

VICTOR: Foarte bun. Un specialist.

FLORICA: Mai există asemenea specialiști?

VICTOR: De ce te miri? Cîte odată avortul e legalizat. Altădată, ca în cazul nostru, s-ar cuveni să fie.

FLORICA: S-ar cuveni! La revedere și... ai grijă de Olga. *(Iese)*.

VICTOR *(O conduce afară, se întoarce la Olga care stă la masă, cu capul în mîini, o mîngîie)*: Ei, Olguțo! Nu ești veselă? Acum toate s-au aranjat! Ce faci? Plîngi? Tocmai acum cînd ai scăpat de grijă?

OLGA *(Se ridică, se ferește de mîngîierea lui)*: Lasă... *(Traversează scena)* Ce-ai spus? Ce spuneai?

VICTOR *(Rîde blajin)*: Cum voiai s-o determinăm?

OLGA: De ce ai mințit așa? Ce doctor m-a văzut pe mine ieri? N-am fost pînă acum la nici un doctor.

VICTOR *(Lîngă ea, întinde mîna s-o dezmierde iar, Olga se ferește ușor)*:

Dacă celelalte lucruri s-au dovedit ineficace, nu trebuia să găsesc ceva? N-am găsit bine?

OLGA: Trebuia s-o hotărîm, nu s-o mințim. Nu,nu vreau să mint. Și cum ai găsit așa de repede minciuna?

VICTOR: Cînd iubești, te armezi și cu minciuni la nevoie, ca să-ți aperi dragostea. Tu poate că nu iubești destul, dacă nu înțelegi încă.

OLGA *(Se depărtează iar de el, se uită pe fereastră, se gîndește)*: Și cum i-ai vorbit despre nenea Petre, despre renumele lui, despre răspunderea ei! *(Îl privește fățiș)* Parcă făceai un șantaj, parcă o obligai să ne dea banii ăștia, pentru că te-a recomandat aici.

VICTOR *(Rîde limpede și ridică din umeri)*: Ce prostie! Eu n-am făcut o crimă și ea n-a recomandat un ticălos. Într-o zi ai să vezi tu singură că Petre are să mă aprecieze și o să mă ridice foarte sus. O să ne creeze o situație.

OLGA: Crezi?

VICTOR: O să fim doar și rude! *(Rîde)* Dacă tu ești un fel de fată a lui, eu am să-i fiu ginere! Să vedem dacă o să mai vrea atunci ca ginerele lui să fie șofer... Dacă o să-i mai convină domnului Petre Damian, care e un parvenit. Și Florica, n-avea grijă, are să aibă și ea tot interesul...

OLGA *(Îl privește rece, caută să-l înțeleagă)*: Vorbești așa... ca și cum... *(Pricepe, se turbură adînc, caută o pricină să iasă, se uită la ceas)* Trebuie să le dau masa de seară.

VICTOR: Tu? Nu e acolo Tinca?

OLGA: Ba da, dar eu supraveghez.

VICTOR: Acum am să ies puțin în oraș, mă întorc să duc copiii și diseară trec pe la tine, să vorbim despre felul cum vom proceda. Vezi ce ușor a mers?

OLGA *(Amar)*: Foarte ușor. Nu veni diseară. *(Intră în creșă)*.

VICTOR: Olga! *(Întinde brațele în urma ei, apoi ridică din umeri, ca omul convins că toate se vor aranja. Aprinde liniștit o țigară și iese în grădiniță. Telefonul sună lung, apoi tace. Victor se întoarce cu Mihuț)* Mergem, flăcăule?

MIHUȚ: Ce-a căutat mama aici?

VICTOR: Nu prea știu, a căutat-o pe Maria și pentru că ea nu era, a stat la o șuetă cu Olga și cu mine. Să nu-i spui lui taică-tău că ai văzut-o. Vrea, mi se pare, că-i facă o surpriză împreună cu Maria.

MIHUȚ: Cum o să-i spun, dacă m-am ascuns? Eu nu le spun cînd te văd pe tine.

VICTOR: Treaba ta. Tu îi cunoști mai bine. Ce-i cu tine? Iar nu ți-s boii acasă? Cît ai stat în chioșc, ți-ai adus aminte că ți s-au înecat corăbiile?

MIHUȚ *(Crunt)*: Să știi tu că mi s-au înecat!

VICTOR: Am văzut de cînd ai venit azi. Care corăbii?

MIHUȚ: E ceva foarte grav. Cred că am rămas repetent.

VICTOR: S-au dat mediile finale?

MIHUȚ: Încă nu, dar a răsuflat ceva de la cancelarie.

VICTOR *(Pe gînduri)*: Asta e rău! Taică-tu are să fie furios.

MIHUȚ: O, asta știe el foarte bine, să se înfurie!

VICTOR: De mîngîiat nu știe să te mîngîie nici odată, dar de certat... Pentru el ești și imbecil și secătură. Știi Mihuț, se spune cîte odată despre unii părinți buni că nu și-au meritat copiii răi. La voi parcă e invers, tu meritai altfel de părinți. Trebuie să-i educi tu pe ei.

MIHUȚ: Nu știu ce meritam, dar știu că sînt foarte nenorocit.
VICTOR: Nu sînt nici răi, nici proști, dar tu ai fi trebuit să trăiești în libertate, în altă atmosferă. Ai o fire de poet, de independent. Ți-ar trebui o dragoste.
MIHUȚ *(Se fîstîcește, se rușinează)*: Ei, lasă... Eu nu... eu...
VICTOR *(Insistent)*: E vîrsta la care trebuie să te maturizezi prin iubire, prin femeie.
MIHUȚ *(Turburat)*: Lasă,că mă maturizez eu și așa *(Pauză)* Mă chinuiesc gîndurile. Tu crezi că tata mă iubește?
VICTOR: Da, cert. Dar n-are timp. Nici nu știe cum și nici nu te prețuiește. Ei vorbesc atîta de om, de prețul omului, dar cînd îl au lîngă el, îl strivesc. Asta e al lor, una spun și alta fac.
MIHUȚ: Cine spun și fac...?
VICTOR: În sfîrșit, lasă... Cam așa fac comuniștii.
MIHUȚ *(Îndurerat)*: Așa fac toți comuniștii?
VICTOR *(Oftează)*: Așa fac toți. Poate odată, peste ani de zile... Vezi, ei persecută pe oricine e mai delicat, mai cultivat decît ei. E destul să fi născut burghez.
MIHUȚ: Nu-i așa! Tu nu lucrezi?
VICTOR: Ce? Sînt șofer. Asta-i meserie pentru mine?
MIHUȚ: Se tem de acte de sabotaj. Burghezii sînt doar dușmani!
VICTOR *(Rîde amar)*: Dușmani! Ai învățat lecția ca un papagal. Eu sînt un dușman? Ași putea face acte de sabotaj? Cînd în sufletul meu se oglindește cerul și se schimbă în poezie? Eu îi urăsc? Atunci de ce te iubesc pe tine, copilul lor?
MIHUȚ *(Pleacă fruntea)*: Lucrurile... nu sînt totdeauna așa... nu toți oamenii...
VICTOR: Nu toți! Nu, oamenii sînt ciudați, complicați sau de o simplitate brutală. Și una și alta sînt dăunătoare fericirii omului.
MIHUȚ: Dar nu vreau, nu vreau așa! Eu credeam... eu credeam ... de ce e așa? Nu se poate altfel?
VICTOR: Haide, haide! Invață-te să vezi lumea cum e, nu cum ai vrea tu să fie. *(Îi trece brațul peste umeri, îl îndrumă spre ușă, ies).*
CATRINA: Bună seara *(În mijlocul odăii)*: Ori am venit prea de vreme. *(Se duce la ușa dinspre creșă, o întredeschide, se aud glasuri de copii, se uită puțin și închide)* Mănîncă. *(Se așează pe un fotoliu)* Uite așa, Catrino, și ia și o gazetă! *(Intinde mîna spre birou). (Pe ușa dinspre stradă intră Maria).*
MARIA: Bună seara, tovarășă Ponor. *(Se uită la ceas)*: Cam de vreme, cam de vreme. Trebuie să aștepți puțin.
CATRINA: Vai de sufletul meu, tovarășă Maria. Aleargă aici s-o iei pe Coca, aleargă la ailaltă creșă s-o iei pe Zoica, dă fuga la cei de sus, să-l iei pe Andrei. Că nu-s adunați la un loc și eu mă fac avion, lăcustă, drac, să-i aduc pe toți seara. Barem cînd sînt în tura de după masă, mi-i aduce pe fiecare altă mamă și ei m-așteaptă acasă.
MARIA: Ce să-i faci? Cînd vom mări creșa, au să fie toți aici.
CATRINA: Da' cînd?
MARIA: Abia la anul, cred. Ai început divorțul? *(Își clasează hîrtiile).*
CATRINA: Început. Cît era să-l mai aștept să se întoarcă cu copilul ălei-lalte în brațe? Și crezi dumneata... că iese pensia aia pentru copii?
MARIA: Trebuie să iasă.
CATRINA: Și parcă dacă-i spune lui să mi-o dea, el o dă!
MARIA: I se oprește din leafă.

CATRINA: Oho ! A naibii lege ! Atunci să te ţii: vine chenzina, plăteşte Gheorghiţă ! Ţi-a plăcut să faci trei copii, ţi-a plăcut urîta din Focşani cu care ai mai făcut unu, speteşte-te băiete!

MARIA: Tovarăşă Ponor, prea te gîndeşti mult la Gheorghiţă al dumitale şi la urîta lui. Eşti femeie tînără, te divorţezi acum, să te văd şi eu că pui ochii pe altul, că pune şi el ochii pe dumneata, şi faci o casă nouă.

CATRINA: Cu trei copii? Care dracu' e prostu' ăla să mă ia pe mine?

MARIA: Trei copii, în trei creşe. Nu-i aşa de mare greutate. Dă-l la naiba pe Gheorghiţă, pînă la bătrîneţe ai să te gîndeşti la el?

CATRINA *(Se frămîntă, parcă vrea să spună ceva)*: Păi să vezi... numai dumitale îţi spun, că am încredere ca în mama... Nu că ai fi bătrînă, vai de mine, că nu eşti. *(In taină)*: Umblă după mine un văduv de la strung. Unu' cu un copil şi el.

MARIA: Ei?

CATRINA: Da' mă tem c-o fi greu...

MARIA: Pentru că are şi el un copil?

CATRINA: Da'de unde, ce mi-e trei, ce mi-e patru. Şi e şi drăguţ, cîrnu' ăla de copil, de ţi se lipeşte de inimă.

MARIA: Atunci, ce-i? Foarte bine că are şi el un copil, el caută mamă la al lui, dumneata tată la ai dumitale, vă potriviţi.

CATRINA: Da.

MARIA: Poate nu-ţi place el.

CATRINA *(Izbucneşte)*: Păi tocmai că-mi place, bătu-l-ar pacostea. De aia mi-e frică. Că-i frumos şi ochios şi-i un zăplan cît uşa, şi cînd se pune odată pe rîs răsună casa de parcă trage cu tunu' la 23 august.

MARIA: Şi nu-i bine că-i frumos?

CATRINA: M-am ars odată cu Gheorghiţă, care e o cadră nu altceva, dacă şi pe ăsta mi-l suflă vreo rablă, vreo ştirbă, sau chiar una mai frumoasă decît mine, că se găsesc berechet? Eu nu sînt aşa, vreo mîndreţe de femeie, că mă vezi.

MARIA: Crezi că toţi bărbaţii sînt aşa de slabi şi neserioşi ca Gheorghiţă al dumitale? Nu sînt şi oameni aşezaţi între tovarăşii noştri? Destui!

CATRINA: Eu m-am jurat, cînd s-a dus Gheorghiţă, că la om frumos nu mă mai uit cît oi fi şi-oi trăi. Şi uite că şi acum mă topesc după unu' ca statuia aia din parc, de la lac. Aia numai cu o drăcie, o învelitoare pe aici pe la şale, să mă ierţi.

MARIA *(Rîde cu hohote)*: Ai noroc, după ce că întîlneşti asemenea bărbat să te mai şi iubească, să mai şi vrea să te ia de nevastă. *(Serioasă)*: Spune mai bine dacă e un om cinstit, cumsecade, muncitor?

CATRINA *(Cu un deget în sus)*: Fruntaş în producţie.

MARIA: Pe la cadre, prin atelier, ce se spune despre el?

CATRINA: Că-i un om şi jumătate. Da' vezi dumneata, tovarăşă Maria, una e bărbatul la muncă şi cu tovarăşii lui, şi alta e acasă, cu muierea. Poate să fie şi cu ea bun ca pîinea caldă, da' tot să-i fugă ochii după altele. Şi după ochi îi fug într-o zi şi picioarele, trăzni-ar dracii pe toţi!

MARIA *(Rîde cu hohote)*: Ei, concluzia, concluzia mi-a plăcut .

CATRINA: Şi cred că ar iubi copiii mei. Să vezi cum se joacă cu ei. Cînd începe, nu se mai satură. Uită şi de mine. Şi asta îmi place ! Zău că uită de mine, bătu-l-ar norocu' !

MARIA: Mi se pare că pe dumneata te-a bătut norocul cu un bărbat ca ăsta.

CATRINA: N-ai copii, nu?

MARIA: Am avut un băiat, a murit în război. Avea 19 ani.
CATRINA *(Emoționată)*: N-am știut... *(Cu foc)*: Arde-i-ar focu' pe fasciști! Da' bărbat ai, că nu te-am auzit?
MARIA: Am, al doilea. Primul a murit. Bărbatul meu e în provincie, are de lucru acolo deocamdată.
CATRINA *(Bănuitoare și neliniștită)*: Și nu te temi? Stai așa, liniștită? De cînd a plecat?
MARIA: De șase luni.
CATRINA: Te-ai dus pe la el?
MARIA: Nu. A mai venit el pe la București.
CATRINA: Și nu te-ai dus acolo, să vezi unde trăiește, între cine se învîrtește, unde-i aleargă ochii?
MARIA *(Amuzată)*: Nu. Eu sînt liniștită. Am încredere în el.
CATRINA: Încredere? În nici unu'! Cu femeia lui nici unu'nu-i breaz. Ptiu!
MARIA *(Rîde iar)*: Fugi de aici, că nu-i cunoști. Nu sînt toți ca Gheorghiță.
CATRINA: Or fi și mai ai dracului ca el. *(Rîde și ea). (Aceleași, Petre Damian).*
PETRE: Bună ziua! Ce-i hazul ăsta aici?
MARIA *(Se ridică și-l întîmpină)*: Ei, tovarășul director! Ce cinste și ce minune! *(Îi strînge mîna)*: Poate de zece ori te-am căutat la telefon și de trei ori la fabrică și n-am dat de tine.
PETRE: Tocmai de asta, fiindcă am făcut-o de oaie, am venit eu aici. Te rog să mă crezi, îți dau cuvîntul meu că mi-a fost cu neputință. De cînd am intrat în horă cu construcția atelierelor noi și cu toate grijele astea, nu mai am o clipă.
MARIA: Atunci o clipă ai și stat aici. Te pomenești că te duci.
PETRE: Stau și pînă la miezul nopții. Am venit să-mi faci capul calendar. Stau aici ca un miel.
MARIA: O cunoști pe tovarășa Ponor?
CATRINA: Auzi vorbă?
PETRE: Ne cunoaștem bine noi *(Îi strînge mîna).*
MARIA: Uite, acum, peste un sfert de oră pleacă copiii acasă, și stăm și noi de vorbă. Ia fumează și stai colea.
PETRE *(Ia o țigară, se așează)*: Ce mai faci, tovarășă Catrina? De ce rîdeați așa de tare cînd am intrat eu?
MARIA: Uite, tovarășa Cartina ponegrea bărbații și eu îi apăram.
PETRE: Vai de capul meu! Cu asemenea apărători!
MARIA: Păi nu era vorba despre directori, ci despre bărbați în general.
CATRINA *(Bănuitoare)*: Cum, și tovarășul director...? Ți-am spus eu că oricît de serios ar fi el, altfel, bărbatu' e tot bărbat.
MARIA *(Rîde)*: Nu, nu, vai de mine! Alte chestiuni am eu cu el, de spuneam că nu-i apăr pe directori. Chestii de serviciu.
PETRE: O să facă odată cu mine judecata lui Solomon, o să mă taie în două, să dea jumătate la creșă, și jumătate la fabrică.
CATRINA: O fi știind ea de ce, că e femeie căpoasă.
PETRE: Bine am nimerit între voi două! Nu puteam să viu mai tîrziu? Naiba m-a pus.
CATRINA: Ceasu' rău, tovarășe director. Crezi că eu n-o s-o ajut cînd o fi să te taie? Că am un copil aici, și unul la creșa Sfatului și altul sus, la Crucea Roșie, și seara mă deșăl pe drumuri să-i adun!
PETRE *(Mariei)*: De ce nu i-l duce cu mașina?

MARIA: Cu mașina sînt duși cei din Pantelimon, Ăștia, ai căror părinți stau aproape, sînt luați de părinți. Și pentru ca n-ar fi o soluție, tot mai are de luat doi din alte părți.
CATRINA: Cînd măreşti creşa, tovarăşe director?
PETRE: Lăsați-mă oameni buni, să isprăvesc cu fabrica și pe urmă. *(Aceiași, Iosif Preda și Zinca Preda).*
IOSIF: Noroc, bună seara.
ZINCA: Uite și tovarășul director. Bună seara.
PETRE: Bună seara, tovarăși. Tot împreună?
MARIA: Turturelele, i-am botezat noi.
IOSIF: Păi dacă ieșim de la lucru amîndoi și tot acasă mergem amîndoi, de ce să nu trecem împreună după băiat?
PETRE: Ei, acum sînteți mulțumiți, e sănătos băiatul?
IOSIF: Numai să-l vezi.
ZINCA: Numai să-l vezi.
IOSIF: E ca un curcan.
ZINCA: Ce curcan? E ca un purcel!
CATRINA: Na! Parcă vor să-l mănînce. *(Mîndră)*: Ai mei nu sînt cine știe ce grași, da' arată bine.
IOSIF: Și numai aici s-a făcut așa, înainte credeam că-i prăpădim.
MARIA: Și tovarășul Iosif știe să ne ajute. S-a născut pedagog. Copilul vine de acasă disciplinat.
ZINCA *(Se uită la bărbat cu dragoste)*: Se pricepe, el se pricepe. *(Aceiași, Olga).*
OLGA: Bună seara ! *(Nu se uită în ochii lui Petre.)* Au venit părinții? Îi aduc acum. *(Iese repede)*
PETRE *(Zincăi)*: Am auzit minuni despre dumneata, la montaj!
IOSIF *(Se uită la ea drăgăstos)*: E-hei! Zinca mea, nu mai e alta ca ea!
CATRINA *(Mariei încet)*: Uite-i, ai dracului, cum știu ei să se uite la muiere cînd e sită nouă!
MARIA: Sînt însurați de cinci ani.
CATRINA: Puii ăstia? Și-i ține? Or fi din ăștia pe lume!
MARIA: Mulți.
(Intră Olga cu Coca și Tinel).
CATRINA *(Își ia fata în brațe, o sărută zdravăn)*: Coca mamii, Cocă!
TINEL *(Tinel aleargă la Zinca și Iosif)*: Mămică! Tătic, așa de bine m-am zucat! Așa de bine m-am zucat! Mai stăm!
ZINCA: Nu se poate, Tinel. Mama e obosită, tata vrea să mănînce, tovarășele pleacă acasă *(Arată spre Olga și Maria).*
TINEL: Numai odată să zucăm asta. *(Cîntă)*:

Vine vulpea la fulat
Cînd în sat s-a înnoptat...
și mă plinde pe ulmă și eu fug.

PETRE: Mă voinicule, trebuie să te duci acasă.
TINEL *(Îl privește lung)*: Dacă tlebuie, tlebuie ! *(Își ia cuminte părinții de cîte o mînă).*
CATRINA *(Fetiții)* Hai, spune frumos: bună seara și mulțumesc și mergem.
COCA: Bună seala și mulțumesc.... și... mîine ial vin. Ține e, mamă?
CATRINA: Àsta e directoru' ăl mare care nu face un cămin ca lumea, să fie aici și Zoica și Andrei.
COCA *(lui Petre)*: Tu nu faci ! De ce nu faci ! Tu ești lău? Nu iubești copiii mici?

PETRE *(Rîde niţel încurcat, toţi ochii sînt pe el)*: Ba-i iubesc, puiule.
MARIA: Dar n-are timp. Cînd va avea vreme să ne iubească, ne face...
COCA: Si cînd ai să ai vleme? Iute?
PETRE: Iute.
COCA: La levedele, noapte bună. *(Olga îi aşază hăinuţa, ies).*
PETRE *(Zincăi şi lui Iosif)*: M-a judecat. Iacă, o femeie m-a judecat. Da' voi de ce nu mai faceţi unu? Oameni tineri!
ZINCA: Parcă noi nu vrem! Cît am vrea! Da' uite, nu se mai întîmplă.
IOSIF: Cît am vrea! Aud de oameni care nu vor să aibă sau le fac de petrecanie. Să-i spînzuri, auzi! Cînd e asemenea bucurie un copil la viaţa omului!
OLGA *(Se depărtează, se duce la geam, cu spatele la ei).*
PETRE: Ce v-a spus doctorul nostru?
ZINCA: La vară, să vedem. Mă trimite la Sovata.
(Aceiaşi, madam Prisăcaru).
PRISĂCARU *(Ţine în mîini un şal)*: Bună seara. Ah, tovarăşul director! *(Îşi trece repede mîna prin păr)*: Tovarăşă Olga, băiatul meu, Nelu, a fost sănătos azi?
OLGA *(Se întoarce)*: Da, madam Prisăcaru, sănătos!
PRISĂCARU: Aseară a tuşit niţel.
MARIA: O fi înghiţit un fir de praf.
PRISĂCARU: La noi acasă nu există praf! A, da, şi încă ceva. S-a julit la un genunchi.
OLGA: A fugit şi a căzut.
PRISĂCARU: Mi-am închipuit eu. Ei, cum s-a putut aşa ceva? Nu era nimeni lîngă el, nu l-a supravegheat nimeni?
MARIA: Copiii fug, cad, se ridică, asta nu înseamnă nimic. Nu poţi să închizi copilul într-o colivie.
ZINCA: Şi ce-i dacă cade?
IOSIF *(Rîde)*: Numai morţii nu fug, că nu pot. Haidem Zinco, hai, Tinel. Bună seara.
ZINCA: Bună seara, noapte bună.
TINEL: Noapte bună şi salutale! *(Ies).*
PRISĂCARU: Un copil care cade poate să facă apă la genunchi, tetanos, fractură, orice nenorocire. Cum, în ce împrejurare a căzut?
OLGA: Îi aruncase un copil basca şi el a dat fuga să şi-o ridice. *(Intră în creşă).*
PRISACĂRU *(Ingrozită)*: Şi-a pus-o în cap plină de praf? Dar ce treabă credeţi că au microbii, decît să stea în praf?
MARIA: Madam Prisăcaru, ai auzit de cuveuze?
PRISĂCARU: Cuveuze? E un cuvînt franţuzesc, îl ştiu, cum să nu?
MARIA: Şi ai văzut vreodată o cuveuză?
PRISĂCARU: Nu. Ce e asta?
MARIA: E un aparat, un fel de cutie caldă, bine căptuşită, în care cresc un timp copiii născuţi mai devreme de termen. Ai vrea să-ţi stea copilul într-o astfel de cutie? Ai fi liniştită?
PRISĂCARU *(Stinsă)*: Vai! De ce, e un copil anormal? E o splendoare de copil! Tovarăşe director!
MARIA: Noi îl creştem aici după metodele de pedagogie cele mai avansate. Copilul să se joace, să cadă, să se lovească, să înveţe să se ferească singur, să se vaccineze prin oarecare microbi. Fireşte, să trăiască în curăţenie, dar nu ca un copil în spirt.
PRISĂCARU *(Se înfioară)*: Ce metode! Eu acasă îi flambez şi chiftelele

pe care i le dau ! Sînt foarte prevăzătoare. Iertați-mă, intru puțin în cămin, pentru că nu sînt prea mulțumită de cum îl îmbracă la pleoare *(Intră în creșă)*.

PETRE: Halal femeie ! să fiu bărbatul ei, așa flamba-o pe ea, să-i scot microbii din cap. Vă mănîncă sufletul, nu-i așa?

MARIA: O caraghioasă.

PETRE: Scrie bine la mașină, dar e nesuferită. Toți se plîng de ea. Madam Prisăcaru !

MARIA: Si la birou îi spuneți așa?

PETRE: Nu, v-am auzit pe voi și mi-a plăcut !

MARIA: Poți să-i spui uneia ca asta tovarășă? De altfel, ea singură cînd povestește ceva, zice: „M-am întîlnit cu o cucoană, o cunoștință și mi-a spus: Madam Prisăcaru, ce palidă ești !"

(Intră Madam Prisăcaru cu un copil în brațe. Copilul e atît de îmbrobodit în șalul pe care îl adusese ea, că nu se mai vede).

MARIA: Vai de mine, madam Prisăcaru, dar sîntem în mai. Ce înfofolești așa copilul?

PRISĂCARU: Aseară a tușit odată.

MARIA: Îl nenorocești, îl șubrezești, îl faci neom. Noi ne dăm osteneala să-l creștem bine, și dumneata îl îmbolnăvești.

PRISĂCARU: Eu? Eu am citit destule cărți, eu știu cum trebuie să crești un copil. Dacă ar ști toată lumea cît mine !

PETRE: Pune-l jos că-i mare. Merge singur. Ce-l duci ca pe un olog?

PRISĂCARU: Seara copiii sînt obosiți *(Se apropie de Petre, deschide puțin șalul în dreptul capului copilului, care pare să aibă 4—5 ani)*: Uite ce frumusețe de copil ! Si e deștept, și e precoce, de mor de frica meningitei ! *(Copilului)*: Minunea lumii ! Geniul mamii! Frumusețea mamii !

PETRE: Tot așa să-i spui, că o să crească modest.

PRISĂCARU *(Cu dispreț)*: Modeștii n-au noroc. *(Mariei)*: Dacă mai tușește și diseară, mîine îl opresc acasă.

MARIA *(Își iese din fire)*: Poți să-l oprești și de tot. Lui, căminul tot nu-i poate ajuta la nimic. Îl strici prea tare dumneata.

PRISĂCARU Asta e de discutat cu cărțile mele de educația copilului pe masă *(Pleacă foarte ofensată)* Bonsoar !

PETRE: Aoleu, cum de ai răbdare cu ea.

MARIA: Am început să mi-o pierd. Ei, acum să stăm liniștiți.

(Intră Olga)

OLGA: N-a venit șoferul? Mai sînt cei pe care îi duce mașina.

MARIA: Nu-i aici? *(Se uită la ceas)* Trebuia să fie aici.

OLGA: A fost pe aici și a plecat. Poate că s-a dus după benzină. *(Iese)*.

PETRE: Hai, judecă-mă. Stai, întîi spune-mi cum se comportă Victor ăsta?

MARIA: M-ai mai întrebat tu de cîteva ori. Nu, nu bea, e destul de exact, conduce bine. Dar mie nu-mi place.

PETRE: De ce?

MARIA: N-așI știi să-ți spun. E foarte civilizat, chiar disciplinat, dar mi se pare că se preface civilizat și disciplinat. Nu știu cum să mă exprim... Nu-l simt sincer... De ce ni l-ai trimes tocmai nouă la cămin?

PETRE: E un șofer bun. Ce se poate întîmpla aici? Duce copiii, aduce provizii. In fabrică, dacă în adevăr are în el rămășițe burgheze, ar fi fost în contact zilnic cu muncitorii și asta nu mi-ar fi plăcut. Aici sînteți tu și trei, patru femei.

MARIA: Sînt eu, dar nu sînt mereu și nu sînt în toate părțile. De cînd am intrat în Comisia de la Sfat, aici e mai mult Olga decît mine.
PETRE: Olga e o fată bună.
MARIA: Foarte bună. E cam bolnavă acum.
PERTE: Bolnavă?
MARIA: Anemică.... știu eu! Am s-o duc la doctor! Ei, Petre, ce facem cu căminul?
PETRE: Cu construcția?
MARIA: Sînt mai multe probleme. Întîi construcția, al doilea colonia de vară, al treilea om în locul meu.
PERTE *(Uluit)*: Om în locul tău?
MARIA: Da, probabil că voi trece cu totul la Sfat.
PETRE: Nu mi-ai spus nimica.
MARIA: Te-am căutat de atîtea ori. Ce credeai, că vroiam să văd cum arăți de cînd te-ai băgat în istoria asta din care nu mai știi cum să ieși?
PETRE: Nu vreau să ies, vreau s-o scot pe ea la capăt.
MARIA: Trebuie să recunoști că motoarele astea le putea face și „Drum Nou," că le făcea mai ușor decît voi, fără să aibă nevoie de clădiri noi, și tu te-ai băgat numai din orgoliu.
PETRE: Orgoliu pentru fabrică, nu pentru mine personal.
MARIA: Și una și alta.
PETRE: Nu, nu-i adevărat. Vreau să fac o fabrică fără pereche în țară.
MARIA: Da, dar s-o faci tu, Petre Damian, și repede, mai repede decît se poate.
PETRE: Eu, altul, dar să se facă. Și uite, poftim, o fac eu. O să fie o fabrică grozavă! In sfîrșit, tu crezi că lași creșa?
MARIA: O s-o las, nu cred, ci știu sigur. Dar nu plec de aici pînă nu obțin de la tine tot ce trebuie.
PETRE: Foarte bine, atunci te mai păstrăm. Am găsit mijlocul.
MARIA: Nu-mi arde de glumă! Om în locul meu!
PETRE: Nu-l am în magazia de rezerve. Am să-l caut. Olga nu-i destul de bună?
MARIA: Ba da, în ultimul timp a fost mai mult ea aici decît mine, cu răspunderea, cu tot! Dar să vedem ce e cu sănătatea ei. Dacă în adevăr e bolnavă, trebuie trimeasă la odihnă și găsit altcineva.
PETRE: Destul de greu. Una ca tine nu mai găsim, asta e sfînt.
MARIA: Sînt absolvenți noi. Numai că trebuie să ne dăm osteneala să-i cunoaștem.
PETRE: Zău, te rog, fă tu treaba asta că eu n-am cînd.
MARIA: Am știut eu că așa ai să răspunzi. Am să caut. Bun. Acum, cînd ne construiești încă două-trei încăperi?
PETRE: Mă femeie, îmi crapă capul de grijă și răspundere. În toamnă construcțiile de la fabrică au să fie gata și atunci o să ne gîndim și la asta.
MARIA: N-ai să te gîndești nici atunci. O să vină instalarea mașinilor și o să începeți producția asta nouă, și numai de noi n-o să-ți ardă. Trebuie să prevezi de acum. Am auzit că ați dărîmat un hambar. Ce faceți cu materialul?
PETRE: Hm! Ai dreptate. Dacă nu l-am planificat pentru altceva... Mîine am să vorbesc.
MARIA: Vezi că tot eu a trebuit să aflu și să-ți spun? Din capul tău zburase. Ai făgăduit și ai uitat! Numai la creșă nu te gîndești. Parcă n-ar fi a fabricii. Parcă viața copiilor noștri ar fi a șaptea roată la căruță.
PETRE: Mîine mă interesez.

MARIA: Şi ne repartizezi imediat oameni care să ne construiască.
PETRE: Imediat?
MARIA: În iunie, cînd trimitem copiii la munte, şi aici e liber.
PETRE: În iunie e cam greu. N-am terminat la fabrică. De unde vrei să iau atîţia oameni?
MARIA: Cunoşti problema asta a noastră de un an. Aveai timp să te gîndeşti un an întreg.
PETRE: Că alte gînduri n-am.
MARIA: Să-l fi avut şi pe ăsta. Pe urmă trebuia obţinută o vilă la Breaza sau la Comarnic pentru copii. Mai sus nu-mi place, plouă prea mult.
PETRE: Măi, a naibii, şi alţi copii cum merg?
MARIA: Ai mei nu. Petre, să-mi schimbi şoferul.
PETRE *(Se caută în buzunar)*: Chiar aveam unul la mine. Ăsta ce cusur are? Nu e sincer?
MARIA: La tine n-ar fi bun, dar la cămin e. Ascultă de la mine, un om care nu-i bun, nu-i bun nicăieri. Eu de la început nu l-am vrut!
PETRE: Cînd oi găsi o să vi-l schimb. Alte lucruri sînt mai grabnice. Nu l-ai vrut de la început, pentru că nici chiar dacă ţi-aşi trimite un om din soare, pentru cămi nul tău n-ar fi bun.
MARIA: Căminul meu! Moşia mea! Palatul meu! Numai tu vorbeşti aşa de fabrica ta. Aici nu-i căminul meu; sînt copiii noştri.
PETRE: „Nu-i sincer"! N-o fi! A minţit vreodată? L-ai prins că fură?
MARIA: Nu.
PETRE: Nu vine beat, nu fură, nu minte, e disciplinat, spui şi tu, dar pentru cămin nu-i bun.
MARIA *(Se uită la ceas)*: Azi întîrzie pentru prima oară, asta e drept.
PETRE: Poate omul să aibă şi o pană. A vorbit vreodată ca un duşman faţă de cineva? A dat pe faţă gînduri duşmănoase?
MARIA: Nu, dar eu le văd în ochii lui „sinceri", în tonul lui catifelat.
PETRE: Ce să fac? Ce vrei să fac? Pe ce motiv să-l concediez, lua-l-ar dracu, că nici eu nu-l pot suferi. Dacă omul e corect...
MARIA *(Confidenţial)*: Adevărat? aşa-i că-i antipatic, fermecătorul ăsta?
PETRE: Poate numai pentru că îi ştiu biografia, îl bănuiesc... Mario, tot mai bine e la cămin, decît la fabrică. Ce-o să facă aici?
MARIA: O să vedem noi ce-o să facă! Deocamdată e perfect. Dar mie mi se pare că e perfect, ca să atragă atenţia, ca să fie schimbat, înaintat, în sfîrşit văzut ce minunat e.

(Intră Olga)

OLGA: N-a venit maşina?
MARIA: Încă nu. Copiii sînt nervoşi?
OLGA: Nu, dar a început să li se facă somn. Mă trudesc să-i ţin treji.
PETRE: Ce faci, Olguţa? De luni de zile n-am mai stat de vorbă.
MARIA: Trebuia să-l cauţi oficial, că-l găseai mai uşor.
PETRE: Degeaba mă ţinteşti, că ea nu m-a căutat nici neoficial. Altădată venea duminica la masă şi ce bucurie ne făcea.
MARIA: Naiba ştie ce face acum cu duminicile ei, că nici pe la mine nu mai dă. Şi aici, atît cît mai sînt eu...
OLGA *(I se face rău, se ţine de scaun, dă să cadă)*
PETRE *(Sare de pe locul lui)*: Ce-i cu tine?
MARIA *(Se repede şi ea)*: Stai aici *(Ia un pahar cu apă de pe birou)*: Bea. A doua oară azi.
OLGA: Mi-a trecut. O ameţeală...
MARIA: Ce-i asta?

OLGA: Primăvara!
PETRE. Primăvara! Trebuie să fie foarte anemică sau bolnavă!
MARIA: Mîine o să te vadă doctorul, drăguță.
PETRE: Doctorul vostru, de copii? Ba te rog să te duci cu ea la dispensarul fabricii.
OLGA: Nu e nevoie, zău că nu e nevoie.
PETRE: Ba ai să te duci cu Maria la doctor.
OLGA *(Se zbate)*: Pentru ce? Pentru o amețeală? Cînd avem atîta de lucru!
MARIA: Ce înseamnă încăpățînarea asta de a nu merge la doctor?
OLGA Dacă nu-i nevoie!
MARIA: Cum nu-i nevoie? Cînd ți se face rău de trei, patru ori pe zi, de parcă ai fi însărcinată! *(A aruncat vorba fără nici un fel de aluzie).*
OLGA *(Încremenește și se așează)*: Nu... eu... nu...
PETRE *(Rămîne cu ochii ațintiți la ea)*: Dar ce te-a speriat... așa?
MARIA: Ce....? Olga!
OLGA: *(Izbucnește în plîns cu fața în mîini)*
PETRE Asta e?
MARIA: Olga! *(Pauză)*. De ce nu mi-ai spus?
PETRE *(Brutal)*: De ce nu ți-a spus? Dar de ce s-a întîmplat așa? De ce nu s-a măritat, ca un om cumsecade? De ce se ascunde? Ce s-a petrecut cu ea? *(Către Olga)* De ce nu te măriți? Atît te iubește că nu te ia? Și la mine de ce n-ai venit să-mi spui?!
MARIA *(Îl dă la o parte)*: Hei, căpcăunule! Mai încet. *(Petre se duce la fereastră.)*
OLGA: Nu-l pot... nu-l pot lua de bărbat acum... nu e în București... cînd se întoarce... din misiune...
PETRE *(Mariei nerăbdător)*: Îl cunoști? Îl bănuiești?
MARIA: Nu. *(Olgăi)*: Noi îl cunoaștem? Nu putem face ceva să-l aducem mai repede în București?
OLGA: Nu.
PETRE *(Care fierbe)*: De ce nu s-a purtat ca un om cinstit? De ce n-a venit la mine să vorbească? Cu tine ce-a vorbit?
MARIA: Ce-o mai întrebi? N-ai auzit?
PATRE: Ești sigură? Așa cum a început poate să fie și un ticălos.
OLGA *(Tace, strivită)*
MARIA *(Ia o hotărîre)*: Ei, acum e prea tîrziu să-i mai scoatem sufletul. O să-l faci și o să-l creștem. Gata. Cu taică-său o să stăm noi de vorbă.
OLGA: Eu... eu... n-aș fi vrut... aș fi vrut....
MARIA: Ce?
PETRE: Ce voiai?
OLGA: Eu n-aș fi vrut... pînă cînd nu mă mărit... nu voiam copilul...
MARIA: Ce voiai? Să nu-l faci? Asta voiai? Nu drăguță, ai putut face o prostie pentru că în ultimele două luni n-am prea fost eu aici, dar acum s-a isprăvit. Ai intrat în mîinile mele.
OLGA: Mi-e rușine de oameni, de toată situația.
PETRE: Trebuia să te gîndești mai mult. Mă rog, are de gînd sau nu să te ia?
OLGA *(Slab)*: Are.
PETRE: Atunci să-ți trăiască și gata.
MARIA: Și chiar dacă n-ar lua-o, copilul tot n-are să și-l omoare. Crește copiii-altora, se prăpădește după ei, și e mamă ucigașă? Se potrivește așa ceva? Dacă taică-său e un ticălos, mai bine fără el. Noi femeile, într-o împrejurare ca asta, putem să ne creștem și singure copiii. Rușine? Sînt alte rușini mai mari. Rușine să-i fie lui!

OLGA *(Slab)*: Şi nu mă lăsaţi să....
PETRE: Nu.
MARIA: Nu te lăsăm! Ce înseamnă asta? Noi nu te lăsăm! După ce o să mai stăm de trei ori de vorbă, n-o să mai vrei tu. Vrei să omori înainte de a se naşte, un copil care ar fi ca Lilica, sau ca Tinel, sau ca Dodi? Gîndeşte-te numai la Dodi, cu mînuţele ei grăsuţe, cu ochii ei ca două panseluţe, cu glăsciorul ei mic, şi gîndeşte-te că ai omorî-o tu!
OLGA: Dodi e mare, un om adică, un om mic.
MARIA: Aşa are să fie şi a ta. Gîndeşte-te numai că ai omorî-o nu acum, ci peste un an, doi! Îţi place?
OLGA: Doamne, doamne!
PETRE *(Izbucneşte iar)*: Şi cine e măgarul?
MARIA: Lasă, mai tîrziu.

(Aceiaşi, Victor).

VICTOR: Bună seara. *(Se uită dezolat la ceas)*: Am întîrziat. Am avut o pană. O întrerupere pe circuitul electric. Pînă am găsit locul...
OLGA *(S-a îndreptat spre uşă de cum a intrat el)*: Pregătesc copiii şi deschid apoi poarta grădinii. *(Iese)*
PETRE: Ce faci, Victore?
VICTOR: Bine, Petre, aproape bine.
PETRE: Ce e cu „aproape"?
VICTOR: Bătrînii mei, nu-i ştii? *(Vrea să iasă pe uşă, îşi aduce aminte)* Da, tocmai voiam să trec pe urmă pe la voi, şi să vă aduc o scrisoare.
PETRE: De la cine?
VICTOR: Nu ştiu. Am fost la secretariat, la fabrică, după bonuri de benzină, şi venise asta. Au spus să ţi-o aduc, pentru că mîine e duminică şi poate e ceva urgent.
PETRE *(Deschide plicul)*: Mihuţ? Mihuţ face corespondenţă cu mine? *(Maria şi Victor îl privesc atenţi)* Eu nu-l înţeleg! Poftim! Nu ştiu turceşte! ...Repetent!... A plecat în lume! *(Se uită la Maria, încremenit)*
MARIA *(Îi ia scrisoarea din mînă)*: Caută o viaţă mai bună! *(I-o dă înapoi)* Anunţă miliţia şi peste două-trei zile ţi-l găseşte.
PETRE *(Furios)*: Să-l aducă legat!
MARIA: Potoleşte-te, omule.
VICTOR *(Cu sfială)*: Petre, dă-mi voie... două cuvinte.
PETRE *(Uitase de el)*: Ce? Tu ce vrei?
VICTOR: Iartă-mă că mă amestec, dar nu pot altfel. Imi aduc prea bine aminte de adolescenţa mea sbuciumată.
PETRE: Adolescenţă ca a ta!
MARIA: Lasă-l să vorbească.
PETRE: Spune!
VICTOR: Nu face o greşeală ca asta, să-l aduci cu miliţia. Vesteşte miliţia să-l găsească şi du-te dumneata după el. Altfel, în alte condiţii trebuie .... sau, dacă n-ai timp, trimite pe cineva. Pe cineva care ştie să vorbească cu copiii.
MARIA: Are dreptate.
VICTOR *(Cu mai mult curaj)*: Uite, ca să-ţi fac un serviciu, dacă crezi, dacă vrei, mă duc eu. Eu ştiu să vorbesc cu tinerii.
MARIA: Nu, am să mă duc eu.
PETRE: Da, e mai bine să nu mă duc eu, să te duci tu, Mario. *(Iar uită de Victor)* Crezi că-l găseşti în două-trei zile?

MARIA: O săptămînă. Unde vrei să se ascundă? Victore, du copiii că adorm pe picioare.
(Victor iese cu regret).
PETRE *(Enervat)*: Ăsta ce se bagă?
MARIA: La început a avut dreptate. Pe urmă însă, mania lui de a fi perfect și util. Visează el ceva, o avansare
PETRE *(Izbucnește iar)*: De ce-a fugit zevzecul? De ce-a rămas repetent? Cum a putut din fruntaș să ajungă repetent într-un singur an? De ce?
MARIA: De ce? Pentru că a avut un tată ca tine și o mamă ca Florica.
PETRE: Dar cum sîntem noi? N-a avut ce-i trebuie? N-a văzut în casă oameni cinstiți, preocupări cinstite? Ce voia ăsta pe lume?
MARIA: Adică a avut mîncare și pat?
PETRE: Și cărți, și școală, și tot ce-i trebuie unui om.
MARIA: Ții minte cînd îți spuneam că are nevoie de dragoste? Ții minte cît a suferit cînd a murit bunică-sa, care îl iubea?
PETRE: Și noi îl iubim.
MARIA: Dar nu se simte. Ah, dacă aș fi avut eu timp de el atunci cînd i-a murit bunica! Dar tocmai atunci am început să lucrez la Sfat.
PETRE: Nu e un copil, să-l ții pe genunchi.
MARIA: Parcă pe Lilica mult o ții pe genunchi? Și pe urmă nu numai copiii au nevoie să fie ținuți în brațe. Ai și tu, și eu, și orice om cîte odată. Măcar cu cuvîntul, dacă nu chiar cu brațele.
PETRE: Florica învață, are și slujbă. Eu, la fabrică...
MARIA: Știu. Și el trebuie să se socotească un bărbat la 16 ani, parcă așa spuneai.
PETRE *(Luat de un gînd nou)*: Dar dacă face vreo prostie? Dacă se aruncă sub un tren? Dacă se înhăitează cu niște derbedei? Dacă cade noaptea în vreo apă?
MARIA: Să nădăjduim... Copiii au destul spirit de conservare.
PETRE: Dar dobitocul ăsta e disperat, nu vezi? E disperat! Și a mai rămas și repetent! Ah, cum aș da cu el de pămînt! Ăsta e acum în stare de orice. Copilul meu, copil de muncitor! Pînă anul trecut premiant, pionier de frunte. Ce face școala cu ei, te întreb?
MARIA: Nu mai da vina pe școală, dă-o pe tine. *(Pune mîna pe telefon, face numerele)* Allo! Comandamentul Miliției Capitalei? Cu tovarășul comandant. Bine, cu ofițerul de serviciu. Vorbiți aici.
PETRE: Allo, aici e tatăl... *(E foarte emoționat)*: Aici e directorul fabricii „Flacăra Roșie". Tovarășe, băiatul meu... *(Glasul i se taie)* Băiatul meu...

Cortina

ACTUL III

Decorul din actul II. E o dimineață însorită de iunie, trei săptămîni după actul precedent.
Se aud, din stradă, prin ușa deschisă prin care intră mult soare, glasuri de copii mulți, de femei, de bărbați.

UN GLAS DE FEMEIE: Să mănînci mamă, să nu faci mofturi!
GLASUL OLGĂI: Un singur geam deschis, unul singur ajunge.
UN GLAS DE COPIL *(Se distinge subțirel în larma generală)*: Eu stau cu Puiu. Cu Puiu.
UN GLAS DE BĂRBAT: Cu Puiu, cu Puiu, dar stai frumos.

GLASUL OLGĂI: Ei, acum un cîntec frumos, pentru părinții voștri. Hai, plecați cîntînd!
(Începe întîi sfios, apoi tare un cîntec de copii.)
Șoricelul s-a pitit
Mort de frică
Cînd pîș pîș a auzit
O pisică.
OLGA *(Intră în fugă, caută ceva în sertarul biroului).*
VICTOR *(Vine după ea, închide ușa dinspre stradă, în odaie se face mai liniște).*
OLGA *(Ridică privirea):* Ce e? Vrei ceva? *(Caută mai departe în sertar)* Au uitat tocmai tabloul de calorii al alimentelor. Adela e moartă fără el. Să i-l dau Tinchii, să i-l ducă.
VICTOR: Uită-te la mine!
OLGA *(Rece):* Mă uit. Ce este?
VICTOR: Asta nu-i privirea ta.
OLGA: Nu? Am împrumutat-o?
VICTOR: Nu e privirea ta pentru mine, privirea de altădată.
OLGA: Victor, acum ne grăbim. N-avem timp de discuții intime.
(A găsit ce căuta, se ridică și vrea să treacă).
VICTOR *(Îi taie drumul, se ține foarte drept, se uită fix la ea):* Tot ce mi-ai spus în ultimele zile e adevărat?
OLGA: Lasă asta, acum, Victor. Mai avem timp cînd te întorci.
VICTOR: Nu mă mai iubești? Nu mai ai încredere în mine? *(De afară se aude claxonul mașinii).*
OLGA: Auzi? Claxonează, nu mai au răbdare. Are să intre acum cineva înăuntru, o să ne vadă!
VICTOR: Ce-au să vadă? Am intrat ca să-mi dai ultimele instrucții. *(Ironic)* Nu ești un fel de șefă a mea?
OLGA: Victore, te rog! Nu avem acuma timp nici de glume, nici de explicații.
VICTOR: Ții minte, în Hamlet: „E scurt, Majestate ?" „Ca iubirea femeii".
OLGA *(Tristă)*: Crezi că eu n-aș fi fericită să mai pot crede despre tine ceea ce credeam acum trei-patru săptămîni?
VICTOR *(Rîde amar)*: Dar m-am demascat, nu? În vocabularul tău.
OLGA *(Șovăitor)*: Aproape... Nu ești curat!
VICTOR *(Și mai amar)*: Soferul este o bestie și responsabila căminului și-a dat seama la timp, înainte de a-l lua de bărbat. În definitiv, ce știi tu despre mine?
OLGA: Nu mult, dar un lucru pricep: că dincolo de mine ai alt obiectiv... Și prin mine! Ai vrut să parvii prin mine, să ajungi „ginerele" lui Petre. Să-ți refaci situația.
VICTOR *(Rîde sarcastic)*: Ce pătrundere! Și se mai spune că femeile sînt sensibile! Nu, sînt lucide, vi-gi-lente! Și era rău dacă îmi refăceam situația? Nu profitai și tu de ea, ca soție?
OLGA *(Pornește iar spre ușă) (Victor îi taie drumul. Ea se sperie)*: Nu cumva... ai băut? Ai început să spui prea clar ce aveai pe suflet!
VICTOR: Eu? Nu!
OLGA *(Bănuitoare)*: E sigur? Pe cuvîntul tău?
VICTOR: Sărută-mă, ca să-ți dai seama dacă miros a vin!
OLGA: Ah! *(Îi dă brațul la o parte, ajunge la ușe, iese).*
(Victor își pune gînditor cascheta și iese după ea). (Ușa rămîne deschisă. Se aud iar voci amestecate, cîntece copilărești. Un plînset mic, bîzîit de mașină).

GLASUL OLGĂI: Tinco, cum ajungeți la Breaza, telefonați aici.
GLASURI: Drum bun... Să fii cuminte!... Vine mama peste două săptămîni!... S-au duuuuus!... Tovarășă Olga, cînd să venim după vești?
OLGA: Peste trei ore, peste trei-patru ore! La revedere.
GLASURI: La revedere! la revedere!

(Olga — Florica)

OLGA *(Îi face loc Florichii să intre, intră după ea și închide ușa).*
FLORICA: Petre nici nu știe că am adus fata. El s-a culcat astă noapte la cinci, a lucrat cu doi ingineri, și mi-a fost milă să-l trezesc, să-i spun că teta a plecat.
OLGA: De ce a plecat astă noapte, cînd trebuia să plece mîine, după ce trimeteai fetița?
FLORICA: Știu eu? M-a sculat cu noaptea în cap și mi-a spus că pleacă. N-am putut-o opri.
OLGA: Ce femeie!
FLORICA: Mă gîndeam că Lilica o să plîngă cînd n-o s-o mai găsească, de asta m-am grăbit s-o trimit de azi.
OLGA: E bine că te-ai hotărît să ne-o dai nouă. Creștea copilul singur, ca un huhurez, se năștea în el ideea că e unic, devenea egoist...
FLORICA: Să vedem la toamnă, dacă, totuși...
OLGA: N-o să-i luați altă guvernantă?
FLORICA: Să mai vorbesc cu Petre. Știi, seara cînd vine de la cămin, cine să stea cu ea? Eu am nevoie de mai multă liniște.
OLGA: Cum crezi! *(Pauză).*
FLORICA: Maria a telefonat ieri?
OLGA: Da, vine azi,
FLORICA: O, doamne, bine că vin. Ce spunea? Mihuț e sănătos? Cum l-a găsit?
OLGA: Nu ne-a dat amănunte. De altfel a vorbit și acasă cu nenea Petre.
FLORICA: Știu, mi-a spus. Eu eram la bibliotecă cînd a telefonat ea. E sănătos, da?
OLGA: E sănătos, nu s-a împotrivit prea mult să se întoarcă.
FLORICA: Și cînd sosesc?
OLGA: În cursul dimineții.
FLORICA: Tu, vasăzică ai renunțat la... alt doctor. A spus că nu e o primejdie să nașți?
OLGA: Da. Și atunci.... dacă am făcut o greșeală, să am curajul să ies cu cinste din ea.
FLORICA: E mai bine. Mai curînd sau mai tîrziu o să vă căsătoriți.
OLGA *(Ocolește răspunsul)*: S-a mai întîmplat și altor femei și copiii lor n-au fost nefericiți.
FLORICA: Atunci... poate... ați putea să-mi restituiți banii. Și eu i-am împrumutat.
OLGA: Banii?
FLORICA: Da, cei 2000 lei pe care a venit Victor să-i ia a doua zi.
OLGA: A venit? El a venit a doua zi să ia banii?
FLORICA: Nu fusese vorba așa?
OLGA: El a... dar eu chiar în seara în care ai fost aici m-am răzgîndit!
FLORICA: Și nu știai că el a împrumutat totuși banii de la mine? Bine, dar Victor ăsta e un hoț! Cum am putut eu să mă înșel așa?
OLGA: Tu? Tu? Nu l-ai cunoscut? Rudele nu și le cunoaște omul, pentru că s-a născut cu ele, s-a deprins. Dar eu l-am iubit, auzi? L-am ales și l-am iubit.

FLORICA: Mai încet! Nu-ţi ieşi din fire!

OLGA: L-am ales dintre toţi, era cel mai frumos, cel mai delicat, cel mai înţelept. Soarele dacă ar fi coborît din cer şi m-ar fi întîmpinat pe o potecă, nu m-ar fi minunat, nu m-ar fi fericit mai mult. „Soarele meu", îi spuneam în gînd

FLORICA: Fata mea, nu te zbuciuma! Ai să te vindeci, are să-ţi treacă.

OLGA: De ce să mă vindec? De iubire? Mi-a trecut. Dar cum am să mă împac eu cu mine, cum am să mă iert? Şi ce am să pun în loc, în golul ăsta mare, negru, care rămîne în sufletul meu, acolo unde e lumină?

FLORICA: Olguţo!

OLGA: Tu îl iubeşti pe Petre, ştii ce înseamnă să vezi toată frumuseţea lumii adunată într-un om. Şi deodată să-l vezi urît, groaznic. Ce-ai face tu să vezi deodată că Petre e un monstru?

FLORICA: Petre? Nici nu mi-l pot închipui. Petre e un om minunat.

OLGA: Şi dacă n-ar fi?

FLORICA: Da, s-ar clătina parcă universul din temelii.

OLGA *(La ea, ca o taină)*: Aşi vrea să-mi smulg inima din piept. M-ar durea mai puţin, decît acum cînd o am aici, înăuntru.

(Intră Madam Prisăcaru)

PRISĂCARU: Bună ziua, dragă. Bună ziua, Madam Damian. Nu mă cunoşti. Pardon! Prisăcaru!

FLORICA: Bună ziua.

PRISĂCARU: Văd că au plecat. Ei, să fie cu noroc!

FLORICA *(Se pregăteşte de plecare)*: Vino la mine, Olguţo, vreau să mai stăm de vorbă. Te rog să vii. Bună ziua, tovarăşă. *(Iese)*.

(Olga — Madam Prisăcaru.)

OLGA *(Incearcă să-şi revină)*: Va să zică ai renunţat? În ultimul moment nu l-ai adus.

PRISĂCARU: Nu, nu-l mai trimit. E prea debil! Departe de ochiul meu, de paza mea maternă, nu, n-aşi avea linişte. N-aşi mai dormi nopţile. Şi aşa îmi spunea azi Prisăcaru: „Pisi, urît arăţi"! De grijă aşi arăta şi mai rău, aşi albi.

OLGA: De ce n-ai spus de săptămîna trecută, madam Prisăcaru? Locul oprit pentru el îl putea ocupa alt copil.

PRISĂCARU: Ei, nu-i nimic, abia o să stea ăilalţi mai lejer. Că văd că aici sînt destul de îngrămădiţi.

OLGA *(Atinsă, pentru că e adevărat)*: Aici e altceva, şi acolo e altfel. Acolo e spaţiu destul. Dar vina mare e a noastră. Trebuia să ne gîndim de la început, aşa cum te cunoaştem, că ai să-ţi schimbi părerea. Voiam binele copilului dumitale, de asta am hotărît să-l trimetem la munte.

PRISĂCARU: E, pînă mîine poate o să găsiţi alt copil în loc. Eu v-aşi sfătui...

OLGA: Bine, bine, o să vedem noi ce avem de făcut. La revedere, madam Prisăcaru.

PRISĂCARU: La revedere, dragă.

(Telefonul sună)

OLGA: Da, căminul. Eu, eu sînt. Mîine dimineaţă la opt, aşa cum s-a spus ieri... primul transport a plecat azi la opt... de cinci ori pe zi... *(Se sileşte să rîdă)* Ca pentru fruntaşi! Sigur, e o muncă grea să creşti mare... La revedere, pe mîine.

PRISĂCARU *(S-a apropiat cu interes)*: De cinci ori şi gătit cu unt?

OLGA *(Se uită în hîrtiile ei)*: Nu, cu untură de urs.

PRISĂCARU *(Speriată)*: De urs?

OLGA *(Serioasă)*: N-ai citit în cărțile dumitale de specialitate că untura de urs e lucrul cel mai sănătos pentru copii? Eu am citit într-un manual franțuzesc.

PRISĂCARU *(Interesată)*: Franțuzesc? Da, da, mi-aduc aminte și eu. Dar vezi, lui Nelu, care e delicat, nu știu dacă i-ar face bine la ficat.

OLGA: Manualul franțuzesc nu spune că face rău la ficat.

PRISĂCARU *(Se frămîntă)*: Totuși... Ursul e un animal murdar, cine știe ce mănîncă el acolo, în pădure, nesupravegheat.

OLGA *(Gravă)*: Ursul polar? E cel mai curat animal.

PRISĂCARU *(Face ochii mari)*: Polar? *(Își dă seama că Olga rîde de ea)*: Ei, dumneata îți bați joc de mine și eu îmi frămînt inima pentru copil! Un copil excepțional, rar! Nici nu-l prețuiți cît trebuie! *(Iese furioasă)*

OLGA *(Răsuflă ușurată și încearcă cu efort să lucreze. Telefonul sună)*: Allo! da, eu. Nu, n-am primit nici un telefon de la ei. De altfel e numai 9 și au plecat de la 8. N-au ajuns încă... Pe la zece jumătate — unsprezece... Da, de sigur că au să telefoneze cum au ajuns. *(Dinspre stradă intră Maria cu Mihuț. Maria e îmbrăcată ca de la drum, are o valiză mică în mînă. Mihuț, în costumul și cămașa din actul precedent, e obosit, mototolit. În picioare, în locul pantofilor buni, are o pereche de pantofi de tenis rupți).*

MARIA: Bună ziua, am venit.

OLGA *(Ii face semn, se grăbește să încheie conversația)*: Da, tovarășe Dobre, telefonează peste două ceasuri. La revedere, bine, bine, la revedere. *(Închide receptorul și se ridică repede)* Bine ați venit.

MARIA: Am venit aici, că la mine acasă. Tudora, care îmi face curat odată pe săptămînă, s-a apucat să scuture. Nu găsești un ungher în care să te așezi. Toate le face pe dos Tudora mea. Olguțo, spune să ne facă un ceai. *(Se așează obosită)* Stai jos, Mihuț.

MIHUȚ *(Se așează mecanic. E îngîndurat și obosit)*

OLGA *(Cînd trece lîngă el)*: Ah, Mihuț, Mihuț, cît ne-ai amărît, dragă.

MARIA *(Ii face semn să nu-i spuie băiatului nimic)*: Sîntem și noi obosiți. Ne-am sculat la trei, am luat trenul la patru și am ajuns abia adineauri. Și acasă, poftim de te odihnește. A plecat primul transport?

MIHUȚ *(Se duce la fereastră cu gîndurile lui, nu ascultă conversația)*.

OLGA: La ora 8.

MARIA: N-au ajuns încă. Le-ai mai spus odată să telefoneze cum ajung?

OLGA: Sigur. *(Vrea să iasă)*.

MARIA: Lacrimi? Șovăiri? Neplăceri?

OLGA: Nu, a mers bine, că Nelu al lui Madam Prisacaru n-a plecat!

MARIA: Ei, directorul a hotărît definitiv s-o trimită și pe Lilica mîine?

OLGA: Ba chiar a adus-o azi Florica și a plecat de dimineață *(Iese)*.

MARIA: Ești obosit tare, Mihuț?

MIHUȚ: Dumneata ești mai obosită, că ai călătorit și noaptea trecută.

MARIA: Ne-am înțeles, băiete: dacă nu izbutești să te împaci cu taică-tău, te muți la mine cît timp ai să vrei tu.

MIHUȚ: Parcă tata are să mă lase.

MARIA: Cu taică-tău ai să vorbești deschis. Și eu cred că e mai bine copilul să stea cu părinții lui, așa e firesc, așa trebuie. Dar dacă n-ai să te înțelegi cu el... poate că ai să te înțelegi, tu ce crezi?

MIHUȚ *(Închis)*: Nu știu, nu cred. Ai să vezi și tu cum o să strige la mine, cum o să se înfurie. Striga el și nu mă lăsa să vorbesc cînd nu eram vinovat cu nimic, dar acum...

MARIA: Mihuț, eu te întreb numai atît: ți-a plăcut viața de haimanalîc pe care ai dus-o?

MIHUȚ (*Cu ochii în pămînt*): Nu.

MARIA: Individul acela... profesorul acela fără catedră la care ai stat, era un om mai cumsecade decît taică-tău?

MIHUȚ: Era un cîine.

MARIA: Nu mi-ai spus cum l-ai descoperit.

MIHUȚ: L-am cunoscut... la gară...

MARIA: Da, se poate și la gară. Deși el mi-a spus că în parc... Știi că s-ar putea să aibă neplăceri din pricina ta. Te-a găzduit sau te-a ascuns așa, fără să se gîndească la părinții tăi.

MIHUȚ *(Îndîrjit)*: Să aibă. O să aibă el într-o zi și altfel de neplăceri, mai mari.

MARIA: A, da! Ei, știi tu ceva. Ai de gînd să-l denunți?

MIHUȚ: Nu știu, poate.

MARIA *(Ca să-l încurce)*: Pe un om care a vrut să-ți facă un bine?

MIHUȚ *(Șovăie)*: Pe un... o să văd eu. *(Pauză)*.

MARIA: Ai vrea să-l chemăm pe Petre acum, sau mai tîrziu, cînd ne ducem acasă?

MIHUȚ *(Tace)*.

MARIA: În orice caz trebuie să-l vestesc acum că ne-am întors amîndoi, ca să-l liniștesc.

MIHUȚ *(Rînjește)*: Crezi că e așa de neliniștit?

(Telefonul sună).

MARIA: Da, cred. *(La telefon)*. Allo, da, eu sînt, Petre. Am venit amîndoi... Aici... vrei să vii chiar acum?... Un moment! *(Către Mihuț)* Să vie?

MIHUȚ: Acum sau mai tîrziu e tot una. Să vie.

MARIA: Vino, vino. Pentru moment căminul e gol. Da, a plecat seria întîi și mîine ceilalți. Sigur, azi e duminică. La revedere. *(Închide receptorul)* Vezi că era neliniștit?

MIHUȚ *(Ridică din umeri)*: Ca să mă pună mai repede la punct. *(Pauză)*. Ce face mama? Ce spuneai că face?

MARIA: Tu ce crezi? Că face bine?

MIHUȚ *(Ironic)*: Cred că învață.

MARIA: De trei săptămîni, de cînd lipsești tu, n-a prea putut să învețe.

MIHUȚ: De ce n-a venit ea după mine? Au crezut că e mai diplomatic să vii tu?

MARIA: Ea a vrut, dar noi toți am fost de părere că pentru ea era prea greu. Era o emoție prea mare.

MIHUȚ *(Sceptic)*: Emoție? Mama e rece ca un sloi.

MARIA: Nouă nu ni se pare rece. Sloiul ăsta a vărsat cam multe lacrimi, poate mai multe decît meritai tu, în împrejurarea asta.

MIHUȚ *(Curios)*: A plîns? Îmi pare rău... *(Dar se vede că-i crește inima)* Poate a plîns de frică să nu fie tata bîrfit din pricina mea.

MARIA: Poate și de asta. Un om ca el merită dragostea și respectul celorlalți. E un constructor adevărat.

MIHUȚ: De ce nu ești sinceră? De ce te prefaci și tu? Nu rîdeai și tu de el că prea construiește mult? Din ambiție?

MARIA: Să ne înțelegem: eu îl necăjesc anume pentru ca dragostea asta a lui, pentru muncă și construcții, care e adevărată, să nu devină

o patimă ambițioasă. Cînd un om exagerează, nu înseamnă că minte, ci numai că face mai mult decît trebuie. Adică face ce trebuie și încă și mai mult.

(Intră Olga cu ceaiurile și sandvișe)

OLGA: N-au telefonat?

MARIA: Te-ai molipsit de la mama? Cînd puteau să telefoneze? Mihuț, n-ai vrea să te speli?

MIHUȚ *(Se uită la el)*: Ba da. *(Iese)*.

MARIA: Cum te simți?

OLGA: Mai bine. *(E tot jenată de situația ei)*: Și medicul spune că după primele trei luni e mult mai ușor.

MARIA: Și la munte are să-ți fie și mai ușor. Ai să te destinzi *(Neglijent)* Taică-său, ți-a scris?

OLGA *(Cu ochii în pămînt)*: Nu.

MARIA: Curios. Trebuie să fie un om ciudat.

OLGA: Ciudat și... poate că nici eu nu mai vreau să-mi scrie sau să...

MARIA: Să-l iei de bărbat?

OLGA: Nici asta. Sînt nițel... nițel dezamăgită... sînt foarte dezamăgită... *(Ar vrea să spună mai mult dar se stăpînește)*.

MARIA: Nu-i nimic. O să avem un băiat mic și o să fie numai al nostru.

OLGA *(Se frămîntă)*: Sînt greșeli de astea, pe care nu poți să ți le ierți, care te pun pe gînduri în privința ta.

MARIA: Era mai rău poate dacă îl luai de bărbat.

OLGA: Mai rău! Dar e destul de rău că am un copil de la el. E ireparabil!

MARIA: Copilul o să-l crești tu, noi. O să-l facem un băiat și jumătate.

OLGA *(Pe gînduri)*: Eu ași vrea o fetiță. *(Se întunecă)*: Ași vrea! Ași vrea să se întîmple o minune, să mă trezesc într-o zi și să văd că a fost un vis rău. Ce-a fost cu Mihuț, Maria? N-am cunoscut încă toate firele. Trebuie luat cu încetul. Cînd te gîndești că dacă nu-l prindea razia în parc, la Piața Neamț, cu buletin de București, puteam să ne străduim noi mult să-l găsim. Il ascundeau niște...

(Intră Mihuț).

MIHUȚ *(Induioșat)*: Ce drăguțe sînt chiuvetele astea mititele, ca pentru păpuși! *(Se așează la ceai el și Maria)*: Parcă ar fi niște flori albe.

MARIA: Cît zahăr? Două?

MIHUȚ: Una.

MARIA: Ești un spartan. Dormi pe tare?

MIHUȚ: Aproape fără saltea. Bucuria tatei! Cred că asta e cea mai mare plăcere pe care i-am făcut-o vreodată. „Băiatul meu nu-i cocoloșit“! *(Rîde)*.

MARIA: Ai început să-i semeni la glas, ăsta-i semn bun. *(Aceiași, Petre.)*

MIHUȚ *(Rîsul îi îngheață. Se ridică în picioare. Olga iese pe vîrfuri)*.

PETRE *(Inaintează încet, e foarte emoționat, caută să se stăpînească)*: Bună dimineața. Văd că nu sînteți triști.

MARIA *(Stăpînindu-l din ochi)*: De ce să fim triști, cînd un copil se întoarce acasă?

PETRE *(Străbate odaia, nu știe cum să înceapă, se oprește în dreptul unui fotoliu)*: Să stăm jos. *(Se așează)*.

MIHUȚ *(Se așează și el mașinal)*

MARIA: Mănîncă, Mihuț, isprăvește ceaiul.

MIHUȚ *(Invîrtește lingurița în ceai, dar nu mai poate mînca)*.

PETRE: Da, da, Te-ai întors, va să zică. Şi noi trebuie să ne bucurăm. *(Crescendo)* Ai fugit de acasă şi acum trebuie să ne bucurăm că ai binevoit să te întorci. Copil de oameni cinstiţi, muncitori, crescut în şcoala de azi, într-o casă în care aveai tot ce-ţi trebuie, de ce-ai fugit, tîlharule, de ce-ai fugit? *(Sare în picioare).*

MIHUŢ *(Cu fruntea plecată, cu ton scăzut, dar încăpăţînat)*: Pentru că eram nefericit.

PETRE: Nefericit! Auzi, ne-fe-ri-cit! Şi ce-ţi trebuia pentru fericirea dumitale? Nefericiţi erau copiii pe care i-am cunoscut eu, pe vremuri, care veneau de la 9 ani la oraş să care cărămizi în spate, la binale, cu tălpile goale şi 50 de kilograme pe umeri. Sau ăi care intrau la stăpîn cînd erau încă fragezi şi nu învăţau nici buchea. Nefericită a fost ea *(arată spre Maria)*, că n-a avut tată, maică-sa a fost spălătoreasă şi ea a intrat la 12 ani la stăpîn. Dar tu? Tu? Că nu te-am înţeles eu? Hai?

MARIA: Petre, dacă ai ştiut totdeauna bine ce-i cu copilul tău, dacă l-ai înţeles, cum zice el, pe limba lui, cum n-ai băgat de seamă că o ia razna în ultimul timp?

PETRE: Numai grija lui o am eu? Numai gîndul la el? N-are profesori, n-are pedagogi, n-are mamă?

MIHUŢ: Mama e şi ea ocupată şi nu iese din vorba ta.

PETRE: Şi care era vorba mea? Erai bătut acasă? Erai chinuit?

MIHUŢ: Eram jignit.

PETRE: Ei, iartă-mă, n-am ştiut că trebuie să mă port cu tine ca cu o floare. Credeam că am de-a face cu un om.

MIHUŢ: Imi ceri să fiu om, dar cînd am şi eu gusturile, sau părerile mele, sau gîndurile mele, atunci mă repezi ca pe un copil.

MARIA *(Încet)*: Ai auzit?

PETRE *(Mai încet, mai înfundat)*: Şi gustul tău, părerea ta a fost să rămîi repetent?

MIHUŢ: Nu, n-am vrut. Dar am... n-am învăţat aşa de bine...

PETRE *(Muşcător dar încet)*: Aşa de bine!

MIHUŢ: Adică n-am prea învăţat, am mai fugit de la şcoală. Ei te-au căutat la telefon de la şcoală să te avertizeze, dar n-au dat de tine. Nu-mi mai era mintea la asta.

PETRE: La ce ţi-era mintea?

MIHUŢ: La poezie... la... cum trebuie să fie omul... la cum eşti tu...

PETRE: *(Mai atent)*: Cum sînt eu?

MARIA *(Vede că lucrurile s-au potolit, pleacă ca să-i lase singuri.)*

MIHUŢ: Şi tu şi mama sînteţi doi orgolioşi! Să ajungeţi! Asta vreţi.

PETRE: Nu-i adevărat. Nu vreau să ajung nimic. Sînt mîndru de munca mea, dar aşa trebuie să fie oricine...

MIHUŢ: Vorbeşti cu lumea, sau la partid, că oamenii trebuie să fie aşa şi aşa... Şi acasă... Şi în general, una spui şi alta faci.

PETRE: Ce spun şi ce fac?

MIHUŢ: Vorbeşti că omul... şi omul şi iar omul! Şi eu eram lîngă tine, om, dar nu te uitai la mine decît ca să mă certi *(Cu patos sincer)* Ştiai tu ce e în inima mea?

PETRE *(Atent)*: Ce e?

MIHUŢ: Plezneşte! Nu mai înţeleg nimic. Tu eşti comunist, dar n-ai grijă de mine, de cămin, de Lilica. Nu te uiţi la oameni. A murit bunica şi tu...

PETRE: Şi eu?

MIHUȚ: Tu n-o văzuseși înainte cu două săptămîni. Ei îi era dor de tine, mereu te chema. N-ai avut vreme. Și cînd ea a murit, eu am rămas atît de singur.

PETRE: Dar noi?

MIHUȚ: Voi? Tu, numai cu: „mă, nu te porți ca un bărbat", sau, „să nu te aud că faci așa". Mama parcă e prințesa din pădurea adormită.

PETRE *(Enervat)*: Care prințesă?

MIHUȚ: Adormită. Citește, învață, se duce la birou. Pe noi, copiii, nici nu ne vede. Și cînd ne ia în brațe și ne sărută, repede, între două treburi, tu strigi: „Nu-i răsfăța"! Ce fel de iubire e asta? Ași fi vrut cîteodată să stau cu tine de vorbă, să-ți spun, să-ți povestesc, să te văd că-ți deschizi inima, că vii tu odată singur să mă întrebi: Ce-i cu tine, Mihuț? Dar fără să strigi! *(Cu lacrimi în ochi)*: Așa de mult am vrut să mă sinucid, dar n-am avut curaj. Și acum ași vrea să mor!

PETRE *(Se duce la el, Mihuț stă înmărmurit, Petre îl ia brusc în brațe și îl sărută pe ochi, pe frunte, pe obraji, repede, îl strînge de-l înăbușe)*: Băiete! Băiete! Băiete!

MIHUȚ *(Se lipește de el, îl prinde de gît)*: Tată!

PETRE *(Stingherit puțin de efuziunea asta)*: Stai, stai aici și spune. Unde ai fost, ce-ai făcut trei săptămîni?

MIHUȚ *(Nu prea vrea să spună)*: In provincie... Doar știi că Maria m-a luat de la Piatra Neamț.

PETRE: Și ce-ai făcut acolo? La cine ai stat? Ce-ai mîncat? Unde ai dormit?

MIHUȚ: La un... la o cunoștință.

PETRE: O cunoștință a ta? De unde ai cunoștințe în provincie?

MIHUȚ *(Ocolește)*: L-am cunoscut acolo.

PETRE: Cu ce bani ai plecat în provincie?

MIHUȚ: Am avut eu.

PETRE: De unde ai avut? Cine ți-a dat? *(Începe să aspreasră tonul)*.

MIHUȚ *(Arată mîna)*: Am vîndut ceasul.

PETRE *(Se supără)*: Uite ce face dumnealui! *(Se plimbă nervos. Se oprește în fața copilului)*: Mihuț, spune-mi drept. Odată maică-tii i-au lipsit niște bani. Ne-am gîndit la orice și la oricine. Nu cumva...?

MIHUȚ *(Cu capul în pămînt)*: Eu i-am luat.

PETRE *(Clocotește de furie, se depărtează de el din prudență)*: La orice m-am gîndit, numai la asta nu. Nu voi să cred că se poate. *(Se plimbă zbuciumat, se oprește în fața lui)*: Toate astea n-au putut ieși din capul tău. Tu trebuie să ai prieteni, prieteni răi cu care te-ai sfătuit. O șleahtă de haimanale, de copii de „foști", de tîlhari, de dracu'știe ce. Spune, ce prieteni ai?

MIHUȚ: N-am.

PETRE: Minți.

MIHUȚ: E tot una. Tot eu am făcut ce am făcut.

PETRE: De ce-i acoperi? Vrei să-i mai păstrezi? Ți-e frică de ei? Te-au amenințat? Te au la mînă cu ceva?

MIHUȚ: Nu. Sînt răi. I-am văzut bine, de aproape. Dar nici voi nu sînteți destul de buni.

PETRE: Noi? Eu, maică-ta, sîntem ca bandiții care te-au învățat să furi și să fugi?

MIHUȚ: Nu, nu. Dar nu sînteți absolut... sinceri. Dacă vă cunoaște cineva de aproape, nu faceți tot ce spuneți, voi, comuniștii.

PETRE *(Ingrozit)*: Ce spui? Comuniștii? Ești nebun? Ce ți-au băgat în cap? Dacă eu și maică-ta avem cusururi omenești, înseamnă că comunis-

mul nu e bun? Comuniștii nu sînt buni?
(La tunetul glasului lui vine Maria).

MIHUȚ: Nu sînt perfecți.

PETRE: Nu sînt perfecți, dar sînt oameni. Și eu și maică-ta sîntem poate oameni cu mai multe slăbiciuni, nu sîntem noi comuniștii cei mai buni. Dar se compară, pot să pui la cîntar oamenii pe care i-ai cunoscut acolo, cu ăștia între care ai trăit? Cu Maria, cu Gane, cu Popa, cu maică-ta, chiar și cu mine? Spune! Hai, spune!

MIHUȚ: Nu. *(Își deschide inima)* Bîrfeau, jucau cărți, spuneau că sînt intelectuali de rasă. Și la ei... Mi-au vîndut și ghetele din picioare. *(Arată picioarele încălțate în pantofi de tenis rupți).*

PETRE: Bine, dar dobitocii, tîlharii ăștia, nu și-au închipuit că o să fie dați pe față, că am să-i bag la pușcărie? Ce credeau? Ce interes aveau?

MIHUȚ: Nu știu.

PETRE: Trebuie să știi.

MIHUȚ: Credeau că ai să le plătești găzduirea mea acolo... Ceasul și ghetele nu le-au ajuns. Că ai să te temi să faci tărăboi, ca să nu te compromiți, și....

PETRE: Și o să fac treaba mușama, nu? Cine le-a băgat în cap că mi-e frică de compromitere, că sînt un orgolios? Tu?

MIHUȚ: Nu, nu eu.

PETRE: Atunci cine? Prietenii tăi, care pe semne te-au recomandat acolo?

MIHUȚ *(Tace)*

MARIA: Am fost aseară la banditii ăștia, am să-ți povestesc... El a fost sub cuziști profesor la universitatea din Iași. Falși intelectuali și neoameni. O să-i mai caute miliția. Dar Mihuț, cum am înțeles eu, e sătul pînă peste urechi de ei. În clipa asta îi urăște.

PETRE *(Furios)*: Dar nici despre noi, comuniștii, nu are o părere prea bună. Auzi, dumnealui nu are o părere prea bună! E dezamăgit! A scos concluzii generale!

MARIA *(Grav)*: Ei, ăsta e lucrul cel mai grav, că din slăbiciunile noastre personale, un copil, un om slab, nepregătit, un om căruia dușmanul îi atîță și-i turbură sufletul, poate să tragă concluzii generale.

PETRE *(O privește fix)*: Tu spui ceva... adevărat.

MARIA: De asta trebuie să fim noi mereu mai buni, să fim cei mai buni. *(Aceiași, Catrina Ponor).*

CATRINA *(Vine repede, îmbujorată, veselă, cu respirația tăiată)*: Bine v-am găsit.. Tovarășa Olga e aici?

MARIA: Bine ai venit. E dincolo.

CATRINA *(Desface un pachet și joacă în aer un paltonaș de copil)*: Uite! Nu era gata aseară, cînd am făcut bagajul Cocăi, și i-am dat flanela a veche. Azi dimineață am adus fetița aici, și pe urmă ce m-am gîndit? Ia să mă duc la croitoreasă, că atîta am rugat-o ieri! Și ce să vezi? E gata. Poate îl ia tovarașa Olga, cînd pleacă mîine cu al doilea transport și-l duce Cocăi.

MARIA *(Se uită și pipăie hăinuța)*: Ce stofă bună! Și ce bine e cusut! O frumusețe!

CATRINA *(Nu mai poate de bucurie și mîndrie)*: Strungarul meu mi l-a făcut. A luat stofă și a făcut unul pentru băiatul lui și unul pentru Coca mea: „Ține, zice, du-te la croitoreasă și fă-le la amîndoi, că ai mei sînt". Ai văzut?

MARIA: Ei, vorba lui, ai văzut? Eu nu ți-am spus că ai să dai peste un om adevărat într-o zi?

MIHUȚ *(Se duce la masă și începe să mănînce mașinal, cu foame)*:
PETRE *(Vrea să glumească, n-are mare chef)*: Ei, ce mai e cu Gheorghiță? Și cu pocita aia din Focșani?
CATRINA: Aoleu, tovarășe director, că numai la el ți-e gîndul! Da' dă-i păcatelor, nu-mi mai aduce aminte, că am uitat de ei ca de ăl de pe pe pustii. Ce-ți veni și dumitale?
PETRE: Uite așa, mi se face dor mie de el cîte odată.
CATRINA: Aiurea, că nici nu l-ai cunoscut! Îți rîzi de mine, că m-am zbuciumat atîta de rău' lor. *(Importantă)* Acum divorțez, că au făcut și un copil. Și tovarășa Maria, care atîta ținea să nu-mi stric casa, acum e de partea mea.
PETRE: Știu, am auzit că de data asta te măriți cu un urît.
CATRINA: Ce urît? *(Cu un zîmbet pierdut)*: E-hei, urît ca ăsta, ai vrea să fi dumneata! *(Subit politicoasă)*: Cu toate că nici dumneata, zău, nu ești de lepădat.
PETRE *(Rîde în sfîrșit)*: Va să zică, dacă aș fi flăcău de însurat, ți-aș da de gîndit?
CATRINA *(Sinceră)*: Nu, zău, mie nu. Mie îmi plac mai așa... *(Arată că mai supli)*: Mai... In sfîrșit, fiecare are gustu' lui.
MARIA: Nici o primejdie, va să zică. Ei, Petrică, s-a isprăvit cu tine. Mi-aduc aminte și eu cum arătai cînd erai mai... *(repetă gestul Catrinei)*.
CATRINA *(Consolată)*: Nu pune la inimă, tovarășe director, că toți îmbătrînim. *(Revine la hăinuța ei)*: Da' uite, tovarășă Maria, cum e făcută. Cu cutulițele astea în spate, cu gulerașul ăsta, și-o să-i stea! Albastră! *(Sărută hăinuța)* Parcă-i haină de păpușe

(Intră Olga)

OLGA: Au telefonat?
MARIA: Incă nu. Acum trebuie să telefoneze. E dimineața, pînă obțin fir....
CATRINA: Tovarășă Olga, fi bună, du-i mîine hăinuța asta Cocăi mele. Uite ce paltonaș. *(Iar îl joacă în aer, să se vadă bine)*.
OLGA: Oho! E grozav. Bine ai făcut. Acolo seara e răcoare. *(Fără să vrea strînge și ea haina în mîini cu un gest matern)*.
CATRINA *(Cu curiozitate)*: Prisăcaru l-a adus pe al ei?
OLGA: Nu, a renunțat.
CATRINA: M-aș fi mirat! Ce să-l dea ea să-l crească bine și să i-l aducă zdravăn ?Mai bine îl ține aici la zăduf, cu căciula în cap și șalul la gît în luna lui cuptor, ca birjarii ăi de pe sanie.
MARIA *(Pune mîna pe receptor)*: Ei sînt, allo! Da, căminul, căminul.... directoarea căminului, Maria Pricopie.... Cum? Cum? Mai spune o dată că nu se aude bine.... Cum? Cine vorbește acolo? Cine ești, tovarășe?, Șeful secției de miliție? Care secție? *(Tonul ei e înspăimîntător. Toți au încremenit)*.
PETRE: Ce spune? Ce spune?
MARIA *(Face semn cu mîna să tacă)*: Ssst! Intre Romînești și Ploiești: spui? Si .... și .... *(Se uită la cei din jurul ei, ochii i se opresc la Catrina care ține paltonașul în brațe)* Sînt răniți?
PETRE *(Scoate un strigăt)*: Copiii?
CATRINA *(Sugrumat)*: Copiii?
MIHUȚ *(Se apropie tremurînd)*: Copiii?
MARIA: La Ploiești? Nu știi bine? Dar cine știe bine? De ce n-a venit la telefon unul care știe bine, care a văzut? Bine, bine tovarășe, mulțumesc. La Ploiești va să zică. *(Inchide receptorul)*.

OLGA: Ce e? Ce e?

(Toți o înconjoară înebuniți).

MARIA *(Îi îndepărtează cu o mînă, cu cealaltă pe telefon)*: Staţi liniştiţi. Maşina a avut un accident. Pe şosea, între Romînești și Ploiești.

PETRE: De ce? De ce? Cum s-a întîmplat? Și ce s-a întîmplat?

MARIA: Șeful de miliție de la Romînești, care mi-a telefonat, nu știe tot. I-a raportat și lui un miliţian. Crede că nu e nici un mort. Auziţi? Morţi nu sînt. *(Se șterge pe frunte)* Un camion mare care trecea în sus, a luat copiii și i-a dus la Ploiești, la spital.

CATRINA: La spital!

MARIA: Așa crede șeful de miliție. Nu știe exact ce accident a fost. Crede că nu e nimic grav, dar n-a văzut cu ochii lui. Să telefonăm la Ploiești. *(Începe să facă numărul comandei).*

PETRE: De ce? Cum s-a întîmplat? Ce-a fost? Cum se poate?

MARIA *(Sec)*: Șoferul era beat. Allo, comanda! Allo, comanda!

OLGA: Păcătosul!

MARIA: Allo, comanda! Tovarășe, dă-mi urgent Ploieștii. Fulger! Mai ai trei fulgere înaintea mea?.... Cît poți mai iute.... Cît poți mai iute... 2.70.07, căminul fabricii „Flacăra Roșie". De la Ploiești? Spitalul! Care spital? *(Către ceilalți, întrebător)*: Care spital? Toate pe rînd. Nu glumesc de loc. Te rog. *(Închide receptorul. Un moment pauză, toți se privesc, apoi în liniștea adîncă Catrina se întoarce spre un perete, își acoperă fața cu hăinuța copilului și izbucnește în plîns).*

OLGA *(Aleargă la ea)*: Tovarășă Catrina! Catrino! Auzi, nu știe, nu crede că e grav. S-ar putea să fie numai o spaimă.

CATRINA *(Greu)*: Dar de ce... i-a dus... la spital?

OLGA: O să aflăm acum. Poate sînt numai speriaţi sau puţin sgîriaţi. Poate numai unul, doi sînt puţin loviți, și i-a dus pe toți la Ploiești. I-a luat un singur camion pe toți și unde să-i ducă?

PETRE *(Cu dinții strînși, cu pumii strînși)*: Tocmai acum s-a îmbătat, nemernicul!

CATRINA *(Izbucnește)*: Alt șofer n-aţi găsit? Cum trimiteţi copiii cu un drac ca ăsta, care se îmbată de dimineaţă? *(Se uită lung la Petre)* Parcă e vina voastră? Pînă acum a tot fost treaz și acu, de odată... *(Iar îi vine să plîngă)* Eu mă duc acolo, în grădină.... să mă chemaţi ...*(Iese pe ușa spre grădină).*

MARIA *(Cu durere)*: Și ea crede că nu e vina noastră că avem asemenea șofer.

PETRE: Nu e vina noastră? Nu e vina mea? Tu mi-ai spus și răspus și n-am vrut să te cred, n-am avut vreme! „O să-ţi găsesc odată altul. Ce-o să facă la cămin"? Uite ce-a făcut la cămin...

(Telefonul sună)

MARIA *(Repede)*: Allo! Da, căminul. Tovarășul Dobre? *(Greu)* Nu, n-au telefonat încă.... Mai întreabă-mă mai tîrziu. De ce? Poate.... că n-au ajuns încă. Noroc. *(Pune telefonul jos. Dezolată)*: Cum o să le spunem, părinților? Cum dracu s-a îmbătat lighioana tocmai azi? Olga, s-a mai îmbătat vreodată?

OLGA *(Slab)*: S-a mai îmbătat odată.

MARIA: Și de ce nu mi-ai spus?

OLGA: Nu era în zi de serviciu. Era într-o duminică. Și nu mi s-a părut că trebuie să spun....

MARIA: Într-o duminică? Și tu de unde știi?

OLGA: L-am întîlnit...

MARIA *(Nu mai e atentă)*: „Ce-o să facă? Ce-o să facă la cămin?" Uite ce poate să facă un om la cămin. S-a îmbătat de aseară, sigur, că a fost sîmbătă.

OLGA: Si cînd bea, e ca nebun. Nu mai știe ce spune, ce face.

MARIA *(O privește lung)*: Și de ce n-ai spus pînă acum? De ce-ai tăinuit? Ce-ai tu cu omul ăsta ca să-l ascunzi, în loc să-l demaști și să ceri să fie dat afară?

OLGA *(Își face deodată curaj)*: Ți-am spus azi de dimineață că nu mai vreau să-l iau de bărbat? Că am început să-l cunosc?

MARIA: El e omul pe care voiai să-l iei de bărbat? El e tatăl...?

PETRE: El? El? Victor? Ai fost nebună, ai fost oarbă, ăsta e bărbat pentru tine, ăsta e om cu care să faci un copil din flori?

MIHUȚ *(Tresare)*

MARIA: Te întreb, Petre, ăsta e șofer pentru mașina pe care scrie: „Atențiune, copii"!

(Catrina se ivește în ușă, întreabă cu privirea).

OLGA: Incă nu.

(Catrina pleacă).

MARIA *(Face iar numere la telefon)*: Tovarășe, am cerut Ploiștii. Spitalul. Fulger am cerut. Mai sînt două. Mai repede, mai repede! *(Inchide).*

(Pauză).

PETRE: Copiii ăștia pot fi zdrobiți, pot rămîne infirmi. Se poate, se poate... Cîți copii erau?

OLGA: Cincisprezece.... *(Își aduce aminte, se sperie și mai tare)* Ah!

PETRE: Cincisprezece copii ai muncitorilor din fabrica noastră!

MARIA *(Olgăi)*: Ce „ah"? *(Își aduce și ea aminte)*: Ah!

PETRE *(Se oprește cu ochii la ele)*: Ce mai e? Poate fi ceva și mai rău?

MARIA: Petre, și fetița ta, Lilica, a plecat azi de dimineață.

PETRE: Lilica? Nu trebuia să plece mîine?

OLGA: Fata voastră a plecat în zori și Florica a adus-o de dimineață.

PETRE *(Incremenit)*: Așa! Da, da. Așa!

MIHUȚ *(Se repede la taică-său)*: Tăticule! Tată! Tăticul meu drag, poate... nu i s-a întîmplat nimic!

PETRE *(Cu ochii în gol, cu mîna pe umărul băiatului, ca să-l țină la distanță și-n același timp să fie aproape de el, în legătură cu el)*: Stai băiete, stai băiatul meu!

(Intră Zinca și Iosif Preda).

ZINCA *(Veselă)*: Ați primit vreo veste? Bună ziua!

OLGA: Incă nu.

IOSIF: Ce era pe Tinel aseară că pleacă. Ii spun: „Mă, vezi să nu-ți pierzi lucrurile pe acolo, să nu-ți zăpăcești zestrea, că ești flăcău voinic și răspunzi de tine". Da el: „Eu nu peld nimic, eu sînt vigilent"!

OLGA *(Ii vine să plîngă. Iese repede)*

IOSIF: Da... ce-i? Parcă ați fi necăjiți? Ori...

ZINCA: Erați într-o ședință?

MARIA: Da, eram! Dragii mei... Uite, se pare că s-a întîmplat ceva cu mașina, o pană sau așa ceva. Mi s-a telefonat că nu-i lucru mare. Așteptăm acum alt telefon.

ZINCA *(Speriată)*: E... ceva rău?

MARIA: Nu, nu e rău. Are să ne spună acum. Să vedem unde i-a dus... pînă cînd repară mașina... cînd ajung la Breaza.

IOSIF: Ei, o s-ajungă ei. *(Zincăi)* Ce eşti tu atît de fricoasă? Zău, pentru o nimica toată începe să-şi facă gînduri, să-şi închipuie cine ştie ce! Un cauciuc, o pană... se întîmplă!

PETRE: Puteţi să vă mai plimbaţi că e doar duminică şi să veniţi să întrebaţi mai tîrziu.

IOSIF: Hai!

ZINCA: Mai bine să mai aşteptăm....

IOSIF: Păi dacă sînt în şedinţă, crezi că au nevoie de noi?

ZINCA: Să mergem să aşteptăm în grădină.

IOSIF: Se poate în grădină?

MARIA: Poftiţi!

(Iosif şi Zinca intră în grădină)

PETRE: Acolo au să dea peste Catrina şi au să afle tot.

MARIA: Şi aşa au să afle mai curînd sau mai tîrziu.

PETRE: Dar să afle cînd o să ştim şi noi ceea ce-a fost, ce proporţii, ce nenorocire! *(Îşi ia capul în mîini)*. Aşa au să înnebunească sărmanii înainte de a şti tot.

MARIA: Mi-e atît de greu să-i mint, mi-e nesuferit de greu.

(Olga vine iar in creşă).

OLGA: Cum au să ne mai încredinţeze altădată oamenii copiii lor?

PETRE: Să vedem mai întîi ce-am făcut cu ăştia.

(Catrina se iveşte în uşă, întreabă cu privirea)

MARIA: Nu. *(Din grădină se aude rîsul lui Iosif)*: Nu le-ai spus?

CATRINA *(Şters)*: De ce să le spun? O să afle cînd o să ştim.... ce-a fost... Ce să-i sperii, săracii? Le-am spus că mă doare o măsea. D-aia tac. *(Ţine mereu haina fetiţei în mîinile care îi atîrnă moi. Iese.)*

MARIA *(Îşi trece mîna, peste frunte, peste ochi şi formează două cifre)*: Acum nu răspunde! Ticălosul! Eu cu mîna mea îl omor.

MIHUŢ *(Care nu se mai poate ţine)*: Şi cum vorbea de frumos cînd nu bea! De omenie, de poezie, de dreptate! Dar cînd bea, parcă avea un diavol în el. Atunci ura pe toată lumea.

PETRE *(Trist)*: De unde ştii? Asta... a fost printre prietenii tăi din vremea din urmă?

MIHUŢ *(Dă trist din cap)*

PETRE *(Mariei)*: Ce te uiţi la mine lung? Ce-ţi închipui, că o să spun că e altcineva de vină? Eu sînt vinovat, eu sînt vinovat! Nici măcar Florica nu-i atît de vinovată ca mine. Şi cu creşa şi cu copilul meu şi cu...

(Intră Florica).

FLORICA *(Se repede la Mihuţ)*: Mihuţ! Mihuţ! Dragul mamii! Ai slăbit. Uite cum arăţi! Ce-a fost asta, Mihuţ? De ce ai făcut asta?

MIHUŢ *(Stingherit de tot ce s-a mai petrecut)*: Lasă, mamă, lasă acum.

FLORICA: Dar de ce? Hai acasă! Hai şi tu, Petre! Ce staţi toţi aşa ca la panopticum? L-ai certat? Lasă, să încercăm şi altfel, cearta nu aduce nimic bun.

(Sună telefonul).

MARIA: Da, da! Peste cîteva minute? Bine! *(Închide receptorul)*: Ne dă legătura peste cîteva minute cu spitalul de Stat.

FLORICA: Ce spital?

PETRE: Stai jos şi fii liniştită. Maşina care a plecat cu copiii azi de dimineaţă, a avut un accident.

(Catrina s-a ivit în uşă la sunetul telefonului)

FLORICA: Un accident! Lilica!

PETRE *(Greu)*: In mașină erau cincisprezece copii, nu numai Lilica!
CATRINA *(Incet)*: Și Coca, și Tinel, și Dodi și... *(Iese)*.
PETRE: Cincisprezece copiii de viața cărora trebuia să mă gîndesc în fiecare zi. Intre toate treburile și răspunderile mele, trebuia să mă gîndesc și la asta.
FLORICA: Și... ce accident? Grav? Ce s-a întîmplat?
MARIA: Incă nu știm.
PETRE: Șoferul a fost beat.
FLORICA: Victor?
PETRE: Victor al dumitale. „Nu-i băiat rău, a fost numai răsfățat", da? Un singur om, un singur păcătos am băgat într-un loc de încredere și a făcut atîtea nenorociri.
FLORICA *(Olgăi)*: Tu nu știi de ce s-a îmbătat?... Vreau să spun, nu știi ce-a fost cu el?
PETRE: De ce-o întrebi pe ea? Tu erai la curent?
FLORICA *(Incurcată)*: Puțin. Trebuiau să se căsătorească.
PETRE: Și ai tăcut? Nu mi-ai spus nimic? Ti se părea o pereche potrivită? Olga mea să-l ia pe Victor, pe dușmanul, pe bețivul, pe....
FLORICA: Pînă acum nu am știut că e ceva din toate astea *(Se uită la Olga, nu se poate abține)*: Pînă în seara în care m-ați chemat aici acum trei săptămîni să-mi spuneți. Atunci... nu mi-a plăcut. Dar m-ați rugat să nu-i spun nimic lui Petre. Era povestea ta la mijloc. Și azi de dimineață am aflat și mai multe. Azi...

(Telefonul sună).

MARIA: Allo! Allo! Spitalul de stat! Allo, tovarășe, aici e căminul de copiii al fabricii „Flacăra Roșie". S-a adus acolo un camion cu copii...? Cu copii accidentați? Nu? Știi sigur? Ești poarta? Inchide. Spun să închizi. Allo, Ploești, dă-mi spitalul de copii! Aștept pe fir urgent!

(Toți așteaptă încordați)

PETRE *(Izbucnește)*: De ce-a făcut el toate astea? Fapte de nebun. Lucruri fără legătură între ele... Olga, Mihuț, beția...
OLGA: S-a îmbătat, probabil, toată noaptea. Dimineața nu se vedea nimic, se ținea drept, vorbea limpede.
PETRE: Te iubea?
OLGA: Nu. Mi-am dat seama că nu, credea că o să parvină prin mine, că ai să-l ridici dumneata.
MIHUȚ: Mi-a spus: Du-te acolo, la prietenul meu de la Piatra Neamț. Taicătău o să fie dezolat, o să trimeată după tine, n-o să scoată un cuvînt ca să nu se compromită. Abia după ce o să te piardă, o să te iubească. Dar n-o să facă scandal, i-e frică. Nu riști nimic și o să te aprecieze. Să vezi cum o să se schimbe față de tine. O să învețe ceva din treaba asta.
PETRE *(Amar)*: Singurul lui cuvînt adevărat. Numai că am învățat altceva.
MARIA: Și socotea, animalul, că o să-l trimiți pe el. Ții minte că s-a oferit să se ducă în seara aceea?
PETRE: Să-i rămîn obligat! O să vadă el ce îndatorat mă simt!
MIHUȚ: Dar eu nu voiam să trimiteți după mine; nu voiam să mă mai întorc, voiam altă viață, voiam să mă tot duc... sau să mor...
FLORICA *(Deodată)*: Copiii mei! *(Plînge)*
MIHUȚ *(Repede la ea)*: Mamă! Mămico! *(O mîngîie pe capul lăsat.)*
PETRE: Noi doi sîntem singurii care meritam.

MIHUȚ: Tată! Nu! Tăticule, ai să vezi, n-o să fie atît de grav. *(Se vede că i se rupe inima de mila lor).*

(Telefonul).

MARIA: Allo! Spitalul de copii? Tovarășe, s-a adus un camion cu copii... Da, da! Aici căminul. Dă-mi pe medicul de serviciu, sau medicul șef, sau cine s-a ocupat de ei... Aștept!

(Catrina vine din grădină).

Allo, da, căminul. Da, starea copiilor... Cum?... *(Respiră adînc)*: Da! Care fetiță? De lîngă șofer! *(Olgăi)*: Cine a stat lîngă șofer?

OLGA *(N-are curaj să spună, mișcă buzele fără sunet).*

CATRINA și FLORICA *(Se uită disperate la ea)*

MARIA: Mînuța stîngă? S-a și pus în ghips? Bine, bine. Va să zică, atît? Și șoferul? Bine. Așa? Mulțumim de o mie de ori. La revedere. *(Pune receptorul jos. Îi privește pe rînd, nu poate vorbi).*

PETRE: Spune!

MARIA: E... bine! Ai, acum nu pot vorbi, pentru că... pentru că... *(își înghite lacrimile)* mă bucur. Copiii au tras o spaimă și acum i-a dus la Breaza cu camionul care i-a luat de pe drum. Victor a intrat într-un copac cu botul mașinii. El e rănit la cap...și... fetița care a stat lîngă el are brațul stîng fracturat. I l-au pus în ghips. E la ei. Spune că nu-i o fractură gravă. Cine era?

OLGA *(Simplu acum, cînd știe despre ce e vorba)*: Lilica.

FLORICA: Doamne! Și e singură acolo, la spital?

MARIA: Tinca, care a plecat cu copiii, s-a dus cu ei la Breaza.

PETRE *(Se așează jos, respiră des, adînc)*: Bine, așa, așa!

MIHUȚ *(Lîngă el)*: Ai văzut, tată? *(Are aerul unui om mare care consolează un copil).*

CATRINA: M-au scăldat toate nădușelile! Of, of, of! De mîine pleacă ăilalți cu alt șofer?

PETRE: Asta-i sigur.

MARIA: Nu-i chiar așa de greu să se găsească altul.

PETRE *(Pleacă ochii)*

FLORICA: Petre, aș vrea să mă duc la Ploiești.

PETRE: Tu? Singură? Să vedem. După masă am...

MIHUȚ: Merg eu cu mama.

PETRE: Te descurci acum la drumuri, mi se pare?

MARIA: Lasă-l să se ducă. E destul de mare ca să o conducă pe maică-sa.

PETRE *(Vinovat)*: E obosit.

MIHUȚ: Ei, ne ducem acum și ne întoarcem diseară. O zi mai mult, după trei săptămîni! *(Copilărește)* Mi-e și dor de Lilica*)* *(Grav)*. Mi-e și grijă!

PETRE: Luați mașina mea de la poartă. Ai grijă de maică-ta.

(Telefonul sună și-n aceeași clipă intră Iosif și Zinca din grădină).

MARIA: Allo! Breaza! Da, ascult. Tinca? Da, da, știu. Mai spune-mi și tu odată. Așa? asta-i nimic. *(Către ceilalți)* Dănuț s-a lovit la nas dar nu-i rupt ... Așa, așa. Bine. Sînt liniștiți? Bine! Tu ești bine? Bine, bun, bun. Telefonează și mîine de dimineață. Mîine, mîine dimineață. La revedere.

IOSIF: Ei, ai văzut, Zinca? Au ajuns bine! Și tu te sperii de toate. N-am mai văzut asemenea femeie! *(O strînge peste umeri cu dragoste).*

CATRINA *(Rîde)*: Și mie mi-a trecut măseaua! Da, așa, deodată. Parcă mi-a luat cu mîna.

MIHUȚ *(O ia de braț pe Florica)*: Haidem! La revedere!

FLORICA *(Care nu și-a revenit din toate.)*: Ne întoarcem diseară. La revedere. *(Ies)*.

CATRINA *(Își aduce aminte de haina din mîinile ei)*: Atunci, tovarășă Olga, mîine îi duci dumneata haina Cocăi? *(Zîncăi, cu mîndrie)*, I-am făcu un paltonaș... așa, ușor... pentru la munte..

ZINCA *(Îl pipăie)*: E foarte bun. Vezi, Iosife, așa unu i-ar fi fost bun și lui Tinel.

IOSIF: Tinel are ăla roșu. Unu ca ăsta o să facem pentru fetița ailaltă.

MARIA: Va să zică vine o fetiță?

ZINCA: Vine! In sfîrșit!

IOSIF: O face tata cîntăreață la radio.

ZINCA *(Rîde)*: Uite, în fiecare seară mă pune să ascult la radio, să se nască fie-sa cîntăreață. Mort e după muzică!

CATRINA: Lasă-l, lasă-l să asculte, că stă mai mult pe acasă.

IOSIF: Ei, vă lăsăm cu bine și mai trecem pe aici să mai aflăm vești.

MARIA: Mergeți sănătoși!

ZINCA: La revedere. Poftă bună. *(Ies)*

CATRINA: La revedere și eu.

(Maria, Petre, Olga).

PETRE: Pe lîngă ce am trecut, doamne, pe lîngă ce am trecut! *(Stau toți trei osteniți, tăcuți)*.

OLGA *(Încet)*: Cînd mă gîndesc... cît sînt ei de veseli că au să aibă un copil. Maică-sa ar vrea să semene cu bărbatul, taică-su ar vrea să semene cu femeia. Eu ce să vreau? De mine mi-e scîrbă și pe el îl urăsc.

PETRE *(Incet și el)*: Poate o să semene cu taică-tu, poate cu tine, care ești un om bun. In viață se întîmplă să te înșeli așa, mai ales în dragoste, mai ales cînd ești tînăr, mai ales cînd ai de-a face cu un om prefăcut. Ce să mai spun atunci eu despre mine?

MARIA: Copilul o să-l crești tu, eu, Petre, cu toată mintea care i-a venit abia acum, la bătrînețe. O să-l iubim, o să-l creștem bine. O să fie drăguț, o să gîngure întîi și o să dea din mînuțele lui albe, fără putere. Pe urmă o să mai crească, o să aibă mînuțele mai puternice, o să te ia cu ele de gît. O să rîdă cu hohot pentru un fleac, pentru o muscă care zboară, și ai să te topești după rîsul lui. O să plîngă cu foc, cum plîng copiii și o să se moaie inima din tine. „Il doare ceva? Ce să-i fac? Ce să-i fac? Eu sînt puterea lui". Gîndește-te numai că puteai să pleci azi cu mașina și din cauza accidentului să-l pierzi.

OLGA *(Își acoperă instinctiv pîntecele cu palmele)*: Vai de mine!

MARIA: Să vezi ce tare și prevăzătoare ai să fii pentru el. Eu am avut un copil, eu știu. *(Tac toți)*.

PETRE *(Face cîțiva pași spre ușă, se oprește)*: Ce să fac eu, Mario, pentru copilul meu?

MARIA: Păi, Petre, cum să-ți spun eu în două cuvinte? Crezi că oamenii sînt împărțiți în două: unii să vadă de mașini sau învățătură, să se rupă de viață, și alții să aibă grija oamenilor, să fie înfundați în viață pînă în gît, și să fie străini de muncă, de construcții, de studiu?

PETRE: Nu, nu, dar cum să le cuprind?

MARIA: Cu dragoste!

PETRE: Și eu îi iubesc... iubesc oamenii.

MARIA: Nu pe dinafară. Nu de asta e nevoie. Dacă te uiți în jurul tău, iubești din fapte, Petre, dacă te uiți! Noi răspundem de toate, la fel. N-ai văzut? In clipa în care sîntem slabi pe undeva, în făptura noastră

morală, de slăbiciunea asta se agaţă duşmanul şi profită. Crezi că se poate agăţa de calităţile noastre?

PETRE: Banditul!

MARIA: N-am vorbit numai de el. El e unul. Tu puteai s-o păţeşti şi cu altul.

PETRE: Şi oamenii ăia, la care a stat Mihuţ, cum a ajuns la ei?

MARIA: Prieteni ai lui Victor, pe semne. Cred că la ceasul ăsta sînt arestaţi.

OLGA: Asta se chiamă corupere de minori.

PETRE: O să vedem noi ce e cu Victor, cînd i s-o drege capul ăsta spart şi viermănos.

MARIA: Du-te acasă, odihneşte-te, asteaptă-ţi nevasta şi copiii. Toate n-or fi fost de geaba.

PETRE: O să... am de gînd să... *(îi e greu să facă mea culpa încăodată. E grav şi adîncit în el. Pleacă iar spre uşă şi acolo se opreşte)* Şi, mă gîndesc, maşina voastră are nevoie de reparaţii. Mîine copiii au să plece cu maşina mea, a inginerului Barbotescu şi a inginerului Oprescu. Cîţi copiii ai mîine?

MARIA: Şaisprezece, şi Olga. Cuferele cu lucruri şi vase au plecat aseară cu Rădiţa şi cu Adela cu trenul.

PETRE: Atunci încap. La revedere. *(Se întoarce iar în uşă. Incet, ruşinat)*: Şi pentru construcţie să ştii... o să începem săptămîna viitoare (*Se uită la ceas,*) E douăsprezece şi ei vin acasă abia diseară, copiii mei! Ce mult e pînă atunci!

— CORTINA —

PETRE SOLOMON

OGLINDA

În rama ei mîncată de rugină,
Oglinda şi-a păstrat curatul val,
Încremenit ca lacul lîngă-un mal
Adus, de vreun cutremur, în ruină.

În limpezile-i ape se răsfrînge
Odaia tristă — malul prăbuşit. —
Puţinul care-a supravieţuit
Îţi pare că-n cleştarul ei se strînge.

Oglinda, însă, nu mai bea cu sete —
I-e silă să tot soarbă-acelaşi chip,
Cum îi e silă undei de nisip, —
Şi parcă-ar vrea să iasă prin perete.

Stăpîna ei nu vrea să se despartă
De-oglindă — slujitoare fără glas:
E singura ce-acum i-a mai rămas —
— Ca din belşugul verii-o frunză moartă.

Ar vrea să plece-oglinda, dar n-o lasă.
Mereu se-aşează înaintea ei
Şi îi vorbeşte, ca unei femei:
— Ci spune-mi, draga mea, mai sînt frumoasă?

Scîrbită, confidenta albă, tace
Privindu-i capul slut, surîsul tîmp
Şi părul sur, ca un sălbatec cîmp
Abandonat de om şi dobitoace.

Îi vede zbîrciturile, în care
Sînt anii azvîrliţi ca într-un şanţ.
Îi vede chiar şi nevăzutul lanţ
Ce-o leagă de trecutul care moare.

În fiecare hîdă zbîrcitură,
Oglinda vede semnul, împlîntat
Ca de-un pumnal, de aurul furat
Și care-acum, la rîndul lui, o fură.

— Nicicînd n-ai fost frumoasă! — parcă-i spune
Oglinda, amintindu-și de trecut —
Și, ca un lac în baltă prefăcut,
Îi oglindește-adînca urîciune.

GUNOIERUL

Nu mă gîndesc la simplul gunoier
Care deretică, tăcut, orașul
Umblînd din cartier în cartier
Cu tîrnul lui stufos, — ci la trufașul

Răspînditor de zoaie și gunoi
Ce-a ocolit pînă acum furtuna,
Și, înotînd prin valuri de noroi,
Gîndește c-a scăpat pe totdeauna.

Nu-l vezi pe străzi cu-o haraba, în zori,
Ci mai tîrziu, pe la vreun colț de stradă,
Prin prăvălii, prin crîșme uneori —
Ducînd cu el gunoiul ca-ntr-o ladă.

Capacul ei e lesne de deschis —
Abea așteaptă ca să-i dai prilejul.
Și nu-i o ladă doar, ci un abis —
Că te cuprinde — de-i miroși — vîrtejul.

Tot ce-i mai bun în oameni, și mai sfînt,
E împroșcat cu zoaie veninoase
Și toate-ajung o apă și-un pămînt
Și totul a gunoi îți amiroase.

Cuvîntul — îl știam zămislitor
De fapte mari, de vis, de poezie.
La gunoier, e rău mirositor
Și naște numai glod și murdărie.

De unde-atît gunoi? De scormonești,
Dai de un domn ce și-a pierdut — sărmanul! —
Tot ce furase țării romînești,
Făcînd negoț de sînge cu toptanul.

Lucrînd „în mare" toată viața lui,
E toptangiu și-acuma, cu ce poate.
Asemeni angrosiști mai sînt destui —
Zilele lor sînt, însă, numărate!

PRINTR-O VITRINĂ

L-au așezat la o tejghea părinții,
Făr' să-l întrebe, după-un obicei
Îndătinat la unii dintre ei —
La cei ce prețuiesc prea mult arginții.

Băiatul a uitat curînd de școală
Și-a început să fie tejghetar:
De trunchi aproape așchiile sar —
Ne-nvață a norodului zicală.

E bucuros să vîndă, să cîștige,
La brînză și la ouă, — ori și cît.
Dac-ar putea, ți-ar pune mîna-n gît,
Și tot el s-ar porni, zălud, să strige.

Privește viața doar printr-o vitrină —
Cîtă viață poate-ncape-n ea?
Iar tinerețea lui, după tejghea
Se tot usucă, de la rădăcină.

Doar mîna i se face tot mai lungă,
Vînînd bănetul, prefăcut în zeu.
E drept că buzunaru-i trage greu,
Dar sufletul i-e doar o goală pungă.

DOMNUL CU CĂȚEL

Pe domnul cu cățel, l-am cunoscut
Pe cînd ținea de zgardă multă lume.
Avea pe-atunci o fabrică și-un „nume"
Azi, se mîndrește doar că le-a avut.

Îl văd și-acum pe străzi, adeseori:
Holbează-un ochi de gheață către soare
Și mîrîie, cuprins de o turbare
Ce-l sperie pe cîine uneori.

Din cînd în cînd, se plimbă, otrăvit,
Pe lîngă „întreprinderea" pierdută.
Nici zidurile ei nu-l mai salută
Cînd trece cu obrazul stafidit.

Cu inima bolnavă, fără leac,
Se-ntoarce-acasă, mestecînd blesteme
Și-ncepe amintirile să-și cheme
În sufletul, rămas de mult sărac.

Femeile, Parisul, Nisa... Dar
Pe unde-or fi zăpezile de-alt'dată?
Și domnul cu cățel visează, iată,
Că-i iarăși domn, cu țara-n buzunar.

Se vede iarăși mînuind averi
Și învîrtind afaceri cu toptanul.
Aude parcă-n vis cum sună Banul
Prin golu-nfricoșatelor tăceri.

Dar visul, sterp ca aurul, își scade
Fragila flăcăruie și, prin somn,
Urechile zăbavnicului domn
Aud un glas: „Nimica nu mai cade!"

DEMOSTENE BOTEZ

INIMII MELE

Ești obosită inima mea, știu!
Te simt tot mai slăbită-n pieptul meu.
Mergi parcă șchiopătînd, ți-i tot mai greu,
Și ți se pare totul prea tîrziu.

De șaizeci de ani tot bați mereu
Din metronomul tău discret și viu
Și, vrînd nevrînd, atît cît am să fiu,
Avem aceeași soartă: tu și eu.

Știu bine că ai dreptul la hodină;
Atîția ani ai suferit nespus,
De vis și dragoste de oameni plină.

Dar uită tot trecutul ce s-a dus.
Să-mi bați pînă la ultima terțină;
Mai am atîtea de cîntat, de spus.

ÎMPĂCARE

Pe-acest pămînt ca într-o casă-n lut,
Am locuit o clipă trecătoare,
În care-am stat cu fruntea drept în soare
Chiar dacă-odată ochii m-au durut.

Acum cînd clipa ceea albă moare
Și pentru mine totul e trecut,
Mă chinuiește gîndul: — Ce-am făcut
Și ce-am lăsat eu clipei viitoare?

Eu n-am sădit în preajmă-i nici un pom,
Nici glia strămoşească n-am arat.
Dar mi-am plinit destinul meu de om

Dacă-ntr-un an, cîndva, îndepărtat,
Pe urma mea s-o mai găsi un tom
În care veacu-acesta l-am cîntat.

ŞTAFETA GENERAŢIILOR

Mi-aduc aminte că la noi în sat,
Stăteau ţăranii seara la taifas.
Vorbeau de grîu, de vreme, de arat,
Şi pentru dînşii, timpul n-avea ceas.

Să stăm şi noi de vorbă dacă vreţi
De vers, de poezie, de-ale noastre,
Dar nu de veşnici cai verzi pe pereţi,
Sau de-un muzeu întreg de zări albastre.

Ca început, chiar eu în astă seară
Vechi sfaturi bătrîneşti am să vă spun;
Şi mie mi le-a dat odinioară
Cînd am fost tînăr, un poet mai bun.

— Să nu atingi nici mîna de condei,
Să nu strici frumuseţe de hîrtie,
Din plictiseală sau din obicei...
Că poezia nu-i caligrafie.

Tu s-o aştepţi să crească-ntîi în tine,
Cum creşte pruncu-n trupul mamei lui.
Cum cresc lăstarii noi din rădăcine,
Să simţi că te înăbuşi de nu spui.

Şi să ai grijă ca orice cuvînt,
Să-l smulgi din pieptul tău ca pe-un puet,
Cu rădăcini cu tot şi cu pămînt,
De nu eşti scrib şi vrei să fii poet.

Să fie cald şi viu de viaţa ta,
Şi cînd tu însuţi nu vei mai trăi,
Doar astfel nu-l vor mai putea uita,
Şi n-o să vieţuiască doar o zi.

Şi versul să-ţi cioplești cum a cioplit
Şi Michel Angelo pe-al lui Mois,
Cînd s-a-nviat o piatră de granit,
Cu suflul creator al unui vis.

Să nu scrii fără dragoste de om,
Că-ți va fi stearpă orice încercare,
Cum nu rodește-n lume nici un pom,
Cînd n-are nici căldură și nici soare.

Să scrii cu gîndu-ntreg la omenire,
Iar nu trăgînd cu ochii în oglindă.
Că cel ce-aleargă după nemurire,
Cum nu-ți prinzi umbra, n-are s-o mai prindă,

Cum scoate mărul seva din străfund
Să scoți din fundul vieții poezie,
De vrai să-ți fie versul tău fecund,
Să nu faci flori din pap și din hîrtie.

Așa, cu suc de glie și cu soare,
Vei plămădi în învelișul lor
Și vei închide-n fiecare floare
Sămînța ce-o-ncolți în viitor.

Nu-ți bălăci condeiul în formule
Făcute gata, circulînd pe piață,
Ci fă-le singur cu-ale tale scule
Și din metalul ce-ai cules din viață.

Nu-mprumuta o haină de la nime,
Chiar dacă-ți vin papucii lui Shakespeare,
Nu fă din versuri niște sinonime.
Să n-ai de plată nimănui vreun bir.

Să nu-ți faci singur soartă de dublură,
Cîntînd din cobză cînd poți fii vioară,
Trăgînd cu ochii pe o partitură
Pe care-atîția alții o cîntară.

Să năzuiești spre nou, spre forme noi,
Să spargi cu pumnii vechile tipare,
Cînd sufletul ți-l simți ca pe-un șuvoi,
Dar noutatea nu-i în rime rare.

Să nu le tot vînezi cu orice chip,
Că versul nu-i cuvinte-ncrucișate,
Nici arabescuri trase pe nisip,
Nici joc subțire de societate.

Nu-ți fie rima singura stăpînă
Nu te lăsa vrăjit ca în povești.
Să nu te lași purtat de ea de mînă,
Ci de ideea mare ce-o slujești.

Nu scrie pentru tine, doar nebunii
Vorbesc de unul singur, şi pe stradă,
Mulţimea te aşteaptă. Cîntă, spune-i,
De viaţa ei, de marea ei baladă.

Cam astea mi le-a spus acel confrate,
Şi mi se pare miezul lor cuminte;
Şi-i bine, chiar de-s cunoscute toate,
Să ni le mai aducem iar aminte.

WALT WHITMAN

EUROPA

ÎN AL 72-LEA ŞI 73-LEA AN AL ACESTOR STATE*)

Deodată, din adîncul de mucegai şi de somn al beciurilor ei, din vizuinile robilor,
Ca fulgerul năvăli Europa pe jumătate speriată de îndrăzneala-i,
Cu picioarele bătătorind zdrenţele şi cenuşa, cu mîinile înfipte în gîtlejul regilor,

Cîtă nădejde şi cîtă credinţă!
Cîte sfîşietoare vieţi ale patrioţilor în exil sugrumate!
Cîte inimi adăpate cu obidă!
O, întoarceţi-vă toate spre ziua aceasta şi redeveniţi voi înşivă.

Iar voi, cei plătiţi spre a umple de ocară Poporul, — voi, mincinoşilor, luaţi aminte!
Nici pentru durerile fără număr, pentru crimele şi desfrîul lor,
Nici pentru jaful stăpînilor, sub toate formele, josnic, mişunînd ca viermii, pe socoteala neştiinţei simbriaşului,
Pentru făgăduielile jurate de buzele regilor şi călcate a doua zi în hohote de rîs,
Pentru nimic din toate acestea nu s-au abătut loviturile răzbunării, nici capetele nobililor n-au căzut, deşi Poporul o putea face;
El a disprețuit cruzimea regilor.
Dar tocmai blînda lui milă îi pregăti o amară pierzanie, căci înfricoşaţii monarhi se înapoiară degrabă,
Fiecare cu alaiul lui de călăi şi perceptori,
Mercenari, legiuitori, stăpîni, temniceri şi denunţători.

Totuşi, dindărătul tuturor josniciilor şi al jafului, o stafie se ridică,
Fără margini ca noaptea, înfăşurată nesfîrşit în falduri lungi de purpură,
Cu chip şi ochi pe care nimeni nu-i vede,
Iar de sub mantie, mantia-i roşie ridicată pe braţ,
Un singur deget arătător apare, întins, la mare înălţime, ameninţător ca un cap de şarpe.

---

*) N. T. Poemul e scris doi ani după eşuarea revoluţiei de la 1848. Poetul aduce imputări burgheziei pentru coaliţia ei cu nobilii împotriva mişcărilor populare din Italia, Ungaria, Franţa şi Germania. Publicat prima oară sub titlul „Resurgemus", în ziarul „New York Tribune" din 21 iunie 1850.

În vreme ce în gropile proaspăt săpate zac cadavrele însîngerate ale tinerilor,
În vreme ce funia spînzurătorii sugrumă pe îndelete, și gloanțele stăpînilor
șuieră, cei tari rîd în gura mare,
Și toate acestea vor da roade la timpul lor și toate aceste lucruri sînt bune.

Aceste cadavre ale tinerilor martiri care atîrnă de funii, aceste inimi străpunse
de plumbi
Așa, reci și nemișcate cum vi se par, trăiesc undeva cu o vitalitate nepieritoare.

Trăiesc în alți tineri, o, regi!
Trăiesc în frații lor, gata să vă sfideze din nou,
Moartea i-a făcut mai limpezi, i-a învățat, le-a sporit îndrăzneala.
În fiecare dintre mormintele celor căzuți pentru libertate, sămînța libertăți
încolțește, gata să dea seminție la rîndu-i,
Ca să le poarte vîntul și să le semene, iar ploile și zăpezile să le crească.

Nu-i suflet plecat din aceste trupuri, pe care armele tiranului să-l piardă;
El va străbate nevăzut pămîntul, murmurînd, sfătuind, prevestind.

Libertate, alții să-și piardă încrederea în tine, eu niciodată n-oi pierde-o.
E casa aceasta închisă? Gazda-i plecată?
Fiți gata totuși; nu obosiți așteptînd,
În curînd se va întoarce, iată, crainicii ei sînt pe drum.

1850* 1860**

UNUI PREȘEDINTE

Tot ce faci și tot ce spui nu-s pentru America decît minciuni sforăitoare,
N-ai învățat nimic de la Adevăr — de la politica adevărului n-ai deprins
amploare, drumul drept și nepărtinirea,
N-ai înțeles că numai lucrurile croite pe această măsură se potrivesc Statelor
Unite,
Și că tot ce-i mai prejos de ele va trebui, mai curînd ori mai tîrziu, să dispară
din aceste State.

1860 1860

ÎN CLIPA ACEASTA DE VEGHE

În clipa aceasta de veghe în care întreaga-mi ființă freamătă de așteptări și
nădejdi,
Presimt că și pe alte meleaguri se află oameni în care la fel se zbuciumă
așteptări și nădejdi,
Presimt că dac-aș putea să-mi arunc privirile departe, pretutindeni, în Germa-
nia, în Italia, în Franța, în Spania, i-aș vedea;

Și mai departe încă, în China sau în Rusia, sau Japonia, vorbind alte graiuri,
Și mai presimt că dacă i-aș putea cunoaște pe acești oameni, de dînșii m-aș
simți legat la fel de strîns, de cald ca și de oamenii țării mele,
Da, știu că am fi frați și prieteni,
Și atît de fericit aș fi și eu cu ei laolaltă.

1860 1867

*) Anul în care a fost scrisă poezia
**) Anul în care poezia a primit forma definitivă. Aceste lămuriri sînt valabile pentru toate poeziile.

AUD CĂ M-AU ÎNVINUIT

M-au învinuit că aş avea de gînd să le distrug instituţiile,
Dar la drept vorbind eu nu-s nici pentru, nici împotriva instituţiilor,
(Ce-aş avea oare de-mpărţit cu ele? ori la ce mi-ar sluji distrugerea lor?)
Eu lupt doar ca să construiesc în Mannahatta şi în fiecare oraş din orice ţară, fie el pe continent, sau lîngă mare,
La sate şi în nepătrunsele păduri, pînă şi-n pîntecul mărunt sau uriaş al navelor ce dantelează apa,
Fără birouri, sau regulamente, fără directori, fără vorbărie,
O singură instituţie: adînca şi calda dragoste de tovarăşi.

1860 1867

N-AM INVENTAT MAŞINI

N-am inventat maşini care să cruţe munca omului,
Şi n-am făcut nici vreo descoperire.
La moartea mea, nu voi putea lăsa o danie bogată din care să se-ntemeieze o bibliotecă, sau un dispensar,
Nu voi lăsa nici faima vreunei fapte pline de curaj, pentru America.
Nici amintirea vreunui premiu literar, a unei strălucite minţi, sau măcar a vreunei cărţi demne să şadă şi ea-n raft ca toate,
Lăsa-voi doar o mînă de cîntări, vibrînd prin aerul din care plec
Cîntări pentru prieteni şi tovarăşi.

1860 1881

CÎNTECUL EXPOZIŢIEI

Ascultă, Muză, lasă Ellada şi emigrează la noi,
Rupe, te rog, aceste poveşti preţuite afară din cale,
Afacerea ceia cu Troia şi cu Ahil mîniosul, sau cu Eneas şi călătoriile lui Ulysse,
O tablă să baţi, cu „Mutat" şi „De închiriat" sus în piscul Parnasului tău de zăpezi,
Acelaşi aviz să-l repeţi la Ierusalim, să-l atîrni la porţile Jaffei şi pe muntele Moriah,
Aşişderea şi pe crenelurile castelelor tale germane, franceze şi spaniole şi pe muzeele tale italieneşti,
Fiindcă să ştii că o sferă mai mare, mai nouă, mai activă, că un domeniu mai vast şi virgin te aşteaptă, te cheamă.

★

În lături cu temele de război! În lături şi cu războiul!
Departe de ochii-mi scîrbiţi — care nu vor să-l mai aibă dinainte — şirul acela nesfîrşit de cadavre înnegrite, sfîrtecate!
Iadul acesta dezlănţuit, setea asta de sînge, sînt demne de tigrii sălbatici şi de lupii cu limba hulpavă, nu de oamenii cugetători,

Să-l înlocuim cu lărgirea companiilor industriale,
Cu armele tale de neînvins, mecanică,
Cu stindardele tale desfăşurate în vînt, muncă,
Şi cu trîmbiţele tale răsunînd limpede şi tare.

Destul cu răsuflatele poveşti!
Destul cu romanţele, cu subiectele şi dramele împrumutate de la curţile străine,
Destul cu stihurile de iubire cu rime rafinate, închinate intrigilor şi galanteriilor, trîntorilor,
Teme ce nu sînt potrivite decît pentru ospăţurile de miez de noapte, pentru petrecerile la care dansatorii alunecă în acordurile unei muzici pierdute.
Plăceri bolnăvicioase, extravagante, destrăbălări ale celor puţini,
Cu parfum, zăpuşală şi vin, sub strălucirea orbitoare a candelabrelor.

Pentru voi, pentru voi, surori sănătoase şi respectate,
Îmi ridic glasul cerînd poeţilor şi artiştilor teme mult mai măreţe,
Teme care să preamărească prezentul şi realitatea.
Care să facă pe omul simplu să-şi dea seama de măreţia meseriei şi muncii lui zilnice,
Care să arate prin cîntec că omul nu trebuie să se sustragă legilor mişcării şi vieţii chimice,
Că fiecare şi toţi, trebuie să muncească cu braţele, să are, să sape canaluri,
Să planteze, să îngrijească arborii, fructele, legumele, florile,
Teme care să vegheze ca fiecare om şi fiecare femeie să îndeplinească, să realizeze într-adevăr ceva prin muncă,
Să mînuiască ciocanul şi fierăstrăul,
Să-şi cultive înclinarea cu care sînt înzestraţi pentru lemnărie, pentru modelaj, pentru pictură decorativă,
Să muncească fie ca croitor, sau cusătoreasă, fie ca infirmier, rîndaş, hamal,
Să născocească o nimica toată, dar ceva iscusit, care să uşureze spălatul, deretecatul, gătitul,
Şi să nu se considere ca o ruşine că trebuie să-şi facă singur treburile, să muncească.

★

Şi acum, în pace, Steagul să se-nalţe!
Pentru tine, muză universală, pentru tine, Unire!
Acum şi pururi toţi munci-vom pentru tine,
Nedespărţiţi prin tine, noi şi tu,
Toţi pentru libertate! pentru viaţă!

1871 1881

ÎNTOARCEREA EROILOR *)

Pentru toate ţările şi pentru zilele-acestea fierbinţi, pasionate şi pentru mine însumi,
Mă alătur de tine acuma, pămînt al ogoarelor toamnei,
La sînul tău stau şi ţie mă dărui,
Acum vreau să răspund bătăii egale a inimii tale
Şi-ţi cînt versul acesta.

Tu, pămînt care nu cuvîntezi, dă-mi cuvîntul,
Şi tu anotimp al secerătorilor, vară cu roadă bogată,
Pămînt nesfîrşit de fecund şi de darnic,
Un cînt despre tine voi zice.

*) N. T. Publicat prima oară în revista „Galaxy" (sept. 1867) sub titlul „Cîntec de seceriş".

★

Pînă ieri mai cîntam și vocea mi-era întristată,
Ca tristele lucruri ce-mpresurau cu vedenii de ură și vuiet și fum de bătaie;
Eram în mijlocul armatelor, printre eroi,
Sau treceam, cu pași rari, printre răniți și oameni pe moarte.

Dar astăzi nu vreau să mai cînt bătălii, războiul acela mi-ajunse,
Nici cadența de marș a soldaților și nici bivuacul,
Nici regimentele desfășurate din marș în linia de foc;
Nu vreau să mai cînt tot ce-a fost, jalnicele, fără de noimă priveliști ale războiului...

(Defilați, defilați, vă aud răpăitul de tobe,
Armatele trec în coloană, sosesc și dispar, — mereu îngroșate, armatele groazei, prelung furnicar —
Și voi regimente de jale, cu dizenteria și febrele morții în voi,
O, bieți copii mutilați ai patriei mele, în cîrji și cu sîngele țîșnind din bandaje,
Priviți defilarea acestor armate de stafii).

★

O pauză — Armatele așteaptă,
Un milion de cuceritori plini de avîntul izbînzilor stau și așteaptă în front,
Și lumea așteaptă. Deodată, la fel de ușor cum pier umbrele nopții cînd zorile vin hotărîte,
Se topesc și dispar.

Bucurați-vă, țări ale lumii, țările mele!
Această victorie a voastră n-a fost cîștigată pe cîmpul înfiorat și înroșit,
Fiindcă de abia de acum înainte victoria noastră începe.

Topiți-vă, topiți-vă pretutindeni, armate — risipiți-vă soldați îmbrăcați în albastru,
La vatră cu toții, lăsați armele pentru totdeauna, armele ucigașe,
Alte arme de-aci înainte și alt cîmp vă-așteaptă la nord și la sud,
Arma și cîmpul unor războaie mai dulci și mai bune, războaie dătătoare de viață.

★

Răsună puternic și limpede glasul meu, sufletul meu!
Vreau să se-audă cuvîntul de mulțumire și vocea bogatei recolte,
Să cînte bucuria și forța nemărginitelor roade.

Se întind dinainte-mi cîmpii nesfîrșite, ogoarele toate, cu miriști și țarini nedesțelenite,
Descopăr în ele adevărata arenă de luptă a neamului meu — întîia și cea de pe urmă —
Arena neprihănitelor lupte și tari dintre oameni.

Îi văd pe eroi cum se-apucă de noi făptuiri,
În mîinile lor pricepute văd arme mai bune, unelte.

Și iarăși mă-ntorc la pămîntul a-tot-creator, tatăl nostru,
Și-l văd cum cuprinde din ochi priveliștea aceasta și se-oprește îndelung,
Să ne rînduiască pe număr mulțimea de roade.

1867 1881

GÎNDURI

Mă gîndesc la opinia publică,
La cuvîntul grav şi răspicat pe care şi-l va spune mai curînd sau mai tîrziu (va fi tăios şi hotărîtor şi final!)
La Preşedintele Statelor Unite îngălbenind de spaimă şi întrebîndu-se: Ce va spune poporul pînă la urmă?
La judecătorii necinstiţi, la Congressmenii, Guvernatorii şi primarii vînduţi — la toţi cei ce se vor afla ca şi dînşii, într-o bună zi, dezarmaţi şi daţi în vileag.
La popii plîngăreţi şi slugarnici (în curînd, foarte curînd, părăsiţi),
La amurgul, pe an ce trece, al evlaviei de cele sfinte, de scriptologie, amvoane, tipicuri,
La răsăritul mereu mai înalt, mai puternic şi mai larg al orînduirii bărbaţilor şi femeilor, întemeiată pe stima şi demnitatea umană;
Mă gîndesc la adevărata Lume Nouă — a democraţiilor grandioase ale maselor,
La politica, la armata şi flotele lor,
La strălucirea soarelui lor — cu o lumină proprie, neasemuit mai mare,
Mă gîndesc la întinderea lor peste lume, fiindcă din ele se va întrupa totul, la renaşterea lumii prin ele.

1860 1881

KOSSABONE, BĂTRÎNUL LUP DE MARE

Înrudit după mamă cu mine, de foarte departe,
Trăia Kossabone, Bătrînul Lup de Mare, şi vă voi povesti cum a murit
(Toată viaţa fusese pe mare — avea pe-atunci aproape nouăzeci de ani şi trăia la nepoata lui măritată, la Jenny;
Casa lor era sus pe-o colină, cu vedere la golf, către cap, peste istm, pînă-n zare);
Ani şi ani, deprinsese să stea după masa şi serile într-un fotoliu, la geam,
(Şedea cîteodată acolo cît era ziua de mare),
Şi se uita la corăbii cum vin şi cum pleacă, vorbind cu el însuşi.
Aşa l-a prins ceasul din urmă.
Odată, un bric se lupta cu talazul de ţărm, multă vreme respins de curenţii potrivnici, din greu se lupta şi zadarnic,
Hăt-tîrziu, la căderea nopţii prinzînd briza cea bună, de larg,
Pînzele toate-şi întinde, cîrma o-ntoarce de-a dreptul spre zare şi mîndru-şi împlîntă carena-n tenebre. Iar el tot privindu-l, exclamă:
„E liber, — da, iată-l la drum!“ —
— Acestea i-au fost ultimele vorbe — Cînd Jenny a intrat la el, sta tot acolo, mort cu ochii-n zare
Kossabone din Olanda, Bătrînul Lup de Mare, înrudit după mamă cu mine, de foarte departe.

1888 1888-89

CÎNTAM ODINIOARĂ *)

Cîntam odinioară mîndria și iubirea, și pătimașa, fericita viață.
Dar astăzi încing spada patriotismului și a jertfei,
Iar ție, LIBERTATE, a-tot-cuprinzătoareo,
Îți ofer totul,
Ție, care mereu mă ocolești — și nu rămîi în mreaja cîntecelor mele.

*

E rîndul tău și nu degeaba, Moarte,
Și pe tine te chem și-ți vorbesc fără teamă, ca unei făpturi cu chip omenesc;
În cîntecele mele noi, democratice, acum te voi aduce,
Doar ca să-mi fi un transparent refugiu,
Sau o citadelă, un turn de pe care lansa-voi în ultima clipă,
Sfîșietorul, tunătorul meu strigăt final.

1876

În romînește de Mihnea Gheorghiu

---

*) N. T. Din poemele inedite, care lipsesc din ed. definitivă

E. CAMPUS

IBRĂILEANU ȘI TEORIA SELECȚIEI ARTISTICE

In legătură cu discuția de curînd începută în paginile „Vieții romînești" cu privire la moștenirea lui Ibrăileanu, nu ni se pare lipsit de interes să ne oprim asupra unuia din aspectele concepției sale despre artă.

„Literatura și societatea", capitolul introductiv la lucrarea sa de doctorat „Opera d-lui Vlahuță", publicat și sub forma unui articol în „Viața romînească" din iulie-august 1912 — conține concluziile la care ajunsese criticul — de pildă, — în problema formării personalității artistice.

De la început, el respinge nu numai poziția maioresciană, dar și pe aceea a lui Gherea. Nu toate obiecțiile aduse împotriva celui ce e întemeiat la noi, în luptă acerbă cu pozițiile reacționare junimiste „critica științifică", sînt la fel de juste. Trebuie să subliniem însă că, în linii mari, fostul discipol intuise o scădere esențială a maestrului de odinioară. Într-adevăr, în perspectiva de astăzi mai cu seamă, ni se învederează că, în teorie, dar mai cu seamă în practica sa, Gherea aplica uneori greșit, mecanic învățătura marxistă. El nivela diferențele, trecînd adesea cu vederea specificul artei ca formă a conștiinței sociale, nu atent totdeauna la nuanțări, la distincții mai subtile.

O atare procedare fusese explicabilă — și poate într-o anumită măsură chiar acceptabilă — cu un sfert de veac înainte. În focul acelei lupte în care își încrucișau pentru prima dată spadele cu atotputernicii reprezentanți ideologici ai claselor stăpînitoare, apărătorii poziției marxiste dibuiau încă drumul, și poate că nici nu era încă locul „subtilităților". Trebuia cîștigată bătălia în ansamblu, rezolvate marile probleme. Dar, încă de pe atunci aplicarea mecanică risca să provoace nedumeriri justificate printre simpatizanți și să dea în mîna adversarilor baze pentru atacuri eficace. După depășirea acelei etape în primele decenii ale veacului XX, situația devenise și mai gravă. Prin aceste breșe, forțele tot mai înverșunate ale unui dușman devenit mai abil și necruțător prin intrarea capitalismului în ultima sa fază, imperialistă, irumpeau. Argumentarea „în mare" a lui Gherea se dovedea, în noile condiții, insuficientă și chiar periculoasă, pentru că făcea să se resfrîngă asupra marxismului ca atare greșelile și obtuzitățile descoperite de adversari în aplicarea lui de către criticul de la „Contemporanul".

De la această situație pornește Ibrăileanu. Cu acel respect față de adevăr, față de realitatea faptelor ce-l caracterizează și-l va salva adesea din impas, criticul „Vieții romînești" recunoaște deschis starea lucrurilor. Și astfel, ceea ce înainte părea pentru mulți un punct final, deplin mulțumitor, devine o problemă deschisă. În locul stagnării quietiste, apare zbuciumul creator, deschizător de drum. Aci trebuie văzut meritul de seamă al lui Ibrăileanu, în însuși faptul că a pus problema, marcînd astfel că faza anterioară

era depășită și sugerînd necesitatea căutării unor soluții adecvate.

★

Problema pe care o dezbate Ibrăileanu în „Literatura și societatea" este — așa cum singur remarcă — o problemă cheie pentru definirea unei concepții estetice. Mai mult decît atît. Precum vom avea prilejul să arătăm explicit mai departe, răspunsul la problema raportului dintre scriitor și societate definește nu numai concepția estetică ci și în general, concepția despre lume.

De la început, criticul respinge cu hotărîre teza lipsei de legătură între societate și scriitor. O consideră de-a dreptul absurdă. Respectul față de faptele concrete ale experienței îl determină să aleagă aci calea cea justă. „*Simpla observație a faptelor* — declară el — *ajunge ca să ne convingă de lipsa ei de temei*" (a acestei teze — n.n.).

Faptele arată că există o asemănare între „spiritul epocii" și marii scriitori din acea vreme. Ideea lui Faguet, de pildă, că scriitorul e mare pentru că e *altfel* și că deci, nu poate fi o îndeletnicire mai zădarnică decît aceea de a căuta sufletul unei epoci în scriitorii ei mari, cade astfel de la sine în fața probei celei mai concludente: confruntarea cu realitatea concretă.

Dincolo de acest stadiu al recunoașterii unei legături între societate și scriitor, Ibrăileanu purcede cu multe și alambicate măsuri de precauție. Treptat își pune întrebările: „*Este numai paralelism sau determinism? Și, dacă este determinism, care este determinat: scriitorul sau publicul?*"

Criticul expune apoi cele două teorii „deterministe" opuse: cea a lui Hennequin și cea a lui Taine (respectiv la noi Gherea) și le respinge pe amîndouă.

Faptul că nu aderă la teoria lui Hennequin este caracteristic pentru respectul său față de fapte și pentru năzuința sa de a găsi o soluție valabilă, menținîndu-se pe poziții materialiste. Căci, precum observă și criticul, teza lui Hennequin nu este altceva decît aplicarea pînă în pînzele albe, în domeniul literaturii, a „teoriei" „eroilor" în istorie. În lucrarea sa „La critique scientifique", răsturnînd cu capul în jos toate opiniile de bun simț, Hennequin susține că o adevărată critică științifică nu-și poate propune decît să analizeze pe scriitor ca factor ultim și hotărîtor, căci nu mediul îl determină pe scriitor, ci el determină mediul, el influențează psihologia contemporanilor. Așa, cu adevărat științific — susține Hennequin — și nu de pe poziții pseudo-științifice ca ale lui Taine trebuiesc explicate similitudinile dintre scriitori și societate.

Este evident că teoria eroilor creatori de istorie are un caracter idealist. A te situa pe punctul ei de vedere înseamnă a nega existența legilor obiective și a aluneca în subiectivism, înseamnă a nega primatul factorilor materiali și a atribui rol creator numai spiritului. Nu ne poate deci mira faptul că și astăzi, ca este agitată cu furie, ca un stindard de luptă, de către ideologii imperialismului: „Oamenii *deosebiți*, înzestrați cu capacitatea *divină* de a prevedea, sînt acei care fac istoria"—, proclamă John Dewey, ca un profet al obscurantismului mistic modern (sublinierea noastră).

În această privință lucrurile sînt deci clare. Cum se explică însă respingerea și a celeilalte alternative deterministe, care arată similitudinele dintre scriitori și spiritul epocii respective prin faptul că asupra amîndurora acționează aceiași factori, în ultimă esență materială?

Combătînd teza care acordă rol hotărîtor mediului social, Ibrăileanu îi reproșează în primul rînd că „*nu ține seama de faptul că temperamentul omului e înnăscut, că tristețea ori jovialitatea noastră, subiectivismul ori obiectivismul nostru, sînt predestinate, fiind datorite eredității*".

Aceasta, în general. Iar, în ceea ce-i privește pe scriitori, criticul afirmă că trebuie să se țină seama de un element suplimentar: prin însuși caracterul său de artist, scriitorul are un temperament foarte puternic și îndărătnic. Mediul nu-l poate deci influența deloc sau aproape deloc.

În sfîrșit, un al treilea argument: teoria mediului social nu explică existența unor scriitori fundamental deosebiți, care trăiesc în aceeași epocă, aparțin aceleiași clase sociale, primind aceeași educație.

După cum se vede, ceea ce-l supăra îndeosebi pe Ibrăileanu în teoria mediului social era neglijarea diferenţelor dintre individualităţi, diferenţe pe care el le socotea exclusiv înnăscute, temperamentale. Reproşînd susţinătorilor acelei teorii — în speţă lui Gherea — că neagă complet elementele înnăscute şi nu se preocupă deloc să precizeze deosebirile dintre scriitori, el trecea cu vederea declaraţii răspicate, precum cele cuprinse în articolul „Asupra criticii metafizice şi celei ştiinţifice". Polemizînd cu T. Bogdan, Gherea scrie: „*Critica modernă nu uită că omul, caracterul lui psihic, moral, intelectual e productul unei lungi evoluţii, ea nu uită puterea eredităţii şi atavismului, bineînţeles fără a face din ereditate şi atavism entităţi metafizice*" (Studiu, vol. II. p. 18). Poate fi amintit în această ordine de idei şi studiul lui Gherea despre Vlahuţă, studiu în care, pe baza unor comparaţii continue între Vlahuţă şi Eminescu, criticul se străduia să precizeze notele diferenţiale dintre cei doi poeţi.

Nu este însă mai puţin adevărat că, în practică şi chiar în expunerile teoretice ale apărătorilor „tezei sociale", se observa atunci — şi din păcate se mai observă uneori şi astăzi — tendinţa de a trece grăbit şi superficial asupra acestor probleme. În măsura în care ţintea această tendinţă ce se făcea efectiv simţită la Gherea şi discipolii săi, în măsura în care combătea o poziţie extremistă, apărută la alţi teoreticieni materialişti care negau cu totul rolul personalităţii, Ibrăileanu avea dreptate şi făcea operă utilă.

Departe de a nega rolul personalităţilor în istorie, marxismul fundamentează ştiinţific acest rol. În lucrarea sa celebră cu acest titlu, G. V. Plehanov, îndreptîndu-şi atacul împotriva teoriei eroilor, nimiceşte totodată şi concepţia, tot atît de greşită şi dăunătoare, a fatalismului istoric.

Dacă critica teoriei mediului ar fi avut la Ibrăileanu numai acest aspect arătat mai sus, i-am da şi astăzi perfectă dreptate. Lucrurile nu stau însă astfel. Poziţia lui e contradictorie. Dar, pentru a ne da mai bine seama de aceasta, e mai indicat să amînăm discutarea aspectelor negative pînă ce vom fi făcut încă un pas în analiza noastră şi vom fi arătat soluţia la care se opreşte. Căci, dacă în punerea problemei şi în dezvăluirea anumitor puncte vulnerabile ale practicii şi teoriilor literare din acea vreme, Ibrăileanu are merite incontestabile, în formularea soluţiei, elementele negative predomină. Şi acestea din urmă îşi aruncă umbra lor mohorîtă asupra celor dintîi, îngăduindu-ne ca, retrospectiv, îmbrăţişînd într-o singură privire ansamblul construcţiei teoretice cu părţile ei ce se condiţionează reciproc, să delimităm mai limpede zonele de umbră şi în partea relativ luminoasă a edificiului.

★

La ce soluţie se opreşte Ibrăileanu?

El crede că poate evita inconvenientele ambelor teorii care constituiau termenii alternativei, recurgînd la o cale de mijloc: aceea pe care mergeau în vremea aceea James şi, în critica literară, F. Brunetière, aplicînd vieţii sociale şi literaturii conceptele darviniste.

Scriitorul — afirmă Ibrăileanu — creează în esenţă, conform naturii sale, conform „temperamentului" său. Temperamentul fiind ceva înnăscut, rezultă că societatea în mijlocul căreia trăieşte scriitorul n-are, în mod practic, nici o acţiune hotărîtoare asupra operei sale.

Atunci, cum se explică acele similitudini între operele literare şi spiritul epocii respective? Explicaţia o dă selecţia naturală. Sînt selectaţi numai acei scriitori care corespund temperamental publicului respectiv.

„Aşa dar, scriitorul *se naşte* pesimist ori optimist, cerebral ori pasionat, subiectiv ori obiectiv etc... Izbuteşte, dacă se naşte într-o lume cu acelaşi fel de a simţi" (sublinierea lui Ibrăileanu).

La primă vedere, teoria părea destul de atractivă. Avea prestigiul unei teorii bazate pe datele ştiinţelor naturii, actualităţii ştiinţifice. Pretindea că a eliminat toate obiecţiile ce se puteau aduce atît teoriei care îl socoteşte pe scriitor factor determinant cît şi celei opuse, care socoteşte mediul factor determinant. Teoria selecţiei se arăta darnică în egală măsură cu ambii termeni ai autonomiei. Dădea individualităţii scriitorului tot ce i se

cuvenea (chiar mai mult decît i se cuvenea, dar aceasta e altă problemă), nu răpea nimic din importanţa societăţii, a publicului (căci el „selecta") şi explica totodată corespondenţa, constatată în fapt, dintre opere şi public. Dar, „salvînd" în aparenţă totul, nu „salva" în fond nimic, ca orice soluţie de compromis. Iar prestigiul ştiinţific dispărea la cea dintîi atingere, ca un balon de săpun.

★

Psihologia ştiinţifică marxistă recunoaşte existenţa unor elemente înnăscute. Nu în afirmarea existenţei unor atari elemente constă greşeala lui Ibrăileanu.

Este clar însă că el acorda acestor elemente o importanţă excesivă, minimalizînd totodată, în egală măsură, influenţa mediului social. Criticul se baza în aserţiunile sale pe psihologia dominantă în vremea aceea, o psihologie cu caracter reacţionar, corespunzătoare intereselor claselor dominante. Negînd importanţa influenţei condiţiilor materiale, psihologii respectivi, cu falsa lor ştiinţă, încercau să decreteze toate deosebirile existente între reprezentanţi ai diferitelor clase sociale drept deosebiri înnăscute, justificînd astfel poziţia de stăpîn a unora şi de simpli executanţi a celorlalţi. Pe baza aceleiaşi psihologii pseudoştiinţifice s-a creat şi teoria fascistă a raselor de stăpîni, teorie care justifica, pe plan internaţional, subjugarea raselor şi popoarelor declarate inferioare. Atari poziţii sînt cu totul străine felului de a gîndi al lui Ibrăileanu. Totuşi, şi el pune bază pe elemente înnăscute.

Şi tocmai unei astfel de psihologii i se conforma Ibrăileanu atunci cînd marca drept un mare succes faptul că *„numai această teorie* (a selecţiei — nn.) *nu se loveşte de principiile elementare ale psihologiei, care ne arată cît de puternică este personalitatea înnăscută"*.

Căci psihologia cu adevărat ştiinţifică, recunoscînd prezenţa unor elemente înnăscute, nu le preface în „entităţi metafizice" (vezi citatul de mai sus al lui Gherea) şi nu le declară atot-hotărîtoare. Dimpotrivă, accentul cade pe influenţa educativă a mediului. Nici măcar aptitudinile (particularităţile individuale, care asigură reuşita unei activităţi oarecare) nu sînt propriu zis înnăscute. *„Înnăscute pot fi numai predispoziţiile, adică particularităţile anatomo-fiziologice care stau la baza dezvoltării aptitudinilor"* (Psihologie — tratat apărut sub redacţia lui Kornilov, Smirnov şi Teplov, E.S.P. 1950). Psihologii sovietici au dovedit, bazaţi pe fapte, că predispoziţiile, deşi au o mare importanţă pentru dezvoltarea ulterioară a aptitudinilor, nu reprezintă singurul factor determinant al acestei dezvoltări. *„Fiecare predispoziţie are o însemnătate multiplă, în sensul că pe baza ei se pot dezvolta diferite aptitudini"*. Ce anume aptitudine se va dezvolta pe baza acestor particularităţi anatomo-fiziologice înnăscute, pe baza predispoziţiilor, asta depinde de modul de viaţă al omului respectiv. Mai mult încă. Se poate dovedi că nu există aptitudini în afara procesului de exercitare al acestora, înainte de exercitarea activităţii respective. Şi tot astfel, nici limitele pînă la care se vor dezvolta aptitudinile nu pot fi precizate anticipat. *„Principial vorbind* (aptitudinea—n.n.) *ea se poate dezvolta nelimitat... Limitele practice ale dezvoltării aptitudinilor omului sînt condiţionate numai de următorii factori: longevitatea, durata vieţii omului, condiţiile acestei vieţi, metodele de educaţie şi instrucţie; aceste limite nu sînt inerente cîtuşi de puţin aptitudinilor ca atare"*. Aceasta, fără a mai vorbi de faptul că una dintre particularităţile esenţiale ale psihicului uman constă în posibilitatea compensaţiei unor însuşiri prin altele.

Aşadar, în ultimă instanţă, modul de viaţă al omului respectiv hotărăşte dacă, pe baza predispoziţiilor, apare o anumită aptitudine sau alta, şi în ce măsură se dezvoltă ea.

Tendinţa lui Ibrăileanu de a reduce la minimum influenţa mediului social era deci cu totul nejustificată. Neîngăduindu-şi nici de data asta să nege evidenţa faptelor, criticul concede că o anumită influenţă a mediului există. Dar această influenţă e minimă. Reîntîlnim şi aici o procedare simetrică, într-un anumit sens, cu aceea pomenită mai sus. Precum acolo între teoria eroilor şi teoria mediului, tot astfel aici între poziţia lui Schopen-

hauer (imposibilitatea oricărei acțiuni educative) și a lui Locke (posibilitatea nelimitată a educației), criticul caută și se oprește la o soluție de compromis care nu salvează nimic. El nu vede că cele două poziții „extreme" nu sînt echivalente, nu trebuiesc deci tratate în același mod. Căci dacă poziția lui Locke poate fi criticată în măsura în care ea e încă nemulțumitoare, nu e mai puțin adevărat că era totuși o poziție materialistă. Pe cînd poziția lui Schopenhauer e fundamental greșită, idealistă prin esență.

Tratînd în spirit eclectic, cu aceeași monedă, ambele teorii, respingîndu-le și indirect acceptîndu-le în egală măsură, căutînd o cale de mijloc între două poziții pe care le echivala superficial, sub aceeași etichetă, drept „extremiste", criticul rezolvă problema fundamentală introducînd teoria selecției. După ce le-a izgonit cu surle și trîmbițe ca pe niște dihănii netrebnice, el dă din nou drumul în ogradă celor două „teorii extremiste", de data asta cu botniță, și reduse la roluri insignifiante, supuse aceluiași tratament (singura consolare!). Pe lîngă acțiunea selecției, se exercită, în subsidiar, declară el, și o mică influență a mediului asupra scriitorului și a scriitorului asupra mediului.

„*Și desigur, într-o oarecare măsură* (scriitorul — n.n.) *e influențat de acest mediu în care trăiește, cum și acest mediu, la rîndul său, e influențat de scrisul său*".

O observație suplimentară se impune. Dacă, în general, se poate observa la Ibrăileanu tendința de a minimaliza influența mediului, apoi atunci cînd e vorba de scriitori și încă de scriitori mari, poziția devine și mai răspicată.

Introducînd mai mult sau mai puțin deschis o judecată de valoare, criticul ne lasă să înțelegem că numai asupra scriitorilor relativ mărunței se exercită influența societății într-o măsură apreciabilă. La marii artiști, cu originalitate puternică, corespondența între operă și vremea lor se explică nu prin influența condițiilor concrete ci, în esență, prin concordanța temperamentului lor înnăscut cu al cititorilor, prin acțiunea „selecției naturale".

În timp ce printre cei neinfluențabili figura Eminescu, printre scriitorii influențați de mediu și care evoluează odată cu vremea, printre „conformiști", era socotit și Vlahuță. În acest dispreț față de Vlahuță ca scriitor legat de societatea respectivă, Ibrăileanu se întîlnește cu apărătorii de pe vremuri ai esteticii idealiste. Combătîndu-l pe Gherea în numele principiilor maioresciene, Bogdan își exprima astfel punctul de vedere într-un studiu scris cu mai bine de douăzeci de ani înainte: „Dacă d. Gherea și-ar fi dat seama de aceasta (importanța hotărîtoare a elementelor înnăscute la marile personalități nn.) n-ar fi luat pe Eminescu drept un fel de Vlahuță..."

Semnificativă întîlnire. Căci nu e vorba aci de cazul lui Vlahuță, ci de problema legăturii dintre valoarea literară a operei și influența mediului social... „*Asupra scriitorilor mari mediul are o minimă influență*" declară răspicat Ibrăileanu. Negînd această influență tocmai asupra celor pe care-i socotea creatori autentici, Ibrăileanu se reîntoarce în fond la poziția lui Faguet, pe care, dintr-un alt punct de vedere, o combătuse înainte. Se deosebea de Faguet prin aceea că recunoștea existența unei corespondențe între epocă și marii scriitori. Dar nu voia să o explice prin influența mediului, condițiilor istorice concrete, ci prin selecția care operează pe baza concordanței temperamentale.

Prin forța lucrurilor, prin însești implicațiile temelor sale, Ibrăileanu se vedea împins înapoi spre pozițiile pontifului esteticii idealiste la noi, T. Maiorescu. Teza aceluia, cu privire la caracterul înnăscut al pesimismului eminescian este prea bine cunoscută: „*Ce a fost și ce a devenit Eminescu*" *este rezultatul geniului său înnăscut, care era prea puternic în a sa proprie ființă, încît să-l fi abătut vreun contact cu lumea de la drumul său firesc*". (Critice III. p. 132).

Abandonînd poziția mai înaintată, cîștigată de Gherea în luptă cu ideologia reacționară a „Junimii", criticul „Vieții romînești" revenea în 1912 la o formulare asemănătoare: ...„*Eminescu n-a fost pesimist din cauza „anomaliilor sociale", cum*

zice d. Gherea, ci mai întîi, din cauza acelui temperament „ce i-l lăsară din bătrîni, părinţii din părinţi", şi, numai în al doilea rînd din cauza condiţiilor rele ale vieţii sale şi ale societăţii".

Repetăm: aceste „întîlniri", aceste încrucişări de drumuri cu reprezentanţii esteticii idealiste nu sînt întîmplătoare. Ele decurg din însăşi natura opiniilor profesate în acea vreme de Ibrăileanu.

Nu e deci de mirare că, scriindu-şi Istoria literaturii romîne în 1941, într-o vreme cînd el însuşi era puternic influenţat de ideologia claselor exploatatoare, G. Călinescu îl revendica pe Ibrăileanu ca pe un aliat întru susţinerea autonomiei absolute a esteticului. *„Soluţia intermediară* (între Locke şi Schopenhauer — nn.) *a lui Ibrăileanu se conciliază cu estetica cea mai autonomistă...".* Sau, vorbind despre selectarea unui scriitor în epoci diferite, aşa cum o vede Ibrăileanu: *„Ideea e de o justeţă desăvîrşită şi traduce în termeni sociologici constatarea că artistul fiind un absolut inefabil în esenţa lui, e multiplicat prin interpretare la infinit".* (Ist. lit. rom — p. 587).

★

La baza teoriei selecţionării stă noţiunea de temperament.

B. M. Teplov defineşte temperamentul drept *„îmbinarea caracteristică a particularităţilor psihice ale unei persoane, care pe de o parte şi înainte de toate au legătură cu starea de excitare emoţională, anume cu rapiditatea apariţiei sentimentelor, iar pe de altă parte cu intensitatea lor"* (p. 467 — Tratatul de psihologie citat şi mai sus). Se pot distinge astfel patru tipuri fundamentale de temperament: coleric, sanguinic, melancolic şi flegmatic.

Nu trebuie să uităm că, la majoritatea oamenilor, trăsăturile caracteristice unui temperament se împletesc cu trăsături caracteristice altui tip temperamental. Pornind de la studiile deschizătoare de drum ale lui Pavlov, psihologia sovietică socoteşte că baza fiziologică a temperamentelor trebuie căutată în caracteristici ale sistemului nervos. Cercetările lui Pavlov au arătat că, luînd drept criterii de clasificare: intensitatea procesului de excitaţie, capacitatea de a echilibra procesul excitaţiei prin procesul inhibiţiei şi mobilitatea proceselor de excitaţie şi inhibiţie, se pot distinge patru tipuri de sisteme nervoase, (vioi, calm, excitabil, slab), care corespund celor patru tipuri fundamentale de temperamente (vioi,-sanguinic, calm,-flegmatic, excitabil,-coleric, slab,-melancolic).

La Ibrăileanu, noţiunea de temperament este foarte vagă şi confuză. Pe lîngă trăsăturile care, pe drept cuvînt, pot fi considerate temperamentale, criticul vîră în noţiunea aceasta, pînă la refuz, elemente numeroase şi eterogene. Sînt incluse aici trăsături de caracter referitoare la natura psihologică a orientării tipului respectiv (tipul în care predomină judecata, tipul în care predomină emoţia) sau care se referă la conţinutul orientării, ba chiar şi caracteristici referitoare la concepţia despre viaţă (pesimist, optimist, etc.)

Amintim felul în care-şi formula Ibrăileanu concluziile: *„Aşa dar, scriitorul se naşte pesimist ori optimist, cerebral ori pasional, subiectiv ori obiectiv"* etc..

Dat fiind că noţiunea de temperament constituie temelia pe care criticul îşi construieşte întreaga teorie (selecţia operează pe bază de temperament), consecinţele nefaste ale acestei confuzii se resimt în ansamblul sistemului de explicaţii, pătrund pretutindeni şi viciază toate deducţiile, toate aserţiunile.

Ceea ce ar fi fost valabil cu privire la baza fiziologică a temperamentului, devine cu totul fals atunci cînd sfera noţiunii de temperament este extinsă arbitrar dincolo de orice limită.

Baza fiziologică a temperamentului, tipul respectiv de sistem nervos, este înnăscut. Dar nici acesta, arăta Pavlov, nu este neschimbator: el poate fi modificat în cursul vieţii prin influenţa unor acţiuni sistematice. Dezechilibrul între procesele de excitaţie şi cele de inhibiţie (cu precumpănirea procesului de excitaţie), dezechilibrul caracteristic tipului de sistem nervos excitabil care stă la baza temperamentului coleric, a putut fi influenţat în decursul experienţelor făcute. *„Noi avem experienţe numeroase şi hotărîtoare* — declară Pavlov — *în care dezechilibrul iniţial*

a putut fi amleiorat cu timpul, în mare măsură, datorită excitaţiilor lente şi repetate". Sau, şi mai clar, sub forma unor concluzii generale: „*Modul de comportare a omului şi animalului nu este condiţionat numai de însuşirile cunoscute ale sistemului nervos, dar şi de influenţele pe care le-a suferit şi le suferă fără încetare organismul în cursul existenţei sale individuale... Aceasta datorită faptului că, alături de însuşirile arătate mai sus ale sistemului nervos, apare tot timpul şi însuşirea lui cea mai importantă — o foarte înaltă plasticitate*".

Dacă deci — cu aceste precizări şi rezerve — se poate vorbi pe drept cuvînt de caracterul înnăscut al tipului de sistem nervos ce constituie baza fiziologică a temperamentului respectiv, nimic nu ne îndreptăţeşte să afirmăm acelaşi lucru despre întreaga personalitate umană (e caracteristică la Ibrăileanu întrebuinţarea formulei confuze „personalitate înnăscută"). Într-un loc, criticul ajunge pînă acolo încît formulează explicit ideea că pînă şi concepţia despre viaţă e determinată de temperament. „CONŢINUTUL de idei se poate schimba cu vremea şi la personalităţile puternice — căci oamenii mari nu rămîn doar în urma celorlalţi. Iau şi ei act de problemele ce se pun necontenit şi care le servesc ca material al operei lor. Dar *dispoziţiile lor temperamentale rămîn intacte şi deci şi felul lor de a concepe lumea, căci acesta atîrnă de temperament.* Dacă scriitorul e subiectiv ori obiectiv, pesimist ori optimist, mizantrop sau altruist, aşa va rămîne şi aşa îşi va colora opera, de nu va trece cumva prin una din acele crize extraordinare, cum ar fi cazul lui Dostoievski, DACĂ, în adevăr, caracterul sumbru al operelor sale se datoreşte în cea mai mare parte marilor nenorociri care au izbit pe scriitor în viaţă". (sublinierile cu majuscule, — ale autorului, cele simple ale mele).

Implicaţiile unei atari poziţii sînt extrem de grave. Ea duce direct la antipodul punctului de vedere marxist. Căci a afirma că pînă şi concepţiile depind de temperament, înseamnă a nega în ultimă instanţă însăşi teza marxistă despre bază şi suprastructură.

„*Modul de producţie a vieţii materiale determină procesul vieţii sociale, politice şi spirituale în general. Nu conştiinţa lor socială le determină existenţa, ci, dimpotrivă, existenţa lor socială le determină conştiinţa*", spune Marx în Prefaţa lucrării „Contribuţii la critica economiei politice".

Conştiinţa, concepţiile sînt deci determinate de baza economică a societăţii, de existenţa socială, şi aceasta nu numai în sensul că dezvoltarea culturală presupune un minimum de condiţii materiale măcar pentru o parte din membrii societăţii, dar şi în sensul că baza economică determină orientarea culturii. Întreaga suprastructură serveşte bazei respective, tinde să o consolideze şi dispare odată cu ea. În cadrul societăţii capitaliste — aşa cum arăta Lenin — sînt două culturi opuse, una corespunzînd intereselor celor asupriţi şi alta corespunzînd intereselor de clasă ale axploatatorilor.

Toate aceste adevăruri ştiinţifice fundamentale sînt infirmate atunci cînd stabilim o legătură directă între temperament şi concepţie, declarînd, aşa cum declară Ibrăileanu, că „*felul de a concepe lumea atîrnă de temperament*".

★

Analiza noţiunilor de gen literar şi şcoală literară, aşa cum le defineşte Ibrăileanu în studiul „Literatura şi societatea", vădeşte şi mai clar aceste implicaţii.

Căci, punînd la baza întregii sale teorii „temperamentul", introduce această noţiune vagă şi echivocă drept cheie de boltă şi în problema genurilor, şcolilor literare etc.

El porneşte de la premiza că... „un gen se defineşte ca şi un scriitor", aşa dar tot temperamental. Ce sînt genurile literare? se întreabă mai departe. Şi răspunsul vine imediat, răspicat, deşi nu tocmai precis, din cauza aceleiaşi întrebuinţări echivoce a termenilor: „Sînt expresia literară a unor anumite *temperamente intelectuale şi afective*" (sublinierea noastră — n.)

Cu spiritul de pătrundere ce-l caracterizează, criticul dă şi cîteva sugestii interesante cu privire la tipul uman (nu poate fi vorba aci exclusiv de temperament), căruia îi corespunde genul respectiv.

Genul liric — arată el — e expresia tipului subiectiv; genul epic şi dramatic corespund tipului obiectiv, care-şi reprezintă lucrurile sub forma unor imagini succesive, genul descriptiv corespunde tot unui tip obiectiv, dar care-şi reprezintă lucrurile sub forma unor imagini simultane, iar genul didactic corespunde tipului mai predispus spre consideraţii intelectuale.

La fel procedează criticul şi atunci cînd discută problema şcolilor sau curentelor literare. Pentru că — chiar dacă prudent, acceptă posibilitatea unor greşeli de amănunt în aplicare — nu are îndoieli asupra sistemului ca atare, asupra legăturii directe dintre curente literare şi temperamente. Într-o notă din subsolul paginei el scrie: „*Neexactitatea acestor definiţii nu poate infirma adevărul temei noastre*". De fapt, şi în acest caz ca şi în multe altele, situaţia e înversă: „sistemul" e greşit, aplicaţiile — bazate pe observaţii pline de sagacitate îşi păstrează într-un anumit sens valoarea.

„Temperamentul" corespunzător clasicismului primeşte următoarele note definitorii: echilibrat, obiectiv, mulţumit cu prezentul. Cel corespunzător romantismului: dezechilibrat (predomină sensibilitatea şi imaginaţia), subiectiv, nemulţumit cu realitatea şi căutîndu-şi refugiu în trecut sau în fantezie. În sfîrşit, cel corespunzător „naturalismului", apreciat ca mai greu de definit: dezechilibrat (predomină imaginaţia), obiectiv, mizantrop ori progresist.

„Aşa dar şi şcolile se reduc la temperamente", conchide criticul. Şi, generalizînd: „*În fond, şi scriitorii, şi genurile, şi şcolile sînt acelaşi lucru, forme ale temperamentului*".

Echivalarea celor trei termeni: scriitor, gen, şcoală literară, prin reducerea lor la aceeaşi unitate, temperamentul, ne îngăduie să descifrăm implicaţiile îndepărtate ale „sistemului".

Prin introducerea pe uşa de din dos a unor elemente eterogene în noţiunea echivocă de „temperament", nu numai scriitorul şi genurile literare, dar şi şcolile sau curentele literare devin categorii libere în esenţa lor de orice influenţă determinantă a societăţii. Şi, totodată imuabile, permanente, antiistorice prin faptul că sînt bazate pe elemente înnăscute şi prezente în orice moment istoric ca forme ale naturii umane.

„*Toate aceste feluri de temperamente* — nu uită să sublinieze criticul — *există desigur în orice vreme*".

Ba chiar îi combate pe James şi pe Brunetière care considerau pe omul de talent sau geniu ca aducînd ceva nou, un fel de „variaţii" darviniste.

Ducînd pînă la ultimele consecinţe atari formulări, ni se ridică în faţa ochilor tabloul unei lumi imuabile, statice, constituită din esenţe veşnice, apărute printr-un act de creaţie iniţial. Schimbarea aparentă s-ar reduce în fond la diferite combinaţii ale acelorași elemente iniţiale, ca într-un caleidoscop în care priveliştea e mereu alta, dar rezultă din jocul acelorași cioburi de sticlă, în număr limitat.

În orice vreme există aceleaşi feluri de temperamente, deci aceleaşi tipuri de scriitori şi opere, aceleaşi genuri literare şi aceleaşi curente, căci structura lor e determinată în esenţă numai de temperament. Modificarea peisajului literar se datoreşte numai faptului că, în anumită epocă au fost scoase în evidenţă unele temperamente (deci scriitori, genuri, curente literare), iar în altă epocă apar pe prim plan alte temperamente (deci scriitori, genuri, curente literare).

★

Din fericire Ibrăileanu nu merge consecvent pe această linie, ale cărei implicaţii ultime am încercat să le schiţăm.

Există în opera lui contradicţii.

Scriitorul căuta în mod cinstit o soluţie valabilă, materialistă. Numai pe uşa din dos, prin formulări confuze şi, echivoce (în primul rînd prin folosirea arbitrară a noţiunii-cheie de „temperament") şi prin necesităţile sistemului creat, apar astfel de implicaţii.

Sînt însă alte elemente care vorbesc în favoarea criticului, marcînd probitatea sa ştiinţifică, strădaniile sale just orientate.

În primul rînd, trebuie menţionată aci atitudinea lui hotărîtă faţă de orice încercare de a transpune mecanic noţiuni dintr-un domeniu al realităţii într-altul.

După cum se ştie, eludarea specificului fiecărui domeniu al realităţii duce la grave greşeli ştiinţifice şi poate servi uneori drept alibi ştiinţific pentru acţiuni politice criminale. Însăşi teoria fascistă a dreptului „raselor superioare" de a nimici sau a subjuga pe cele aşa zis inferioare, nu poate fi concepută drept o transpunere mecanică a selecţiei naturale, darviniste, din domeniul biologiei în cel al societăţii umane?

Ibrăileanu era conştient de pericolul unei atari transplantări mecanice, vulgarizatoare. O spune răspicat:

„În literatură cuvîntul selecţie nu poate fi întrebuinţat decît în chip figurat. Este o analogie între selecţie în literatură şi selecţie în biologie, dar nu este deloc o identitate. De altminterlea, problema noastră este sociologică şi se ştie că darwinismul, aplicat tale quale în psihologie nu poate duce decît la greşeli".

Teoretic, criticul vedea destul de clar şi pericolul ipostazierii metafizice a noţiunilor.

În general, după cum singur recunoaşte, el merge pe calea deschisă în cercetarea literaturii de Ferdinand Brunetière, devenit celebru tocmai atunci, către sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. N u are să-i obiecteze, deobicei, decît chestiuni de relativ amănunt, unele inconsecvenţe. Într-o singură problemă se deosebeşte radical de înaintaşul său. Explicînd şi el genurile prin diferiţi factori, între care „temperamentul" ocupă un loc important, criticul francez nu se opreşte însă aci. El vede în genuri un fel de entităţi sui generis, cu o viaţă a lor bine definită, cu o dezvoltare în timp dictată de o logică internă: *„...dans l'histoire de la littérature, comme dans la nature même, il semble que les doctrines ou les genres apportent avec eux, en naissant, une probabilité de circonstances qui peuvent bien quelque temps contrarier les effets, mais non pas les empêcher d'etre"*[1] („Nouvelles questions de critique" p. 192). Aplicînd aceste principii la dezvoltarea clasicismului în Franţa, el rezumă drumul acestuia ca pe acela al unei fiinţe care se naşte, capătă conştiinţa de sine, ajunge la maturitate, şi apoi, într-o ultimă fază, moare: *„rien d'humain n'étant éternel, il s'était désorganisé sous le triple effort de la longueur du temps, de l'exagération de son propre principe et du besoin intérieur de se renouveler"*[2] („Histoire de la littérature francaise classique" — Introduction). Altădată îşi exemplifica în acelaşi mod teoria vorbind despre tinereţea, maturitatea şi moartea tragediei franceze, survenită prin îndepărtarea de prorpia ei definiţie, de propria ei esenţă.

Împotriva acestui fel de a ipostazia metafizic noţiunea de gen literar, protestează cu hotărîre Ibrăileanu:

„F. Brunetière aplicînd şi la această problemă selecţia darwiniană, cade uneori în plină metafizică. Concepînd genul ca un organism, *criticul francez vorbeşte de transformarea unui gen în altul, ori de naşterea unui gen din resturile decompoziţiei altor genuri".*

Dar nu numai în opoziţie cu înaintaşii săi întru „darwinism social", îşi manifestă Ibrăileanu tendinţele materialiste. Chiar în prezentarea propriilor sale teorii apar elemente care contrazic, cel puţin în parte, alte aserţiuni ale sale cu caracter metafizic.

Am citat mai sus un text în care criticul afirma că felul de a concepe lumea „atîrnă de temperament", şi prin urmare rămîne neschimbat; pesimist ori optimist, aşa se naşte scriitorul, aşa îşi scrie opera, aşa rămîne pînă la moarte.

Dar chiar în acel context, interveneau două amendamente. Unul pus sub un mare semn de întrebare, marcînd neîncrederea scriitorului într-o atare posibilitate, pomenea totuşi despre eventuale „catastrofe", cum nu ar fi cu totul exclus să se fi produs în viaţa lui Dostoievski. Alt amendament mai important introducea distincţia între „conţinutul de idei" ce

[1]) „...în istoria literaturii, la fel ca în natură, se pare că odată născute, doctrinele sau genurile aduc cu ele. o probabilitate de circumstanţe, care pot, pentru cîtva timp să contrazică efectele, dar nu le pot împiedica de a exista.

[2]) „nimic din ceea ce-i omenesc nefiind veşnic, se dezorganizează sub întreitul efort al duratei timpului, al exagerării propriului său principiu şi al necesităţii interioare de a se reînnoi".

variază în timp şi „felul de a concepe lumea", care rămîne neschimbat.

Mai mult decît atît. În acelaş studiu despre literatură şi societate, criticul îşi punea, mai departe, o întrebare pe care faptele i-o impuneau. Există epoci literare în care ajung să predomine genuri şi şcoli literare similare (el spune „aceleaşi", dată fiind corespondenţa cu un anumit temperament).

Prin ce se deosebesc atunci aceste epoci literare? „*Se vor deosebi* — răspunde criticul în deplină concordanţă cu realitatea — *prin ideile deosebite şi prin viaţa deosebită a celor două epoci*". Despre idei, pomenise şi înainte. Dar acum apare şi un termen suplimentar, vag, foarte cuprinzător, dar în care intră în mod necesar realitatea concret-istorică, termenul „viaţa epocii". Iar în exemplificarea ce urmează ne trezim cu o surpriză deosebit de plăcută. Criticul recunoaşte în fond că tragedia din antichitate şi cea clasică franceză nu sînt identice, precum nici romantismul german nu este identic cu cel al lui Eminescu. Dar prin ce se deosebesc? Poate numai prin „conţinutul de idei"? (termenul nu trebuie identificat cu cel întrebuinţat azi în teoria literară, căci acesta include ca factor hotărîtor atitudinea partinică a scriitorului, poziţia lui de clasă, concepţia lui despre viaţă). Poate numai prin realitatea oglindită, realitate diferită chiar atunci cînd subiectul e luat tot din lumea antichităţii? Dacă ar fi numai atît, criticul ar rămîne pe poziţiile apărate înainte. Dar el declară: „*Scriitorul grec are alt mod de a concepe lumea* şi zugrăveşte altă lume decît cel francez" (sublinierea noastră). Există deci o diferenţă. Şi încă o diferenţă de concepţie asupra lumii! Rămînea ca Ibrăileanu să recunoască însemnătatea hotărîtoare a unei atare diferenţe. Peste 13 ani, reluînd aceste probleme în articolul „Completări" (V.R. Nr. 4, din apr. 1925) el nu-şi reneagă vechile teorii. Dar, prin precizările şi „completările" pe care le aduce, prin unele nuanţări în formulare, accentul cade mai puternic şi mai clar asupra împrejurărilor concret-istorice. Iar din identificarea acestora cu „mediul social" rezultă că Ibrăileanu îi acordă totuşi, în ciuda „sistemului" şi a unor formulări confuze, o importanţă mai mare decît ai fi înclinat să crezi la prima vedere.

„*Ceea ce are comun o epocă literară clasicismul francez din veacul 17 ori romantismul francez din veacul 19 — nu mai poate fi datorit rasei şi solului (căci acestea sînt aceleaşi de alungul istoriei), ci unor împrejurări schimbătoare, adică condiţiilor istorice care variază şi care sînt mediul social*".

Iar, în continuare, arată importanţa cunoaşterii acestor condiţii.

„*Fără aceste condiţii sociale nu se pot înţelege caracterele comune ale literaturii unei epoci, cu atît mai mult cu cît, cum am văzut în articolele trecute**), *există totdeauna o concordanţă între caracterele literaturii unei epoci şi starea sufletească a epocii*". (De remarcat termenii vagi şi nediferenţiaţi din punct de vedere al claselor sociale: „stare sufletească," „a epocii" — nn.)

„*Fără condiţiile acestea sociale, ar trebui să recurgem la rolul unor întîmplări imposibile, ori la ipoteza unei providenţe care intervine şi orînduieşte lucrurile*". (V.R. vol. 60, p. 78).

S-ar părea că Ibrăileanu, cedînd în faţa evidenţei faptelor, se vede obligat să recunoască aceste condiţii istorice, deci mediul social, drept condiţia hotărîtoare, drept explicaţia valabilă în ultimă instanţă. Căci hazardul pur şi providenţa sînt înlăturate de la început ca ipoteze absurde, nedemne a fi luate în considerare.

Totuşi, lucrurile nu sînt chiar atît de simple. Ibrăileanu nu-şi părăseşte „sistemul" şi trebuie să ţinem seama de aceasta. Mediul social acţionează nu atît direct — afirmă criticul — cît prin intermediul selecţiei.

★

Caracterul contradictoriu al opiniilor lui Ibrăileanu, contradicţiile ce există între străduinţele sale de a găsi soluţii materialiste şi alunecarea pe poziţii idealiste metafizice, toate acestea apar deosebit de evidente în prezentarea „selecţiei" ca atare.

---

*) Este vorba de articolele: „Influenţe străine şi realităţi naţionale" şi „Evoluţia literară şi structura socială", publicate în „Viaţa Romînească" în acelaşi an (1925)

Cine „selectează"? Pe ce criterii se face „selecţia"? Care este în fond semnificaţia ei? Iată ce trebuia să lămurească Ibrăileanu. A făcut-o. Dar, aşa cum vom vedea, a făcut-o vag, confuz, contradictoriu.

Ibrăileanu distinge net „influenţa mediului" de „selecţie". Pe această disjungere a celor două noţiuni se bazează întreaga lui teorie. După cum am mai arătat, el reduce la minimum influenţa mediului social şi socoteşte că singura acţiune eficace, determinantă, o constituie selecţia.

Selecţia se face pe baze de „temperament". Dintre toate temperamentele, mereu aceleaşi şi existente în orice epocă, sînt „selectate" numai unele. Or, cum scriitorii, genurile şi curentele literare se definesc în fond prin temperament, fiind „forme ale temperamentului", selecţia operează în acelaş chip asupra tuturor. „*Prin urmare* — declară el — *aceeaşi lege a selecţiei explică şi triumful scriitorilor, şi al genurilor, şi al şcolilor*".

Prin urmare, am putea adăuga noi, ducînd pînă la capăt implicaţiile sistemului — şi scriitorii, şi genurile şi şcolile există de fapt în afara societăţii şi a timpului, nu sînt hotărîtor înrîurite de condiţiile concrete istorico-sociale, ci numai „selectate."

Dar, a afirma numai atît, ar însemna să ne oprim la jumătatea drumului. Am fi nedrepţi cu Ibrăileanu. Pentru că ar însemna să privim lucrurile în mod static, să facem abstracţie de desfăşurarea vie a raţionamentelor lui şi, mai departe, de întreaga lui activitate.

Repetăm un lucru pe care l-am mai spus, dar care, socotim că nu trebuie scăpat nici o clipă din vedere. Cel care a fost timp de zeci de ani sufletul „Vieţii Romîneşti", punea suflet şi pasiune autentică în cercetarea problemelor literare, se frămînta să găsească soluţia unor probleme a căror complexitate o sezisase mai bine decît alţii, o căuta pe un drum pe care-l voia ştiinţific, materialist.

Cel puţin printr-o latură a ei (aceea referitoare la grupul care selecta), selecţia era menită, credem, în intenţia lui Ibrăileanu, să repună în drepturile sale factorul social, fie şi pe această cale indirectă.

Criticul a pornit aci de la fapte reale. De aceea, în parte, constatările lui rămîn valabile şi pentru noi azi. Nimeni nu poate nega că publicul are preferinţele lui şi că acţiunea acestor preferinţe se face simţită. Nimeni nu poate nega că, în decursul vremurilor, soarta unei opere literare se schimbă adesea. Ce alt exemplu mai grăitor am putea găsi decît acel pe care ni-l oferă experienţa noastră de azi, cînd constatăm zilnic efectele marii acţiuni de valorificare a moştenirii culturale, acţiune dusă prin lupta continuă împotriva felului greşit cum fuseseră prezentaţi înainte autorii respectivi.

În măsura în care a intuit just raporturile din realitate, ideile lui Ibrăileanu în această privinţă se acoperă *parţial* cu poziţiile marxiste în problema raportului dintre societate şi personalităţile excepţionale. Şi marxiştii afirmă că marii oameni nu sînt efectiv mari decît atunci cînd acţionează în slujba istoriei, cînd ajută mersul înainte al omenirii. Cerinţele vremii, necesităţile sociale ale momentului respectiv determină ridicarea oamenilor capabili să satisfacă acele necesităţi, să dea viaţă orientării sociale respective. Plehanov scria: „*Ei înşişi* (oamenii de talent — nn) *există numai mulţumită acestei orientări; dacă n-ar exista această orientare, atunci ei n-ar fi trecut nici odată pragul care duce de la potenţialitate la actualitate*". („Rolul personalităţii în istorie." p. 53).

Este ceea ce rămîne valabil şi dintr-o afirmaţie ca aceea a lui Ibrăileanu că, în condiţiile de la 1848, creaţia lui Eminescu nu ar fi fost aceea pe care o cunoaştem azi.

Problema gravă începe atunci cînd ne întrebăm cine selectează şi în numele cui se face selecţia.

Răspunsul lui Ibrăileanu e confuz şi contradictoriu. Uneori accentul cade pe factori sociali (chiar clase sociale), alteori pe factori înnăscuţi, „temperamentali".

În 1925, aşa cum arătam, accentul pare să cadă mai mult pe factorul social, chiar şi în expunerile teoretice.

„*Mediul care influenţează, sînt toate împrejurările dintr-un moment dat: sociale, morale, culturale, literare etc. Ceea ce-l selecţionează pe scriitor este însă publicul cititor (adică numai o parte din mediu), a cărui psihologie, la rîndul ei, e condiţio-*

nată, şi ea, de toate împrejurările dintr-un moment dat şi, mai în special, de chipul în care lucrează acele împrejurări asupra clasei sau claselor din care face parte acest public cititor" (Completări, V.R. vol. 60, p. 82).

Se cuvin subliniate aci următoarele aspecte care înclină balanţa în favoarea elementului social: *a)* publicul cititor este totuşi „o parte din mediu", *b)* psihologia acestui public e influenţată de mediu în ansamblul lui, *c)* se insistă asupra claselor sociale.

Totuşi, nu trebuie să uităm distincţia fundamentală între influenţa mediului şi selecţie. Şi scriitorul este „influenţat", dar, precum se ştie, într-o măsură minimă, factorul hotărîtor rămîne selecţia pe bază temperamentală. Poate că şi la publicul cititor e vorba tot numai de o astfel de influenţă minimă, atîta cît există ea; hotărîtor poate rămîne şi aci temperamentul. Contextul pare să sprijine o atare interpretare, căci în alineatul următor se discută paralel şi în termeni asemănători despre scriitor şi despre publicul cititor, despre influenţa mediului asupra lui Eminescu şi asupra publicului cititor din vremea respectivă.

În orice caz, lucrul nu este spus clar. Iar alte declaraţii din acelaşi an arată că, în practică, Ibrăileanu ţinea seama de influenţa mediului social, atunci cînd discuta dezvoltarea literaturii. Scriitorul rezuma astfel ţelul articolului pe care în mod semnificativ îl întitulase: „Evoluţia literară şi structura socială": „*In articolul de faţă am voit numai să arătăm că literatura romînă a evoluat deosebit în cele trei ţinuturi romîneşti şi că această deosebire se datoreşte faptului că realităţile sociale şi culturale au variat de la un ţinut la altul*" (V.R. vol. 59, p. 391).

Şi totuşi, necesităţile „sistemului" îl împing înapoi spre a-tot explicatorul şi a-tot încurcătorul „temperament": ...„*publicul unei epoci adoptă temperamentele care-i convin. Şi, cum o şcoală literară nu-i altceva decît un temperament (clasicismul şi romantismul sînt în ultimă analiză două temperamente deosebite), o epocă literară e predominarea unui temperament — temperament convenabil publicului din acea epocă*". ("Completări", V.R. vol. 60, p. 80)

Mai rămîne însă de precizat: din ce punct de vedere convenabil publicului? Din punct de vedere temperamental sau din punctul de vedere al anumitor categorii sociale (clasă, pături, etc.,) Sau altfel spus, din cine este alcătuit publicul cititor? Ce-l defineşte? O categorie socială sau una temperamentală, înnăscută?

„*Uneori e o clasă socială, alteori o categorie intelectuală*" afirma Ibrăileanu în 1912 în „Literatura şi societatea".

Există deci, după părerea lui, ambele posibilităţi, în cel mai bun caz egal îndreptăţite. Acelaş lucru rezultă din numeroase alte formulări: „Uneori, un scriitor corespunde numai în parte *categoriei sale sufleteşti şi sociale*". (sublinierea noastră). Dacă judecăm însă lucrurile în spiritul întregului sistem, balanţa înclină, pare-se, spre acele „categorii intelectuale sau categorii sufleteşti", noţiuni care sînt echivalate de Ibrăileanu cu aceea de temperament.

Astfel noţiunea vagă şi confuză de temperament, îşi face intrarea şi aici. Sistemul se încheie armonic, dar consecinţele ideologice sînt cu atît mai grave. Scriitorii sînt diferenţiaţi în mod hotărîtor numai prin temperament. Selecţia este operată pe bază de temperament. O operează publicul cititor, care poate fi şi el definit printr-o categorie temperamentală.

Dispare astfel aproape cu desăvîrşire factorul social sau devine ceva vag, situat deasupra claselor. Dispare şi factorul istoric. Devine şi mai clar că, în ultimă instanţă, sistemul „selecţiei" duce la viziune anistorică. Totul este regisat de factorii temperamentali, înnăscuţi.

Aparenta evoluţie a unor scriitori — mai puţin importanţi — de talia lui Vlahuţă, nu de talia lui Eminescu sau Caragiale — se reduce în fond la apariţia succesivă a trăsăturilor existente *de la început*, apariţie explicabilă tot prin selecţie, nu prin influenţa mediului.

Tot astfel, soarta operei unui scriitor mare, după moartea sa, se explică tot prin selecţie. O generaţie alege un aspect, altă generaţie alt aspect: acela care corespunde „sufletului" generaţiei respective. Introdu-

cerea noțiunii de „generație" nu face decît să încurce și mai multe lucrurile.

Generațiile, ca și temperamntele, nu au caracter de clasă.

Este semnificativ faptul că Ibrăileanu însuși, mergînd pe acest drum, este împins spre o poziție obiectivistă. În locul atitudinii combative pe care am aștepta-o, ne trezim cu simple înșiruiri constatative. Mergînd pe aceeași linie obiectivistă, criticul era de părere că fiecare generație a „selectat" din Eminescu ceea ce-i convenea mai bine aspirațiilor sale.

Explicația trebuie căutată, cred, în implicațiile sistemului. Definirea confuză a factorului cu care operează selecția, insistența asupra elementelor înnăscute, au drept urmare renunțarea la criterii de clasă în aprecierea fenomenelor literare, deci la o justă, științifică apreciere a lor. Temperamentele, cu datele lor înnăscute, sînt echivalente. Între ele nu putem stabili o ierarhie. Toate sînt la fel de îndreptățite. Semnificativ, din acest punct de vedere, ni se pare felul cum își explică Ibrăileanu tema la cazul Gherea-Maiorescu.

Dar, ceea ce în cadrul teoriei „selecției" apare ca un simplu joc etern de combinații reversibile și echivalente pe bază de generații și temperamente, este în fond un proces istoric cu sens unic, ascendent, un proces al cărui motor îl constituie lupta de clasă.

Pe la sfîrșitul sec. XIX, constată Ibrăileanu, Gherea ajunsese „poate cea mai populară figură a literaturii", iar Maiorescu „era socotit ca un „învins". Mai tîrziu, raporturile s-au inversat iarăși, fără ca aceasta să se datoreze noilor contribuții ale criticilor respectivi: *„Iată însă că, de vreo zece ani încoace, d. Gherea începe să fie uitat, iar steaua d-lui Maiorescu se ridică poate mai sus decît oricînd..."* Punîndu-și deci întrebarea: *„pentru ce d. Gherea a rămas în umbră și pentru ce d. Maiorescu a fost din nou selectat"*, Ibrăileanu răspunde: *„Pentru faptul foarte simplu că locul umanitarismului de la 1890 l-a luat naționalismul tradiționalist de la 1900 încoace. Generația trecută găsea că d. Gherea e critic adevărat, generația actuală găsește că d. Maiorescu e critic adevărat".*

Constatarea e, ca mai întotdeauna la Ibrăileanu, perfect valabilă. Ea se bazează pe fapte sezisate just. Explicația însă, în măsura în care e determinată de teoria selecției, de necesitățile sistemului, rămîne deficitară. În orice caz, se oprește la jumătatea drumului. Introducerea noțiunii de generație nu face decît să încurce și mai mult lucrurile noi. Rămîne în umbră tocmai factorul esențial: lupta de clasă și efectele acestei lupte pe plan ideologic. Genul de critică introdus de Gherea căzuse într-adevăr în dizgrație după 1900, iar Maiorescu găsea noi și fervenți adepți. Dar unde, la cine? La exponenții culturii burgheze, dominante în acea vreme, nu la exponenții culturii legate de mase. Și de ce în mai mare măsură după 1900 decît în jurul lui 1890? Pentru că mișcarea muncitorească, aflată în plin avînt către 1890 trecea acum printr-un impas, marcat între altele și prin trădarea generoșilor (1899); pentru că, acum în momentul cînd intra în faza imperialistă, lupta de clasă lua noi forme, mai acute, presiunea ideologică a claselor stăpînitoare se întărea. Apariția acelui naționalism tradiționalist despre care vorbea Ibrăileanu, și care se dezvolta de altfel concomitent cu formele acute ale estetismului, nu constituie decît un efect al noilor forme pe care le lua lupta de clasă. Ibrăileanu însă se oprea la constatarea efectelor, fără a scoate în lumină cauza lor.

Este, desigur, posibil ca un scriitor apreciat într-o epocă să fie uitat mai tîrziu, iar altul, minimalizat la început, să fie apoi apreciat. Asta se explică prin lupta de clasă pe tărîm ideologic. Dar pe de o parte cele două aprecieri opuse nu sînt la fel de îndreptățite, iar pe de altă parte, procesul nu e reversibil. Scriitorul care s-a pus în slujba unei clase exploatatoare poate fi ridicat în slăvi cîtă vreme clasa respectivă domină. Opera lui poate fi ridicată și mai tîrziu din țărînă pentru cîtăva vreme, atunci cînd interesele aceleași clase exploatatoare sau ale alteia o cer. Operele de acest gen sînt însă din punct de vedere obiectiv condamnate, și lucrul acesta iese la lumină în cele din urmă: istoria, în mersul ei necesar înainte, le aruncă definitiv la coșul de gunoi. Dimpotrivă,

scriitorul legat de popor, chiar dacă n-a fost apreciat la început cum se cuvenea, chiar dacă mai tîrziu opera lui a fost greşit interpretată, îşi cîştigă în cele din urmă locul pe care-l merită în cultura omenirii.

Atitudinea partinică, situarea pe poziţiile clasei celei mai înaintate, cercetarea problemelor în lumina acestui proces istoric ascendent, ne îngăduie să emitem judecăţi de valoare corecte, ştiinţifice. Nimic nu justifică neîncrederea în *posibilitatea* de a descoperi adevărul, nimic nu ne absolvă de datoria de a-l căuta.

Din păcate, pericolul obiectivismului este inclus, aşa cum am arătat, în înseşi bazele „teoriei selecţiei".

El apare şi în acceptarea ca echivalente a diferitelor aprecieri individuale asupra operei de artă:

„*Dealtmintrelea, fiecare din noi nu citim oare, în volumul lui Eminescu, pe Eminescul nostru individual? Nu selectăm ceea ce răspunde sufletului nostru îndeosebi? Nu-i colorăm versurile, fiecare în altfel, cu propriul nostru fond sufletesc?*"

Incontestabil, Ibrăileanu a pornit şi aici de la fapte reale. Asta nu înseamnă însă că diferitele aprecieri sînt la fel de îndreptăţite şi că, dat fiind caracterul „inefabil" — cum spuneau esteticienii idealişti — al operei de artă, orice încercări de a-i surprinde esenţa, orice încercare de a emite judecăţi obiectiv valabile despre ea, sînt dinainte şi definitiv sortite eşecului. Acesta este în fond punctul de vedere al criticii impresioniste — punct de vedere condamnabil dar foarte „selectat" de clasele exploatatoare din acea vreme, punct de vedere spre care, într-o anumită măsură, a alunecat uneori şi Ibrăileanu, deşi în repetate rînduri l-a combătut.

★

În concluzie, marele şi principalul merit al lui Ibrăileanu este acela de a fi depăşit nivelul atins pînă atunci de critica şi teoria literară din ţara noastră. Sezisînd complexitatea problemelor, a atras atenţia asupra importanţei originalităţii fiecărui creator, asupra necesităţii de a căuta o soluţionare justă, ferită de schematism vulgarizator.

S-a străduit apoi să caute această soluţie pe drumul unei înţelegeri materialiste a fenomenelor. Semnificativă în acest sens este încercarea lui de a respecta faptele reale, de a da indirect factorului social o importanţă decisivă prin acţiunea selecţiei, arătînd că nu se pot dezvolta decît acele talente care corespund necesităţilor momentului.

Nemulţumit, ca şi Brunetière cu rigiditatea sistemului lui Taine — sistem pe care-l asimila cu teoriile lui Gherea, deşi acesta pornea de la principii marxiste; mergînd, ca şi Brunetière pe linia micşorării influenţei mediului social; recurgînd în acest sens, ca şi Brunetière, la idei darwiniste dar cu mai multă circumspecţie ştiinţifică decît criticul francez, Ibrăileanu avea impresia că merge în pas cu ştiinţa vremii. Nu şi-a dat seama că, într-un anumit sens, face un pas înapoi, cu tot modernismul teoriei selecţiei. În linii mari, obiecţia principală adusă sistemului lui Brunetière rămîne valabilă şi cu privire la soluţia lui Ibrăileanu:

„*On peut seulement reprocherà Brunetière d'avoir poussé trop loin, par une logique artificielle, l'analogie on l'identification des sciences naturelles et de la littérature et d'avoir multiplié les formules d'apparence scientifique, aboutissant par la, malgré lui a masquer la realité plutot qu'a l'exprimer et a donner l'impression d'une construction arbitraire dous les cas même on il travaillait sur une base d'observations exactes**. (Lauson, Histoire illustrée de la littérature francaise. (T. II. ed. Hachette 1923 p. 39).

Într-adevăr, aşa cum am arătat, chiar dacă nu ipostaziază metafizic noţiunea de gen literar transformîndu-l ca Brunetière într-o specie cu viaţă biologică efectivă — necesitatea „sistemului", logica internă a explicaţiilor pe baza „selecţiei" ce acţio-

*) „Lui Brunetière i se poate reproşa doar faptul de a fi împins prea departe, cu o logică artificială, analogia sau identificarea ştiinţelor naturale şi a literaturii şi de a fi înmulţit formulele cu aparenţă ştiinţifică, ajungînd prin aceasta, fără voie, mai de grabă să mascheze realitatea decît să o exprime şi să creeze impresia unei construcţii arbitrare chiar în acele cazuri în care el lucra pe un fundament de observaţii ştiinţifice".

nează în conformitate cu „temperamentele", îl duc și pe Ibrăileanu la multe implicații idealiste, greșite, chiar atunci cînd pornea de la fapte reale, intuite just. Valoarea observațiilor sale exacte, pe care noi n-am putut-o sublinia aci decît în treacăt, apare mult mai evidentă dacă analizăm felul în care și-a aplicat Ibrăileanu ideile. Nu e locul să facem acest lucru aici. Trebuie să spunem însă că în atari aplicări, materialul viu al realității pe care Ibrăileanu a știut întotdeauna să-l respecte, cîștigă supremația, spărgînd tiparele înguste ale „sistemului".

Marea greșeală a lui Ibrăileanu a fost că, pentru a ieși din dilema celor două poziții „extremiste", așa cum le concepea el, criticul s-a îndepărtat de pozițiile marxiste.

A te opri la aplicările literare pseudo-darwiniste ale lui Brunetière însemna de fapt a te întoarce înapoi, nu a merge înainte.

Căci marxismul constituie generalizarea filozofică a celor mai importante cuceriri ale științei moderne (între altele și a darwinismului), nu o simplă aplicare naivă și simplistă a lor, ca teoria evoluției genurilor literare și selecția naturală în literatură.

Or deși atît Brunetière cît și Ibrăileanu erau conștienți de pericolul unei transpuneri mecanice a noțiunilor dintr-un domeniu într-altul al realității, deși au declarat-o explicit, n-au știut să evite integral o atare aplicare greșită, cu îndepărtate și grave implicații idealiste, metafizice.

★

Pomenind despre lupta dintre partizanii lui Taine și adversarii acestuia care insistau în special asupra rezistenței la mediu, asupra rolului activ al altor factori, dezbătînd în fond aceeași problemă pe care o punea și Ibrăileanu, Plehanov afirma încă în 1895: „*Numai teoria istorică a lui Marx rezolvă autonomia și duce discuțiile la bun sfîrșit*" („Contribuții la problema dezvoltării concepției marxiste", p. 183)

Discutînd apoi pe larg felul în care Brunetière rezolva problema, arată în ce constă progresul realizat de acesta în anumite direcții față de Taine, dar scoate în evidență insuficiența explicațiilor „evoluționiste" raportate la rezolvarea complexă pe care o dă numai marxismul.

Plehanov arată că marxismul a lămurit ceea ce sistemul lui Taine, încurcîndu-se într-un cerc vițios, lasă confuz: care anume e factorul determinant. Marxismul dovedește că rolul hotărîtor îl are modul de producție, baza economică a societății respective. Accentuînd că raportul dintre bază și „ideologiile de ordin superior" (artă, filozofie, etc.), nu trebuie înțeles simplist, recunoaște că din cunoașterea bazei economice nu se pot deduce direct, cu precizie, caracterul ideilor, concepțiilor respective. Trebuie cunoscută lupta de clasă cu formele ei concrete din acel moment, căci pozițiile adversarilor influențează tactica de luptă. Totuși: „*Fiecare clasă își adaptează totdeauna — în mod minunat deși inconștient — „idealurile" la nevoile economice. Dar această adaptare se poate face în mod diferit. Și faptul că ea se săvîrșește într-un anumit fel și nu într-altul se explică nu prin situația clasei luată izolat, ci prin toate atitudinile acestei clase față de antagonista ei (sau față de antagoniștii ei)*"

Prezentînd evoluția genurilor, insistînd asupra „momentului" (faza respectivă în cadrul vieții genului) ca element hotărîtor, Brunetière vorbea și el despre importanța raporturilor dintre scriitori și predecesorii lor în genul respectiv. Dar esențialul — raportarea la lupta de clasă — îi scapă: „*Acolo unde Brunetière nu vede decît influența unor opere literare asupra altora, noi vedem — pe lîngă acestea — influențele reciproce mai adînci dintre grupurile, păturile și clasele sociale. Acolo unde el spune pur și simplu că au apărut contradicții, oamenii au vrut să facă contrariul a ceea ce făcuseră predecesorii lor, noi adăugăm: ei au vrut-o pentru că a apărut o nouă contradicție în RELAȚIILE lor de FAPT, pentru că s-a ridicat o nouă pătură sau clasă socială, care nu mai putea trăi așa cum au trăit oamenii în trecut*".

Nici Ibrăileanu nu depășește radical și definitiv stadiul la care se opreau explicațiile lui Brunetière. (Am arătat aceasta mai sus, discutînd problema aprecierii, acordate în epoci deosebite, operei lui Gherea și Maiorescu). Ba, într-o anumită

privinţă, neinsistînd ca Brunetière asupra influenţei reciproce dintre predecesori şi urmaşi, el se întoarce la faza Saint-Beuve, referindu-se exclusiv la „temperamentul" unui scriitor luat izolat, nu în filiaţie, şi explicînd toate caracteristicile esenţiale ale operei numai pe baza elementelor înnăscute.

Cum a ajuns Ibrăileanu să neglijeze importanţa hotărîtoare a factorului social? Cum de a ajuns să escamoteze tocmai problema esenţială a luptei de clasă, a spiritului partinic? Cum de s-a îndepărtat de marxism, tocmai el care, cu aproape 20 ani înainte, lupta în paginile „Evenimentului literar" alături de Ionescu Raicu-Rion şi Gherea pe baricadele concepţiilor marxiste, considerînd arta ca o armă în lupta de clasă?

Evident, nu e vorba aci de „temperament", nici de selecţia bazată pe trăsături temperamentale. Explicaţia trebuie căutată în cu totul altă parte: în condiţiile luptei de clasă, aşa cum se dădea ea în perioada trecerii capitalismului în faza sa ultimă, imperialistă. Explicaţia trebuie căutată în influenţa pe care, în această fază, a exercitat-o asupra lui Ibrăileanu ideologia claselor stăpînitoare, în pofida năzuinţelor sale efective de a rămîne pe poziţiile maselor populare.

Şi astfel, însuşi „cazul" Ibrăileanu infirmă propria lui teorie. Respectînd spiritul întregii opere a criticului şi nu litera ei, să ne înclinăm în faţa faptelor, înlăturînd cu hotărîre tot ce este caduc în teoria selecţiei.

★

Am arătat că unul din meritele principale ale lui Ibrăileanu este faptul că a atras atenţia asupra complexităţii problemelor, combătînd tendinţa de a aplica simplist teorii juste. Am arătat că în acest sens prin însăşi punerea problemei, el a ajutat criticii noastre să facă un pas înainte.

Actualitatea unei atari lupte — atît în general cît şi îndeosebi în problema esenţială pe care o discuta şi Ibrăileanu, — aceea a raportului dintre individ şi societate, dintre erou şi mase, este evidentă, mai cu seamă acum, în urma celui de al doilea Congres al Uniunii Scriitorilor Sovietici.

Unul din capitolele raportului susţinut de K. Simonov poartă titlul „Despre esenţa metodei realismului socialist şi diversitatea stilurilor şi curentelor în creaţie". Raportul insistă asupra unui adevăr afirmat răspicat şi în alte prilejuri de teoreticienii realismului socialist: metoda aceasta nu împiedecă, ci dimpotrivă cere şi favorizează larga înflorire a tuturor individualităţilor artistice creatoare, făcînd posibilă deplina dezvoltare a particularităţilor specifice fiecăruia. Simonov merge însă de astă dată şi mai departe, arătînd că este periculoasă rămînerea numai la această afirmaţie. Există, înlăuntrul realismului socialist—şi trebuiesc cercetate şi promovate — nu numai aceste diferenţieri între un scriitor şi altul, ci şi diferenţieri între diversele curente de creaţie, care grupează laolaltă mai mulţi scriitori înrudiţi între ei.

Atari declaraţii militează împotriva uniformităţii, a cenuşiului, accentuează importanţa trăsăturilor originale, specifice fiecărui scriitor.

La noi, această preocupare a creatorilor de a aduce mereu ceva nou este adesea extrem de slabă, după cum rezultă şi din intervenţia lui V. Tulbure în discuţia despre poezie organizată de „Gazeta literară (nr. 49/55).

De asemenea şi criticii trec cu vederea probleme atît de importante ca aceea a originalităţii scriitorului respectiv, iar dacă-şi aduc totuşi aminte că ar fi bine să facă şi aşa ceva, se mulţumesc să lipească undeva, la întîmplare, un aliniat. Iar aliniatul e formulat uneori în termeni atît de generali încît „mutatis-mutandis", aprecierile ar fi valabile pentru oricare alt scriitor, sau, prin caracterul lor ditirambic şi gratuit, devin de-a dreptul „ciudate". „Mai mult ca la oricare alt dramaturg contemporan — scrie Simion Alterescu în studiul său despre M. Davidoglu (V.R. Nr. 12/954) — se simte la autorul *Cetăţii de foc* şi *Oraşului în flăcări* ura cu care demască exploatarea şi pe cei care o practică, şi dragostea nemărginită cu care se apropie de oamenii simpli, de acei oameni care au devenit întîi eroi în viaţă şi apoi în piesele

sale" (p. 186). Ura față de exploatatori și dragostea pentru oamenii muncii, iată trăsături care sînt evident comune tuturor adevăraților scriitori de azi, ba chiar tuturor oamenilor cinstiți. Specificul să constea atunci în gradul de intensitate al acestor sentimente ale autorului? Dificilă investigație și cu rezultate îndoielnice (poate chiar jignitoare, fie pentru unii, fie pentru alții dintre cei „cercetați"). Altceva era important de stabilit: în ce chip specific, și prin ce mijloace artistice deosebite, se manifestă la M. Davidoglu aceste sentimente care-l însuflețesc pe el ca și pe oricare alt om cinstit.

O încercare interesantă de a stabili specificul creației unui scriitor l-a făcut Ov. S. Crohmălniceanu în studiul său despre „Pasărea Furtunii", publicat în același număr al „Vieții Romînești". Sînt aci, în capitolul destul de amplu rezervat dezbaterii acestei probleme, foarte multe observații judicioase cu privire la trăsăturile specifice creației lui P. Dumitriu. Planul cercetării este însă astfel întocmit încît se trece extrem de fugitiv asupra problemelor de resortul concepției despre lume, a caracterului, etc. și se insistă îndelung asupra trăsăturilor temperamentale. Revine de asemenea foarte des noțiunea de temperament ca explicație atot cuprinzătoare. Unele formulări dau de asemenea de gîndit. S-ar părea că datele „psihice, individuale, proprii" de la care scriitorul pleacă pentru a se îndrepta cu preferință spre anumite aspecte ale realității, și care explică deci specificul creației sale, sînt în primul rînd de ordin temperamental. Din articol nu rezultă clar dacă criticul stabilește o astfel de legătură directă și determinantă între temperament și specificul operei, dacă socotește că așa ceva se întîmplă întotdeauna sau numai în unele cazuri (precum acela al scriitorilor „care-și obiectivează foarte categoric personajele și situațiile, se mișcă în medii sociale destul de variate și nu se arată preocupați prea mult de pitorescul expresiei verbale". Lămuriri generalizatoare ar fi fost bine venite. Așa cum este, articolul lasă deschisă și posibilitatea unui raport aproape exclusiv și determinant între temperament și specificul creației respective. Personal, socotesc că nu avem dreptul în nici un caz să stabilim o astfel de legătură directă și determinantă. Ce-i drept, predispozițiile temperamentale constituie primul factor în ordine genetică, dar nu și primul factor în ordinea valorii. Personalitatea artistică se clădește pe baza acelor predispoziții, dar nu poate fi redusă la ele. Factorul hotărîtor îl constituie mediul social, condițiile concrete în care s-a dezvoltat scriitorul respectiv. Specificul operei lui P. Dumitriu și al oricărui alt scriitor nu poate fi redus exclusiv sau aproape exclusiv la date temperamentale, înnăscute. Specificul operei unui creator trebuie raportat deci la personalitatea artistică în ansamblul ei, ca rezultat al acțiunii hotărîtoare a modului de viață. Numai *totalitatea* trăsăturilor referitoare la concepția despre viață, caracterul, temperamentul etc. al scriitorului alcătuiesc acel unicum concret constatabil dar greu de precizat, care dă pecetea originalității, care diferențiază pe un om de altul, opera unui scriitor de a altui scriitor.

Dacă Ibrăileanu are meritul de a fi pus cu acuitate problema personalității scriitorului, a originalității — și în acest sens ideile lui ne sînt utile și azi, nu trebuie să mergem pe linia împlicațiilor „sistemului" său. Asta ne-ar duce la o concepție fundamental greșită despre originalitatea artistică. Căci, transformînd judecata constatativă în judecată de valoare, Ibrăileanu socotește că marii scriitori, cei profund originali, sînt aproape cu totul impermeabili la orice influențe sociale.

E semnificativ faptul că aplicarea consecventă a acestui principiu îl duce și pe el la aserțiuni vădit neconforme cu realitatea. Despre Alecsandri, de pildă, afirmă că a dat creații reușite numai în poeziile de iubire, „*cînd a cîntat în soliloc, cînd a atins subiecte unde n-aveau ce căuta preocupările zilei*". Opere valoroase (poeziile patriotice ale lui Alecsandri și Gr. Alexandrescu) sînt minimalizate. Iată unde duce... „sistemul".

La capătul aceluiași drum se află susținătorii de azi, în practică sau teorie, ai „sincerității" cu orice preț. Căci ce altceva fac ei decît să declare că suprema și *unica* virtute a scriitorului „e să se exprime pe

sine însuşi cît mai sincer, cît mai nealterat".

Adevărata originalitate nu se găseşte pe linia izolării în tine însuţi, pe linia supunerii la predispoziţiile temperamentale, oricare ar fi ele. Adevărata originalitate se obţine prin participarea înflăcărată la lupta colectivităţii, luptă în care înveţi să-ţi stăpîneşti laturile negative ale temperamentului şi să le dezvolţi pe cele pozitive, făurindu-ţi o personalitate armonioasă, luminată de o înaltă concepţie despre lume şi viaţă. Adevărata originalitate artistică rezidă nu în căutarea noutăţilor formale care să te diferenţieze de alţii cu orice preţ, ci în descoperirea unor noi adevăruri şi exprimarea acestora în imagini adecvate. În raportul său la Congres, criticul Riuricov spunea: „*Originalitatea scriitorului este legată de descoperirile artistice pe care le-a realizat, de noile domenii ale vieţii, de noii eroi pe care i-a adus în sfera atenţiei noastre, de acele mari domenii poetice pe care el le-a defrişat pentru popor şi pentru omenire*".

Deşi problema pare să fie acum clară pentru noi toţi, se mai strecoară pe ici-colo cîte o formulare care poate da naştere la confuzii. Intervenind în discuţia despre poezie amintită mai sus, Radu Popescu, în ale sale „sugestii de nepoet", străduindu-se pe bună dreptate să orienteze discuţia poeţilor despre poezie spre specificul acesteia, îndemna pe de altă parte pe poeţi să se găsească pe sine, să nu scrie decît ceea ce convine naturii lor şi în genul şi specia care convine acestei naturi a lor. Pentru orice om de bună credinţă intenţia criticului este clară şi bine venită: el militează împotriva uniformizării. Totuşi, problema e mai complexă decît rezultă din aceste, „sugestii de nepoet". Indirect, este pusă în discuţie teoria genurilor şi speciilor literare şi teoria originalităţii în artă. Şi s-ar putea ca sugestiile acestea bine intenţionate să fie greşit înţelese. Căci genurile, dacă e drept că-şi au legile lor interne, nu sînt totuşi nişte entităţi în sine. Pe de altă parte, nu se poate stabili o legătură mecanică între individualitatea scriitorului şi genul respectiv. Ar însemna să ne întoarcem la ideea lui Ibrăileanu că şi scriitorii şi genurile nu sînt decît „forme ale temperamentului". Între genul şi specia literară şi materialul de viaţă la care s-a oprit scriitorul există o anumită legătură intrinsecă. Nu orice material poate deveni la fel de bine obiectul unei schiţe sau al unui roman, nu orice material poate fi la fel de bine tratat sub forma unei poezii lirice sau sub forma unei piese de teatru. Şi atunci, cum să interzicem, a priori, unui scriitor care a dat o operă dramatică reuşită, să scrie şi o lucrare epică sau lirică, cum să interzicem a priori unui poet care a dat pînă acum poezii lirice scurte să treacă la un amplu poem, atunci cînd problema care a ajuns să-l pasioneze cere o astfel de tratare? De altfel, istoria literaturii romîne şi universale, precum şi experienţa literară a zilelor noastre ne oferă numeroase exemple de scriitori care au creat opere în genuri şi specii diferite, şi au creat opere valoroase.

După cum se vede, problemele ridicate de Ibrăileanu la începutul secolului acesta sînt vii şi astăzi. Sugestiile pe care le cuprind lucrările sale, mărturii ale unei frămîntări creatoare, ne pot fi utile şi acum. Chiar din greşelile, destul de numeroase şi grave, închise în teoria selecţiei, avem ce învăţa. Căci acolo unde există bogăţie de idei, năzuinţă sinceră de a găsi o cale justă, respect faţă de realitatea faptelor, vîntul vremii nu spulberă totul. Rămîne ceva — ce a fost mai de preţ — şi pentru urmaşi.

PETRU DUMITRIU

POVESTITORUL VREMURILOR NOASTRE

— 50 DE ANI DE LA NAŞTEREA LUI MIHAIL ŞOLOHOV —

Mihail Şolohov a împlinit cincizeci de ani. Cu prilejul sărbătoririi lui, ne putem aduce aminte de un lucru care nu este totdeauna prezent în conştiinţa fiecărui scriitor, şi anume de rolul social şi general uman al artistului îndeobşte, şi al scriitorului îndeosebi.

Ne gîndim, sărbătorindu-l pe Mihail Şolohov, la marele şi nobilul rost al artistului, al scriitorului: conştiinţa societăţii sale, conştiinţa veacului său peste veacuri, hrană sufletească, bucurie estetică, învăţătură veşnic adevărată despre om şi despre oameni — iată rostul şi valoarea operei scriitorului.

Gîndindu-ne la opera şi munca lui Şolohov nu putem să nu ne gîndim la creaţia noastră, deci, la ceea ce din punct de vedere etic şi — ierte-mi-se acest cuvînt defăimat, — „existenţial", este cel mai important lucru pentru noi: arta. Ne vom da seama atunci că printre noi se strecoară uneori superficialitatea sau lipsa de răspundere, sub ambele lor chipuri: acela al lipsei de miez de idei, şi de sentimente, şi acela de imperfecţiune a formei. Şolohov e artistul care cizelează forma, care merge în adînc prin cunoaştere şi care e mereu prezent în vremea sa prin temă.

Opera lui Mihail Şolohov şi munca lui de treizeci de ani constituie o lecţie pentru noi ca artişti, ca oameni şi ca cetăţeni.

Evenimentul cel mai important al istoriei veacului — şi al istoriei tuturor veacurilor — Revoluţia Socialistă din Octombrie, — construirea primei societăţi eliberate de exploatare, l-au născut pe Mihail Şolohov. Prima dată în lume un mare popor — o asociaţie de popoare —deschide calea omenirii întregi către perspective epice orbitoare. Mihail Şolohov este un demn exponent artistic al vremii sale şi a acestei măreţe Revoluţii care l-a născut. Şi fiindcă pomeneam de noblеţea artei drept conştiinţa vremii, de conştiinţa artistului şi de simţul lui de răspundere, cu privire la perfecţiunea operei sale, Şolohov este deopotrivă, sub ambele aspecte, un maestru, unul dintre oamenii care merită cel mai mult dintre contemporanii noştri scriitori, admiraţia şi dragostea noastră. Ca atare îl şi apreciază critica literară sovietică. În cunoscuta Istorie a literaturii sovietice de Timofeev el este apreciat ca fiind, după Gorki, reprezentantul cel mai de seamă în viaţă al prozei sovietice. Omul acesta scund, mai degrabă subţire, cu mustaţa blondă şi cu nişte ochi albaştri, modest, retras, rezervat, timid, — cel puţin în aparenţă şi în viaţa de toate zilele, căci în artă este unul dintre marii îndrăzneţi — s-a născut din adîncurile poporului rus. din căzăcimea din ţara Donului. dintr-un tată mic slujbaş şi o mamă care-şi începuse viaţa argăţind la moşiile boiereşti şi ale cazacilor bogaţi.

Mihail Şolohov s-a născut în 1905. Asta înseamnă că la 1917 avea 12 ani, iar în timpul războiului civil, 14 ani. Cu ochii lui de copil, cu ochii aceia care sînt o fereastră netulburată asupra sufletului şi care lasă, prin transparenţa lor, să se imprime în suflet, adînc şi definitiv, ceea ce văd, a asistat la furtuna eroică, grandioasă şi tragică a revoluţiei şi a războiului civil din ţara Donului. Şi asta se vede în opera lui. În prima tinereţe a cutreerat stepa călare şi cu puşca în spate, în ur-

mărirea gărzilor albe, descompuse și hăituite.

De la 20 de ani, a dat primele sale opere: nuvele — a căror acțiune se petrece în timpul războiului civil.

S-a cunoscut de îndată mîna unui maestru, mîna unui om pe care natura îl fericise cu un dar nepreţuit, cu darul povestirii, cu darul înţelegerii sufletului oamenilor, cu darul înregistrării instantanee a faptului viu în natură, în contactul dintre oameni, în ciocnirile sociale, în frămîntările sufleteşti.

Nu este întîmplător că Şolohov este unul dintre acei scriitori sovietici care au răzbătut prin toate opreliştile şi vămile presei ori editurilor capitaliste şi că a fost tradus în toate limbile lumii. Adeseori din dragoste şi din interes pentru Ţara Socialismului, pentru cauza comunismului, pentru cauza clasei muncitoare din toate ţările. Dar adeseori din pur şi mărunt interes al editurilor capitaliste care-şi dădeau seama că un asemenea povestitor nu poate să nu fie citit de mase, şi nu poate să nu fie un *best-seller*.

În primii ani de după încheierea războiului civil, Mihail Şolohov a devenit de îndată un mare scriitor. Cu o căldură care este caracteristică în general vieţii culturale sovietice, şi pe care am dori din toată inima s-o vedem răspîndită în acelaş grad şi la noi — a fost primit, publicat, citit, apreciat şi admirat.

Foarte curînd, după primele nuvele, a început să apară opera monumentală „Pe Donul liniştit". O furtună de opinii contradictorii s-a stîrnit atunci în jurul cărţii. La început apreciat cu entuziasm de publicul sovietic, „Pe Donul liniştit" a fost criticat cu patimă de teoreticieni literari care se situau pe poziţii înguste, improprii progresului literaturii. În aceste dezbateri furtunoase, oameni de frunte ai Revoluţiei, care se aflau în conducerea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, au intervenit ca cetăţeni, ca cititori, ca iubitori ai literaturii ruse şi sovietice şi au ajutat această operă — ce se anunţa uriaşă de la primul volum şi stîrnise frămîntare prin originalitatea ei — să se impună.

De-a lungul anilor, pînă prin 1940, Şolohov a lucrat necontenit la marea sa operă „Pe Donul liniştit", importantă atît pentru societatea şi literatura sovietică, dar importantă de asemenea pentru mişcarea literară din întreaga lume, importantă pentru literatura mondială.

Problema socială de bază era caracterul specific al căzăcimii — o tagmă militară de oameni simpli, profund populară, care păzise frontierele imperiului din partea turcilor şi care veacuri de-a rîndul şi-a păstrat caracterul de oaste aşezată statornic în stepa Donului, cu obligaţiunile militare semifeudale faţă de ţari.

În veacul al XIX-lea căzăcimea s-a diferenţiat din punct de vedere economic şi social. În preajma Revoluţiei, exista căzăcimea săracă — adevărat proletariat agricol. Exista căzăcimea bogată, chiaburime în sensul deplin al cuvîntului, şi încă o chiaburime înarmată de o deosebită capacitate de luptă. În aceeaşi ţară a Donului trăiau moşieri în stilul vechi rusesc, pe de altă parte începuseră să apară primii agitatori, primele seminţe, primii fermenţi ai Revoluţiei. Iar cînd s-a isprăvit pentru Rusia războiul imperialist, patosul revoluţionar a fost tot atît de intens în ţara Donului ca în orice altă parte a ţării.

Opera lui Şolohov „Pe Donul liniştit" zugrăveşte cu exactitate structura social-economică a ţării Donului. Cazacii săraci sînt reprezentaţi de tipurile lui Mişa Koşevoi şi Bunciuk, chiaburimea prin nenumărate figuri de „staroveri", cazacii mijlocaşi de familia Melehov, moşierii de familia Listniţki şi totodată îi vedem pe muncitorii revoluţionari fie deportaţi de guvernul ţarist, fie refugiaţi în ţara Donului (Stokman) şi pe cazacii revoluţionari (Bunciuk).

Sensul filozofic şi etic al cărţii este profund tragic şi, în acelaş timp (ceea ce este caracteristic pentru tragismul din literatura sovietică) profund constructiv. Exemplul cel mai clar în această direcţie şi în acest sens este, cum ştim cu toţii, „Tragedia optimistă" de Vsevolod Vişnevski. Nu mai puţin tragică şi nu mai puţin optimistă este cartea „Pe Donul liniştit", care se

axează pe destinul lui Grigorie Melehov, destin fără îndoială tragic. Tragismul său își are fundamentare socială în dubla natură a acelor țărani dintre care face parte și Grigorie Melehov: atrași în același timp, ca oameni și ca muncitori ai pămîntului spre cauza revoluționară, iar ca proprietari, spre cauza reacțiunii. De-a lungul cărții, Grigorie Melehov este sfîșiat de aceste două tendințe contrarii.

Acest om, nobil ca fire, deosebit ca însușiri, capabil de fapte mari și de un destin eroic, cunoaște, la sfîrșitul prematur al vieții sale, o mare înfrîngere: înfrîngerea omului care luptă zadarnic împotriva istoriei.

Două suflete se zbat necontenit în Grigorie Melehov fără ca să se poată alege și limpezi. De aceea, Grigorie Melehov sfîrșește sfîșiat și prăbușit.

Povestea revoluției în țara Donului este și profund optimistă, conținînd cea mai puternică varietate de optimism: un optimism la fel de puternic și asemănător cu acela din „Tragedia optimistă" și „Înfrîngerea" de Fadeev. Optimismul care depășește și întrece cea mai mare tragedie, cele mai mari suferințe, orice înfrîngere. Se simte din „Pe Donul liniștit" că viața învinge. Chiar și Melehov, stins, risipit, sfîrșit, supraviețuiește prin copilul pe care-l aduce în brațe la sfîrșit, singurul lucru ce-l mai leagă de această uriașă lume „care strălucește sub soarele rece". Copilul acesta este însăși viața. El va trăi, va deveni un om liber, eliberat de ceea ce a fost frînă, cătușă, piedică în conștiința părinților și strămoșilor săi.

Dar nu numai din asta se vede optimismul operei. Să ne aducem aminte de șirurile de soldați roșii care înaintează prin stepă, se prăbușesc în focul puștilor și mitralierelor și se ridică iar, mînați de o voință neînfrîntă. Pasajul este, pentru oricine l-ar citi, de neuitat, fiindcă acolo se simte, văzută cu ochii celui înfrînt — forța invincibilă a Revoluției. Ne inspiră profundă admirație lărgimea enormă a cărții, cuprinderea ei neegalată de nici o carte scrisă în zilele noastre, libertatea epică, ușurința — aș putea spune grația — cu care Șolohov mînuiește masele de oameni care au căpătat suflare sub pana lui. Este o mare frescă, dar spre deosebire de obișnuitele romane-frescă, numeroase în literaturile străine și în literatura noastră, — e plin de dinamism, compus din mari tablouri care constituie fiecare cîte o dramă, împing cu cîte un pas mai departe desfășurarea vieții unei lumi, desfășurarea destinului eroilor. Firul conducător este dublu. Cartea lui Șolohov este bazată pe două puternice personalități de oameni simpli: un bărbat și o femeie. Prin această simplicitate — cum să-i spunem? biblică? de mit? de basm? — oricum, acestă simplicitate clasică — vastul roman cîștigă o unitate evidentă.

Cei doi eroi sînt Grigorie Melehov și Axinia. Împrejurul lor se mișcă o lume de zeci, de sute de personaje. Nu știi dacă s-a făcut numărătoarea lor; nu m-ar mira să ajungă la cele cinci sute de personaje cîte sînt în „Război și pace". Multe dintre ele, și aproape toate cele mai importante, cele prinse în nodurile principale ale acțiunii, sînt *tipuri* ale vremurilor noastre. Generalul Listnițki și Evghenie Listnițki, marele moșier cu odrasla sa care din punct de vedere al concepției sale despre lume, se află la un pas mai departe și mai jos, spre prăbușire. Muncitorul revoluționar Stokman, idealistul simplu, curat, aproape ascetic. Alături de el Bunciuk, profund pămîntesc, al cărui ideal se leagă direct de acțiunea violentă, determinată de o energie vulcanică. Lîngă Bunciuk, figura atît de sensibilă, adîncă, vibrantă și tragică a Anei. Și apoi, figuri nenumărate de cazaci care se așează pe fiecare treaptă a ierarhiei sociale, ca un uriaș cor cu zeci și sute de glasuri distincte. Abilitatea de a individualiza personajele, arta desăvîrșită cu care sînt prinși în curentul lin și statornic al povestirii, sînt caracteristici ale marelui creator de tipuri care e Mihail Șoholov.

Scenele de viață ale romanului, la fel de tipice ca și figurile omenești, ilustrează conținutul uman al acțiunii, sensul ei profund. Mă îndoiesc dacă Șolohov s-a gîndit în mod pedant și didactic să ilustreze un anumit conținut de viață; sînt sigur însă că el a dat o atare adîncime și a privit cu

atîta pătrundere fenomenele pe care le descrie, încît a mers de îndată la ceea ce era esenţial şi semnificativ.

Scenele tipice sînt nenumărate: viaţa la ţară, primele lupte din 1915, lupta oamenilor simpli şi viteji, grozăvia războiului, absurditatea şi oroarea acestuia, pe care l-a arătat cu o măestrie devenită clasică Stendhal în „Mînăstirea din Parma" şi Tolstoi în „Război şi Pace". Pe aceeaşi linie Şolohov merge mai departe, spunînd aceeaşi poveste cu glasul vremurilor noastre şi pentru urechile vremurilor noastre. Îmbarcarea refugiaţilor pe Marea-Neagră, sub protecţia vaselor engleze sau, cele 2-3 pagini în care cazacii de la Don, în curtea Palatului de Iarnă, se hotărăsc să părăsească guvernul provizoriu şi să treacă de partea Revoluţiei, sînt alte asemenea scene care dezvăluie sensul istoric al momentului.

„Pe Donul liniştit" este, de bună seamă, cea mai mare frescă din toate cele cîte au încercat să descrie revoluţia. Este un tablou de mare proporţie a societăţii şi a destinelor oamenilor, cuprinse individual în Revoluţie, un rezumat — dacă s-ar putea spune aşa — al destinelor oamenilor buni şi răi, nobili şi josnici, înrădăcinaţi în viitor sau înrădăcinaţi în trecut, care au fost purtaţi în sus sau cufundaţi în neexistenţă de către revoluţie.

De asemenea, „Pe Donul liniştit" este o mare epopee a oamenilor simpli, a tendinţei lor veşnice, uneori oarbe, alteori luminate către bine, către progres şi către libertate. Este în acelaş timp, cea mai frumoasă laudă a eroismului poporului.

Mihail Şolohov a muncit peste zece ani ca să scrie această carte voluminoasă — dar în aceşti zece ani se petrecea o frămîntare uriaşă a ţării întregi. În acest răstimp totul era legat de problemele creării paşnice a unei societăţi noi, de problemele creării bazelor materiale ale unei societăţi noi, de problemele creării bazelor materiale ale unei noi orînduiri. Mihail Şolohov nu a rămas străin de această frămîntare. Dimpotrivă, a înţeles că este datoria lui să o oglindească. Să fie, cum spune despre actori numai, Hamlet, dar cum avem dreptul să spunem despre toţi artiştii — „oglinda şi cronica vie a vremii".

În 1930 se petrecea transformarea hotărîtă a satului pe întreaga Uniune Sovietică, eveniment ce, după importanţa pe care o prezenta pentru viaţa ţării, a fost egal cu transformarea radicală din Octombrie 1917, spune „Cursul scurt de Istorie a P.C. al U.S.".

Şolohov şi-a axat al doilea mare roman al său, „Pămînt desţelenit", pe această problemă. Cu puteri ca ale lui, scriitorul s-a îndreptat către teme demne de aceste puteri. Şi cartea a însemnat o mare izbîndă în domeniul creaţiei literare. Există în miezul romanului „Pămînt desţelenit" ceva ce îi conferă o importanţă deosebită pentru literatura sovietică şi pentru orice literatură care merge pe drumul realismului socialist.

Şolohov rămîne în acel ţinut pe care-l cunoştea cel mai bine, unde se născuse şi trăise, alături de oamenii pe care-i ştia, în mijlocul cărora stătea. Aici a urmărit el dezvoltarea satului căzăcesc în etapele ulterioare războiului civil. Fenomenul cel mai dramatic care s-a petrecut atunci a fost sosirea muncitorilor din marile uzine trimişi de partid ca să lupte activ pentru transformarea satului. Ceea ce era Stokman în satul stăpînit de jandarmii ţarişti, ceea ce era Bunciuk pe front, este Davîdov la un nivel mai înalt şi la o intensitate crescută, în noul sat sovietic.

În comparaţie cu frămîntarea teribilă şi oarecum tulbure a revoluţiei din „Pe Donul liniştit", aici se clarifică anumite linii, anumite axe de dezvoltare a fenomenelor sociale. Mă gîndesc, îndeosebi, la alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare, care este oglindită în „Pămînt desţelenit" cu o limpezime deosebită, cu o desăvîrşită rotunjime, devenită clasică. Prin crearea poate a celui mai desăvîrşit tip de erou pozitiv în persoana muncitorului Davîdov, cartea aceasta este de o importanţă deosebită pentru literatura nouă.

În fond, ce este eroul pozitiv decît eroul axat pe linia principală de dezvoltare a istoriei vremii sale, fie că este om simplu, sau intelectual, fie că este bărbat sau femeie, şi indiferent de vîrstă. Un

asemenea om este Davîdov, prin claritatea structurii sale şi prin multilateralitatea personalităţii sale.

„Pămînt desţelenit“ este un roman interesant prin învăţămintele pe care le poate trage activistul social pentru munca dusă în sînul ţărănimii; este un roman interesant ca document al dezvoltării agriculturii sovietice şi a ţărănimii sovietice în anul marii cotituri şi în anii următori; este un roman interesant pentru lecţia de înaltă etică pe care ne-o dă un om simplu ca Davîdov. Lecţia e cu atît mai interesantă cu cît are valabilitate pentru masele uriaşe de oameni simpli care, prin citirea acestui roman, îşi dau seama că etica aceasta înaltă le este accesibilă, că ei pot fi oamenii cei mai înaintaţi ai vremii.

Romanul este interesant şi din punct de vedere al esteticii literare. Spre deosebire de „Pe Donul liniştit“, care este construit pe bucăţi mari de povestire a evenimentelor personale ale eroilor, — în „Pămînt desţelenit“ desfăşurarea epică se leagă mult mai accentuat de evenimente obşteşti, se identifică cu desfăşurarea vieţii obşteşti a satului. Viaţa personală a eroilor se subordonează mult mai accentuat problemelor colectivităţii. Explicaţia se află în însăşi realitatea: problemele colective au intrat în conştiinţa oamenilor, fiecare ins în parte se identifică cu interesele şi preocupările colective.

Nu pot spune că acest fel de a vedea construcţia intrigii reprezintă tipul prin excelenţă al romanului realist-socialist. Cunoaştem capodopere ale literaturii sovietice care sînt altfel construite. Vreau numai să scot în evidenţă ceea ce caracterizează şi este specific romanului „Pămînt desţelenit“.

Tipurile sînt noi. Faţă de „Pe Donul liniştit“, în „Pămînt desţelenit“ apar tipuri variate de activişti sociali: comunistul Davîdov, cu caracterul lui complex; dezordonatul şi furtunosul Nagulnov, timidul Razmiotnov, — avînd toţi aceeaşi fundamentare social-politică şi, în acelaş timp, prezentînd aproape o totală deosebire de caracter.

Varietatea tipurilor individuale se vădeşte şi la cei care reprezintă forţa socială negativă, la cei care trag înapoi, spre trecut; Iacov Lukici, Polovţev şi acoliţii lor.

Acelaşi lucru este evident în chipurile atît de variate de ţărani, în umorul lui moş Sciucar, în personalitatea lui Kondrat Maidanicov, în farmecul viguros al Luşkăi.

Continuare a povestei din ţara Donului în anii Puterii Sovietice, „Pămînt desţelenit“ este totodată cel mai important roman al agriculturii socialiste, cartea în care apare, pentru prima dată cu această strălucire, cu această desăvîrşire artistică, eroul pozitiv, omul societăţii noi. Ca atare, dacă „Pe Donul liniştit“ reprezintă o uriaşă realizare epică, „Pămîntul deţelenit“ capătă o importanţă deosebită pentru cei preocupaţi de problemele realismului socialist, fie creatori, fie teoreticieni ai creaţiei literare. În atîtea sute de pagini Şolohov este mereu acelaşi maestru al prozei epice. Cei mai mulţi dintre noi nu ştim ruseşte sau ştim prea puţin ca să gustăm culoarea, nuanţele, energia — cînd e nevoie — brutalitatea; cînd e nevoie, dulceaţa ori melancolia; şi totdeauna poezia limbii lui Mihail Şolohov.

La atamanul Kaledin are loc o adunare a mărimilor politice şi ofiţereşti din armata albă. Rosteşte cineva un cuvînt şi atunci toate capetele — spune Şolohov — „se mişcară ca un lan de floarea soarelui“... Într-un fragment din „Ei au luptat pentru patrie“ romanul încă nepublicat despre Marele Război pentru Apărarea Uniunii Sovietice, Nikolai Strelţov vede un tanc sub care explodează o mină; ţîşneşte o flacără albă şi deasupra ei un nor de fum: „parcă o pasăre neagră şi-ar fi luat zborul“...

Parfumul pelinului care pluteşte peste stepă, serile cînd soarele apune departe de tot, la marginea pămîntului negru, valurile Donului, norii pe cer — în fiecare pagină este prezentă natura. În momentele importante, proza lui Şolohov devine poem.

Umorul este una dintre caracteristicele scrisului lui Mihail Şolohov, atît în „Pe Donul liniştit“ — deşi acolo nota generală a cărţii este grandiosul şi tragicul, — cît şi mult mai des în „Pămînt desţelenit“, fiindcă acolo caracterul ţărănesc, sfătoşenia, gluma vicleană ţărănească înfloresc aproape la fiecare pagină. Umorul apare

ca unul dintre elementele cele mai importante ale prozei lui Şolohov. Aceasta nu-l caracterizează numai ca scriitor, ci şi ca bun cunoscător al poporului, căci oglindeşte prin aceasta o notă esenţială din caracterul popular.

Dar principalul merit al lui Şolohov este darul de a crea oameni vii. Dacă ne gîndim la tabloul literaturii mondiale din secolul al XX-lea, după Gorki Şolohov este poate cel mai mare creator de personalităţi individualizate. Zecile, sutele sale de personaje sînt — cele mai multe dintre ele — de neuitat. Cine poate să uite pasiunea lui Grigorie Melehov; farmecul diavolesc al Axiniei; frumuseţea figurii lui Stokman; simpatia caldă pe care o inspiră Davîdov şi pînă la urmă, impresia de ansamblu pe care o creează această mare de oameni, impresia că te afli în mijlocul vieţii, încît te cuprinde o adîncă tulburare — însuşi simţămîntul că pătrunzi în adîncurile vieţii.

Citindu-l pe Şolohov, trăieşti viaţa societăţii sovietice, te afli scăldat în acel ocean de oameni deosebiţi. Nu poţi să închizi cartea şi să pleci din lumea eroilor săi fără să iei cu tine ceea ce este principala trăsătură care caracterizează arta lui: dragostea profundă pentru oamenii simpli. Cunoaşterea omului cuprins de cele mai arzătoare patimi, uneori de cele mai nebuneşti, alteori tîrît în cele mai cumplite şi josnice abisuri în care poate cădea sufletul omenesc, nu l-a dus niciodată pe Şolohov la pesimism, ci la iubirea de oameni, la iubirea de viaţă, la încrederea în oameni, la încrederea în viaţă.

AL. OPREA

INSEMNĂRI DESPRE PROZA LUI FRANCISC MUNTEANU

Francisc Munteanu a avut o soartă „ciudată". Prima sa lucrare literară de mai mari proporţii, „Lenţa", a provocat — drept numai în surdină, nu şi în presă — proteste pe un vădit ton puritan cu privire la corectitudinea morală a Lenţei care se desparte de soţul ei, iar în jurul romanului „În oraşul de pe Mureş", s-a stîrnit una din cele mai îndelungate discuţii din presa noastră. Luni întregi cititorii au putut asista la încrucişarea focurilor în „Gazeta Literară", „Scînteia Tineretului", „Romînia Liberă" şi „Contemporanul", în legătură cu faptul dacă Francisc Munteanu îşi înzestrează sau nu eroii cu pete de dragul petelor.

Printre altele, cauza generatoare a acestor discuţii o constituie faptul că Francisc Munteanu, aşa cum a spus şi Ion Mihăileanu în cronica sa la romanul „În oraşul de pe Mureş", are tendinţa „*de a-i desprinde* (pe eroi, n.n.) *din viaţă, fără soluţii preconcepute, şablon*", de aici falimentul unor canoane şi criterii scolastice din critica literară.

Imaginaţi-vă şi dumneavoastră: o tînără femeie căsătorită cu sila are cutezanţa de a se înamora de un flăcău şi a fugi apoi cu el („Lenţa"); un fiu de speculant, fost student la facultatea de teologie, exclus din U.T.M. şi facultatea de Medicină ale cărei cursuri le urma, devine totuşi conştient şi devotat constructor al socialismului... („În oraşul de pe Mureş") etc...

Francisc Munteanu zugrăveşte chipuri şi fapte pornind curajos de la realitate, fără a apela la proprietăţile miraculoase ale unor ochelari de culoare roză. De altfel aceasta este şi una din cerinţele esenţiale ale artei. În trecut, scriitori cu concepţii politice şi filozofice greşite, zugrăvind *cinstit* adevărul vieţii, ajungeau să facă o adevărată artă realistă, ca şi proorocul Bileam din Biblie, care vroind să-l blasteme crunt pe Israel, din gura lui nu ieşeau decît suave cuvinte de binecuvîntare. Personajele luate din realitate au o logică lăuntrică obiectivă, determinată de evoluţia fenomenelor sociale pe care le întruchipează. De aceea unor mari artişti ca Puşkin şi Tolstoi, care respectau viaţa proprie a eroilor lor, anumite personaje — vezi Tatiana Larina şi Ana Carenina — le jucau unele feste acţionînd împotriva dorinţelor subiective ale „părinţilor" lor dînd dovadă de lipsă de dragoste filială.

Interesul stîrnit în rîndurile cititorilor de scrierile lui Francisc Munteanu se datoreşte tocmai faptului că tînărul scriitor porneşte în creaţiile sale de la fenomene din viaţă şi nu de la scheme prefabricate, nedînd din acest punct de vedere bir concepţiilor subiectiviste, cum sînt pe tărîmul artei concepţiile idealizante care contrafac realitatea, o falsifică.

În ultima vreme în jurul problemei idealizării eroilor circulă unele păreri greşite. În articolul publicat în „Contemporanul": „Nici cu „pete" nici fără „pete", Al. Mirodan, care în ultima parte a „opului" său militează pentru înfăţişarea literară a unor eroi pozitivi demni de a fi luaţi ca model de imitare, în prima parte ajunge să prezinte ca exemple crase de eroi idealizaţi: şcolarul care „memorează încîntat formule trigonometrice, în vreme ce colegii săi „negativii" bat mingea pe maidan", sau studentul care „îşi trece serile de mai cu lună plină, plimbîndu-se în Cişmigiu cu tratatul de hidraulică la subţioară, în vreme ce pe aceleaşi alei, colegii săi, „negativii" etc..."

Să ne ierte tov. Mirodan, dar asemenea eroi „idealizaţi" există în realitate şi nu numai atît: ei constituie mîndria şcoalei noastre noi. A identifica eroii idealizaţi cu oamenii integri înseamnă a nu înţelege esenţa fenomenului negativ al idealizării.

Nu, idealizarea nu este echivalentă cu înfăţişarea fenomenelor pozitive, strălucitoare din viaţă. Realitatea noastră este într-o continuă dezvoltare revoluţionară, în focul bătăliei pentru socialism se curăţă oţelul de zgură, apar oameni noi, firi pline de poezie şi de lumină, oameni cu o înaltă puritate morală şi care au toate drepturile să apară în paginile operelor literare.

Idealizarea nu este o problemă de ordin formal, în funcţie de cantitatea defectelor morale ale eroilor, ci una de conţinut. Esenţa ei a definit-o foarte clar în articolele sale încă V. G. Belinski. În „Privire asupra literaturii ruse din 1847", Belinski arată că poetul Dmitriev, nu lipsit de talent, n-a dat opere de valoarea celor ale lui Crîlov, deoarece poezia lui urma un ideal abstract, „nu se sprijinea pe realitate".

În schimb, Gogol este corifeul şcoalei naturale, datorită *„orientării exclusive a artei spre realitate, datorită înlăturării oricăror idealizări"*. Gogol *„nu atenuează şi nu înfrumuseţează nici un element al acestei vieţi din dragoste pentru ideal, din pricina vreunei idei preconcepute sau a unor anumite preferinţe, aşa cum idealiza de exemplu Puşkin în „Oneghin" felul de viaţă al moşierilor"... „În opera lui Gogol atenţia scriitorului este îndreptată spre redarea tipurilor iar idealul nu este conceput ca o înfrumuseţare (deci ca o minciună) ci ca o corelaţie stabilită de autor între diferitele tipuri create de el, în conformitate cu ideea pe care doreşte s-o dezvolte în opera respectivă"*.

Astfel găsim explicaţia unor figuri de activişti de partid din literatura noastră care, în ciuda faptului că erau prezentaţi frumoşi, cu calităţi înalte, nu reuşeau să impresioneze cu nimic cititorul, tocmai pentru că autorii respectivi nu porneau de la viaţă ci de la concepţiile lor abstracte, potrivit cărora trebuiau să se comporte activiştii de partid.

Literatura noastră poate să înfăţişeze cu curaj eroi măreţi, frumoşi, cu caracter integru, cu o singură condiţie: ca aceşti eroi să fie în acelaş timp plini de viaţă şi de adevăr, să întruchipeze oamenii din realitate, nu speculaţiile abstracte ale scriitorului.

Atunci însă cînd un artist, datorită neclarităţii concepţiei sale vrea să atribuie fenomenelor din viaţă — luate ca obiect de zugrăvire — în locul semnificaţiei lor firesti, o semnificaţie contrară, atunci arta dispare şi cititorul are în faţă numai scheletul unei opere de artă, nişte creaţii artificiale, moarte.

În ceea ce priveşte definirea clară a raportului dintre concepţia despre lume a scriitorului şi metoda artistică de creaţie, critica literară oferă încă serioase goluri. Pornind de la contradicţia dintre concepţia şi metoda de creaţie, existentă de pildă la Balzac, unii depreciază rolul concepţiei despre lume a artistului afirmînd că talentul, arta, intuiţia pot în ultimă instanţă, independent de concepţie, să zugrăvească adevărul vieţii.

Problema este prea vastă pentru a putea fi rezolvată într-o paranteză a unui articol cu altă temă.

Vrem să arătăm numai că această opunere între sistemul de imagini al operei şi sistemul de noţiuni care constituie concepţia despre lume a scriitorului, — ceea ce face ca tot ceea ce este mare, veridic, just în creaţie să fie dat pe seama artei iar ceea ce este fals, fad pe seama concepţiei, — este cu totul greşită.

Engels arăta că Balzac este mare tocmai pentru că a mers *„împotriva simpatiilor lui de clasă şi a prejudecăţiilor politice"*. Iar Lenin în articolele sale despre Tolstoi a scos la iveală faptul că: *„Forţa lui Tolstoi gînditorul — tot aşa ca şi slăbiciunea lui Tolstoi-gînditorul a fost forţa şi slăbiciunea şi a lui Tolstoi-artistul. Şi de asemenea forţa şi slăbiciunea lui Tolstoi-artistul a fost în acelaş timp forţa şi slăbiciunea lui Tolstoi-gînditorul"*. (Vezi studiul din „Izvestia Academii Nauk" — X — 1953 închinat operei lui Tolstoi în lumina analizei lui Lenin.)

În epoca noastră nu poate exista un om de artă care să redea fidel adevărul vieţii, fără a-şi fi însuşit organic concepţia despre lume a clasei muncitoare. Orice confuzie de concepţie are repercusiuni directe asupra realismului imaginilor artistice.

Această axiomă îşi dovedeşte valabilitatea, după cum vom vedea, şi în scrierile lui Francisc Munteanu, unde conceperea greşită a luptei împotriva idealizării îl situiază în anumite cazuri pe poziţii obiectiviste, ştirbind veridicitatea unor personaje.

★

„Sînt numai două forme de a-ţi trăi viaţa: putrezirea sau arderea. Laşii şi lacomii vor alege prima formă; curajoşii şi generoşii o vor alege pe a doua; oricine este îndrăgostit de frumos vede limpede unde stă măreţia".

M. GORKI

În scrierile sale, Francisc Munteanu manifestă predilecţia tratării aspectului etic al unor probleme de viaţă. Eroii lui în diferite chipuri îşi pun problema rostului existenţei, caută în viaţă pasărea albastră a fericirii.

Astfel este „Lenţa" din povestirea cu acelaş nume, măritată de părinţii ei cu bătrînul Goldiş, preşedintele gospodăriei colective. Deşi are acum năframe grele de mătase, rochii, catrinţe, pieptene cu încrustături de argint, etc., şi locuieşte într-o casă arătoasă, departe însă de rîsetele şi voioşia colectiviştilor, de munca pe ogorul colectivei, alături de un soţ bătrîn, Lenţa se simte nefericită. De mai multe ori Goldiş o găseşte tristă, cu ochii plînşi. Casa în care trăieşte deşi este nouă i se pare „mucegăită", iar darurile de mătase ale bărbatului „murdare".

Sentimentele puternice care clocotesc în pieptul Lenţei şi care o fac să nu se mulţumească cu această existenţă mohorîtă, ştearsă, sînt sugerate şi în portretul ei: *„Lenţa avea faţa ca zăpada şi buze roşii de credeai că acum pleznesc de coapte ce-s. Părul negru îngrijit, împletit în cozi, îi atîrna pe umeri... şi în umblet se legăna mlădios, cu paşi mari, arcuiţi de parcă ar fi avut picioare de ciută"*.

De aceea dragostea ei pentru brigadierul Gheorghe, are o semnificaţie mai largă decît cred puritanii, scandalizaţi de actul curajos al tinerii femei, întruchipînd năzuinţa Lenţei către o viaţă adevărată.

Astfel capătă înţeles şi cuvintele pe care le rosteşte Lenţa în monologurile interioare sau în discuţiile cu Goldiş: *„Singurătatea, timpul care trecea bolnăvicios o măcinau. Îi venea să iasă în uliţă, să strige adevărul în gura mare, să afle tot satul. Şi ce-ar fi fost? Toate fetele de seama ei* trăiesc! (subl. noastră). *Marta Chideşan a ajuns mecanic, e veselă, dezgheţată, de n-o mai cunoşti. Floarea lui Chiş e fruntaşă, a fost la Bucureşti în iarnă şi a adus o mulţime de lucruri, povestind zile întregi ce a văzut şi cu cine a stat de vorbă. Maria Indricău e în dragoste cu Iozsi, tractoristul. Pînă şi fata lui Boşneag a fugit cu cine i-a fost drag ei. Numai ea putrezeşte aici printre blestematele astea de cîrpe şi oale murdare"*.

Lenţa îi strigă lui Goldiş: *„Eu vreau să trăiesc"*. Şi privindu-l lung pe sub sprîncene, iată cum îl caracterizează: *„Bărbatul care stătea în faţa ei i se părea un străin, un om care, fără pricină, îi tăia toate drumurile ce duc spre* fericire". (subl. ns.). Ce s-ar fi întîmplat dacă această dramă s-ar fi petrecut în vechea orînduire? Poate că am fi avut de-a face cu o reeditare a dramei fetei din poezia lui Coşbuc, poate că Lenţa ar fi plîns acum în întunerecul de iad al nopţii şi-ar fi îngînat printre suspine, în vîjîitul sălbatec al plopilor şi al roţilor morii: „O, macină grîul mai bine

și-nvîrte-te roată, mereu! / Că lumea se-nvîrte cu mine. / Și vreau și cu nu știu ce vreau, / Ba, lasă că știu eu ce vreau: —, Aș vrea să fiu, roată, sub tine!"

Lența simte însă instinctiv că lumea nouă în care trăiește este de partea ei, că nu se poate împăca cu tîrgul nedrept și urît pe care i se bazează căsnicia.

Din adîncul ființei ei aspiră Lența să lucreze în brigăzile colectiviștilor, alături de Gheorghe, „să trăiască".

De aceea „Lența" nu este numai povestea luptei pentru întărirea unei gospodării colective al cărei președinte se descompune moral, ci și un imn înălțat noii vieți a țărănimii care înlătură din calea ei tot ceea ce este nedrept și murdar, dînd posibilitate ființelor cinstite, curate moral, să-și găsească o împlinire sufletească.

Povestirea „Ilie Teleagă", cuprinsă în volumul „Ciocîrlia", are în aparență un subiect lipsit de importanță, sau în orice caz de o semnificație socială restrînsă. Ilie Teleagă, urmașul unor moțogani care obișnuiau să-și spele în sînge rușinea familiei, fiind părăsit de soția ce-i fugise cu un lăutar, pleacă s-o ucidă. Pe drum se rănește în leuca căruței și în timpul petrecut la spital se răzgîndește și-și lasă nevasta să-și croiască viața pe care ea o dorește.

Aceasta constituie însă numai aspectul exterior, de suprafață al incidentelor. Francisc Munteanu dă întîmplărilor un conținut poetic, reluînd tema fericirii și scoțînd la iveală noile relații de viață care se statornicesc chiar în mediul aspru, sălbatec al oamenilor din munți.

Bunicul lui Ilie Teleagă, Moise Teleagă a crăpat cu săcurea capul samădăului care-i batjocorise fetele. Ca pedeapsă i s-au tăiat mîinile pînă la cot. Tatăl lui Ilie Teleagă l-a ucis pe directorul exploatării care vroia să-i necinstească soția. Băgat la ocnă pe viață, este trimes apoi pe front în primul război mondial unde și cade cu pieptul străpuns de un glonte.

Altfel se prezintă acum lucrurile și altul este însuși Ilie Teleagă. Femeia luată de la Tîrgul Găinii nu l-a prea vrut pe Ilie — el credea că din cauza sfioșeniei — și fără stăruințele părinților n-ar fi devenit soția lui. Ocupat cu munca la exploatarea forestieră, unde devenise șef de echipă, Ilie Teleagă nu numai că nu încerca să se apropie de Irina, dar nu dădea cu lunile pe acasă. În acest timp, Irina s-a îndrăgostit de un lăutar și-a fugit cu el.

Asemănîndu-se temperamental cu tatăl și cu moșul său, Ilie Teleagă zdrobește fața flăcăului care i-a adus vestea și după ce face un chef nemaipomenit cu toți tăietorii din baracă, își ia securea și pleacă în căutarea Irinei și a iubitului ei. Majoritatea operelor din trecut care zugrăveau realist viața, dădeau acestor întîmplări un deznodămînt tragic, conform cu spiritul epocii respective. N-avem decît să ne gîndim — deși situațiile nu sînt aceleași — la soarta lui Ion din romanul cu același titlu de Rebreanu, care fiind prins la Florica de bărbatul acesteia, este omorît.

Altul va fi însă deznodămîntul întîmplărilor înfățișate de Francisc Munteanu — povestirea avînd un caracter novator. Francisc Munteanu îl compară pe Ilie Teleagă cu „un trandafir de cîmp în vreme de ploaie", cu un trandafir sălbatec, încă învolt. Avînd porniri aprige de om crescut în sălașuri aspre de munte, Ilie nu este însă lipsit de alese calități omenești. După ce sîngerează fața tînărului moțogan care-i adusese trista veste, îl ia și-l sărută. Motivele folclorice din povestire servesc pentru reliefarea bogăției sale sufletești. Cînd i se întîmplă drama familiară, pentru a-și astîmpăra durerea cîntă molcom cîntecul popular: „Arză-te-ar focu pădure, / Arză-te-ar foc și secure", care ține locul unui monolog interior, exprimînd sentimentele de tristețe și jalea de care este cuprins sufletul său.

Dar trandafirul de cîmp din vreme de ploaie, își va deschide larg petalele către soare, în spital, cînd Ilie Teleagă va cunoaște și va fi mișcat de frumusețea morală a comunistului Romulus Bugă. Fostul prieten al eroinei din „Ciocîrlia" care, pentru a nu stînjeni presupusa ei fericire a minții că și el s-a căsătorit, se stinge acum treptat datorită tuberculozei, fericit însă că a dat cît a putut luptei pentru fericirea poporului său. Cuvintele sale au un adînc răsunet în sufletul fostului vo-

luntar în divizia „Tudor Vladimirescu" și actualului șef de echipă, Ilie Teleagă.

Nu degeaba apare aici motivul primăverii. „*Se împrimăvăra: petele de zăpadă palide, murdare de călcături, se destrămau sub privirile albe, calde ale soarelui*". La fel se vor destrăma și sentimentele încîlcite, întunecoase ale lui Ilie Teleagă sub razele curate, strălucitoare ale unei noi conștiințe. Iată ce cuprind monologurile sale interioare: „*Poate pentru Irina fuga a însemnat găsirea adevăratei vieți? Și-acum tu vrei să i-o iei?*"

Observăm cum revine ideea adevăratei vieți, a fericirii omului la care nimenea nu are voie să atenteze.

Chiar de aceea, cînd coboară în sat, la lăutar, auzind că acesta o bate pe Irina, în loc să-i crape capul lăutarului îi spune cu duioșie să n-o bată pe Irina că-i firavă și fată bună, ceea ce atrage cuvintele dispreţuitoare ale tînărului moțogan: „— Ești om de nimic, Ilie Teleagă! Om slab!" Ilie Teleagă dă următorul răspuns: „— Om slab, zici? și îi zîmbi ciudat, bucuros de apropierea brazilor, de răsăritul soarelui, de tot ce-l înconjura. *Numa' el știa cît era de puternic* (subl. ns.).

Nuvela „Ciocîrlia", care dă titlul volumului, reprezintă prin tema ei o variantă a „Lenței". Portretul ei exprimă aceeași plinătate de sentimente: „*Era împlinită înainte de vreme, puțin grăsuță, cu ochii albaștri. Cînd rîdea, făcea gropițe în amîndoi obrajii și i se vedeau dinții albi, mărunți și ascuțiți*".

Spre deosebire însă de drama Lenței care are loc în zilele noastre, drama Elenei se petrece în domnia blestemată a „diavolului". Elena nu va avea un Gheorghe Petcu, a cărui dragoste s-o întărească în lupta pentru descătușarea dintr-o căsnicie bazată pe silnicie și înșelăciune. Pavel Ioța, dragostea ei din copilărie, va cădea pe front, în războiul criminal dus împotriva Uniunii Sovietice, unde a fost trimis de potentații criminalei orînduiri burghezo-moșierești. Romulus Bugă, prietenul ei din Arad, se întoarce din război olog, și scrisorile lui luminate de un ideal nou de viață sînt ascunse de bărbatul Elenei.

Hanganu, omul căruia ea îi cere ajutorul în vederea creării unei vieți noi, se dovedește îndărătul vorbelor mari, sforăitoare, o ființă josnică, abjectă.

De altminteri Francisc Munteanu, înainte de a începe istorisirea peripețiilor Elenei, prezintă tabloul unei primăveri neobișnuite. Dacă întotdeauna pe la Comlăuș începea astfel primăvara: „*pe ambele părți ale rîpii..... ierburile prind o culoare verde ciudată, aproape galbenă. Localnicii spun că niciunde în țară nu sînt atîtea romanițe ca la Comlăuș*" și „*Mureșul crește, își revarsă apele murdare, se lasă greblat de joardele mițoase ale sălciilor*", în acel an „*nu s-a revărsat Mureșul. N-a fost nici ploaie, vîntul bătea uscat a secetă*", și în locul romaniţelor: „*Pămîntul își căsca gurile crăpate spre cer, dar cerurile păgîne nu se îndurau să plouă*".

Se subliniază astfel cum însăși firea se revoltă în fața unei asemenea sălbatice răpiri a fericirii unui om de către bestiala orînduire capitalistă.

Locul bătrînului Goldiș în „Ciocîrlia" îl ocupă bătrînul dascăl Benoagă. În înfățișarea lui Benoagă, Francisc Munteanu dezbate pe alt plan problema rostului existenței individului. Benoagă este un om gol și meschin. Deși „*Ar fi fost în stare să plîngă pentru fiecare vrabie sfîșiată de mîțe și pentru nimic în lume n-ar fi asistat la execuția unei găini*", după slujbă cheamă elevii în spatele clopotniței și îi calcă pe picioare, iar în sertarul scrinului, într-un carnețel cu scoarțe cafenii, are trecut numele tuturor celor care l-au jignit și le învață pe de rost. Printre aceștia face parte și Alois Terente, care l-a stropit odată cu nămol, cînd se întorcea acasă cu căruța. Esența caracterului său se dezvăluie atunci cînd în fața gazdei postea în memoria fostei lui soții, în fiecare miercuri și vineri, iar pe ascuns rupea bucăți de cîrnat și le înfuleca în privată.

Ce determină însă ca Benoagă să aibe o fizionomie respingătoare? Tocmai faptul că viața lui sufletească este pustie, ștearsă, agitată doar de preocupări meschine. Cu ironie notează autorul că „*Dascălul n-avea convingeri politice: era romîn, ardelean, cu idealuri mici, realizabile*".

Un ideal a fost dorința de a deveni director de școală primară și apoi de a

avea-o pe Elena, fiica văduvei sărace, pe care o întreține la școala normală tocmai în vederea acestui scop. În continuare Benoagă nu face decît să vegeteze, avînd nu întîmplător pe genunchi „Popa Tanda" de Slavici. Existența sa este banală și trivială. De aceea durerea lui cînd este părăsit de Elena nu stîrnește decît rîsul disprețuitor al cititorului, Benoagă nefiind un personaj de dramă ca Ilie Teleagă ci un personaj de farsă, de vodevil. Se poate obiecta că autorul concepînd fals complexitatea caracterului personajului ca o sumă haotică, pestriță, de tot felul de trăsături de caracter, n-a subliniat trăsătura fundamentală a caracterului lui Benoagă, văduvind personajul de o mai adîncă semnificație socială.

În afară de elemente de satiră, întreaga nuvelă este străbătută de elemente lirice. În paginile ei răsună o adîncă tristețe cauzată de tabloul fericirii otrăvite a Elenei, dar o tristețe încărcată de optimismul pe care-l trezește apropiata vijelie a vieții noi. Imaginea Ciocîrliei devine leit-motivul nuvelei, a cărei melodie parcurge fiecare scenă, fiecare tablou. În compunerea unui școlar se spune: *„Ciocîrlia este o pasăre cîntătoare... Unii oameni țin ciocîrlia în colivie. Eu dacă aș fi mare și aș fi rege, aș da ordin să se deschidă toate ușile coliviilor"*.

Asemănarea Elenei cu o ciocîrlie ne apare imediat. Nu este vorba numai de gratiile unei căsnicii absurde, în care ea este închisă aidoma unei ciocîrlii,—gratiile colîviei simbolizează în ultimă instanță întunecata lume burghezo-moșierească care înăbușe avîntul unui suflet plin de înalte aspirații, lume care nu-i dă posibilitatea să se înalțe asemenea unei gingașe și minunate păsări într-un sbor liber, săgetat către soarele unei adevărate vieți.

De mai multe ori, întîlnim acest strigăt: „sînt foarte nefericită... simt că mă sufoc... Aș vrea să fiu om..."

În „Ciocîrlia", spre deosebire de „Lența", problema fericirii cearcă să fie legată direct de aceea a existenței unui țel înalt în viață.

Cu patimă se adresează Elena sfinților, în biserică: „— *Mamă fecioară. De ce a trebui să plece el?* (Pavel Ioța n.n.) — *De ce a trebuit să moară? De ce nu mi-ai dat puteri să mă împotrivesc lui Benoagă? Zi, de ce? Rostea cuvintele tare dar nu-și dădea seama. Spune, Sfîntă fecioară: de ce? De ce l-au bătut jandarmii pe tata? De ce atîtea întrebări, de ce ești tu mută?*" Și se pare că tocmai pentru că Elena este lipsită de o concepție înaltă ea nu are puterea să se împotrivească loviturilor pe care i le dă viața; tocmai pentru că Hanganu îi vorbește despre o școală mare, luminoasă, și îi promite să fugă cu ea și să înceapă o nouă viață, Elena îi devine amantă. Elena este aidoma unei ciocîrlii într-o vreme cînd soarele este acoperit de nori întunecoși. Autorul sugerează că nu ea poate găsi răspuns la întrebările care o bîntuie, deoarece trăiește izolată de viața satului, de lupta comunistului Ioța, tatăl fostului ei iubit. Ca un simbol apare gardul care-i împrejmuiește școala: *„Nu mai știu de cînd n-am trecut de gardul care împrejmuiește școala. Sînt otrăvită, la fel cum sînteți și voi"*, spune Elena.

Despre garduri vorbește și Romulus Bugă în scrisorile ascunse de Benoagă și pe care ea le găsește: *„de multe ori îmi vine să dărîm zidurile, gardurile care stau între oameni. Poate că dacă n-aș fi olog, aș face-o nu numai cu vorbe. Nu numai pentru omenire, iar cuvinte mari, ci și pentru mine, pentru fericirea mea."*

Ca în toate scrierile lui Francisc Munteanu despre viața de la țară, sentimentele eroilor sînt exprimate și amplificate cu ajutorul motivelor folclorice care alcătuiesc celelalte glasuri lirice ale nuvelei. La nunta Elenei cu Benoagă se aude melodia ciudată, tristă a unui cîntec de leagăn, învățat în copilărie. Iar atunci cînd Elena se hotărăște să rupă cu viața de pînă atunci, dinspre luncă, din apropierea rîpii, de acolo de unde crește un nuc singuratic, răsună din ce în ce mai tare cîntul secerătorilor: *„Se ascunde luna, / printre nori s-ascunde, / Haiducul/ romînul, în păduri pătrunde"*.

Și iat-o pe Elena plecînd de acasă după ce edificîndu-se asupra caracterului abject al lui Hanganu îi trage o zdravănă bătaie prin care se răzbună de toate șovăielile ei de pînă atunci: *„Elena, cu fetița de mînă, cu geamantanul sub braț, cu băiatul agățat de fusta ei, pășea drept înainte,*

înspre poartă, spre gard. Ajunsă acolo, se auziră paşi, trosnet de leaţuri putrezite".

Sus de tot, deasupra şcolii, cînta o ciocîrlie".

Din păcate, „Ciocîrlia" este departe însă de a avea claritatea artistică şi ideologică a „Lenţei". Cititorii au sezisat în analiza făcută folosirea cuvintelor „se caută", „pare", „sugerează", datorate faptului că interesanta idee a povestirii este deseori întunecată de unele slăbiciuni devenite frecvente în ultimele creaţii ale lui Francisc Munteanu.

Din istoria actelor eroilor săi nu reiese totdeauna limpede ce anume a vrut să spună autorul, care a fost ideea lui, care a fost logica artistică a dezvoltării acestor personaje. Francisc Munteanu, în înfăţişarea unora din actele Elenei nu se preocupă ca să dezvăluie sensul lor ideologic, semnificaţia lor tipică, excamotînd astfel clara determinare socială a figurii eroinei, şi implicit ideea de bază ce a intenţionat să o întruchipeze. Dar despre aceşti paraziţi care tulbură armonia melodiei scrierilor lui F. Munteanu vom vorbi mai tîrziu.

★

In critica literară se studiază încă puţin concepţia filozofică a operelor literare. Citind cronicile despre un roman găseşti orice: caracterizările personajelor — în formă de fişă medicală, consemnîndu-se de-a valma trăsăturile de caracter — relatarea subiectului, a unora din slăbiciunile romanului — dar un singur lucru nu găseşti: o privire generală asupra cărţii, sublinierea ideii principale care strînge într-un tot unitar elementele componente ale operei, într-un cuvînt mesajul de idei. Doar opera literară nu este o simplă achiziţie de fapte din realitate, de caractere de oameni, ci un manual de viaţă. Acesta este şi motivul pentru care furtunoasa polemică din jurul romanului lui Francisc Munteanu „În oraşul de pe Mureş" a suferit de un puternic caracter scolastic. Polemiştii schimbau săgeţi între ei, discutînd foarte sentenţios dacă cutare act al personajului este sau nu veridic, dacă constituie sau nu pată de dragul petelor, fără a se preocupa să dezbată diferite probleme ale romanului în raport cu ideea lui artistică.

De aici neînţelegerea unor personaje sau a compoziţiei cărţii.

Personajul în jurul căruia s-au purtat cele mai multe discuţii a fost Mircea Rotaru. Puţini eroi literari au stîrnit în presa noastră atîtea păreri contradictorii.

Ion Mihăileanu îl consideră pe Mircea Rotaru drept un „zeflemisitor mic-burghez", un „neînţeles" de la periferia societăţii, care nu se poate transforma şi în pofida intenţiilor autorului trebuie pînă la urmă să se rostogolească la periferia vieţii noi. Aceeaşi idee exprimată altfel a fost susţinută şi de Al. Mirodan în articolul: „Nici cu „pete" nici fără „pete".

Lucian Raicu, în „Scînteia tineretului", dimpotrivă, este de părere că Mircea Rotaru ar fi o personalitate excepţional înzestrată, care are norocul să-şi dea seama la timp de primejdia unei iremediabile destrămări şi astfel să aibe un alt viitor. Horia Bratu vede la erou numeroase calităţi: „dragostea activă de oameni, dragostea de muncă utilă pentru societate, cinstea în raporturile cu cei din jur", care au prioritate şi explică evoluţia sa spirituală, dar în acelaş timp el critică faptul că Mircea Rotaru este prezentat pe primul plan al subiectului, ceea ce ar da „o imagine greşită a raportului de forţe" din realitate. În sfîrşit, în „Romînia liberă", tov. Horodincă, fiind de acord că personajul este în ansamblu realizat, declară că Francisc Munteanu îl trimite pe Rotaru „în chip cam nejustificat şi gratuit în patul doamnei Virginica, femeie fanată şi neghioabă, care-i mai spune şi „Mirciulică". (Nu ştim ce anume a stîrnit mai mult indignarea tov. Horodincă, faptul că autorul trimite gratuit pe Rotaru în patul doamnei Virginica, sau faptul că femeia neghioabă îl numeşte pe erou „Mirciulică"). Caracterul contradictoriu al acestor păreri are o explicaţie: în timp ce inginerul Ardeleanu, moţoganul Brad, etc... sînt personaje ce oglindesc fenomene sociale, tratate şi de alte opere beletristice, Mircea Rotaru este un erou nou, care aduce pentru prima oară în scrierile noastre literare procesul greu, sinuos, de atragere în vîltoarea luptei pentru socialism a unui intelectual mic-burghez, încărcat cu tot balastul unei educaţii viciate, indivi-

dualiste. De aici eşecul unor canoane şi a unor moduri de analizare a personajelor din critica literară.

Tov. Mihăileanu dă o apreciere negativă lui Mircea Rotaru. El afirmă că ceea ce predomină în caracterul personajului este şovăiala, ciudăţenia, scepticismul de zeflemisitor mic-burghez, etc. În schimb, „nu sînt accentuate" „trăsături morale pozitive, fundamentale", „resorturi interioare care ar fi putut, în contrazicere cu scepticismul şi dezechilibrul său, să declanşeze un dramatic zbucium sufletesc, marele caz Mircea Rotaru, nu micul caz Mircea Rotaru". De aceeaşi opinie pare a fi şi Al. Mirodan, care nu-şi poate explica „învierea din morţi" a lui Rotaru, deoarece nu posedă o „asemenea fundamentală şi dominantă trăsătură de caracter" care să poată justifica „procesul adînc de transformare morală". „Familia" de personaje în care ar fi dorit amîndoi criticii să-l integreze pe Mircea Rotaru este Daşa sau Roşcin din „Calvarul", unde, cum spune tovarăşul Mihăileanu „existau trăsături nobile de caracter ca cinstea, profunzimea sufletească, forţa de sacrificiu în slujba unui ideal, dragostea de patrie, care învinge în cele din urmă rătăcirile grele, explicînd veridic un măreţ şi greu proces de transformare". Dar ce te faci dacă în viaţă sînt oameni care n-au atîtea trăsături pozitive de caracter, sau acestea se află într-o fază incipientă? Dacă în realitate nu sînt numai „mari" cazuri, ci şi „mici" cazuri? Viaţa este tare năbădăioasă. Dacă ar fi să cîntărim cu un cîntar farmaceutic trăsăturile pozitive şi negative ale lui Kolca Rjanov din „Şi a fost ziua a doua" de Ilya Ehrenburg, am ajunge cu siguranţă la concluzii pesimiste. Într-adevăr, Kolca este un tînăr cinstit, care nu se poate împăca cu viaţa destrăbălată unde-l atrag unii prieteni. Dar munca la fabrică i se pare plictisitoare şi sîcîitoare. Încearcă să-şi găsească o bucurie în lectura cărţilor: *„Dar îl lăsau rece şi ţigăile fabricate în uzină, şi lupta împotriva oportuniştilor, şi versurile lui Bezîmenski. Ochii lui aruncau asupra lumii o privire tristă şi întunecată. Nu se opreau pe nimic. Erau ochi de orb"*. Primele lui succese în muncă le obţine datorită ambiţiei de a nu fi numit, printr-un joc de cuvinte *„tîrîie picior"*, *„nu se gîndea nici la Gigant, nici la ţară, nici la revoluţie"*. Dar iată că viaţa de pe şantier îl atrage în vîrtejul ei. Kolca se molipseşte de *„frigurile de la Kuzneţk"* şi în sufletul lui stăpînit de scepticism, de tristeţe, porneşte dezgheţul, făcînd loc tulburătoarei primăveri a optimismului şi dragostei de viaţă. Propunerile tov. Mihăileanu de a fi „accentuate" trăsăturile pozitive de caracter pentru ca la o inventariere a defectelor şi calităţilor, să precumpănească calităţile şi să se explice transformarea lui Mircea Rotaru, înseamnă, în mod practic, crearea unui alt personaj, —este drept un personaj care să oglindească un drum bătătorit de mulţi oameni, dar un alt personaj. Doar tipic nu este pur şi simplu numai ceea ce este mai răspîndit, ci ceea ce exprimă esenţa unui fenomen social. După părerea mea, tocmai influenţa unei atari concepţii arhaice despre tipic, a făcut ca I. Mihăileanu şi „tovarăşii săi de arme" din discuţii să pună sub semnul întrebării tipicitatea transformării unui personaj cu o fişă biografică atît de complicată, cu stări sufleteşti atît de alambicate. Este drept, în realitate nu sînt mulţi tineri ca Mircea Rotaru, care să fi fost fii de speculanţi, să ajungă la facultatea de mecanică după ce au fost la „fabrica de popi", să aibe sufletul încărcat de pesimism şi totuşi să ajungă la ţărmul unei vieţi noi. Dar tipică este tocmai forţa adevărului revoluţionar, a noilor relaţii socialiste, care smulg din medii sociale înapoiate, aflate sub influenţa duşmanilor, mulţi oameni asemenea lui Mircea Rotaru şi-i călăuzesc spre o viaţă adevărată, profundă, plină de conţinut. Nu e întîmplător că pentru a demonstra justeţea tezei sale, I. Mihăileanu a trebuit să-l rupă pe erou de condiţiile de viaţă înconjurătoare, înfăţişate în roman, şi care analizate în adîncime i-ar fi explicat „enigma" lui Mircea Rotaru. Tov. Mihăileanu vorbeşte despre „scepticismul şi dezechilibrul" lui Mircea Rotaru, despre „atmosfera sumbră, ceţoasă, pesimistă care-i învăluie sufletul", ca şi cum acestea ar fi de natură „atavică", nespunînd însă nici un cuvînt despre întîmplările care au determinat acel dezechilibru, acea atmosferă pesimistă, despre faptul că ro-

manul începe în momentul cînd în fața personajului mic-burghez, lipsit de fermitate, se deschide perspectiva excluderii din U.T.M. și facultate, etc. Al. Mirodan se declară în dezacord cu critica adusă de I. Mihăileanu „supercomplicației" personajului dar, după cum vom vedea, în ultimă instanță și el analizează personajul rupt de împrejurările concrete de viață care-i determină stările sufletești, și pînă la urmă, transformarea. E evident că dacă privești oamenii ca niște entități abstracte, în care se dau bătălii între calități și defecte, victoria depinzînd de ceea ce predomină cantitativ, atunci nu poți pricepe tipicitatea transformării unor asemenea personaje este drept deosebite, dar oglindind și fenomene sociale deosebite. Eroului nu-i mai rămîne de cît să urmeze pilda vestitului Münchausen să se salveze de la înnec, trăgîndu-se singur de păr. Nu înseamnă însă că sîntem de acord cu cronica tov. Lucian Raicu, din „Scînteia Tineretului" (interesantă în multe observații) care făcînd o analiză în mare parte metafizică a personajului, ajunge să vorbească despre un Mircea Rotaru pe de o parte: „un individ stăpînit de principii morale individualiste, de o stare de spirit mai mult de cît dubioasă, orb față de prefacerile cărora le e martor, disprețuitor și străin de oameni și de tot ce-l înconjoară, plin de senzația propriei valori, mînat fanatic de ambiția unei realizări individuale, măcinat de obscure neliniști"; iar pe de altă parte, un om care ajunge „la o înțelegere devotată, sinceră și conștientă a luptei de care mai înainte se simțea profund străin, consacrîndu-se cu patimă acestei lupte". Caracterul unui personaj nu este însă o simplă îmbinare de diferite calități omenești. Fiecare caracter are o trăsătură fundamentală care-și pune amprenta asupra tuturor celorlalte trăsături, făcînd ca eroul în diversitatea însușirilor sale să fie o individualitate bine determinată. Singurul fapt că Mircea Rotaru lucrează în fabrică, nu poate explica transformarea sa. Doar Volodia Safonov din „Și a fost ziua a doua", care are în mare parte trăsăturile de caracter acordate de tov. Raicu lui Mircea Rotaru a fost nu odată, ci de două ori pe șantierele construcției socialismului din U.R.S.S. și n-a avut altă soartă decît sinuciderea. O calitate nouă nu poate lua ființă din neant, ci din dezvoltarea a ceea ce este pozitiv în vechea calitate. Rotaru nu este un Volodia Safonov. În timp ce Safonov era un „izgoi", un „cadavru viu" lipsit de orice țel, de orice năzuință în viață, Mircea trăiește cu toată înflăcărarea tinereții sale visul de a deveni inginer constructor de mașini. În facultatea de teologie — unde s-a înscris pentru a scăpa de armată — *„noaptea, colegii lui îl auzeau vorbind de bujii, de cilindri, de pistoane"*. Devenind student la facultatea de Mecanică, maculatorul lui de notițe este plin de schițele diferitelor mașini pe care le născocește. Mircea vede parcă aevea mașinile brăzdînd pusta și aude glasul *„pălmașilor salutîndu-l la marginea ogoarelor pe el, constructorul"*. Această preocupare nu poate fi considerată doar o simplă ambiție „fanatică" a unui individualist. Într-o discuție cu Mara, prietena sa, exprimîndu-și ura față de o existență searbădă, cenușie, monotonă, neluminată de nici o preocupare înaltă, Mircea Rotaru exclamă: *„Vreau să trăiesc!"* (subl. noastră). *„Ca atunci cînd va veni ziua inventarului, înainte de moarte, să pot spune: „Ei da, Mircea Rotaru, ți-ai sfîrșit drumul. Totuși, a fost un drum frumos, plin de viață, plin de dragoste"* — cuvinte care ne dau înțelesul trăsăturii principale a caracterului său, năzuința spre o viață adevărată. Această năzuință este o trăsătură de caracter și intră în „ordinea moralului", dar, din păcate, n-a fost observată de Al. Mirodan. Așa se explică — în pofida faptului că n-are o conștiință politică — atitudinea plină de repulsie față de legionarii de la „fabrica de popi" și față de asistentul Stoleriu, care-i mărturisește ura față de regim. Mediul putred din casa mătușii îl umple de silă: *„Numai serile, cînd stătea acasă, dacă se întîmpla ca mătușa Anghelina să fie ocupată cu ascultarea „Vocii Americii", simțea cum un nod i se urca în gît. Strîngea pumnii pînă ce unghiile îi crăpau pielea. Își blestema prietenii, facultatea, părinții. Se deștepta dintr-odată într-o lume pe care în parte o cunoscuse și la căminul facultății de teologie"*.

Cartea începe în momentul cînd Mircea

Rotaru, datorită originii sociale (tatăl său mic funcționar la C.F.R., îmbogățit prin speculă e fugit la Viena cu amanta sa) și urii asistentului Stoleriu, așteaptă să fie exclus din U.T.M. și facultate. În sufletul oamenilor cu caracter ferm, situați pe o temeinică poziție ideologică, greutățile provoacă un aflux de energie. În sufletul oamenilor lipsiți de o stabilitate principială, greutățile determină descurajarea, pesimismul. Cu atît mai mult va provoca scepticismul și demoralizarea unui tînăr cu educație mic-burgheză. În discuțiile pe care le poartă cu ființa iubită, Mircea pozează în omul ciudat, neînțeles, dar sub masca fanfaronadei el ascunde o tristețe amară. Înțelegem ce stări de spirit poate să producă în sufletul său excluderea din U.T.M. și facultate. În conștiința lui Mircea se produce o adevărată furtună, un adevărat dezechilibru moral. Idealurile care-i luminaseră pînă atunci existența au fost stinse. Nu întîmplător se gîndește să trimită asistentului Stoleriu o carte pe coperta căreia să scrie cu litere mari — „Hoțul de vise". Caracteristic oamenilor la care problemele personale și nu cele sociale ocupă primul loc, este faptul că în fața unor eșecuri, ajung la disperare. Ei ajung să-și pună problema rostului existenței lor, să adere la filozofia nimicniciei vieții. Deoarece întunecîndu-se soarele lor, ei își închipuie că s-a întunecat soarele întregii omeniri. De aceea nu putem fi de acord cu Horia Bratu, care din dorința de a îndulci procesul complex și contradictoriu de evoluție a personajului, supralicitează calitățile personajului, declarînd că filozofia arborată de Mircea Rotaru, departe de a fi cum o categorisește I. Mihăileanu „filozofia nimicniciei vieții", ar fi caracteristică a 70% din tinerii și tinerele îndrăgostite", cînd sînt „respinși în dragoste". Este evident însă că filozofia pesimistă exprimată de Mircea Rotaru, ca de pildă despre anii care trec fără să aducă nimic nou, într-o repetare veșnică, este profund greșită. Faptul că o atare filozofie nu este determinată de structura morală a caracterului lui Rotaru, ci de împrejurările tragice prin care trece acest mic-burghez, nu este un motiv ca să fie amnistiată și cu atît mai puțin prezentată cititorilor drept o filozofie a adolescenților îndrăgostiți. Mircea Rotaru devine muncitor-montator în fabrica „Victoria". El nu-și va găsi imediat echilibrul sufletesc. Va avea momente de depresiune, se va arunca în brațele Virginicăi, fapt care îi va mări și mai mult dezgustul față de societatea din jurul mătușii sale. Francisc Munteanu caută să arate cum Rotaru își cîștigă încrederea în viață, atunci cînd fabrica, trecînd printr-o mare încercare — piesele strungurilor fiind confecționate greșit — Mircea își găsește un țel în închinarea cunoștințelor sale de fost student la facultatea de Mecanică rezolvării acelei situații dificile.

El începe să înțeleagă că adevărata fericire a omului nu constă în realizarea unor țeluri individuale, decît dacă acestea contribuie la realizarea marilor țeluri sociale. (În ceea ce privește realizarea acestor momente din urmă din viața lui Rotaru, precum și în legătură cu unele întîmplări neconcludente din viața personajului, ne vom spune părerea mai de vale.)

Alt personaj prin înfățișarea căruia se dezbate problema împlinirii sufletești a omului în zilele noastre este inginerul Isaia Ardeleanu.

Cît de searbădă, pustie și mohorîtă este existența sa! Inginerul Ardeleanu trăiește singur, fără nici un fel de prieteni, într-o clădire veche, cu miros de mucegai și igrasie. Dac-ar fi să credem ceea ce spune singura ființă care sălășluiește în preajma sa, servitoarea Iulia, o femeie cu facultăți spirituale mărginite, ar trebui să avem părerea că Isaia Ardeleanu „nu-i întreg la minte", sau în cel mai fericit caz că este un om tare ciudat. De altminteri inginerul are într-adevăr stări de spirit și purtări ciudate. În semi întunericul camerii sale el se gîndește la deșertăciunea existenței omenești: *„Mîine, o zi nouă. Apoi alta și alta... toate sînt la fel"*, etc.

Numai atunci cînd în discuția cu vreun musafir nepoftit, vine vorba despre strunguri, despre mașini, atunci el începe să perorezecu înflăcărareuimindu-l pe interlocutor prin vastitatea cunoștințelor sale. Dar apoi se oprește obosit și pare copleșit de o plictiseală ciudată. Cine este acest om? Care este istoria vieții lui?

Dac-am arunca o privire în trecut ne-am întîlni cu un alt Isaia Ardeleanu, un tînăr plin de viață, clocotind de visuri mari, plimbîndu-se cu Marta care avea „ochi albaștri și haină trandafirie. Haină trandafirie și părul blond" și care rîdea mereu. Marta s-a căsătorit însă cu un avocat de la Roman, acționar la o fabrică de bere. Isaia și-a dedicat atunci întreaga viață făuririi planurilor unor noi strunguri. Dar planurile sale au fost respinse de consiliul de administrație al fabricii „Malaxa" și în schimb a fost cumpărat planul unui strung nemțesc și dat drept invenția ginerelui lui N. Malaxa.

De atunci visurile sale s-au spulberat ca și tinerețea sufletului său.

Noile evenimente de după 23 August n-au fost înțelese de inginerul de formație veche. Inginer-șef la fabrica de vagoane din Arad, Isaia Ardeleanu își îndeplinește în mod conștiincios serviciul. Viața lui continuă însă să fie banală, goală, deoarece se izolează de frămîntările muncitorilor din fabrică. Francisc Munteanu sugerează viața inginerului de „om în cutie". De altfel, poartă ca și Belikov șoșoni și umbrelă, iar în camera unde se închide totdeauna după serviciu, sînt trase storuri grele la ferestre. Dar iată că storurile de la ferestre vor fi smulse și în cameră, ca și în sufletul său, va năvăli biruitor soarele, spulberînd pînzele de păianjen și în locul mirosului stătut de mucegai făcînd loc aerului îmbătător al adevăratei vieți.

În unele cronici ale romanului lui Francisc Munteanu se susține că ceea ce explică transformarea lui Isaia Ardeleanu, ceea ce-l apropie pe inginer de viața noastră, este numai pasiunea pentru tehnică. Dar pasiunea pentru tehnică, singură, nu poate explica reîntinerirea morală a lui Isaia Ardeleanu. Să ne amintim că Martin Eden al lui Jack London ajunge, cu eforturi supraomenești, dintr-un biet marinar un scriitor bogat și acoperit de glorie, dar otrava groaznică a pustiirii morale, generate de lipsa unui ideal pozitiv de viață îl macină. Martin Eden simte că se sufocă aidoma unei păsări lipsite de aer și se sinucide. Ceea ce face ca în sufletul lui Ardeleanu să se aprindă „al tinereții foc" este tocmai faptul că în măsura în care participă mai entuziast la lupta pentru construirea primelor strunguri românești, în aceeași măsură se apropie tot mai mult de viața muncitorilor, trăiește bucuriile și necazurile lor, ceea ce face ca în inima lui să înflorească din nou vechile sale visuri, vechea sa sete de viață.

N-avem decît să comparăm două scene din roman. Iată episodul cînd în fabrică trebuie să se monteze strungurile după planurile trimise de Ministerul Industriei Grele. „*Ardeleanu privi această muncă cu o ciudată oboseală: nu s-ar fi putut oare termina strungul și fără acest alai organizat?*" Și mai departe: „*Totul se duce. Peste un an, doi, vor sărbători strungul o sută, sau strungul o mie, apoi douăzeci și cinci de mii*".

Priviți însă scena cînd strungurile sînt într-adevăr încheiate, planurile trimise la Minister dovedindu-se greșite, datorită acțiunii sabotorilor — și aceste planuri fiind refăcute de inginerul Ardeleanu, după o muncă în care a pus tot sufletul său, alături de colectivul muncitorilor:

„*Muncitorii veniseră gătiți în haine de sărbătoare, iar fanfara, deși afară ploua, îmbrăcase uniforma cea nouă din doc alb, cu petlițe albastre..*" „*Ardeleanu, de sus, de la fereastra biroului, privea toată scena; simți cum o căldură plăcută îi năvălește în trup, apoi, puțin amețit, se rezemă de spătarul unui scaun*".

Într-adevăr, viața noastră dă deplină împlinire sufletească omului; într-adevăr, în afara luptei pentru triumful vieții noi, nu poate exista o adevărată fericire.

Isaia Ardeleanu poate răspunde acum întrebării care l-a tulburat toată viața: „Ce este fericirea?" El poate, ca și Faust, să strige clipei: „O, stai, ești prea de tot frumoasă", căci „De senina libertate — și de *viață* demn va fi — Numai acela, care poate — s-o cucerească zi de zi".

Existența Elenei Matcău, alt personaj din „În orașul de pe Mureș" pare fi aceea a unui „mormoloc" al societății, fiind străină de strălucirile orbitoare ale unor înalte preocupări sociale.

Dacă citești jurnalul de zi al Elenei, nici nu-ți poți închipui că ai de-a face cu o fată de 18 ani, vîrsta visurilor nobile, dezinteresate, pline de gingășie și de poezie.

Cam la acestea se reduc preocupările ei, notate în jurnal: frecventarea filmelor de cartier și a balurilor. Undeva, aflăm că la revelion a petrecut minunat. Altundeva, că George de la salarii se poartă obraznic cu ea, — a încercat s-o ia în brațe pe cînd trecea pe coridor, etc. Și Zoia Kosmodemianskaia ținea un jurnal. Dar cîtă deosebire! Printre gîndurile cele mai dragi inimii ei se află și acestea rostite de doctorul Astrov din piesa lui Cehov „Unchiul Vania" — *„la om totul trebuie să fie frumos: și fața, și îmbrăcămintea, și sufletul, și gîndurile"*.

Singura pasiune a vieții Elenei Matcău, pare a fi dragostea. Cînd era mai mică se îndrăgostise de un actor american de filme, Rodolfo. Tăia din revista „Cinema" toate pozele „Adonisului" ei, fie că era călare, fie că era în costum de baie, etc. Această dragoste platonică a durat aproape un an de zile pînă cînd a descoperit că Rodolfo a divorțat a patra oară, după un scandal enorm, nevoind să achite costul unei garnituri de dinți falși ai soției sale. Acum Elena s-a amorezat de Pavel, un tînăr muncitor fruntaș, membru înflăcărat al organizației de tineret. Dar dragostea ei este lipsită de farmec. În momentul cînd Pavel îi vorbește cu aprindere de U.T.M., de țeluri mari, ea se plictisește. Francisc Munteanu demonstrează că în momentul cînd dragostea devine unicul conținut al vieții, ea își pierde poezia, devine jalnică și sărăcăcioasă.

De aceea, oricît s-ar indigna unii critici Pavel nu poate continua asemenea dragoste sterilă.

Care ar fi fost soarta Elenei Matcău în trecuta orînduire? Poate că, părăsită de amantul ei, ar fi încercat să se otrăvească cu fosforul beților de chibrituri, ca una din eroinele lui Caragiale?

Viața aruncă însă la pămînt năzuințele ei mărunte, romanțioase, de fetiță de „pension". Elena Matcău este comprimată din postul de dactilografă de la fabrica „Juno" și repartizată oficiului brațelor de muncă. Ea este nevoită să intre în fabrica de strunguri „Victoria" pentru recalificare. Romanul nu dă răspuns precis cu privire la evoluția Elenei Matcău. În jurnalul ei încep să-și facă însă loc asemenea însemnări: *„Maistrul Crijan se pare că e un om bun. Peste șase luni de zile voi fi montatoare"*. *„Se pare că tata n-a avut dreptate cînd a spus că noi nu vom putea face strunguri niciodată"*. *„Mîine strungurile vor fi gata. Nici n-aș fi crezut că și tata minte"*. *„Azi a fost o zi minunată. Strungurile funcționează perfect. Ne-am îmbrățișat cu toții"*. Noi credem însă că Elena își va găsi un rost în viață și lumea ei psihică stearsă, săracă, va fi înlocuită cu o lume sufletească bogată, luminoasă.

Vedem cum toți acești eroi literari la care se adaugă motoganul Brad — analizat prea pe larg în cronicile apărute în presă pentru a mai fi nevoie de o nouă analiză — ajung la limanul unei vieți noi în lupta revoluționară pe care o duc muncitorii din fabrica „Victoria" pentru construirea primului strung romînesc. Astfel clasa muncitoare ne apare nu numai ca acea clasă care stă în fruntea luptei poporului pentru înălțarea edificiului societății socialiste, ci și acea clasă a cărei luptă dă un adînc conținut existenței omului.

Nu întîmplător romanul începe cu zilele triste, cenușii de toamnă și se termină cu zilele tulburătoare, strălucitoare ale primăverii.

Nu în mocirla intereselor egoiste poți afla „cămașa fericitului", ci în lupta pentru îndeplinirea aspirațiilor înalte, generoase ale societății; nu în zborul absurd al fluturelui de noapte în jurul luminei unei lămpi, ci în zborul săgetat, mîndru al albatrosului: „sus, tot mai sus" — acesta este sensul romanului „În orașul de pe Mureș".

Importanța înțelegerii ideii generalizatoare, acea forță motrice în crearea unui subiect unitar, se vădește în critica nejustă adusă romanului de Horia Bratu în articolul „Conflict și eroi". Horia Bratu critică faptul că pe primul plan al romanului este situat Mircea Rotaru și nu și celelalte personaje din colectivul tinerilor de la fabrica „Victoria". Argumentul adus în articolul „Conflict și eroi" este că tema romanului ar constitui-o „bătălia pentru construirea și punerea în producție a fabricii „Victoria", bătălie dusă în primul rînd de tinerii muncitori. Criticul nu sesizează faptul că „În orașul de pe Mureș"

întîlnim aceeaşi problematică întîlnită şi în celelalte scrieri ale lui Francisc Munteanu, problematică ce apare în înfăţişarea destinelor inginerului Ardeleanu, al lui Mircea Rotaru şi pe alte trepte de evoluţie ale lui Gheorghe Brad, Elena Matcău, etc., care-şi găsesc rostul existenţei lor în lupta pentru construirea primei fabrici de strunguri din ţară. De aceea romanul nu este numai istoria luptei pentru construirea şi punerea în funcţiune a fabricii „Victoria", ci şi a luptei grele, pline de meandre, pentru crearea unei noi fizionomii morale a unor oameni veniţi din diferite medii sociale. Această idee dă unitate romanului lui Francisc Munteanu explicînd şi o atare dispunere a planurilor subiectului care au în centru procesul de transformare al unor personaje ca Ardeleanu, Rotaru, Brad, etc. Horia Bratu a fost pus pe urme greşite de faptul că autorul şi-a închinat cartea tinerilor constructori de la „Fabrica de maşini şi unelte Iosif Rangheţ" din Arad. Dar nu totdeauna dedicaţiile corespund şi ideilor obiective ce se desprind din opere. Şi noi, ca şi Horia Bratu nu putem să fim de acord cu faptul că personajele cu o conştiinţă ridicată din colectivul tinerilor nu sînt realizate cu suficientă forţă artistică. Aceasta ni se pare însă că este o altă problemă, care se leagă de slăbiciunile conflictului cu duşmanul de clasă din fabrica „Victoria", şi despre care, oricît ar părea de curios, articolul intitulat „Conflict şi eroi" n-a spus o iotă.

Francisc Muteanu a intenţionat să arate cum prima fabrică de strunguri din ţara noastră se construieşte printr-o luptă acerbă cu duşmanul de clasă strecurat într-un post din Ministerul Industriei Grele sau introdus pe şantierul fabricii. Tocmai în focul acestei lupte trebuia să se ardă ceea ce se mai păstrase din vechea mentalitate la personajele principale şi să-şi evidenţieze calităţile lor eroii cu o conştiinţă ridicată.

Din păcate, conflictul cu personajele negative citate este cam exterior, introdus din afară. Aşa cum s-a arătat şi de către alte cronici literare, incidentul cu Ionaşcu et. Comp. poate fi uşor scos fără a se altera conţinutul cărţii. În acest caz am avea de a face cu povestirea luptei pentru crearea unor strunguri ale căror planuri au fost greşite, luptă în care participă o serie de oameni ce se rup treptat de sub influenţa mediului înconjurător, înapoiat unde trăiesc.

Singurul personaj negativ viabil este Anica. Şi nu este întîmplător că tocmai transformarea lui Ardeleanu este luminată puternic, el fiind pus în situaţia de a dezvălui secretarului regionalei de Partid, adevărata biografie a Anicăi, nepoata sa, care vrea să fugă în străinătate ca reprezentantă a fabricii de strunguri „Victoria". În timp ce eroii pozitivi lipsiţi de posibilitatea de a-şi dezvălui însuşirile lor sufleteşti într-o luptă dramatică, suferă de boala anemiei artistice.

A critica faptul că „Mircea Rotaru rămîne singurul personaj de prim plan din colectivul tinerilor" şi că „supărător este acest fapt, mai ales din cauză că ei oglindesc tendinţe mai înaintate decît cele întrupate în Mircea Rotaru", înseamnă a da apă la moară vechilor concepţii vulgarizatoare, care refuzau să considere epopeea lui M. Gorki „Viaţa lui Klim Samghin" drept o operă clasică a realismului socialist, deoarece în ea, chipurile, s-ar fi încălcat unul dintre cele mai importante principii ale compoziţiei operelor realismului socialist, în centrul acţiunii aflîndu-se odiseia vieţii unui personaj negativ şi nu a unui erou pozitiv.

Există nenumărate căi şi nenumărate mijloace pentru zugrăvirea adevărului vieţii. Neînţelegerea acestui fapt duce în critica literară la aruncarea anatemei asupra unor personaje „deosebite", la impunerea unor canoane în ceea ce priveşte structura subiectului unor cărţi, ceea ce nu poate decît să dăuneze reflectării curajoase a realităţii. Doar realismul socialist, aşa cum a spus K. Fedin la cel de al doilea Congres al Scriitorilor Sovietici, nu-i un ghiveci alcătuit din următoarea compoziţie strictă: „50% eroi pozitivi, 5% eroi negativi, 1% contradicţii sociale, 1% romantism, iar restul apă distilată".

Referindu-ne însă la slăbiciunile romanului, rămîne un fapt că majoritatea celor care au scris despre „În oraşul de pe Mureş" s-au lovit de anumite note străine întîl-

nite în creaţia lui Francisc Munteanu. Nu putem să ne declarăm de acord cu acei critici care respingînd interpretările scolastice ale adversarilor lor din discuţie au căzut în extrema opusă, făcînd exerciţii de critică „aerodinamică", înlocuind analiza temeinică, ştiinţifică a romanului cu tămîieri neprincipiale. Vorbind despre criticile aduse de I. Mihăileanu personajului Oniga, Horia Bratu se ascunde în dosul unui citat din Simonov, după care scriitorul nu este obligat să arate personal cu degetul şi să spună „aici e negru, aici e alb", fără să vadă însă că prin aceasta Simonov nu înţelegea deloc lipsa unei atitudini clare a autorului faţă de faptele eroului. K. Simonov, aşa cum arată şi prin critica adusă lucrărilor lui Ehrenburg şi Verei Panova, se referă doar la faptul că criticul trebuie să sesizeze aprecierea cuprinsă în construcţia interioară a imaginii artistice şi să nu ceară o expunere de motive.

Romanul lui Francisc Munteanu suferă de lipsuri importante care se cer dezvăluite cu ascuţime atît pentru dezvoltarea creatoare a acestui scriitor tînăr cît şi pentru faptul că asemenea lipsuri pîndesc şi alte opere literare.

Toţi preopinenţii în discuţie au fost de acord că transformarea unor personaje nu este redată cu forţă artistică, că este lipsită de expresivitate. Nu toţi au fost însă de acord că acestea nu reprezintă simple deficienţe de ordin artistic ci că îşi au rădăcinile în greşeli de concepţie, că reflectă anumite laturi defectuoase ale aprecierii dată de autor fenomenelor din realitate.

Astfel se prezintă lucrurile în cazul personajului Mircea Rotaru. Zugrăvind cu talent tarele sufleteşti ale eroului, penelul scriitorului pare că pierde din culori la sfîrşitul romanului, cînd trebuia de-abia să se aprindă de bogăţia culorilor, înfăţişînd transformarea lui Mircea Rotaru şi în acelaş timp măreţia societăţii noastre care transformă asemenea oameni avînd pe umeri atîtea poveri ale trecutului.

Una din caracteristicile romanului „În oraşul de pe Mureş" o constituie faptul că întîlnim nu atît caracterizările eroilor de către autor, cît mai degrabă autocaracterizările eroilor în ample monologuri interioare. Aceasta şi dă posibilitate scriitorului să înfăţişeze caracterul complex şi contradictoriu al naşterii gîndurilor şi simţămintelor personajelor, să înfăţişeze pregnant lupta zbuciumată care se dă în sufletele lor.

Nu ştim însă pentru ce Francisc Munteanu după ce deschide perspectiva integrării lui Rotaru în lumea noastră nouă, renunţă la acest procedeu, privind din afară personajul, tocmai cînd trebuia să înfăţişeze aspectele luminoase ale biruinţei noului din conştiinţa sa, făcînd ca aceste aspecte să fie enunţate declarativ, neconvingător.

Parcă există o oarecare neîncredere a scriitorului, un oarecare scepticism în ceea ce priveşte transformarea reală a eroului. Astfel se şi explică de ce Francisc Munteanu prezintă în ultima treaptă de evoluţie a personajului, acte negative lipsite de o motivare cauzală. Mircea Rotaru avînd o aventură cu prietena mătuşii sale, dizgraţioasa muieruşcă Virginica, încearcă un sentiment de adîncă ruşine şi de dispreţ faţă de sine, făcîndu-i-se scîrbă de asemenea societate aglomerată de oameni putreziţi de vii şi se apropie tot mai mult de viaţa curată, adevărată din fabrică. După ce însă Mircea Rotaru potrivit relatărilor autorului se integrase cu entuziasm în munca pentru făurirea primelor strunguri romîneşti, aflăm, aşa, în treacăt, că el continuă să trăiască cu Virginica. Care este justificarea? Evident nu cerem o declaraţie în scris a autorului ci arătarea legăturii cauzale, a interdependenţei actelor personajului. Parcă autorul este urmărit de groaza ca nu cumva să lustruiască realitatea, ca nu cumva s-o pudreze cu praf de zahăr din zaharniţele scriitorilor idealizanţi.

Dar a arăta cu patos aspectele strălucitoare ale victoriei noului nu înseamnă a idealiza realitatea.

Lucrurile devin mai evidente în prezentarea personajului Oniga. Aici apare cu claritate prezentarea statică a realităţii cînd vechiul este mai puternic, fără a se înfăţişa cu forţă artistică lupta contradictorie dintre vechi şi nou şi biruinţa noului.

Oniga este unul din membrii devotaţi ai partidului, care în întregime, fără rezerve

și compromisuri, și-a închinat viața luptei pentru fericirea patriei. Din cîteva scene izolate întrezărim toată frumusețea inimii lui de comunist. Nu poți decît să regreți că aceste trăsături luminoase rămîn numai schițate, datorită slăbiciunii conflictului din fabrica „Victoria". Singurele evenimente mai deosebite din viața lui Oniga sînt cele legate de căsnicia lui. Aici însă cititorului îi sînt ridicate probleme importante. La început Oniga este cuprins de un sentiment mai puternic decît o simplă simpatie pentru Maria — sentiment exprimat într-un mod stîngaci, propriu firii lui timide. Iată un dialog între proaspeții căsătoriți: *„Așa-i, Oniga,* — îi spune Maria — *noi ne vom iubi întotdeauna?"* —*„Ei drace, dar ce fel de vorbă e asta? Noi și după totdeauna ne vom iubi!"* Credem că Oniga n-are nici un motiv să fie nesincer. Iată însă că peste cîteva pagini din relatarea gîndurilor lui Oniga aflăm că ei *„trăiesc ca doi oameni străini, n-au nimic comun în afara discuțiilor principiale și a patului, care, de altfel, îi leagă prea puțin"*; *„o privi lung, de parcă acum ar fi văzut-o prima oară... De ce se însurase cu ea?"*

Ce s-a întîmplat? — se întreabă cititorul. „Ei, na, răspunde autorul, așa se mai întîmplă în viață". Oniga, după cum am văzut, este o fire cinstită, pătrunsă în întregime de demnitatea și măreția cauzei pe care o slujește. Iată însă că Oniga, dîndu-și seama de falsitatea căsniciei sale, continuă să trăiască alături de Maria, fără a-i spune adevărul, numai pentru că va avea un copil. Cum se poate — se întreabă cititorul — nu cumva atunci în însăși principialitatea sa este ceva putred? Autorul se mulțumește însă să constate faptul, argumentînd că în viață sînt și asemenea căsnicii. Am vrea să fim bine înțeleși. Viața este cît se poate de complexă, de variată. Este aburdă încercarea unor critici literari de a da „bilet de voie" pentru a apărea în opere literare numai anumitor fapte din realitate. Opera beletristică nu este însă o simplă achiziție de fapte diferite de viață, ea alcătuiește un tot, o unitate închegată, datorită mesajului de idei pe care-l cuprinde. În funcție de acest mesaj de idei, actele personajului trebuie să aibe o motivare interioară, reflectînd legătura cauzală-temporală a personajelor și evenimentelor, interdependența dintre fenomene.

Cît de incredibile sînt după toate scenele amintite cuvintele rostite de Oniga în fața inginerului Ardeleanu cu privire la dragostea mare ce s-ar fi născut ulterior între Oniga și Maria, cît de artificială pare frămîntarea lui Oniga pentru cămin, în legătură cu mobila pe care trebuie s-o cumpere: mobilă în stil vechi sau în stil modern!

Francisc Munteanu voind să înfățișeze cu curaj adevărul aspru al realității fără a apela la nici o contrafacere, se situiază pe poziții obiectiviste care-l fac să reflecte static realitatea, să stăruie numai asupra aspectelor întunecate din conștiința eroilor, fără a arăta în culori aprinse cum irumpe și biruie nou.

Astfel își găsește explicația și acea undă de tristețe care străbate sfîrșitul romanului, în ciuda rezolvării fericite a intrigii. După cum își găsesc explicația și carențele pe care le prezintă ultima povestire a lui Francisc Munteanu, „A venit un om".

Adevărul vieții nu constă însă în simpla reproducere fotografică a faptelor brute din realitate, în cultul lipsit de discernămînt a „ceea ce se întîmplă în viață", ci în dezvăluirea pătimașă în numele unui înalt ideal social a esenței fenomenelor sociale. Belinski scria că: *„Sarcina romanului, ca operă de artă, este de a da la o parte tot ce e întîmplător în viață de fiecare zi și în evenimentele istorice, de a pătrunde pînă în adîncul inimii lor, pînă la ideea dătătoare de viață, de a face din ceea ce este disparat și exterior o arteră a spiritului și a rațiunii"*.

Or, Francisc Munteanu care posedă prețiosul talent al zugrăvirii fidele a vieții, în unele cazuri datorită ploconirii în fața faptelor neesențiale din realitate, nu reușește să pătrundă pînă în adîncul inimii evenimentelor, și de aceea atunci nici nu poate să facă din ceea ce este „disparat și exterior", o „arteră a spiritului și a rațiunii".

L. RAICU

KONST. FEDIN: „FRAȚII"

„Frații" e scris în deceniul al treilea și nu reprezintă decît o fază în atît de agitata dezvoltare a talentului lui Konst. Fedin. De aceea se cuvine să privim romanul nu în absolut, ca o dezlegare încheiată a preocupărilor din totdeauna ale scriitorului, ci numai din perspectiva dată de scurgerea timpului, avînd cunoștință de ideile scriitorului corespunzătoare acelei faze. Problema pusă de Konst. Fedin capătă în „Frații" o dezlegare contradictorie, — multe laturi ale cărții apar acum discutabile, mai ales dacă ne gîndim la ultimele producții, „Primele bucurii" și „O vară neobișnuită", în care scriitorul a găsit soluții noi acelorași întrebări. De aceea nu se justifică punctul de vedere al unor cronicari ai noștri, a căror articole strecoară impresia că romanul abia ar fi fost încheiat și ar exprima gîndirea lui Fedin în prezent. Dar unghiul din care trebuie considerată cartea e altul. Criticii sovietici au spus acest lucru răspicat. Iată ce găsim într-o monografie asupra lui Fedin de B. Brainina: *„Drumul creației lui Fedin este complex și plin de contradicții; poate că nicăieri nu s-au manifestat aceste contradicții atît de acut și de palpabil ca în romanul „Frații"*.

Problematica romanului „Frații" e aceea a tuturor cărților lui Konst. Fedin. Acesta e un scriitor de mare ținută intelectuală, ceea ce îi conferă un loc aparte în literatura sovietică, alături poate de Alexei Tolstoi și Ilya Ehrenburg. De-a lungul întregii sale opere Fedin filozofează asupra existenței omului, asupra destinului artei, a structurii artistului, a desăvîrșirii în artă, a raportului între artist și societate, asupra locului intelectualului în revoluție.

O nouă carte înseamnă pentru Fedin relevarea unei laturi noi a procesului muncii artistice, a destinului creatorului de artă. Literatura lui Fedin e de un tip superior, o literatură prin excelență problematică, păstrînd astfel, cu alte mijloace, cu altă viziune, o tradiție a scriitorilor ruși. Fedin e un creator de viață, un romancier de tipul clasic, dar, în același timp, e mereu frămîntat de idei, e un filozof preocupat de destinul omului, silindu-se să găsească soluții unor complicate întrebări. La noi, deși de o diferită formație, i-ar corespunde Camil Petrescu. În literatura lumii el s-ar apropia, din alt punct de vedere, acela al preocupării pentru natura artei, în cazul prezent a muzicii, de Romain Rolland. Am compara „Frații" cu „Jean Cristophe" ori cu „L'âme enchantée". Dar apropierea e riscată și poate aluneca în aberație, dacă ne gîndim că Fedin rămîne înainte de toate un scriitor rus al epocii sovietice. De aceea mai rodnică ar fi compararea cu Gorki, avînd comună cu acesta pasiunea ideilor, cu Dostoievski, de care l-au legat afinități de concepție, de atmosferă, cu Tolstoi, poate mai cu seamă în ultima vreme prin trilogia începută cu „Primele bucurii", continuată cu „O vară

neobișnuită". În sfîrșit, spre a pune în valoare particularitățile artei lui Fedin, trebuie avut în vedere înainte de toate că „Frații", e un roman al epocii sovietice, însușirile și defectele sale găsindu-și explicația în împrejurările întîiului deceniu de existență a literaturii sovietice.

În „Frații", urmărind destinul lui Nikita Karev, scriitorul întreprinde un mare studiu monografic al psihologiei artistului, reluînd astfel o preocupare a sa, prezentă încă în primele scrieri, dar punînd problema sub un alt aspect, determinat de aderența mereu mai strînsă — aderență sufletească, activă de data aceasta — la ideile Partidului Comunist. Cu acest nou roman, Fedin înfruntă din plin o întrebare capitală, aceea a poziției intelectualului într-o epocă revoluționară.

Structura însăși a cărții e puțin întîlnită la alții: într-atît de neobișnuită și complexă maniera artistică, într-atît de învălmășite tablourile, într-atît narațiunea e lipsită de vreo ordine naturală. Nici nu pomenim de o cronologie. Fedin sfidează pe oneștii cititori de literatură și romanul e astfel construit, eroii sînt astfel urmăriți, încît înclini să admiți că ceea ce s-a cristalizat de-a lungul vremii în această materie reprezintă o regretabilă prejudecată. Ceea ce incontestabil izbește la prima vedere, este însă impresia unei personalități vii, a unei viguroase gîndiri creatoare, originale. Aici nu e poză gratuită, dar e efortul impresionant, grav — încununat sau nu de succes, cu siguranță însă îndreptat într-o direcție pozitivă — efortul de a cuprinde viața, de a face mai simțit suflul încordat al revoluției, de a pune în mișcare eroi, împinși de un resort omenesc autentic, de a include timpul și a-i da o expresie materială. În acea epocă, în care toate se răsturnau și abia începeau să se așeze din nou, într-alt fel scriitorul putea nutri convingerea că vechiul, clasicul tip de roman e perimat și se impun cel puțin pe planul acesta, reforme înnoitoare. Felul aparte, dificil al cărții izvorăște și din dificultatea însăși a problemei, dar și din prezența stăruitoare în conștiința scriitorului a unor confuzii de concepție. Peste paginile cărții plutește o ceață stranie care nu știm de unde vine. Destinul compozitorului Nikita Karev nu e un continuu marș triumfal, accentele tragice sînt la locul lor, sînt bine puse, dar nu-i mai puțin adevărat că atmosfera e exagerat de sumbră, e saturată de presimțiri chinuitoare și misterioase acorduri wagneriene. Întunecata umbră rece a lui Dostoievski, masca tragică a marelui scriitor rus — „conștiința noastră bolnavă" — tulbură încă visele lui Konstantin Fedin. Și nu era numai o vedenie. În acea epocă, atît de dramatică, de purgatoriu al conștiințelor, zbuciumul lui Fedin nu semăna în intensitate cu cel al altor scriitori, nici ei feriți de dileme. Era dificil și drumul lui Kuprin. Acesta trecea printr-o criză adîncă: „Kuprin nu scrie — bea" spunea Gorki. Dar Kuprin era și el un vechi, un tradițional realist. Kuprin nu putea să nu se întoarcă. Nici Ehrenburg nu pășea cu ușurință pe drumurile înoitoare. El cădea în greșeli mari. Critica sa țintea un obiectiv confuz. Dar Ehrenburg fusese întotdeauna un spirit eminamente critic, el se situa întotdeauna pe o platformă opusă oricărei mistici — antenele nervoase, mobile ale spiritului său nu puteau să nu surprindă în cele din urmă singura orientare indicată.

Altul e cazul lui Fedin. Nu e vorba numai de lupta pentru depășirea vechiului realism critic, pentru însușirea pricipiilor de creație ale realismului socialist, de înțelegerea sarcinilor literaturii noi, specifice epocii de construire a socialismului. În conceperea însăși a procesului de creație, opera lui Fedin prezenta linii contradictorii. Cu Fedin se petrecea un fenomen curios. Activist bolșevic în presă, Fedin lupta pentru triumful Puterii Sovietice. Ca publicist, el nu mai avea ce să aleagă. Ca scriitor, el avea o înțelegere teoretică limpede, lucidă a rolului proletariatului, a rolului partidului comunist în revoluție și în lupta de făurire a noii orînduiri socialiste. Dar precum el însuși va mărturisi mai tîrziu, metoda sa de creație era departe de realism. Scriitorul nutrea notorii convingeri antirealiste în înțelegerea conținutului artei ca reflectare a realității. Fedin considera că „între oglindirea realității în artă" și „ficțiunea pură", adică pro

dusul imaginației scriitorului „ar exista o contradicție". E vechea, falsa teorie a esteticii idealiste despre o opoziție ireductibilă între viață și ficțiune, între artă și realitate. Curios e însă că scriitorul, deși intuia eroarea, nu o putea ocoli. Mai tîrziu el va înțelege că veridicitatea artei vine din armonizarea fanteziei cu realitatea. Desigur, nici pe atunci, scrie Fedin, nu era *„cine știe ce greutate să pătrunzi aceste lucruri cu mintea"*. Era însă *„foarte greu"* să sezisezi lucrul acesta *„ca scriitor"*, găsind modalitatea, felul concret de a crea eroi care să rezulte *„din observarea vieții reale"*. Cartea lui Fedin, „Maidanul", e semnificativă din acest punct de vedere, prin încercarea scriitorului de a concilia realismul cu decadentismul. Stilul sorierii se caracterizează — după cum va spune Fedin mai tîrziu — prin *„febră ritmică și o ușoară beție de cuvinte"*. Cuvîntul era ales după un principiu eufonic. Scriitorul ascultă mai întîi, cu atenție, sunetul specific al cuvîntului, și abia după aceea se preocupă de înțelesul său, ca de un criteriu accesoriu.

Gîndirea scriitorului, viziunea însăși a vieții amintesc de aproape pe Dostoievski. Iată ce îi scria el lui Gorki: *„Dacă un cal dresat pentru cursele de trap, frumos, inteligent și desigur util trezește în mine oarecare admirație, în schimb mă mișcă profund o mîrțoagă care nu e bună de nimic. Eu știu că în aceasta constă greșeala felului meu de a vedea, dar îmi lipsește tăria să mă vindec iar ochelarii nu-mi plac"*. Fedin simpatiza înainte de toate ceea ce e mizer și inutil și făcea, ca Dostoievski, apologia suferinței. Nu omul care a reușit să se rupă din sclavia exploatării și a suferinței, ridicîndu-se la o înțelegere superioară a necesității luptei revoluționare—omul simplu care construia socialismul — oprea în primul rînd simpatia scriitorului, ci făptura primitivă, mizeră *„cu preocupări zilnice sărace"* — *„mîrțoaga nevinovată care duce în spinare povara brutală a istoriei, de la o epocă la alta"*. Pentru a înfrînge în el mistica dostoievskiană a suferinței, teoria cultului jertfei, și pentru a se apropia în creația sa de principiile realismului, Fedin a avut de purtat o luptă deosebit de grea. Gorki a fost acela care l-a sprijinit cu prețuire pentru talentul său, dar arătînd intransigență față de orice confuzii — în această fază decisivă în dezvoltarea sa. Corespondența Gorki-Fedin ne apare plină de revelații. Gorki l-a smuls pe scriitor de sub stăpînirea lui Dostoievski, — arătînd în ce constă conținutul greșelii sale. *„Boala, suferința* — îi scria Gorki, — *trebuie urîte"*. Mai tîrziu, în conștiința lui Fedin s-a limpezit convingerea necesității de a înlocui poetizarea suferinței prin poetizarea luptei pline de eroism a oamenilor care înfruntă suferința, o disprețuiesc, o batjocoresc și o înfrîng — iar cultul omului umil prin glorificarea omului animat de înalte idealuri și, practic, capabil de a le înfăptui. Lupta lui Fedin cu sine însuși nu constituie, după cum am mai spus, un fenomen izolat, fiind un aspect al luptei ideologice desfășurate pe frontul literaturii sovietice în primul deceniu de după Revoluție; ea se deosebea numai prin intensitate. Fedin a scris romanul „Frații" între anii 1926 și 1928. Nu trebuie să avem ideea naivă că vechile erori ale scriitorului dispăruseră, — contradicții acute se manifestă și acum în creația lui Fedin — deosebirea stă numai în faptul că de astă dată ele se rezolvă în cea mai mare parte într-un fel pozitiv, prin predominanța a ceea ce era mai bun, mai aproape de revoluție în gîndirea scriitorului. Linii contradictorii se pot desluși, cum vom vedea, în însuși chipul în care scriitorul a înfățișat destinul eroului său principal, în atitudinea scriitorului față de impasul în care eroul se găsește la un moment dat. Dar meritul mare al cărții se impune în cele din urmă. Tabloul încleștării revoluționare se vede ca printr-un geam aburit, puțin tulburat; liniile cadrului, dimensiunile sale sînt nu tocmai bine apăsate — dar tabloul se vede și e convingător. Destinul lui Nikita Karev e urmărit poate nu cu suficientă fermitate, dar e urmărit cu multă pătrundere psihologică, cu multă putere de observație — și în cele din urmă scriitorul ne face să înțelegem pe deplin tragedia individualismului, falimentul filistinismului burghez și superioritatea noilor raporturi morale, superioritatea oamenilor noi, a luptăto-

rilor pentru comunism. În sfîrșit, ideea că artistul autentic nu are altă viață decît alături de poporul său, strîns legat de destinul patriei sale — această idee e de fapt concluzia esențială, rostită de astădată nu numai cu vigoare dar și cu limpezime a romanului.

★

Să facem mai întîi să se destrame acea ușoară ceață despre care am spus că tulbură adesea imaginea epocii și a eroului. În romanul „Frații" mai plutește încă un aer straniu. De unde vine această impresie? Probabil, mai întîi din cauza răvășitei compoziții a romanului. Dar despre asta vom vorbi mai tîrziu. Sînt în roman — adesea — întîmplări ciudate, enigmatice, chinuitoare și inexplicabile presimțiri tragice. Scriitorul lasă asupra unor eroi pîcla grea a fatalității. Nikita Karev e chinuit în răstimpuri de presimțiri îngrozitoare. Ele nu par a veni — cum consideră tov. S. Damian într-o interesantă cronică a romanului „Frații" — numai din presimțirea destinului tragic al eroului, destin determinat de cauze raționale, atîta vreme cît eroul pierde unul după altul beneficiile vieții și nu se simte atras în mod hotărîtor de revoluție. Pare a fi altceva. Nikita Karev rătăcește înebunit prin oraș, terorizat de gînduri sumbre, zbuciumat, și are la un moment dat impresia că undeva va porni cu necesitate un incendiu; și incendiul presimțit izbucnește. Puțin după sinuciderea prietenului său și coleg de conservator, în Germania, Nikita, îngrozit, presimte alte nenorociri și presimțirile sale sînt mereu confirmate.

Creația de tipuri feminine prezintă la Fedin un caracter curios și aici, fără discuție, se manifestă apropiata influență a lui Dostoievski. Femeia e învăluită de un văl excesiv enigmatic iar reacțiile ei sînt cîteodată lipsite de o motivare psihologică. Acel aer misterios care învăluia eroinele lui Turgheniev și în care, cum ne amintim, Ibrăileanu vedea tot farmecul și explicația acelui lirism specific scriitorului rus nu explică, în prezentul caz, decît puțin. La Fedin linia enigmaticului e de multe ori împinsă peste marginile cuvenite și femeia apare atunci într-o ipostază stranie, aproape halucinantă. De fapt, despre ce e vorba? De o misterioasă trăire interioară, specifică de altfel femeii într-o mai mare măsură, netălmăcită de scriitor în gesturi exterioare, sau mai scurt, între manifestări și viața psihologică nu există o deplină corespondență, liniile raportului logic se încordează, se răsucesc și se rup. Varvarei Mihailovna Șerstobitova i se pare că stăpînește cu o forță covîrșitoare mintea și voința lui Nikita Karev, consideră că acest lucru e mai dinainte stabilit printr-o fatalitate, ori ce rezistență fiind fără urmări. Nikita n-o iubește, — asta e sigur, — ea, în schimb, e irevocabil convinsă că destinul lor comun e pecetluit, de aceea îi repetă mereu cu o siguranță inexplicabilă: „*Fără mine nu poți fi fericit*". Apoi Irina, cea de a doua eroină a romanului, renunță la Nikita Karev și fără vre-o explicație se aruncă în brațele lui Rodion, cel care a fost pe vremuri soțul Varvarei Mihailovna Șerstobitova. Dar impresia de care am vorbit, în cea mai mare măsură vine din caracterul straniu al unor procedee compoziționale. Se observă acest fenomen la Fedin, că lucrurile discutabile nu vin dintr-o inaptitudine ci, cel mai adesea, din anumite convingeri teoretice eronate. Vom vedea că o relativă schematizare a imaginii comunistului nu vine, cum se întîmplă prea des la noi, fie din necunoaștere, fie din lipsa unui fior de viață autentic, ci dintr-o falsă viziune, specifică scriitorului în acea vreme, asupra tipului de revoluționar. Dar aceste laturi discutabile nu înping pe scriitor la eșec și imaginea dedusă e, în mare — valabilă. Structura contorsionată a cărții nu e rezultatul unei inaptitudini de organizare ci reprezintă numai efectul exagerat al intenției de a recrea viața reală, de a rămîne credincios desfășurării fenomenelor vieții fără implicații livrești care ar prăbuși totul în convențional. Noua structură a compoziției nu reprezintă un act în sine dăunător cînd slujește intenției de a da necondiționat, nediformat cititorului iluzia vieții reale, ea dăunează numai cînd răpește cărții limpezimea ideii, fermitatea tipurilor de oameni. La noi, un asemenea punct de vedere estetic, în înțeles

pozitiv, l-a reprezentat Camil Petrescu, scriitor — ca și Fedin — de înaltă ținută intelectuală. Modalitatea e aceasta: autorul lasă să se desfășoare curgerea vieții, „fluxul amintirilor", iar dacă între timp „pornind" de la un cuvînt „își amintește o nouă întîmplare", „nu-i nimic" — o adaugă în chip de paranteză. Dacă nu e aplicat rațional, acest program de creație duce la haos, altfel nu e contestabil și poate da bune rezultate ca în cazul lui Fedin. În plus, scriitorul însoțește „fluxul amintirilor" de lungi și foarte lirice digresiuni — de excelentă calitate. În „Orașe și ani" se începe cu un „Capitol despre anul în care se sfîrșește romanul" și se merge mai departe tot astfel fără vreun criteriu de cronologie consecutivă, nu însă după bunul plac al scriitorului, ci respectînd o desfășurare care e a naturii și a vieții însăși. Tot astfel se întîmplă și cu celălalt roman al lui Fedin — „Frații". Cartea se deschide la o petrecere a doctorului Matvei Karev, fratele lui Nikita — una din serile mondene organizate periodic de doctor și de soția sa — cu înalți oaspeți — artiști, somități ale științei și gîndirii ruse. Intră în scenă Rodion, căutînd înfrigurat pe bătrînul doctor — și mai tîrziu — Varvara Mihailovna, venită în căutarea lui Rodion. E un prilej pentru scriitor să rememoreze relațiile lui Nikita Karev cu cei doi veniți inopinat. Se descoperă astfel o complicată intrigă, iar liniile povestirii în loc să fie desfășurate în continuare, cum se întîmplă în tipul clasic de roman, sînt împinse dimpotrivă, în trecut, mereu mai în trecut și mai adînc pînă, în sfîrșit, se descoperă — atît cît autorul ne permite să descoperim, adică încă într-o lumină tulbure, — fondul tragic al destinului lui Nikita Karev. Ajuns aici, scriitorul după un ocol de vreo trei sute de pagini, dar nu un ocol de simplă rememorare ci unul de restabilire a faptelor, se întoarce iarăși spre prezent. Structura aceasta a cărții are avantaje multe, și adesea e indicată cu atît mai mult în cazul lui Fedin, preocupat veșnic de sondajul interior, mereu nesatisfăcut de el — și mai ales în cazul acelui Fedin de acum trei decenii, a cărui ipostază am schițat-o mai înainte. Dar scriitorul exagerează peste măsură numitul procedeu, fără a fi însă în primejdie de a îneca partea masivă, de mare valoare a cărții într-o apă tulbure, prin care nu se mai zărește nimic. Se observă următorul fenomen: scriitorul descrie mai întîi o complicată acțiune, un șir lung de gesturi și manifestări fizice ale unor eroi cărora nici nu le dă numele cîteodată — savurează povestirea, indiferent la faptul că cititorul nu pricepe finalul chestiunii și, fără a se arăta mîhnit de această întîmplare. Mult mai tîrziu scriitorul epuizează culorile și lăsînd deoparte uneltele peisagistice pare a-și aminti de cititor în sfîrșit și ne lămurește pe larg și în detalii ce anume se petrecuse, în ce fel trebuie să înțelegem un gest și în ce fel altul, de ce unul a strigat „Săriți, oameni buni" și de ce altul s-a repezit la el și drept răspuns l-a tras energic de păr. Asta ar fi modalitatea în ce îl privește pe Fedin. Ne aflăm, să zicem, la obișnuita petrecere în casa Karevilor — am mai vorbit de această scenă — și la un moment dat își face apariția Rodion, trimis să cheme pe doctor la Șering care se îmbolnăvise greu. Printre invitați se află și Nikita Karev. Văzînd pe Nikita Karev, Rodion tresare, se crispează de durere, se încruntă și cititorul asistă uimit la această scenă fără să priceapă nimic. Durerea și spaima vădite acum de Rodion ne vor fi explicate abia către sfîrșitul romanului. „*Cum de te afli dumneata aici*?" întreabă Rodion. Reacțiile fiecărui erou ne sînt în continuare atent descrise dar, iarăși, nu ne e dat să aflăm cărei gîndiri și stări de spirit corespund. Maniera aceasta pe lîngă multe inconveniente, are darul de a-l păstra încordat pe cititor, silindu-l, fără a-i satisface curiozitatea, să parcurgă pînă la capăt sutele de pagini ale romanului. Rodion — în tot acest timp — „*are aerul că se străduește să-și reprime o dorință puternică*". Ce-ar fi avut de gînd Rodion și de ce se silește să-și reprime pornirile? Iată însă că înfruntarea nebuloasă, neexplicată între cei doi, face atent pe un alt invitat la serata Karevilor — bătrînul savant Arseni Arsenievici Bach. Despre Bach nu va mai fi vorba decît mult mai tîrziu, peste sute de pagini. Savantul pare a fi inițiat în chestiune, încît prezența sa pune în încurcătură pe

Rodion, care se fîstîceşte: „*Sîngele tînăr năvăli în obrajii matrozului colorîndu-i faţa naivă...*“ Bineînţeles nu pricepem nimic, dar acest lucru nu-l impresionează în mod deosebit pe autor, care, spre a spori încordarea enigmatică a scenei, face să se deschidă „încet“ uşa şi în salonul Karenilor să se ivească o necunoscută care, luîndu-l pe Rodion de braţ, zice: „*Vă rog să mă iertaţi că am pătruns aşa dintr-odată, dar am nevoie de acest om aiurit*“. Ne aflăm, după părerea scriitorului „*în clipa cea mai uimitoare, cea mai stranie, cea mai mută din seara petrecerii*“. Atmosfera e foarte încordată şi la un moment dat Rodion strigă femeii necunoscute: „*secătură*“! Asistăm la o conversaţie al cărei sens se va limpezi în viitor. La sfîrşit, vom afla că repulsia arătată de Rodion faţă de această femeie se datoreşte faptului că ea fiind soţia lui, l-a părăsit urmîndu-l pe compozitor. Ne va fi limpede şi cauza încordării existente între cei doi bărbaţi. Dar deocamdată nu ştim nimic şi avem mereu iluzia că asistăm la un film mut, vedem gesturile, mimica personajelor — raţiunea şi înlănţuirea faptelor rămînînd deocamdată acoperite.

Toate la un loc tulbură limpezimea imaginii — şi reprezintă o concesie făcută de scriitor în acea vreme procedeelor artei formaliste. Dar în ciuda tuturor acestor turburări ni se descoperă arta marelui scriitor, un bun roman realist din paginile cărua iese la iveală şi epoca agitată a Revoluţiei, iar pe fundalul acesteia o solidă creaţie de oameni peste care pluteşte întunecatul duh al lui Nikita Karev.

Scriitorul topeşte psihologia artistului în materia concretă a unui roman; e preocupat mai întîi de formaţia şi de structura caracteristică a artistului. Scriitorul nu neglijează o clipă structura specifică a eroului său. Nikita Karev e mereu un artist, un mare compozitor. Paginile cele mai bune descriu procesul de creaţie, prin notarea impresiilor lumii exterioare şi transfigurarea lor. Prin vuietul pădurii, al vîntului, al străzii, al ploii, scriitorul face să se distingă accentele fundamentale ale simfoniei. E de observat acest lucru, că niciodată Fedin nu face descripţie de natură, peisaj, nu notează impresii — decît doar pare a interpreta toate acestea şi a le da un sens artistic, legat de muzică. Nikita Karev e un mare compozitor şi impresiile lumii joacă halucinant în gîndurile şi în fantezia lui — scriitorul ne strecoară cu subtilitate această senzaţie. Însuşirile excepţionale se află undeva în adînc şi e greu să fie descoperite şi puse în valoare — şi acesta e cazul lui Nikita Karev prin care scriitorul ia în dezbatere delicate chestiuni de psihologie. Artistul se cunoaşte pe sine şi se urneşte cu preţul unor eforturi dureroase, chinuitoare — adesea fără perspectivă. Mai mult încă, la prima vedere s-ar părea că Nikita Karev nici nu dispune de vre-o înclinaţie particulară şi are mereu senzaţia că, în ciuda voinţei sale, e obligat la o muncă inutilă şi istovitoare, fără vre-un folos posibil. E prima impresie — subtil păstrată de scriitor pînă la un moment — dar apoi ea se destramă spre a face loc convingerii că istovirea, senzaţia de tortură nu vin dintr-o lipsă de însuşiri, ci ca un rezultat al chemării fatale, al grelelor jertfe ce se presimt de pe acum — subliniind destinul tragic al eroului. Copilul se simte chemat spre muzică în virtutea unei atracţii irezistibile şi avînd întîia oară vioara, presimte jertfele ce vor urma. De acum înainte „totul era pierdut“. Istovirea şi permanenta, chinuitoarea apăsare pornesc de aici şi copilul urăşte vioara, nu dintr-o neputinţă sau din nepăsare faţă de artă — dar ca pe o forţă oarbă în faţa căreia presimte că va fi silit să îngenuncheze, jertfind totul.

Fedin apasă mereu pe această impresie, fără însă a o lămuri. Mereu ai senzaţia că se apropie o încercare cumplită, ceva crud, dureros, ireparabil. De acum înainte eroul va sacrifica totul, va pierde totul în viaţă, fără a se putea împotrivi, fără a schiţa vre-un gest de apărare. Păşeşte pe un drum infernal, fără speranţă, şi nu se mai poate opri. Va iubi şi va fi silit să fugă înspăimîntat de femeia iubită. Va avea prieteni şi-i va părăsi. Va avea un frate şi se va despărţi de el cu răceală iar pe celălalt îl va blestema la căpătîiul tatălui lor mort. Va intui în Revoluţie un sprijin, un mod de regenerare şi va fugi în cele din urmă de ea, speriat de perspectiva

de a i se supune. „*S-a născut în tine această convingere insuportabilă* — îi spune Varvara Mihailovna Șerstobitova — *că omul cel mai apropiat n-are alt rol pe lume decît să fie sprijinul tău*". S-a înstrăinat de toți ai săi, se supune unui destin ciudat, păşind pe o cale fără întoarcere. Are o înfățişare nesigură, schimbătoare, şi e curios cum acest om cu o voință aparent slabă, influențabil, cu un temperament aproape feminin, e totuşi atît de sigur pe sine cînd răspunde fără a şovăi o clipă chemării artei. Nikita Karev era dintr-o veche familie de cazaci, dar nimeni nu i-ar fi bănuit obîrşia. „*Numai el, Nikita Karev n-a moştenit nimic de la tatăl său, de la bunic, de la toți străbunii săi, cazaci de mîna întîia de pe Ural şi de pe Jaik. Unde a dispărut curbura tălpilor cu vîrfurile înăuntru formată de scările chirchize, unde a dispărut elasticitatea genunchilor, grosimea inflexibilă a mijlocului, a acelor şolduri cu tăria cărora se poate făli cazacul? Dar, oare a stat vreodată Nikita în şa?*". Dar în el toate s-au întors înăuntru, s-au răsucit din temelii şi fără să piardă din intensitate au pornit altundeva şi s-au sublimat într-o intensă trăire artistică. Cine vrea să ştie ce e un artist, să nu citească un capitol corespunzător de psihologie, ci acest roman al lui Fedin. În Nikita Karev totul: sîngele cazacilor, viața lor vitează şi avîntată, iubirea de pămînt şi patimile violente, tradițiile, natura — totul trăieşte în el mai intens decît în cei care l-au precedat — dar trăieşte altfel; totul s-a subțiat şi se revarsă acum într-o înfrigurată viață interioară, în gînduri, în vise, în fantezie, în sensibilitate, în vedenii şi halucinații; totul clocoteşte în muzica sa, în simfoniile sale transcrise şi în cele închipuite care-l urmăresc ca nişte fantome noaptea. Natura de artist a eroului e studiată, dar nu cu răceală obiectivă, ci la o tensiune înaltă, scriitorul făcîndu-şi simțită prezența încordată, pagină după pagină. Dacă mulți eroi sînt scrutați cu un ochi rece, paginile închinate artei, muzicii, ard cu văpăi înalte.

Nikita se consacră întreg muzicii şi i se jertfeşte, trăind tragedia de a se înfrînge pe sine, de a renunța la tot ceea ce e omenesc şi natural în viață, nevoia de a iubi şi de a fi devotat unei femei sau unei cauze. Dar scriitorul face să se împletească această suferință cu satisfacția — pozitivă cînd e vorba de sentimentul de plenitudine al dăruirii, însă bolnăvicioasă în acelaş timp, cînd se manifestă în voluptatea dostoievskiană a suferinții. E greu să întuieşti aici părerea autorului — în orice caz n-ai niciun moment senzația că ar manifesta o reacție, într-un fel sau altul critică; mai întemeiată ar fi presupunerea că scriitorul acceptă acest punct de vedere al eroului, ivindu-se aici, cel puțin pentru un timp, semnele gîndirii contradictorii pe atunci a lui Fedin însuşi. Astfel că dificultatea de a scoate o concluzie sigură din urmărirea drumului lui Nikita Karev şi de a desprinde limpede ce gîndeşte scriitorul în legătură cu eroul său, are în roman un temei obiectiv în contradicțiile şi confuziile de concepție proprii lui Fedin, în acei ani.

E sigur însă că, în linii mari, Fedin a vrut să arate că artistul e condamnat la sterilitate, la neputință, cîtă vreme se află departe de patria sa, de viața poporului său şi se opune necesităților istorice ale epocii în care trăieşte.

Peste toate contradicțiile şi natura sa singuratică, Nikita Karev e un patriot, îşi iubeşte poporul şi scriitorul ştie să ne arate senzația de neputință ce o resimte eroul departe de patrie şi de poporul său. De aceea, la un comentariu atent, deşi ultima filă a romanului lasă încă imaginea unui Nikita Karev dezorientat față de Revoluție, nu-l putem ostraciza pe erou definitiv, şi mai ales nu putem abuza, cum au făcut adesea la noi unii cronicari ai romanului, de termenul de „sfîrşit tragic". Nimic nu ne îndreptățeşte să credem că Nikita Karev e un condamnat, cîtă vreme autorul s-a străduit să se convingă că tot ce e mai bun şi mai nobil în eroul său, e strîns legat de patria sa — şi de soarta acesteia el nu se poate niciodată înstrăina — asta fiind o condiție a înfloririi geniului său. „*Fără ea* (fără patrie), îi spune el lui Rostislav, fratele său — *nu se poate trăi... N-am cu ce-mi umple sufletul, fără patrie*". Şi îi spune mai departe: „*Eu îți spun, tu faci cum îți dictează conştiința şi slujeşti, după*

tine, o cauză măreață. Tata e probabil și el convins că slujește o cauză măreață. Nu vreau să vă judec, nici pe tine, nici pe tata, fiindcă atît timp cît am mers prin stepă, în fiecare zi întîlneam în cale cadavre... In ceea ce mă privește, e de mult hotărît. Consolidați cauza voastră așa cum știți... Eu o slujesc privind și ascultînd. Tu, desigur nu știi că poate să existe și un astfel de mod de a servi, de aceea spun că ești tînăr, Rostislav". Mai tîrziu însă, el va fi uimit de prefacerile la care asistă, va fi uimit să constate că oamenii simpli sînt în stare să înțeleagă arta.

Răceala, atitudinea sa distantă, parcă încep să se destrame, dar iarăși acest lucru nu se poate afirma cu siguranță decît exagerînd, impunînd o concluzie ce nu reiese limpede din materia însăși a cărții. E de observat că în ultimul capitol autorul ne transcrie un articol ce ar fi scris de un muzicant celebru privind ultimele compoziții ale lui Nikita Karev. Iată ce se spune acolo: „*De la primele acorduri s-a simțit legătura strînsă a muzicii cu anii grei de prefaceri sociale și personale*". Karev crează simfonia-roman „*în care s-a imprimat toată măreția adusă de revoluție. Trebuie să ai stăpînirea de sine a unui adevărat artist ca, renunțînd la plăcerile egoiste ale vieții, să pătrunzi în astfel de condiții sensul înalt al evenimentelor și să le reflectezi în mod creator*".

Concepția artistului bolșevic se resimte, în acea vreme, de o relativă mărginire, deși Fedin înțelege sensul evenimentelor și rolul partidului comunist în revoluție. Kurt Wann — în „Orașe și ani"—rămîne o figură convențională. Ședința comitetului, descrisă în primele pagini ale romanului, e văzută cu un ochi înghețat. Vorbind de fostul său prieten Andrei Starțov, Kurt spune sec: „L-am ucis" și cere comitetului să omită din vreun document scris acest incident, ceea ce după o scurtă deliberare se aprobă. Plinătatea sufletească, înaltele calități omenești nu vin să completeze și să adîncească chipul revoluționarului. Scriitorul e departe, în prezentarea comuniștilor, nu numai de Ragozin din „Primele bucurii" — om într-adevăr întreg, înfățișat și de autor cu multă căldură și aureolat de un nimb uman luminos — dar și de înfăptuirile pe acest tărîm ale confraților săi. Kurt Wann e încă departe de Levinzon, chiar de Cojuh. Romanul „Frații" reprezintă din acest punct de vedere o simțitoare limpezire a concepției scriitorului. Aici Fedin a dat viață lui Rodion, și mai ales lui Rostislav Karev. Rodion e un om obișnuit, participant devotat la Revoluție, dar ca erou literar se resimte de o anumită mărginire. Apăsînd cu ostentație asupra aspectului comun al acestui om, scriitorul tinde uneori să-l înfățișeze ca pe o făptură primitivă, în mare parte lipsită de orizont. În convorbirea cu Arseni Bach, la tiradele erudite și bine argumentate ale savantului, Rodion reacționează prin replici foarte simpliste.

În schimb prin Rostislav, scriitorul ne-a dat o figură pătimașă de revoluționar, opunîndu-l lui Nikita Karev, punînd față în față pasivitatea și moliciunea acestuia cu pasiunea și credința devotată într-un ideal a celui dintîi. Rostislav e singurul din familia Karevilor care păstrează tradițiile străbunilor, în care pulsează puternic sîngele cazăcesc, vitejia, nepăsarea față de moarte, și toate aceste calități el înțelege să le pună în slujba revoluției.

În „Frații", Fedin scoate la iveală o imagine adevărată a Revoluției, a perioadei următoare Revoluției, înfățișînd iureșul trezirii forțelor poporului rus. Peste paginile romanului, bate puternic vîntul Revoluției și fiecare rînd respiră patima uriașei încleștări. În însăși neliniștea lui Nikita Karev acest lucru se face simțit. Tulburarea conștiinței marelui artist, noile tendințe ce încep să străbată muzica sa, trecerea de la apatie la o iubire organică de patrie, suflul eroic al noilor compoziții, ecourile revoluției proletare sînt un reflex al marei zguduiri.

Cine a ascultat pe Fedin la al doilea Congres al scriitorilor sovietici, cine a ascultat sau a cetit cuvîntarea sa înflăcărată, vibrînd de luciditate — frumoasă demonstrație a justeții principiilor realismului socialist, dar mai ales cine a cetit „Primele bucurii" și „O vară neobișnuită", greu își va reface în minte imaginea aceluiaș Fedin, cu trei decenii în urmă.

În ultimele sale romane, care aparțin unei mari trilogii, Fedin prezintă perioada din

istoria societății ruse care a precedat și a însoțit revoluția socialistă. N-a renunțat nici aici la vechile sale preocupări în legătură cu soarta intelectualului în societate, a artistului. Dar aici răspunsul e formulat cu o limpezime desăvîrșită și condamnarea încercării de a înstrăina pe artist de lupta revoluționară, de a-l izola, creindu-i un univers propriu răsună cu mult mai mare fermitate decît în romanele anterioare, „Orașe și ani" și „Frații". În sfîrșit scriitorul a dat viață, în paginile ultimelor romane, comunistului Ragozin, erou de neuitat, simpatică figură de revoluționar, menit parcă să dea o replică modului adesea uscat, rece, în care cu cîteva decenii în urmă scriitorul îl concepea pe activist.

De aceea am citit cu atîta emoție în cuvîntarea lui Fedin la Congres rîndurile referitoare la drumul glorios străbătut după Revoluție de mari scriitori sovietici ca Alexei Tolstoi, Ehrenburg, etc. În rîndul acestora, Fedin însuși ocupă un loc de prim ordin. La Congres, Fedin a consacrat o mare parte a expunerii sale definirii metodei realismului socialist — și toți cei ce l-au ascultat, toți cei care au citit stenograma cuvîntării sale, s-au gîndit la grelele dileme pe care el le-a străbătut — cu dificultate, dar cu onoare și demnitate — și au înțeles că drumul acelor principii trecea prin însăși inima marelui scriitor.

RECENZII

POVESTIRILE LUI TITUS POPOVICI

Între tinerii noştri scriitori, Titus Popovici atrage atenţia prin sobrietatea şi austeritatea compoziţiilor sale. Personajele pe care şi le alege şi care fac obiectivul celor două bucăţi din „Povestiri" sînt bătrîni ţărani de la munte, ursuzi dar în secret plini de inteligenţă şi inimă, cu dragoste de progres, interesaţi de tot ce se înfăptuieşte pozitiv în jurul lor şi care, după o scurtă criză de adaptare („Tinerii, ei da... Primesc totul de-a gata... Noi mai cîrtim...") *se încadrează în acel ritm şi stil de muncă ce schimbă astăzi la noi faţa pămîntului şi a societăţii.*

Acesta e cazul lui Gusti Iluţ, tăietor de lemne din Rucazi, aproape de Arad. Criza la el constă în greutatea de a-şi părăsi casa bătrînească pentru una prefabricată, în folosul hidrocentralei care urma să se construiască pe Cerniţa. Greutate care nu provine dintr-un exagerat simţămînt de proprietate, şi cu atît mai puţin din dorinţa de a stînjeni o întreprindere de folos general, folos pe care bătrînul îl înţelege, ci dintr-un fel de iluzie foarte curentă, care face să fim ataşaţi locurilor copilăriei, ca şi cînd timpul ar rezida nu în noi, ci în ele. Dar vecinii se mută, bătrînul se simte părăsit, constată apoi că locuinţele prefabricate se prezintă mai bine decît bordeiul lui şi sînt şi luminate electric; noua clădire a căminului cultural, cu biblioteca şi aparatul de radio, îi arată că satul se schimbă şi-i dau temerea de a nu rămîne în urma vieţii... Ce-l face totuşi să mai şovăie? Aci, Titus Popovici introduce o explicaţie prin care eroul îşi primeşte adîncimea necesară spre a fi credibil: Gusti Iluţ e zdravăn, dar destul de bătrîn, are acea psihologie a vîrstei înaintate ce constă în dorinţa de a fi solicitat de cei mai tineri în virtutea meritelor şi a anilor săi, de a nu se întreprinde nimic înainte de a i se fi cerut sfatul. Babele şi chiaburii îi cunosc slăbiciunea şi încearcă să se folosească de ea cîntîndu-i:

O avut sălaşu'bun
Da'la minte-o fost nebun.

şi căindu-l foarte ipocrit: „Nu te laşi dus de nas... Aşa le trebuie, dacă nu ştiu preţui un om ca dumneata... Nu te lăsa..." *De fapt el nici n-ar dori altceva decît să se „lase", dar îl ţine în loc mîndria de a nu se dezice, de a nu fi el un solicitant după ce mai înainte, din cauza casei, refuzase să lucreze în pădure la tăiatul copacilor. Totuşi, un accident de muncă al unui tînăr demonstrează că serviciile lui sînt necesare şi le oferă, împăcat, lucru despre care cititorul înţelege că şi altminteri s-ar fi întîmplat, dar mai greu, cu mai multă trudă interioară.*

Meritul lui Titus Popovici e că nu a simplificat alegînd pentru tratarea unui tip de ţăran acea manieră care duce la rezultate ce pot fi deosebit de spectaculoase, dar nu rămîn prin aceasta mai puţin de ordinul decorativului. În felul lui Slavici, a preferat să vadă în ţăran nu rudimentarul, ci complexitatea. E drept că în celălalt text („Baci Jurca") personajul titular apreciază faptul că inginerul Popan a început să înjure, drept o noutate pozitivă, un indiciu de mai bună orientare în viaţă, dar părerea aceasta rămîne să-l caracterizeze pe erou şi nu deschide deloc porţile acelor manifestări instinctuale

pe care le caută unii în scopul de a ocoli dificultatea, suplinind acțiunea semnificativă printr-o înjurătură sau prin indicarea încruntării și a azvîrlirii de fulgere pe sub sprîncene.

Bătrînul Mihai Jurca, tată al primului secretar al Regionalei de partid din Arad și mecanic șef pe șantierul hidrocentralei de pe Cerniță, e un consătean al lui Gusti Iluț dar care pînă în 1944 fusese muncitor la căile ferate și vechi membru al partidului, un ilegalist. Cu acesta s-a întîmplat altceva: l-a bătut pe Iordan, președintele Sfatului Popular din Rucazi din cauza unor atitudini dușmănoase ale aceluiă, faptă pentru care nu înțelege de ce este mustrat și sancționat de partid. De fapt, bătrînul a călcat disciplina, a procedat nejust și e dispus să se creadă nedreptățit. „Ce prost ești tu, puiul tatii!" *exclamă cînd fiul, adică un secretar al Regionalei, îi atrage atenția că nu trebuia să-l molesteze pe Iordan. Despre Holtzmann de la evidența cadrelor are cam aceleași păreri:* „Nu ești băiat prost. Te știu de cînd erai în U.T.C." *Dăm prin urmare peste aceeași psihologie a bătrînilor, potrivit căreia aceștia se mîră că nu ei, ci tinerii ar putea să aibe dreptate. Titus Popovici surprinde în această direcție și un fenomen caracteristic de fixație. Mihai Jurca a studiat temeinic în ilegalitate literatura de partid și ca vechi cursist a rămas cu deprinderea de... a sufla. Înainte de a-l bate pe președinte, cere acestuia definiția alianței cu țărănimea muncitoare și cum acela, firește, se bîlbîie și nu răspunde, îi șoptește:* „Veriga principală." *Situația este de cel mai mare umor și relevantă în același timp pentru că destăinuie că acest Mihai Jurca, de care toată lumea cam tremură, este în fond un om bun, săritor la nevoie, devreme ce obiceiul de a-i ajuta pe alții i-a pătruns în felul de a fi. Ca și Gusti Iluț, și încă în mai mare măsură decît el, Mihai Jurca este însă un element înaintat și cînd i se probează că de fapt în chestiunea președintelui este vinovat, își recunoaște culpa cu voioșie:* „Trag nădejde că schimbul doi are să fie mai vrednic".

Problemele alese din Titus Popovici sînt actuale, cei doi eroi nu sînt produse obținute cu șablonul și nici rezultate ale unor simplificări în vederea unui efect decorativ, în plus pot fi gîndiți în legătură cu tradiția noastră literară, prin urmare calitatea scrierilor se impune de la început.

Dovezi de pricepere literară a dat autorul și în fragmentul de roman publicat în „Viața romînească" (1/1955), de pildă în episodul profesorului Suslănescu ce, strivind în cădere o pătlăgică roșie, și sub impresia panicei provocate de bombardamentul german, își vede pieptul roșit și crede că a fost atins mortal de o schijă. Sau, în același loc, părintele Crăioc pitit în urzici și cîntînd în acompaniamentul de obuze, „Cuvine-se cu adevărat..."

La reușita celor două texte din „Povestirile" recente contribuie și o sobrietate special recomandabilă cînd intră în conjuncție cu darul observației, ca în cazul de față, și care poate fi un semn de vocație neîndoielnică.

Să zicem totuși că și aici e o primejdie? Ceea ce cunoaștem pînă acum din scrierile autorului nostru nu oferă suficient material pentru asemenea aprecieri. O eroare care se mai face la noi este aceea de a nu se supraveghia suficient fraza, cu încredințarea că ceea ce este de comunicat e grăitor prin sine însuși, de unde un aspect al paginei, cam descusut, o punctuație redusă la punct și la virgulă, impunînd o lectură (cărțile de fapt se ascultă) oarecum greoaie, astmatică datorită opririlor prea dese. De exemplu, la Titus Popovici, la pagina 28: „Iluț ieși din casă și se duse să se hodinească sub prun. Privi cu inima zgîrcită casa părăsită, care fusese a lui Ghișbora. Stătea ca o dărîmătură cu ușa dată de perete". *Nu se vede necesitatea acestor puncte insistente; lectorul, simțind că alta e pretenția ritmului interior al textului, interpretează în consecință, rotunjind cam în felul acesta:* „Iluț ieși afară din casă, se duse să se hodinească sub prun și privi cu inima zgîrcită casa părăsită care fusese a lui Ghișbora: stătea ca o dărîmătură cu ușa dată de perete".

Necesitatea unei frazări de mai mare tensiune se face cu deosebire sensibilă în asemenea compuneri scurte, al căror efect vine în mare parte din chiar rapiditatea spunerii lor. Neglijarea expresiei a caracterizat pe

unii scriitori din trecut care disprețuiau arta în favoarea documentului și uitau că numai operele de artă servesc viitorului drept documente. Neglijența aceasta (programatică!) mai arăta și o stranie, rudimentară concepție asupra raportului conținut - expresie. Dar aceia nici nu erau scriitori. Noțiunea de ritm include retorica discretă — care e a naturii însăși, ceea ce se vede foarte bine în operele clasice, adică în operele vii, izbutite. Propoziția dezacordată și moale înseamnă un conținut lînced care sugerează haosul. Acestea fie spuse nu atît în legătură cu Titus Popovici cît ca un fenomen observabil la alți scriitori ai noștri și asupra căruia ar trebui să se insiste în chip deosebit. În legătură cu autorul nostru e de remarcat procedeul de a indica grafic lungirea vocalelor în anumite momente ale vorbirii și care face efect uneori, dar folosit prea des și mai ales cu oarecare exagerare devine stînjenitor. Astfel: Heeei, Marculeee... Vezi ceruuul"? „Văăăăd" (în „Gusti Iluț"), sau în fragmentul de roman din „Viața romînească": „Ruuuuuşiiii! Oameniloooor, vin ruuuşiiii!" (aci măcar, notația este inutilă căci precedă indicația: „De departe se auzi un chiot prelung") ori, în fine: „Salva-a-a-t-ooo-uuoor!", în același loc.

Există un obicei, nu de tot reprobabil dacă nu e folosit abuziv, de a face paralele între scriitori și pictori. Cele două povestiri ale lui Titus Popovici evocă, prin desenul solid și culoarea austeră, pe unul dintre bunii elevi ai lui Camil Ressu.

R. Petrescu

VIEȚI ÎMPLINITE*)

Romanul „Flacăra albă" al lui Vadim Sobco ne înfățișează încă de la început aspecte din viața de fiecare zi a oamenilor sovietici.

Ne aflăm la ivirea zorilor într-un orășel socialist, Kalinovka. Soarele se înalță pe cer făgăduind o zi fierbinte. Strada străjuită de tei, arțari și castani tineri e încă pustie, numai o portăreasă a apărut dînd zor cu mătura pe trotuar. În dosul ferestrelor începe să se simtă mișcarea. Curînd apar oameni veseli, gălăgioși, în drum spre uzină, inima orășelului. Între cei ce au pornit spre uzină se află și Semion Krutoiar. Ca deobicei, el a pornit spre fabrică și în drum l-a întîlnit pe amicul său Kriniţki... Toate la fel, ca în fiecare zi. Și totuși, din acest cotidian răzbate o notă de nestăvilită bucurie. Nimeni nu pare să gîndească: Uff! încă o zi nesfîrșită de august!..—sentiment care face să ți se pară greoaie și coborîrea din pat, și pasul spre slujbă și... totul. Dimpotrivă: oamenii sînt vioi și de o sprinteneală pe care o dă numai pregătirea pentru un lucru interesant. Acest lucru interesant este ziua obișnuită din viața omului sovietic.

Odată cu cartea, atît pentru Semion Krutoiar, cît și pentru Boris Kriniţki, începe o zi totuși deosebită: întîiul întîmpină prima zi de activitate în calitate de secretar al biroului de partid al secției cuptoarelor Martin, al doilea muncește pentru prima oară ca șef al brigăzii, care lucrează la o presă de zece mii de tone. Desigur, fapte importante, dar nu nefirești, nu senzaționale. Cei doi prieteni sînt intens preocupați de sarcinile noi ce le revin. Îi mai preocupă și alte chestiuni: după cum își anunță prietenul, Boris are de gînd să se căsătorească cu Zoia Sabno.

Așa începe și se desfășoară ziua lor, încărcată de preocupări în legătură cu munca, cu viața din afara orelor de muncă, cu iubirile lor. Dar este de remarcat faptul că aici nu numai ultimele constituie „probleme personale" ale eroilor. Activitatea lor în producție, munca lor socială sînt chestiuni intime pe care le țin aproape de sufletul lor. Semion se frămîntă să organizeze cît mai bine activitatea biroului de partid și a întregului colectiv, astfel încît să asigure succesul în îndeplinirea planului de producție. Mai ales că uzinei îi revine o sarcină de uriașă importanță. Uzinele din Kalinovka trebuie să construiască patru turbine de dimensiuni nemaiîntîlnite pentru o hidrocentrală din

*) Vadim Sobco: „*Flacăra albă*".

sistemul Volga-Don. Proporțiile ei fac ca această lucrare să devină „mai degrabă o încercare a forțelor morale" a muncitorilor. Termenul de livrare este de un an. Dar la chemarea partidului, constructorii se străduiesc să micșoreze termenul calculat de către proiectanți. Cum însă, prin ce mijloace? Iată ce devine întrebarea de fiecare clipă pentru toți cei din uzinele Kalinovka, de la director pînă la ultimul muncitor. Pentru a realiza un asemenea lucru e necesară o soluție nouă, îndrăzneață. Fiecare consideră ca o sarcină personală să descopere această soluție, sau măcar să contribuie la descoperirea ei.

Așa se explică de ce uneori aceeași idee inovatoare vine în mintea mai multora în același timp: în cazul nostru, în mintea sudorului Sobno și a inginerului șef Horoșko. Dacă ultimul se gîndea la ea ca la o problemă tehnică încă necunoscută, sudorul o concepe în timp ce se joacă cu fiul său, pionierul Iurka, împreună cu care construiește o machetă a unei mari hidrocentrale. Inelele statorului de carton nu se lipesc bine de coloanele de sprijin. Și Iurka îl roagă pe tatăl său să le ia la fabrică, să le sudeze. Cartonul nu se poate suda, dar... Oare piesele de oțel nu s-ar putea uda? Pînă acum nu s-a făcut așa ceva cu piese de asemenea grosime. Totuși... Acum încep consfătuiri, dezbateri, experiențe, lupte cu cei care nu privesc cu destulă îndrăzneală înainte. Și inovația capătă viață. Turbinele vor fi construite cu luni de zile înainte de termenul stabilit!

Pentru a obține însă un asemenea rezultat, tot colectivul lucrează cu pasiune și interes: problema este a tuturor.

Zugrăvindu-se viața familiei sudorului Sobno, autorul ne face cunoscută viața fericită a familiei sovietice. Cu acest prilej aflăm despre pasiunea sudorului pentru vînătoare, despre talentul fiicei lui—Zoia—pentru pictură. Și mai ales despre dezvoltarea dragostei tînărului Boris pentru Zoia, fiica lui Sobno.

De fapt, în centrul romanului se află trei tineri: Zoia, Simeon și Boris. Pe Zoia o urmărim cum devine treptat tot mai conștientă de faptul că este îndrăgostită de Semion. În același timp, și în mare măsură sub influența lui, începe să activeze la gazeta de perete satirică, își dezvoltă talentul de caricaturistă și se apropie de comsomoliști, în rîndul cărora intră și ea, în cele din urmă. În comportarea ei tovărășească față de Boris, care o iubește fără sorți de izbîndă, în îndrăzneala și abilitatea cu care participă la o vînătoare, vedem o față admirabilă, înzestrată cu însușiri multilaterale, un model de tînără sovietică.

Boris este un caracter luminos, simpatic, poate puțin cam prea juvenil. Se pregătește între altele pentru cursele atletice ce se desfășoară anual pe stadionul din Kalinovka. Încă de la primele antrenamente înțelegem că perseverența lui, felul rațional în care lucrează, îl vor duce la succes. Pe stadionul care „trăiește după un plan chibzuit" se antrenează un număr considerabil de muncitori din uzină. Între ei lucrează și Boris. Își studiază fiecare mișcare, potrivit unei concepții care este valabilă și în muncă: pentru a-ți asigura randamentul cel mai bun nu trebuie să faci nici o mișcare de prisos: toate trebuie să fie precise și economisite cît mai mult. Și în acest domeniu sînt posibile inovațiile. Semion, care din cauza unei răni suferite în timpul războiului nu poate practica atletismul, își urmărește de aproape prietenul și îi sugerează o tehnică: să intensifice mișcarea tocmai la turnantă, unde de obicei alergătorii o slăbesc. Cu ajutorul ei, Boris va cîștiga cursa, încununîndu-și astfel sforțările perseverente. După felul cum se comportă în muncă și în sport, înțelegem cum de izbutește Boris să facă față eșecului său în dragoste. Îi mărturisește Zoiei iubirea lui tocmai după victoria sportivă. Dar întîmpină un refuz categoric. Cum e și normal. Boris trece printr-o perioadă de derută, e dezorientat, abătut la culme, face diferite greșeli. Curînd își dă seama că în durere tot la prietenul său Semion va găsi sprijin și în loc să-l ocolească, îl caută și se sfătuiește cu el. Apoi îndrăznește să se apropie chiar de Zoia. Și în cele din urmă, cînd află că Semion e cel pe care ea îl iubește, nu mai trece prin nici un fel de criză: chiar el e cel care îi comunică prietenului său această veste. Pe Semion îl urmărim în special ca activist de partid. S-ar părea că autorul îl prezintă unilateral, dar nu e așa. În munca lui partinică, care este axul principal al vieții sale, Semion apare atît de complex, încît îl simțim ca pe un om întreg, care ne cîștigă toată dragostea. Semion se

dovedește a fi un abil maestru care știe cum se cizelează un suflet omenesc. Criticîndu-l cînd e momentul, dar sprijinindu-l călduros la nevoie, Semion izbutește să-l îndrepte pe Kikalo, un oțelar care rîvnește prea mult la bani și pentru a-i cîștiga e în stare să facă mici învîrteli sub demnitatea lui. Altădată, dă dovadă de multă dîrzenie cînd îl înfruntă pe Belozub, șeful de secție, și îl constrînge să recunoască justețea punctului său de vedere și să-l aplice. Același Semion știe să-și stăpînească dragostea, atîta vreme cît crede că ea ar fi în detrimentul prietenului său. Și tot el știe să primească o critică, chiar dacă e usturătoare, și să se mai și bucure că oamenii îndrăznesc să i-o facă. Educator, organizator, conducător, cu ezitările, cu durerile lui, Simion este un erou care devine drag cititorului și trezește o admirație care se păstrează mult timp încă după lectura ultimei pagini a romanului.

Ion Stoica

„COLIBA UNCHIULUI TOM"*)

Apărut cu un veac în urmă, romanul „Coliba unchiului Tom" a străbătut lumea de la un capăt la altul ca un strigăt de alarmă pentru salvarea din sclavie a milioanelor de oameni „de culoare". Istoria omenirii cu greu își poate aminti o mai mare jignire adusă vieții omenești decît perpetuarea sclaviei pînă aproape de zilele noastre.

Negustorii europeni — stăpînitorii de colonii din America — au transformat în sclavi pe autohtoni, au exterminat pe rebeli și au repopulat domeniile cu negrii vînați ori cumpărați prin tranzacții. De-a lungul coastelor Africii s-au organizat vînători de proporții uriașe, în care de data asta animalul căutat era omul.

Într-adevăr, burghezia nu și-a dezmințit aspirațiile readucînd omul în stadiul lui primar, considerîndu-l în raport cu scopurile pe care le urmărea un animal ca și celelalte — poate mai prețios întrucît aducea cîștiguri mai mari.

Romanul scriitoarei americane Harriet Beecher-Stowe este tocmai o ilustrare a modului de viață impus de conchistadorii europeni noului continent.

Cartea pune în lumină un enorm material de viață, pentru a arăta condiția de existență a negrilor în Statele Americii la începutul secolului trecut. Zeci de personaje se perindă în roman, purtînd cu ele calvarul ce le-a fost dat să-l îndure în viață. Iubiri înflăcărate, sentimente puternice și idealuri înalte se sfarmă din cruzimea stăpînului. Se dezmembrează familii, se vînd copiii separat de părinții lor care sînt ținuți în altă parte, se distrug vieți omenești într-o diabolică goană după avere.

Stăpînul de sclavi, proprietarul de oameni din America, e lipsit de cel mai elementar simț uman. Banul a făcut din el un monstru care nu mai păstrează decît înfățișarea de om.

Unul dintre aceștia este Haley. Aflat în vizită la familia Salbey, prinde de veste că gazda se află într-o încurcătură financiară. Nu stă pe gînduri și începe tranzacția pentru a cumpăra din negrii lui Salbey, — căci dacă acesta se bucura de o reputație în localitate, ea se datora tocmai bunătății și hărniciei sclavilor săi. Deși o aprecia pe Eliza, totuși, cînd a fost vorba de bani, sentimentul de milă creștină al doamnei Salbey a cedat cu ușurință și devotata sclavă a trebuit să fie vîndută. Bătrînul Tom — „unchiul Tom" — prietenul copiilor lui Salbey, omul a cărui înțelepciune devenise, cunoscută pretutindeni, nu a fost cruțat nici el; a fost vîndut fără vreun scrupul, ca oricare alt sclav. De acum începe adevărata dramă.

În casa domnului Salbey, Tom întîlnise oameni mărinimoși, cu vederi largi, dispuși să rezolve și să aplaneze conflictele sociale într-un mod, bineînțeles, imposibil de realizat.

Eliza fuge de la Haley împreună cu copilul său, știind că noul stăpîn o va duce în Sud, ținut renumit prin atrocitățile la care erau supuși sclavii. În zadar Salbey, înfuriat și însetat de răzbunare, însoțit de sclavi credincioși și de cîini buni de vînătoare, o caută pe rebelă, căci nu poate pune mîna

*) Harriet Beecher-Stowe, *„Coliba unchiului Tom"*

pe ea. Eliza scapă cu ajutorul senatorului Bird, și apoi rămîne pentru un timp în pensiunea lui Semeon și Rachela Kallinday, fiind ferită de orice pericol din afară. Între timp, soțul Elizei, negrul George a fost scos de către stăpînul său din fabrică (unde se remarcase ca un bun muncitor) și trimes la cîmp. Mai util și mai sigur a fost pentru Haley să-l trimeată din nou pe plantații, unde avea să-i rămînă mai departe sclav, decît să-l țină în fabrică, unde oricînd i s-ar fi putut năzări idei negre asupra stăpînului său. Numai că de data asta George n-a mai fost la ordinul stăpînului și nu s-a mai cutremurat la porunca lui.

Întîmplarea face ca George să ajungă a fi adăpostit în casa în care se afla ascunsă și soția sa.

Cu toate că Haley îi mai urmărește încă, cei doi soți sînt hotărîți să rămînă pe veci împreună. Singură moartea i-ar mai putea despărți. Și e adevărat că pînă la urmă dragostea lor pentru libertate învinge și îi vom întîlni mai tîrziu trăind liberi în Canada.

Cu totul altă soartă are unchiul Tom. Plecat din casa lui Salbey pe bordul vaporului care-l ducea spre Sud, cîștigă simpatia Evei, fiica lui Saint-Clare și după o faptă mărinimoasă, salvînd-o pe Eva de la înec, este cumpărat de tatăl fetei. Bătrînul Tom nimerește din nou într-o familie altruistă, în care se cultivă cu pietate principiul binelui și al iubirii. Eva este o apariție rară pentru lumea din care vine. Dragostea față de om este trăsătura dominantă a firii sale. Adversară categorică a sclavajului, visul Evei este de a vedea tronînd demnitatea și înțelegerea în locul împilării și înjosirii. Nici un personaj nu trăiește mai intens viața decît această copilă care e convinsă că trebuie să-și închine iubirii de oameni fiecare clipă a existenței ei. În casă au loc certuri și discuții interminabile asupra sclaviei, originii și urmărilor ei. Mama Evei, Marie, este ultima și neînduplecata partizană a menținerii sclaviei în familia lui Saint-Clare și ea nu admite ca sclavii ei să fie eliberați. Imediat după moartea lui Saint-Clare, Marie îl vinde pe unchiul Tom lui Legree, un negustor de sclavi. Astfel negrul, care impresionase prin bunătatea și priceperea sa, este acum la discreția unui om de o cruzime nemaiîntîlnită.

Tom va plăti cu propria-i viață hotărîrea de a-i dovedi lui Legree ce înseamnă a fi om. După felul în care își termină romanul, autoarea lasă să se întrevadă că soluția lichidării sclavagismului constă în educarea stăpînilor pe baza preceptelor evanghelice! Cu cît stăpînii de sclavi vor fi mai buni și mai iubitori de oameni, cu atît se vor schimba și condițiile de viață a sclavilor. Concluzia este însă defetistă și ea sugrumă avîntul de luptă al asupriților. Dincolo de doctrina creștină asupra sclavajului expusă de autoare, cartea militează pentru drepturile ce trebuie acordate oamenilor de culoare, ridicîndu-se împotriva tiraniei proprietarilor de sclavi. Autoarea arată că în ciuda soartei grele care le-a fost impusă, sclavii pot rămîne oameni de o înălțime morală demnă de invidiat. Viața unchiului Tom și a lui George sînt semnificative în această privință. George, ca și Tom, sînt ființe întreprinzătoare și capabile, care în ciuda vicisitudinilor vieții reușesc să-și mențină mereu nestrivită demnitatea umană. Tom posedă o agerime și o minte pătrunzătoare, o delicatețe și bunătate sufletească arar întîlnită. Deși societatea l-a scos din rîndul oamenilor, el continuă totuși să trăiască într-un înalt spirit uman. Familia lui Tom este un exemplu de dragoste, înțelegere și liniște. Coliba lui Tom a devenit, datorită înțeleptului ei stăpîn, cel mai căutat loc pentru discuții. Vorba unchiului Tom este prețioasă ca bobul de mărgăritar. Prin el a răzbătut o scînteie a geniului popular. Pe oriunde merge, deși sclav, Tom este respectat și socotit ca un om de încredere. Haley însuși, își dă seama că în persoana lui Tom sălășluește un suflet profund și îi face unele concesii. Bunătatea și blîndețea lui cuceresc repede pe micuța Eva — prietenul nedespărțit de mai tîrziu al unchiului Tom. Deși nu mai are pe nimeni din cei dragi, de care a trebuit să se despartă odată cu vinderea lui, optimismul și încrederea nu l-au părăsit. Bătut, schingiuit, pus la munci, niciodată Tom nu s-a gîndit să se răzbune. În afară de bine, omul acesta n-ar putea să mai facă altceva pentru oameni. Prin Tom, scriitoarea a voit să zugrăvească tipul de creștin pe care trebuia să-l formeze religia. Tom refuză să dea lămuriri lui Legree, în legătură cu două sclave fugite. Preferă să fie maltratat, decît

să dea vreun detaliu în legătură cu acestea. El își dovedește astfel integritatea caracterului și demnitatea lui de om. George, celălalt sclav se comportă altfel decît bunul Tom. Autoarea arată cum conștiința sclavilor este încărcată de ură împotriva stăpînilor. Marfa aceasta vie, desconsiderată, își dă seama de starea nenorocită în care a fost adusă și dorește să-și recîștige din nou libertatea. Și pentru ea va fi capabilă de orice fapte.

Saint-Clare e sigur că odată oamenii aceștia năpăstuiți își vor cere drepturile și stăpînii vor trebui să dea socoteală pentru fărădelegile făcute. Însă Marie — soția lui, femeie rea și bolnăvicioasă, — susține un punct de vedere contrar. Ea reprezintă pe stăpînul intransigent și absolutist. De la ea auzim debitîndu-se teoriile retrograde asupra inferiorității rasiale. Bineînțales că părerile soției lui Saint-Clare nu sînt proprii. În acest timp s-au creiat o serie de teorii filozofice asupra rostului raselor inferioare condamnate la resemnare și la supunere, teorii menite să apere sclavia și să o justifice. Asemenea păreri le susțin Haley Alfred, și alții, corifei ai teoriei dreptului celui mai puternic.

În mijlocul acestei lumi murdare nutrește visuri greu de realizat Eva, fiica lui Saint-Clare. Singura mulțumire sufletească i-o oferă Evei numai clipele în care se întîlnește cu unchiul Tom sau chiar cu vioaia Topsy. Eva își închină toată viața ei celor umili. Ea se interesează de fiecare sclav în parte, pentru ea fiecare din ei este un om. Eva este înzestrată cu atîta delicatețe sufletească, încît pînă și sclava Topsy, pe care toți o credeau nebună și nereeducabilă. este influențată de Eva, devenind o fată cuminte și înțelegătoare. Atașamentul Topsy-ei devine atît de mare față de Eva, încît poartă o șuviță de păr al ei ca pe un lucru sfînt. Pe Eva, crimele stăpînilor și țipetele celor schingiuiți au rupt-o de clasa exploataților, fără a face însă din ea o luptătoare. Fata își macină energia într-o grijă continuă pentru viața sclavilor — în care primează însă latura sentimentală. Tocmai contrastul dintre dorința de a ușura viața sclavilor și neputința de a duce la îndeplinire această dorință îi distruge viața. Tom, George și Eliza vor rămîne mai departe în sclavie pînă ce se vor convinge că morala creștină nu le este de ajuns pentru obținerea libertății. Deocamdată, așa cum ne arată autoarea, revolta clocotește în sufletele lor; nemulțumiți, ei fug și dezertează de pe plantații, caută libertatea în afara societății, dar nu ajung încă să ridice brațul împotriva stăpînului.

În ciuda elementelor ideologice greșite, cartea pune în fața cititorului care se regăsește în George sau în Tom, alternativa între a rămîne înlănțuit cu speranța unei lumi viitoare și cerșind bunăvoința stăpînului, și aceea de a pune mîna pe arme pentru recîștigarea libertății.

Oamenii care au cunoscut însă ce înseamnă a depinde de un stăpîn ca Haley sau Alfred, au ales a doua cale. Pentru o uriașă masă de oameni cartea lui Harriet Beecher-Stowe are valoarea unui argument în lupta pentru desființarea sclaviei.

De bună seamă că o contribuție însemnată la succesul romanului „Coliba unchiului Tom" în lumea cititorilor de limbă românească a adus-o și reușita traducere din limba engleză făcută de Mihnea Gheorghiu.

Scriitorul a trebuit să redea în românește un material de limbă felurit: jargonul stăpînilor și engleza stricată pe care o vorbesc negrii, topica și stilul diferit al acestora. Traducerile vechi au neglijat problemele de limbă pe care le ridică tălmăcirea în românește a romanului, reducînd în felul acesta mult din valoarea lui artistică. Traducătorul a folosit toată bogăția lecsicală și stilistică a limbii române, pentru a menține și în traducere imaginea completă a romanului și pentru a face accesibilă cititorului român o operă de seamă a literaturii clasice americane.

M. Bucur